

Національний університет
водного господарства
та природокористування

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВОДНОГО
ГОСПОДАРСТВА ТА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ**

П.М. Скрипчук, І.О. Дудла, О.Ю. Судук, А.С. Щербакова,
Д.С. Кропивко, Г.М. Шпак, М.П. Скрипчук

**СЛОВНИК-ДОВІДНИК З
ЕКОЛОГІЗАЦІЇ ПІДПРИЄМНИЦТВА
І ТОВАРОЗНАВСТВА**

Навчальний посібник

**За редакцією доктора економічних наук, професора
Скрипчука П.М.**

Рівне – 2017

Національний університет
водного господарства
та природокористування

УДК 504.2:658:005.936 (038)

ББК 65.9.29

С48

*Рекомендовано вченою радою Національного університету водного господарства та природокористування.
(Протокол № 7 від 24 червня 2015 року)*

Рецензенти:

Бірта Г.О., д.с.-г.н., професор Полтавського університету економіки і торгівлі;

Салагакова Н.О., к.е.н., докторант Київського національного торговельно-економічного університету.

П.М. Скрипчук, І.О. Дудла, О.Ю. Судук та ін.

С48 — Словник-довідник з екологізації підприємництва і товарознавства: навчальний посібник / за редакцією Скрипчука П.М. — Рівне : НУВГП, 2017. — 354 с.

ISBN 978-966-327-341-9

У довіднику розглядаються основні терміни та їх тлумачення, довідкова інформація щодо екологізації підприємництва, екологічних менеджменту, аудиту, сертифікації та товарознавства.

Матеріали довідника базуються на термінології, вітчизняної і зарубіжної науки, досвіді, систематизації інформації, вивченні процесів, що відбуваються із екологізації економіки та товарознавства. Довідник рекомендований для студентів, викладачів, науковців, працівників у сфері підприємництва і товарознавства.

УДК 504.2:658:005.936 (038)

ББК 65.9.29

ISBN 978-966-327-341-9

© Скрипчук П.М., Дудла І.О.,
Судук О.Ю. та ін., 2017

© Національний університет
водного господарства та
природокористування, 2017

ВСТУП	4
А	5
Б	16
В	23
Г	49
Д	60
Е	68
Є	104
Ж	107
З	109
І	123
К	144
Л	165
М	167
Н	197
О	212
П	226
Р	256
С	270
Т	302
У	319
Ф	324
Х	328
Ц	334
Ч	336
Ш, Щ	338
Ю, Я	341
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	350

ВСТУП

Європейський вектор розвитку України стимулює розвиток економіки у напрямі її екологізації, призводить до конкуренції на ринку товарів і послуг та як результат до потреби для споживача вирізняти якісну продукцію.

Сучасні стандартизація, сертифікація, маркування, маркетинг направлені на забезпечення взаєморозуміння між споживачами і виробниками, дають можливість спрощувати експортно-імпорتنі операції та є відображенням глобалізації економіки. Такі процеси супроводжуються генерацією новітніх спрямувань у розвитку соціально-економічного і науково-технічного прогресу суспільства до оптимального використання, збереження та відтворення природних, енергетичних і людських ресурсів. Тому, визначальна роль у процесах екологізації підприємництва і товарознавства належить інноваціям виробництва. Активізація процесів екологізації підприємництва постає стратегічним і прогресивним напрямком економічної діяльності в досягненні збалансованості природно-відтворювальних механізмів і еколого-економічної безпеки розвитку держав і в цілому світової спільноти.

Досягнення успіху підприємств в конкурентній боротьбі залежить від здатності швидко переорієнтуватися на потреби ринку, застосування екологоорієнтованих механізмів в управлінні, а ефективно вирішення стратегічних, тактичних і оперативних завдань підприємства потребує залучення висококваліфікованих фахівців із екологічних технологій. Оперативна адаптація підприємства до змін ринкового середовища можлива на базі професіоналізації підприємницької діяльності, яка передбачає необхідність підготовки кадрів, котрі здатні реалізувати сучасні підходи екологічного підприємництва та товарознавства. Підготовка товарознавців та підприємців які використовують екологічні інновації є важливою умовою інтеграції у глобальне світове товариство.

Даний словник містить визначення та тлумачення найбільш характерних понять і термінів із екологізації підприємництва, товарознавства, менеджменту й торговельної діяльності, які розміщені за розділами в алфавітному порядку.

А

ACQUIS COMMUNAUTAIRE (acquis) – правова система Європейського Союзу, яка включає акти законодавства Європейського Союзу (але не обмежується ними), ухвалені в рамках Європейського співтовариства, Спільної зовнішньої політики та політики безпеки і співпраці у сфері юстиції та внутрішніх справ (абзац перший Розділ II Закону № 1629 «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» від 18 березня 2004 року).

Acquis communautaire або *acquis* означає «доробок спільноти». Така система створювалась та розвивалась протягом майже 50 років та містить понад 14 тисяч різних видів правових актів і майже 9 тисяч рішень Суду ЄС. Це сукупність спільних прав і зобов'язань, обов'язкових до виконання в усіх країнах – членах ЄС. Доробок постійно змінюється і узагальнюється. Він охоплює: зміст, принципи та політичні цілі угод; закони, ухвалені на виконання угод, та рішення Суду ЄС; декларації та резолюції Союзу; заходи в галузі спільної зовнішньої та безпекової політики; заходи у сфері правосуддя та внутрішніх справ; міжнародні угоди, укладені Спільнотою, а також державами-членами між собою у сфері діяльності Союзу.

Отже, доробок Спільноти розуміє не лише закони Спільноти у вузькому розумінні, але й усі акти, прийняті в рамках другого і третього «стовпів» Європейського Союзу, і визначені в договорах спільні цілі. Перш ніж вступити до Європейського Союзу, країни-заявники повинні прийняти доробок Спільноти. Винятки можливі лише за особливих обставин, і їхня сфера обмежена. Союз сповнений рішучості зберігати доробок Спільноти у його цілісності та розвивати його далі.

Право ЄС звернене передусім до держав — членів ЄС. Вони повинні неухильно дотримуватися правових настанов директив, регламентів, рішень та інших актів ЄС, оскільки в момент вступу до цього об'єднання добровільно віддали йому частину свого суверенітету.

Одночасно чимало держав Європи, які на сьогодні не є членами ЄС, висловили своє бажання в майбутньому вступити

до цього Союзу. А однією з основних умов прийняття до ЄС нових членів є адаптація їх внутрішнього законодавства до права ЄС. При цьому під адаптацією розуміють систему односторонніх заходів, що вживаються державами, які мають намір вступити до ЄС, з метою приведення своїх законодавчих систем у відповідність з обов'язковим мінімумом законодавства ЄС. Такий обов'язковий мінімум отримав назву *acquis communautaire*, що у перекладі з французької означає доробок співдружності. Цей доробок співдружності було відпрацьовано в середині 90-х років для 10 держав Центральної та Східної Європи, а також Кіпру, з якими ЄС на той час встановив відносини асоційованого членства.

З країнами, які мають Європейські Угоди, відбувається так звана процедура скрінінга законодавства, коли весь обсяг законодавства країн-кандидатів, який відноситься до компетенції ЄС, послідовно перевіряється на відповідність законодавству ЄС, на що виділяється відповідна експертна та фінансова підтримка. Таким чином за п'ять – сім років законодавство країни-кандидата повністю приводиться у відповідність до законодавства ЄС, що зробило можливим їх інтеграцію у внутрішній ринок, та, насамкінець, вступ до ЄС.

АБІОЗ – метод консервування продуктів, який базується на повному знищенні мікроорганізмів у продукті або на його поверхні.

АБСОЛЮТНА ВОЛОГІСТЬ ПОВІТРЯ – маса водяного пару у одиниці об'єму.

АБСОРБЦІЯ – це процес поглинання речовини за рахунок його дифузії.

АВАРІЯ – пошкодження інженерних мереж, обладнання або конструктивних елементів споруд, що виникло з техногенних або природних причин, які перешкоджають їх подальшій експлуатації відповідно до технічних умов (Закон України «Про житлово-комунальні послуги» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2004, № 47, ст.514)).

АГЕНТ ТОРГОВЕЛЬНИЙ – збутовий посередник на товарному ринку, який за дорученням і в інтересах продавця пропонує покупцям товари за наявними у нього рекламними

зразками і діє в межах наданих йому повноважень (ДСТУ 4303:2004).

АГРОПРОДОВОЛЬЧИЙ РИНОК – спеціально оснащене та відведене місце, що використовується для надання послуг зі створення належних умов для продажу сільськогосподарської продукції, що визначена Законом України «Про внесення змін до Закону України «Про якість та безпеку харчових продуктів та продовольчої сировини» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2005, № 50, ст. 533).

АДАПТАЦІЯ (лат. *adapto* – пристосовую) – процес пристосування до умов, які змінюються. У міжнародному праві адаптація є процесом приведення національного законодавства до норм і стандартів міжнародного права шляхом удосконалення національного законодавства (внесення змін і доповнень, прийняття нових нормативно-правових актів), укладання або приєднання до міжнародних договорів. Адаптація законодавства – процес приведення законів України та інших нормативно-правових актів у відповідність з *acquis communautaire*. Джерела *acquis communautaire*:

- первинне законодавство: Договір про заснування Європейського економічного співтовариства 1957 року, Договір про заснування Європейського співтовариства з атомної енергії 1957 року, Договір про утворення Європейського Союзу 1992 року та ін.;

- вторинне законодавство: директива, регламент, рішення, рекомендація або висновок, джерело права у формі міжнародної угоди, загальний принцип права Європейського співтовариства, рішення Європейського суду, спільна стратегія у сфері спільної зовнішньої політики та політики безпеки, спільні дії в рамках спільної зовнішньої політики та політики безпеки та ін.;

- офіційні видання Європейського Союзу: Офіційний вісник Європейських співтовариств (*Official Journal of European Communities*), Вісник Європейського Суду (*European Court Reports*).

АДАПТАЦІЯ ЗАКОНОДАВСТВА (від лат. *adapto* – «пристосування», «прилаштування») – процес приведення нормативно-правових актів певної держави у відповідність до

вибраного стандарту. Адаптація законодавства може бути як внутрішньою (адаптація законів до кодексу), так і зовнішньою: адаптація законодавства (держави-реципієнта) до міжнародних угод (донорської правової системи). Адаптація законодавства є частковим випадком правової інтеграції і виявом діалогу правових культур.

Згідно досліджень С. В. Грищика, можна виділити такі форми адаптації законодавства:

- *апроксимація* (лат. *approximate* – «наближення») процес прийняття, внесення змін чи скасування правових норм з метою наближення положень національного законодавства до положень актів законодавства іншої держави, групи держав або міжнародної спільноти загалом. Апроксимація до права ЄС – включає транспозицію вимог права ЄС у законодавство, створення необхідної інституційної системи імплементації, застосування і моніторингу, та розвиток необхідної інфраструктури у державному і приватному секторах. Виконання цього завдання вимагає скоординованих дій органів усіх рівнів, що встановлюють вимоги до процесів планування, моніторингу та звітування, передбачає організацію правового аналізу законодавства і підготовку докладних планів апроксимації для різних секторів, визначення компетенції та відповідних завдань щодо різних джерел *acquis* права ЄС, забезпечення кадровими та фінансовими ресурсами, організацію імплементації і застосування у державному та приватному секторах тощо;

- *імплементація* (лат. *impleo* – «наповнення», «виконання») правотворча діяльність держави з метою реалізації прийнятих відповідно до міжнародного права зобов'язань;

- *транспозиція* (лат. *transpositio* – «перекладання») процес прийняття, внесення змін чи скасування правових норм з метою досягнення ідентичності з відповідними донорськими актами. Транспозиція може означати копіювання тексту законодавчого документа дослівно в національне законодавство або пряме посилання на міжнародний акт у національному законодавстві;

- *координація* (лат. *coordinatio* – взаємне впорядкування) процес узгодження тієї частини національного законодавства та

практики його застосування, по якій наближення або транспозиція є неможливими або непотрібними.

АДГЕЗІЯ – характеризує зусилля взаємодії між поверхнею продукту і пакувального матеріалу або тари.

АДСОРБЦІЯ – процес поглинання речовини поверхнею, включаючи пори і тріщини твердого тіла.

АЗОТОВМІСНІ СПОЛУКИ – сполуки, що мають у своєму складі азот, становлять значну частину поживних речовин продовольчих товарів

АКРЕДИТОВАНА ЛАБОРАТОРІЯ – лабораторія, що акредитована згідно з відповідним законодавством України або міжнародними процедурами акредитації (Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про якість та безпеку харчових продуктів та продовольчої сировини» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2005, № 50, ст. 533)).

Уповноважена лабораторія – акредитована лабораторія, якій відповідним державним органом надано право випробовувати (вимірювати параметри, аналізувати) відповідно до спеціальних методів та процедур харчові продукти, харчові добавки, дієтичні добавки, допоміжні матеріали для переробки, допоміжні засоби і матеріали для виробництва та обігу з метою проведення розширеного контролю (перевірки) (Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про якість та безпеку харчових продуктів та продовольчої сировини» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2005, № 50, ст. 533)).

Референс (арбітражна) лабораторія – уповноважена відповідно Головним державним санітарним лікарем України та/або Головним державним ветеринарним інспектором України лабораторія, що залучається в якості «третьої сторони» при вирішенні спірних питань за результатами лабораторних досліджень (Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про якість та безпеку харчових продуктів та продовольчої сировини» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2005, № 50, ст. 533)). *Арбітражні випробування ГМО* – лабораторні дослідження, що проводяться на вимогу особи, яка оскаржує результати попереднього лабораторного дослідження {Статтю 1 доповнено абзацом згідно із Законом № 4441-VI від

23.02.2012}, (Закон України «Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2007, № 35, ст. 484), Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про якість та безпеку харчових продуктів та продовольчої сировини» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2005, № 50, ст. 533)).

АКТ КОМЕРЦІЙНИЙ – документ, який засвідчує виявлення в пункті призначення вантажу його нестачі, пошкодження або недоліку і служить підставою для пред'явлення одержувачем вантажу претензії про відшкодування збитків стороні, яка допустила пошкодження вантажу (ДСТУ 4303:2004 «Роздрібна та оптова торгівля. Терміни та визначення понять»).

АКТ ЕКСПЕРТИЗИ – документ, підтверджуючий виконання експертом процедур по експертизі згідно з поставленим завданням і який містить результати перевірки партії, а також висновок експерта про міру відповідності фактичних характеристик вимогам нормативної документації і умовам договору. Акт експертизи складається зі вступної частини, констатуючої частини і висновку експерта.

АКТИВНІСТЬ ВОДИ (a_w) – відношення тиску парів води над продуктом до тиску парів води над чистою водою при однаковій температурі. Рівень a_w залежить від співвідношення вільної і зв'язаної води в продуктах.

АКУСТИЧНІ ВЛАСТИВОСТІ – властивості матеріалів і виробів випромінювати, проводити і поглинати звук.

АКЦИЗ – непрямий податок, здебільшого на предмети широкого вжитку, комунальні та транспортні послуги.

АЛКОГОЛЬНІ НАПОЇ – продукти, одержані шляхом спиртового бродіння цукровмісних матеріалів або виготовлені на основі харчових спиртів з вмістом спирту етилового понад 1,2 відсотка об'ємних одиниць, які зазначені у товарних позиціях 2204, 2205, 2206, 2208 згідно з УКТ ЗЕД, а також з вмістом спирту етилового 8,5 відсотка об'ємних одиниць та більше, які зазначені у товарних позиціях 2103 90 30 00, 2106 90 згідно з УКТ ЗЕД; {Абзац статті 1 в редакції Законів № 182 від

05.03.98, № 1621-VII від 31.07.2014} (Закон України «Про державне регулювання виробництва і обігу спирту етилового, коньячного і плодового, алкогольних напоїв та тютюнових виробів» {Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1995, № 46, ст. 345} {Вводиться в дію Постановою ВР № 482/95-ВР від 19.12.95, ВВР, 1995, № 46, ст. 346}).

АЛФАВІТ КОДУ – система знаків, прийнятих для утворення коду (цифри, букви, їх комбінації, штрихи). У зв'язку з цим алфавіти кодів можуть бути цифрові, буквені, буквено-цифрові та штрихові.

АНАБІОЗ – способи консервування, при яких продукт доводиться до такого стану, коли різко сповільнюються або зовсім не виявляються біологічні процеси.

АНАЛІЗ РИЗИКУ – процес, що складається з трьох взаємопов'язаних компонентів: оцінка ризику, управління ризиком та повідомлення про ризик (Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про якість та безпеку харчових продуктів та продовольчої сировини» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2005, № 50, ст. 533), Закон України «Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2007, № 35, ст. 484)).

АНУЛЮВАННЯ ЛІЦЕНЗІЇ – позбавлення ліцензіата органом ліцензування права на провадження певного виду господарської діяльності (Закон України «Про ліцензування певних видів господарської діяльності» (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2000, № 36, ст. 299))

АПРОКСИМАЦІЯ ДО ПРАВА ЄС – це складне завдання, яке включає транспозицію вимог права ЄС у законодавство, створення необхідної інституційної системи імплементації, застосування і моніторингу й розвиток необхідної інфраструктури у державному і приватному секторах. Виконання цього завдання вимагає скоординованих дій органів усіх рівнів, що встановлюють вимоги до процесів планування, моніторингу та звітування, передбачає організацію порівняльно правового аналізу законодавства і підготовку докладних планів

апроксимації для різних секторів, визначення компетенції та відповідних завдань щодо різних джерел асвіс права ЄС, забезпечення кадровими та фінансовими ресурсами, організацію імплементації і застосування у державному та приватному секторах тощо.

АРБИТРАЖНІ ВИПРОБУВАННЯ ГМО – лабораторні дослідження, що проводяться на вимогу особи, яка оскаржує результати попереднього лабораторного дослідження; {Статтю 1 доповнено абзацом згідно із Законом № 4441-VI від 23.02.2012} (Закон України «Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2007, № 35, ст. 484), Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про якість та безпеку харчових продуктів та продовольчої сировини» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2005, № 50, ст. 533)).

АРТИКУЛ ТОВАРУ – умовна позначка, яку присвоюють товару для відображення його особливостей та його відмінності від іншого аналогічного виду товару (ДСТУ 3993-2000 «Товарознавство. Терміни та визначення»).

АСОРТИМЕНТ ТОВАРІВ – набір товарів різних груп, підгруп, видів і різновидів, що їх об'єднують за певною споживчою, торговою або виробничою ознакою для характеристики складу товарної маси в різних умовах. При договірних відносинах структуру асортименту визначають, виходячи з потреб замовника і можливості постачальника. Невиконання асортименту за кількістю і якістю продукції є невиконанням плану поставок, що супроводжується застосуванням санкцій. (ДСТУ 3993-2000 «Товарознавство. Терміни та визначення»). Розрізняють:

– *асортимент товарів споживчого комплексу* – перелік товарів різних груп, підгруп, видів та різновидів, складений за ознаками спільності або подібності споживчого призначення та комплексного задоволення попиту окремих груп споживачів;

– *асортимент товарної групи* – набір товарів різних видів і різновидів, об'єднаних за ознаками споживчого призначення, способу виробництва та особливих властивостей;

– *асортимент торгового підприємства* – підбір різних товарів за групами, підгрупами, видами та різновидами в конкретному торговому підприємстві (ДСТУ 3993-2000 «Товарознавство. Терміни та визначення»).

АСОРТИМЕНТНА ПОЗИЦІЯ – конкретна ознака товару: артикул, модель, розмір, марка, колір, сорт, категорія тощо (ДСТУ 3993-2000 «Товарознавство. Терміни та визначення»).

АСОРТИМЕНТНА ПОЛІТИКА – політика, яка будується на основі довгострокових програм розвитку асортименту товарів, спрямованих на оптимізацію номенклатурної структури товарів, комерційно-господарських зв'язків торгівлі з виробництвом.

АСОРТИМЕНТНА ФАЛЬСИФІКАЦІЯ ТОВАРІВ – підроблення, що здійснюється шляхом повної чи часткової заміни товару одного виду чи назви із збереженням подібності однієї чи декількох ознак.

АСОРТИМЕНТНИЙ МІНІМУМ – перелік груп, підгруп, видів і різновидів товарів із зазначенням їхньої кількості, складений із урахуванням типу та профілю торгового підприємства і затверджений за встановленим порядком (ДСТУ 3993-2000 «Товарознавство. Терміни та визначення»).

АСОРТИМЕНТНІ ТОВАРНІ ЗНАКИ – знаки, які використовуються для ідентифікації асортиментної належності. Вони можуть бути видові (за видом товару) і марочні (за торговою маркою або найменуванням).

АТЕСТАТ АКРЕДИТАЦІЇ – документ, виданий акредитаційним органом, що реєструє факт офіційного визнання компетентності дослідної лабораторії в певній галузі діяльності (або незалежності і компетентності). На практиці атестати акредитації видаються акредитаційними органами для дослідних лабораторій, сертифікаційних органів, органів системи обов'язкової сертифікації (центрів екологічної сертифікації). Для цього виконуються атестаційні дослідження, атестація дослідного устаткування, атестація дослідних лабораторій та організацій і підрозділів. Так, наприклад, атестат акредитації дослідної лабораторії видається акредитаційним органом і реєструє факт офіційного визнання компетентності дослідної

лабораторії у певній галузі діяльності (галузі акредитації). Атестат акредитації сертифікованого органу видається акредитаційним органом і підтверджує факт офіційного визнання компетентності органу сертифікації продукції і (або) послуг у певній галузі діяльності (галузі акредитації). Атестат акредитації органу системи обов'язкової сертифікації видається заявникові акредитаційним органом Системи, що підтверджує факт офіційного визнання його технічної компетентності і незалежності. Атестаційні дослідження проводяться для оцінки рівня якості продукції при її атестації за категоріями якості. Атестація дослідного устаткування використовується для визначення нормованих характеристик щодо точності дослідного устаткування, їх відповідності вимогам нормативно-технічної документації і встановлення придатності цього устаткування для експлуатації. Атестація дослідних організацій і підрозділів забезпечує проведення на належному технічному рівні всіх передбачених нормативно-технічною документацією досліджень закріплених видів продукції і (або) видів досліджень. Акредитація дослідної лабораторії – перевірка дослідної лабораторії з метою визначення її відповідності державним вимогам (критеріям акредитації). Закон України «Про акредитацію органів з оцінки відповідності» Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 32, ст. 170. (Із змінами і доповненнями).

АТЕСТАЦІЯ МЕТОДИКИ ДОСЛІДЖЕНЬ – визначення забезпечуваних методикою значень показників точності, вірогідності і (або) відтворюваності результатів досліджень та їх відповідності заданим вимогам. Атестація методик проходить здебільшого після їх стандартизації, тобто затвердження використання складових процесів, засобів вимірювальної техніки, стандартних довідкових даних, речовин тощо. Процедура атестації методик виміру якості довіклля засвідчує, що після її використання дослідник (користувач), отримує достовірні, точні результати, які можна буде використовувати офіційно. Так наприклад, ДСТУ 3570-97 «Методика визначення токсичності кормів», у котрій включені прискорені методики токсичності а допомогою інфузорій тетрахімени піріформіс, які

є дуже чутливими до шкідливих речовин. Методики досліджень базуються на фізико-хімічних дослідженнях, що відбуваються в об'єктах довкілля, живій і не живій природі. Розробка їх залежить від накопиченого людством багажу знань та наявності засобів вимірювальної техніки для реалізації їх на практиці. Як правило методики розробляються спеціалізованими установами, науковцями з певною практичною метою. Наприклад, у стандартах серії ДСТУ ISO 9000 наведені методики розробки та сертифікації систем менеджменту якості а у ДСТУ ISO 14000 методика розробки та сертифікації систем екологічного менеджменту.

АУДИТ ЯКОСТІ ПРОДУКЦІЇ – це систематичний і незалежний аналіз, що дозволяє визначити відповідність діяльності і результатів у сфері якості запланованих заходів, а також ефективність впровадження заходів та їх придатність для досягнення поставлених цілей. Аудит якості буває внутрішнім і зовнішнім. Внутрішній аудит проводиться для задоволення внутрішніх потреб організації. Перевірку виконують співробітники, або аудитори, які не є працівниками цієї організації. Принциповим в ході внутрішнього аудиту є те, що аудитори виступають тут як незалежні суб'єкти. Внутрішній аудит якості спрямований не стільки на виявлення самих невідповідностей, скільки на визначення причин невідповідностей, на оцінку необхідності і можливості проведення попереджувальних та коригувальних дій. У цьому полягає значна відмінність аудиту від діяльності з нагляду або контролю, які здійснюються для виявлення невідповідностей.

Аудит якості продукції призначений для визначення відповідності фактичних характеристик до нормативних показників наведених у стандартах, директивах, правилах, методиках та інших нормативних документах. Він може здійснюватись на різних етапах виробництва продукції. Об'єктами аудиту можуть бути як сама продукція, так і її складові частини. Як правило, аудит якості продукції проводиться у вигляді додаткових випробувань готової продукції, яка пройшла приймальні випробування і знаходиться на складі. При цьому перевіряють ті характеристики показників

якості, які є важливими для споживача. Підготовка до внутрішніх аудитів наведена на рис. 1.

Рис. 1. Підготовка до внутрішніх аудитів

АУКЦІОН ТОВАРНИЙ – ринковий захід, що організують в установленому місці і на визначений термін для здійснення публічного торгу для продажу попередньо оглянутих покупцем товарів, які переходять у власність покупця, що запропонував найвищу ціну (ДСТУ 4303:2004 «Роздрібна та оптова торгівля. Терміни та визначення понять»).

Б

БАЗОВИЙ ПОКАЗНИК ЯКОСТІ – показник, прийнятий за еталон.

БАЗОВІ УМОВИ ПОСТАВКИ (БАЗОВІ УМОВИ ПОСТАЧАННЯ) – спеціальні умови, які визначають зобов'язання продавця та покупця з поставки товару та встановлюють момент переходу ризику випадкової загибелі або

пошкодження товару з продавця на покупця (ДСТУ 4303:2004 «Роздрібна та оптова торгівля. Терміни та визначення понять»)

БАЛ – умовна одиниця для оцінювання показника якості або рівня якості товару у встановленій чисельній системі шкали цінностей (ДСТУ 3993-2000 «Товарознавство. Терміни та визначення»).

БАЛАНСОУТРИМУВАЧ БУДИНКУ, СПОРУДИ, ЖИТЛОВОГО КОМПЛЕКСУ АБО КОМПЛЕКСУ БУДИНКІВ І СПОРУД (ДАЛІ – БАЛАНСОУТРИМУВАЧ) – власник або юридична особа, яка за договором з власником утримує на балансі відповідне майно, а також веде бухгалтерську, статистичну та іншу передбачену законодавством звітність, здійснює розрахунки коштів, необхідних для своєчасного проведення капітального і поточного ремонтів та утримання, а також забезпечує управління цим майном і несе відповідальність за його експлуатацію згідно з законом (Закон України «Про житлово-комунальні послуги» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2004, № 47, ст. 514)).

БАНКА СКЛЯНА – для розфасовки, консервування і довготривалого зберігання харчових продуктів. Горловина банки має гладкий вінчик для закатних і обжимних кришок та різьбовий – для накручування. Вона буває *суцільно штампована* – металева банка, стінки і дно якої виготовлені з однієї заготовки методом штампування (на відміну від методу глибокої витяжки), *циліндрична* – банка, діаметр якої не змінюється від верху до днища; часткові відхилення, зумовлені наявністю специфічних деталей, таких як загнуті кромки, шийки тощо, не беруться до уваги.

БЕЗПЕКА ЕКОЛОГІЧНА – стан захищеності сировини, води для виробничих і питних потреб, об'єктів навколишнього природного середовища і життєво важливих інтересів людини від можливого негативного впливу господарської та іншої діяльності, надзвичайних ситуацій природного і техногенного характеру та їх наслідків. Характеризує ступінь відповідності існуючих чи очікуваних (прогнозованих) екологічних характеристик до нормативних, що мінімально негативно

впливають на здоров'я населення і якість продукції. Вона кількісно оцінюється ступенем екологічного ризику (у цьому аспекті безпека екологічна має місце тоді, коли ризик не перевищує певного прийнятного рівня) і досягається сукупністю заходів, спрямованих на зниження негативного антропогенного впливу на якість сировини, продукції, послуги, здоров'я людини і технологічні виробничі процеси. Згідно ст. 50 закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» екологічна безпека – це такий стан навколишнього середовища, коли гарантується запобігання погіршення екологічної ситуації та здоров'я людини та її життєдіяльність, продукцію для харчування, питну воду тощо.

Екологічна безпека ґрунтується на: усвідомленні того, що людство – невід'ємна частина навколишнього природного середовища; неможливості штучного розширення природно-ресурсного (екологічного) потенціалу понад природно-системні обмеження; визначенні допустимого максимуму вилучення природних ресурсів і зміни екосистем як середовища життя людини і біологічних видів; необхідності вироблення превентивних екологічних заборон задовго до економічного вичерпання природних ресурсів або їх непрямого руйнування; обов'язковості створення соціально-економічного механізму гомеостазу в системі «людина – природа» типу «природа – товар – гроші – природа» (аналогічно механізму «товар – гроші – товар»); прийнятності тільки «екологосумісних» технологій і техніки в усіх галузях господарювання тощо.

Безпека екологічна – це частина національної, продовольчої, енергетичної та безпеки життєдіяльності суспільства в цілому. Суб'єкти: індивід, суспільство, держава, біосфера. Об'єкти: сировина, інгредієнти виробництва продуктів харчування, продовольство, не продовольчі товари, послуга, стан довкілля тощо.

БЕЗПЕКА ТОВАРУ (РОБОТИ, ПОСЛУГИ) – відсутність будь-якого ризику для життя, здоров'я, майна споживача і навколишнього природного середовища при звичайних умовах використання, зберігання, транспортування, виконання й утилізації товару (роботи, послуги).

Біологічна безпека – стан середовища життєдіяльності людини, при якому відсутній негативний вплив його чинників (біологічних, хімічних, фізичних) на біологічну структуру і функцію людської особи в теперішньому і майбутніх поколіннях, а також відсутній незворотній негативний вплив на біологічні об'єкти природного середовища (біосферу) та сільськогосподарські рослини і тварини (відповідно до Закону України «Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2007, № 35, ст. 484)).

Генетична безпека – стан середовища життєдіяльності людини, при якому відсутній будь-який неприродний вплив на людський геном, відсутній будь-який неприродний вплив на геном об'єктів біосфери, а також відсутній неконтрольований вплив на геном сільськогосподарських рослин і тварин, промислових мікроорганізмів, який призводить до появи у них негативних та/або небажаних властивостей (Закон України «Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2007, № 35, ст. 484)).

БЕЗПЕКА ХАРЧОВИХ ПРОДУКТІВ (БЕЗПЕЧІСТЬ ПРОДУКТІВ ХАРЧУВАННЯ) – це забезпечення того, що продукт не зашкодить споживачеві, якщо він приготовлений і спожитий відповідно до призначення.

Слово «харчові продукти» розуміється більшістю людей як речовина, яка використовується, щоб забезпечити потреби організму в їжі. При цьому людина виходить з того, що їжа не заподіює шкоди якщо вона відповідає вимогам нормативних документів, має відповідне маркування, виготовлена за стандартними технологіями, повинна готуватися або зберігатися певними способами і споживатися в складі збалансованого раціону харчування. Більш того, більшість продуктів харчування виробляються з натуральних продуктів, і тому з ними пов'язані природні небезпечні чинники.

Потенційні небезпечні чинники, пов'язані з харчовими продуктами, можуть походити від мікроорганізмів, дефіциту харчових речовин і від хімічних речовин, які зустрічаються в харчових продуктах природним шляхом (наприклад, натуральні отруйні речовини), вводяться в харчовий ланцюг навмисно (наприклад, харчові добавки, залишки агрохімікатів) або потрапляють туди випадково (наприклад, речовини, що забруднюють навколишнє природне середовище). Для деяких категорій населення з особливою чутливістю такі компоненти харчових продуктів, як харчові добавки, які вважаються безпечними і навіть бажаними в дозволених концентраціях, також можуть бути небезпечним чинником. Закон України «Про якість та безпеку харчових продуктів і продовольчої сировини» (Відомості Верховної Ради (ВВР), 1998, № 19, ст. 98) (Із змінами, внесеними згідно із Законами № 2681 – III (2681–14) від 13.09.2001, ВВР, 2002, № 1, ст. 2 № 191–IV (191–15) від 24.10.2002, ВВР, 2002, № 48, ст. 359)

БЕНЧМАРКІНГ В ЕКСПЕРТНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ТПП – процес аналізу переваг і порівняльного оцінювання з метою підвищення оперативної і стратегічної здатності ТПП, що збагачує культуру її підприємницької діяльності такими цінностями як: здібність до навчання, саморозвиток, підвищення власного потенціалу.

БІЛКИ – найважливіші складові рослинних і тваринних кліток і тканин, найбільш складні із природних азотовмісних речовин.

БІОЕТАНОЛ – спирт етиловий зневоджений, виготовлений з біомаси або із спирту етилового-сирцю для використання як біопалива {Статтю 1 доповнено абзацом згідно із Законом N 3502-IV від 23.02.2006; в редакції Закону № 1391-VI від 21.05.2009} (Закон України «Про державне регулювання виробництва і обігу спирту етилового, коньячного і плодового, алкогольних напоїв та тютюнових виробів» {Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1995, № 46, ст. 345}.

БІОЗ – спосіб консервування, при якому продукти (живі біологічні об'єкти) зберігають у живому стані без будь-якої спеціальної обробки.

БІОЛОГІЧНА ЦІННІСТЬ ХАРЧОВОГО ПРОДУКТУ –

основний показник якості харчового продукту, який визначає ступінь його відповідності оптимальним потребам людини і гарантованої безпеки використання згідно з фізіологічними нормами (ДСТУ 3993-2000 «Товарознавство. Терміни та визначення»). Виражає якість білкових компонентів продукту, пов'язаних з переваренням і з ступенем збалансування їх амінокислотного складу.

БІОЛОГІЧНІ ВЛАСТИВОСТІ – стійкість товарів, особливо органічного походження, до дії мікроорганізмів, грибів, гнилоствних бактерій.

БІОЛОГІЧНО АКТИВНА ХАРЧОВА ДОБАВКА – спеціальний харчовий продукт, призначений для вживання або введення в межах фізіологічних норм до раціонів харчування чи харчових продуктів з метою надання їм дієтичних, оздоровчих, профілактичних властивостей для забезпечення нормальних та відновлення порушених функцій організму людини; (Абзац третій статті 1 в редакції Закону № 191-IV (191-15) від 24.10.2002.) (ЗАКОН УКРАЇНИ «Про якість та безпеку харчових продуктів і продовольчої сировини» (Відомості Верховної Ради (ВВР), 1998, № 19, ст. 98) (Із змінами, внесеними згідно із Законами № 2681-III (2681-14) від 13.09.2001, ВВР, 2002, № 1, ст. 2 № 191-IV (191-15) від 24.10.2002, ВВР, 2002, № 48, ст. 359). Згідно ДСТУ 3993-2000 «Товарознавство. Терміни та визначення» біологічно активні добавки – речовини або їх суміші, що використовуються для надання раціону харчування спеціальних лікувальних чи лікувально-профілактичних властивостей.

БІОХІМІЧНІ МЕТОДИ ОЦІНКИ ЯКОСТІ – методи, що дають змогу встановити активність і характер біохімічних процесів, які можуть проходити при виробленні, зберіганні або використанні продовольчих товарів.

БІРКИ – різновид виробничого маркування, що відрізняється від ярликів меншою інформативністю. Вони можуть бути дуже лаконічними, містити тільки назву фірми – виробника або фабричну марку.

БОБІНА – (франц. bobine – катушка) барабан або катушка, на які навивають пряжу, нитки, канати, дрiт, паперові та інші стрічки. Вона є різновидом упакування.

БОЧКА – транспортна тара циліндричної форми з обручами або зигами кочення, виготовлена з металу, дерева чи полімерних матеріалів. В залежності від виду матеріалу, з якого виготовляються бочки, розрізняють: а) *бочка алюмінієва* – циліндричної форми, звареної конструкції із листового алюмінію з каркасом із сталевих полос або параболітичної форми штамполитої конструкції, місткістю від 50 до 150 л; б) *бочка дерев'яна* – параболітичної форми із стяжними обручами на корпусі, з глухими (незйомними) днищами. Виготовляється двох типів: сухотарні (негерметичні) – для сипучої або пастоподібної продукції та для рідин за наявності полімерних вкладишів; залівні (герметичні) – для будь-якої продукції. Місткість від 5 (сувенірні) до 250 л.; в) *бочка полімерна* – параболітичної форми з широкою горловиною і закінчується кришкою, виготовляється із поліетилену низького тиску з добавками, місткістю 30, 40, 50 і 60 л. Застосовується для транспортування та зберігання рідких, пастоподібних і сипучих продуктів; г) *бочка стальна* – циліндричної форми із зигами або обручами кочення на корпусі, виготовляється із листової сталі. Корпус зварний, днище приварюється або привальцьовується до конуса і може бути зйомним. Застосовується для транспортування та зберігання; д) *бочка фанерно-штампована* – параболітичної форми, складається із окремих взаємозамінних клепок, склеєних із 5-ти або 6-ти шарів шпону. Застосовується для транспортування та зберігання згущеного молока, вершкового масла, маргарину, сухого молока і яєчного порошку. Місткість – 50 л.

БРАК – продукція, передача якої споживачу не допускається через наявність дефектів.

БРАКУВАЛЬНИЙ РІВЕНЬ ДЕФЕКТНОСТІ – мінімальний рівень дефектності в одиничній партії, який під час приймання продукції розглядається як незадовільний.

БРУТТО – маса товару з упаковкою, загальна вага.

БУТЕЛЬ – транспортна тара із скла, призначена для зберігання та транспортування рідкої продукції.

В

ВАГОМІСТЬ ДЕФЕКТУ – відносна величина, яка залежить від виду, розміру, місцезнаходження дефекту і характеризує порівняно з іншими дефектами ступінь його впливу на рівень якості товару.

ВАКУУМНЕ ПАКУВАННЯ – герметичне спожиткове пакування, в якому внаслідок відсмоктування повітря створюється тиск нижчий, ніж атмосферний (ДСТУ 3993-2000 «Товарознавство. Терміни та визначення»).

ВАНТАЖ – товар, який перевозиться на борту корабля або на інших транспортних засобах.

ВАНТАЖНА ОДИНИЦЯ – одиниця вантажу, розміри і маса якої є зручними й доцільними для навантажувально-розвантажувальних робіт як вручну, так і за допомогою засобів механізації.

ВАНТАЖНІ ДОКУМЕНТИ – коносаменти (штурманські розписки), маніфести, каргоплани, річкові накладні та інші документи, які є підставою для перетинання митного кордону водними транспортними засобами.

ВАРТІСНА ФАЛЬСИФІКАЦІЯ – введення споживача в оману шляхом реалізації низькоякісних товарів за цінами високоякісних або товарів менших розмірних характеристик за цінами товарів з більшими розмірними характеристиками.

ВВЕДЕННЯ ПРОДУКЦІЇ В ОБІГ – дії суб'єкта господарювання, спрямовані на виготовлення або ввезення на митну територію України продукції з подальшою самостійною або опосередкованою реалізацією на території України (Закон України «Про захист прав споживачів» Відомості Верховної Ради УРСР (ВВР), 1991, № 30, ст. 379, Закон України «Про вилучення з обігу, переробку, утилізацію, знищення або подальше використання неякісної та небезпечної продукції» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2000, № 12, ст. 95)).

ВДОСКОНАЛЕННЯ АСОРТИМЕНТУ – кількісні та якісні

зміни сукупності товарів, спрямовані на підвищення його раціональності. Це комплексний напрямок зміни асортименту товарів, який обумовлюється вибором різних шляхів: скороченням, розширенням, оновленням асортименту товарів для формування раціонального асортименту.

ВЕРИФІКАТОР (ШТРИХОВОГО КОДУ) – пристрій, призначений для контролювання якості штрихкодів позначок за основними параметрами (ДСТУ 4303:2004 «Роздрібна та оптова торгівля. Терміни та визначення понять»).

ВЕТЕРИНАРНО-САНІТАРНИЙ СТАН – підтвердження ветеринарним інспектором додержання ветеринарно-санітарних вимог на потужностях, підконтрольних ветеринарній службі (Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про якість та безпеку харчових продуктів та продовольчої сировини» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2005, № 50, ст. 533)).

Під ветеринарно-санітарними вимогами розуміють будь-які заходи, спрямовані на захист життя і здоров'я тварин, а також на захист здоров'я людини від спільних з тваринами захворювань (зоонозів), включаючи всі відповідні закони, накази, постанови, правила, вимоги та процедури, зокрема протиепізоотичні заходи, критерії безпеки кінцевого продукту, методи переробки та виробництва, процедури тестування, інспектування, сертифікації та ухвалення, карантинні заходи, положення щодо відповідних статистичних методів, процедур відбору зразків та методів оцінки ризику, пов'язані з виробництвом та обігом харчових продуктів, підконтрольних ветеринарній службі (Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про якість та безпеку харчових продуктів та продовольчої сировини» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2005, № 50, ст. 533)).

ВЕТЕРИНАРНІ ДОКУМЕНТИ – міжнародний ветеринарний сертифікат, ветеринарне свідоцтво, ветеринарна картка та довідки, видані державними інспекторами ветеринарної медицини або уповноваженими лікарями ветеринарної медицини, що підтверджують ветеринарно-

санітарний стан харчових продуктів, підконтрольних ветеринарній службі (Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про якість та безпеку харчових продуктів та продовольчої сировини» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2005, N 50, ст.533)).

Ветеринарне свідоцтво або ветеринарна довідка видані в установленому порядку документ, що підтверджує відповідність конкретної партії продуктів лову вимогам ветеринарно-санітарної безпеки. {Абзац третій статті 1 із змінами, внесеними згідно із Законами N 5462-VI від 16.10.2012, N 1193-VII від 09.04.2014}. У разі здійснення експорту продуктів лову та харчової продукції з них ветеринарне свідоцтво підлягає обміну на міжнародний ветеринарний сертифікат (Закон України «Про рибу, інші водні живі ресурси та харчову продукцію з них» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, № 15, ст. 107)).

Ветеринарний сертифікат – документ, що засвідчує незараженість худоби, птиці, які експортуються; засвідчує, що вони походять із районів, де не зареєстровано гостроінфекційних захворювань.

ВЗАСМОЗАМІННІСТЬ ТОВАРУ – здатність товару бути використаним без модифікацій замість іншого для виконання тих самих вимог (ДСТУ 3993-2000 «Товарознавство. Терміни та визначення»).

ВИВІЛЬНЕННЯ ГМО У НАВКОЛИШНЄ СЕРЕДОВИЩЕ – діяння (дія або бездіяння), в результаті якого відбулося внесення ГМО у навколишнє середовище (Закон України «Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2007, № 35, ст. 484)).

ВИВЧЕННЯ ЯКОСТІ ТОВАРУ – дослідження закономірностей виявлення споживчих властивостей товару відповідно до його призначення у певних умовах обігу, споживання або експлуатації (ДСТУ 3993-2000 «Товарознавство. Терміни та визначення»).

ВИД ТАРИ – класифікаційна одиниця, що визначає тару за формою, матеріалом, з якого її виготовлено, призначенням,

спеціальними властивостями та іншими ознаками (ДСТУ 2890-94 «Тара і транспортування. Терміни та визначення»).

ВИД ТОВАРОЗНАВЧОЇ ЕКСПЕРТИЗИ – умовна класифікаційна характеристика експертизи, яка містить ознаки виду товару, функціонального призначення експертизи (або найменування сфери застосування зацікавленої в результатах експертизи сторони) або характеристику товару, яку необхідно дослідити. Товарознавча експертиза – дослідження споживчих властивостей товарів за органолептичними, фізико-хімічними та мікробіологічними показниками, їх кількісними характеристиками, яке проводить експерт шляхом проведення дослідження та (або) на підставі інформації, яка міститься на маркуванні товарів або (та) в їх супровідних документах.

Види товарознавчої експертизи залежно від характеристики об'єкта експертизи:

- маркування – ідентифікація партії (одиниці товару) згідно з маркуванням;
- упаковки;
- якості зразків товарів;
- кількості товару, в тому числі і відсоток виходу готової продукції з давальницької сировини;
- якості товару (продукції) міри, якою сукупність фактичних (власних) характеристик товару (продукції) задовольняє нормативним вимогам;
- комплектності;
- оцінки вартості (або рівня вартості) товару (сировина) та ін.

Види товарознавчої експертизи залежно від функціонального призначення – сфери діяльності замовника або сфери застосування результатів експертизи наступні: митні; страхові; банківські; судові; виробничі (тобто за заявою виробника); споживчі; замовника; перевізника та ін. Виявивши дефектні товари, експерт повинен відібрати зразки товарів із найбільш характерними дефектами та встановити причини їх виникнення. Він також може, за необхідності чи на прохання замовника, дати рекомендації щодо використання чи знищення дефектної продукції. У акті експертизи слід показати відсотковий зміст

продукції з різноманітними чи найбільш характерними дефектами.

Товарознавча експертиза передбачає: експертну оцінку кількості, якості і ціни; визначення рівня якості товару, його гарантійного терміну; визначення орієнтовної ціни товару з урахуванням його фактичної якості тощо; експертну оцінку з метою ідентифікації продукції; експертизу якості вживаного або дефектного товару.

Під час проведення товарознавчої експертизи спеціалістами Торгово-промислової палати залежно від завдання визначають: відповідність кількості товару даним товаросупровідних документів постачальника – експертиза кількості; відповідність споживчих властивостей товару вимогам нормативної документації – експертиза якості; причини дефектів, їх природу; рівень зниження якості товарів у процесі виробництва, транспортування, зберігання; правильність переоцінки або уцінки товару; відповідність якості і ціни; відповідність маркування, упакування вимогам нормативної документації, умовам контрактів; підтвердження документальних даних про вид, різновид продукту фактичними даними; ідентифікацію товару з метою митного оподаткування; відповідність товару коду товарної номенклатури зовнішньоекономічної діяльності України тощо.

Експертиза кількості – це оцінка кількісних характеристик товару експертами з метою виявлення відповідності фактичних даних даним, зазначеним у транспортних супровідних та розрахункових документах. Експертиза кількості проводиться при неможливості застосування вимірювальних методів і необхідності підтвердження достовірності результатів вимірювань незалежною стороною.

Іноді доцільно направити зразки зіпсованої продукції в дослідну лабораторію для виявлення виду та причин виникнення дефекту, особливо коли експертові важко їх визначити. Також важливо правильно зазначити результати приймальної експертизи за якістю, якщо спірні питання, що виникли між постачальником і одержувачем, вирішуються в Державному арбітражі. Неправильно проведена оцінка або

неправильно оформлений акт експертизи може бути підставою для відмови у пред'явленому позові. Приклад виду експертизи – Міністерство юстиції України. Фонд державного майна України. Наказ від 24.11.2003 № 142/5/2092 «Про затвердження Методики товарознавчої експертизи та оцінки колісних транспортних засобів» (із змінами, внесеними згідно з Наказами Міністерства юстиції № 137/5/2732 (z1566-04) від 08.12.2004, № 1335/5/1159 (z0724-09) від 24.07.2009).

ВИДАЛЕННЯ ВІДХОДІВ – здійснення операцій з відходами, що не призводять до їх утилізації (Закон України «Про відходи» (Відомості Верховної Ради (ВВР), 1998, № 36-37, ст. 242)).

ВИЗНАЧАЛЬНИЙ ПОКАЗНИК ЯКОСТІ – показник, за яким оцінюють якість і який встановлюють під час експертної оцінки.

ВИЗНАЧЕННЯ ВИМОГ ДО ТОВАРУ – товарознавча діяльність, яка полягає у вивченні та виявленні об'єктивних якісних і кількісних характеристик товару у сферах обігу і споживання (ДСТУ 3993-2000 «Товарознавство. Терміни та визначення»).

ВИКЛАДАННЯ ТОВАРІВ – певні способи розміщування та демонстрування товарів на торговельно-технологічному устаткуванні (ДСТУ 4303:2004 «Роздрібна та оптова торгівля. Терміни та визначення понять»)

ВИКОНАВЕЦЬ – суб'єкт господарювання, який виконує роботи або надає послуги (Закон України «Про захист прав споживачів» Відомості Верховної Ради УРСР (ВВР), 1991, № 30, ст. 379).

ВИКОРИСТАНА ТАРА (УПАКОВКА) – тара (упаковка), яка була застосована для пакування, транспортування продукції, що повністю або частково втратила свої первісні якості і не підлягає подальшому використанню за своїм прямим призначенням (Наказ N 224 від 02.10.2001 Зареєстровано в Міністерстві юстиції України 5 жовтня 2001 р. за № 866/6057 «Про затвердження Порядку збирання, сортування, транспортування, переробки та утилізації використаної тари (упаковки)»).

ВИКОРИСТАННЯ ВИЛУЧЕНОЇ З ОБІГУ ПРОДУКЦІЇ –

дії, в результаті яких забезпечується недопущення негативного впливу вилученої з обігу продукції на життя, здоров'я людини, майно і довкілля (Закон України «Про вилучення з обігу, переробку, утилізацію, знищення або подальше використання неякісної та небезпечної продукції» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2000, № 12, ст. 95)).

ВИЛУЧЕННЯ ПРОДУКЦІЇ З ОБІГУ – фактичне припинення обігу (реалізації) продукції, здійснене в установленому порядку, за рішенням власника продукції або спеціально уповноважених органів виконавчої влади в межах їх повноважень (Закон України «Про вилучення з обігу, переробку, утилізацію, знищення або подальше використання неякісної та небезпечної продукції» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2000, № 12, ст. 95)).

ВИМОГИ ДО МАРКУВАННЯ – загальні для товарної інформації та специфічні для маркування вимоги. Загальні вимоги регламентуються законом «Про захист прав споживачів» та включають найважливіші з них, які звичайно називаються вимогами «трьох Д» – достовірність, доступність та достатність.

Специфічні вимоги для маркування:

- чіткість тексту та ілюстрацій;
- наочність;
- однозначність тексту, його відповідність споживчим властивостям товару;
- наведені на маркуванні відомості не повинні вводити покупця й споживача в оману щодо кількості, якості, виробника, країни походження;
- для маркування слід використовувати незмивні, стійкі до впливу зовнішнього середовища фарби, які дозволені органами Держсанепідслужби. Натепер у світі та в Україні товари маркуються ще й стосовно вимог екологічної безпеки або «чистоти». Це екологічно безпечні (біологічні, натуральні) продукти, вільні від генетично модифікованих організмів.

Витрати на виконання національних вимог до пакування та маркування товарів підвищують ціну реалізації товару. Ці вимоги можуть бути різними, наприклад: обов'язкове

маркування на двох мовах (Канада, Фінляндія); регулювання стандартів розміру і розфасовки попередньо упакованих товарів (Канада); додаткові вимоги до упаковки фруктів, овочів, шоколаду та інших товарів (Австрія).

У більшості країн на етикетці, передусім для харчових товарів, має бути нанесена повна інформація про масу, фірму, адресу виробника, склад, консерванти тощо. В Україні пред'являються такі вимоги до маркування товарів (стаття 15 Закон України 1023-ХІІ «Про захист прав споживачів») щодо товарів непродовольчої групи:

- назву товару, найменування або відтворення знака для товарів і послуг, за якими вони реалізуються;
- дані про основні властивості продукції, а також іншу інформацію, що поширюється на конкретний продукт;
- відомості про вміст шкідливих для здоров'я речовин, які встановлені нормативно-правовими актами;
- дані про ціну (тариф), умови та правила придбання продукції;
- дату виготовлення;
- відомості про умови зберігання;
- гарантійні зобов'язання виробника (виконавця);
- правила та умови ефективного та безпечного використання продукції;
- строк придатності (строк служби) товару (наслідків роботи), відомості про необхідні дії споживача після їх закінчення, а також про можливі наслідки в разі невиконання цих дій;
- найменування та місце знаходження виробника (виконавця, продавця) і підприємства, яке здійснює його функції щодо прийняття претензій від споживача, а також проводить ремонт і технічне обслуговування.

Стосовно товарів, які підлягають обов'язковій сертифікації, споживачу повинна надаватись інформація про їх сертифікацію. Основним нормативним документом, який встановлює вимоги щодо порядку упаковування непродовольчих товарів, є Правила роздрібної торгівлі непродовольчими товарами. Зазначення походження товару, шляхом маркування назви країни, де був

вироблений товар, регулюється Законом України «Про охорону прав на зазначення походження товарів» (від 16.06.1999 № 752-ХІV із змінами та доповненнями).

Імпортні товари, що реалізуються на території України, мають супроводжуватися інформацією для споживачів тією ж мовою, що і товари вітчизняного виробництва. На упаковці товару може бути розміщений штрих-код товару. Це питання врегульоване Постановою Кабінету Міністрів України «Про впровадження штрихового кодування товарів» № 576 від 29.05.1996 року зі змінами та доповненнями. Згідно п.1 зазначеної постанови з 01.01.1997 року в Україні запроваджено маркування суб'єктами підприємницької діяльності товарів, які виробляються або реалізуються в Україні, штрихованими кодами GS1.

Як передбачено положенням ч. 9 ст. 15 Закону «Про захист прав споживачів» інформація про продукцію має містити, зокрема, гарантійні зобов'язання виробника.

Детальніше про вимоги, які пред'являються в Україні до пакування та маркування продовольчих товарів наведені у Законі України «Про безпечність та якість харчових продуктів» де в статті 38 визначено наступний зміст етикетування харчових продуктів: назва харчового продукту; назва та повну адресу і телефон виробника; кількість нетто харчового продукту у встановлених одиницях виміру; склад харчового продукту у порядку переваги складників, у тому числі харчових добавок та ароматизаторів, що використовувались у його виробництві; калорійність та поживну цінність із вказівкою на кількість білка, вуглеводів та жирів у встановлених одиницях виміру на 100 грамів харчового продукту; кінцева дата споживання «вжити до» або дату виробництва та строк придатності; номер партії виробництва; умови зберігання та використання, якщо харчовий продукт потребує певних умов зберігання та використання для забезпечення його безпечності та якості; застереження щодо споживання харчового продукту певними категоріями населення.

Написи на етикетці харчового продукту такі як «повністю натуральний», «органічний», «оригінальний», «без ГМО»

(генетично модифікованих організмів) тощо, та інша інформація, на додаток до тієї, що зазначена вище, підлягає перевірці у порядку, встановленому відповідними нормативно-правовими актами, виданими на виконання закону України «Про захист прав споживачів». Усі харчові продукти, що знаходяться в обігу в Україні, етикетуються державною мовою України та містять інформації у доступній для сприймання споживачем формі (ст. 38 Закону України «Про безпечність та якість харчових продуктів»).

ВИМОГИ ДО ТОВАРУ – сукупність якісних і кількісних характеристик товару, які відображають уявлення його споживачів про необхідну цінність товару в разі використання його за призначенням у встановлених умовах обігу і споживання (ДСТУ 3993-2000 «Товарознавство. Терміни та визначення»).

ВИРОБНИЦТВО – господарська діяльність, пов'язана з виробленням об'єктів санітарних заходів, включаючи всі стадії технологічного процесу, у тому числі виготовлення, підготовку, змішування та пов'язані з цим процедури, обробку, наповнення, пакування, переробку, відновлення та інші зміни стану об'єкта (Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про якість та безпеку харчових продуктів та продовольчої сировини» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2005, № 50, ст. 533)).

ВИРОБНИЧЕ МАРКУВАННЯ – текст, умовні позначення або малюнок, нанесені виробником (виконавцем) на товар і (або) упакування та (або) інші носії інформації. Вимоги до виробничого маркування встановлюються в основному стандартами на маркування й упакування, а також загально-технічними умовами стандартів на продукцію.

Закон України «Про безпечність та якість харчових продуктів», визначає умови маркування харчових продуктів. Зокрема забороняється обіг харчових продуктів, етикетування яких не відповідає Закону та відповідним технічним регламентам. Усі харчові продукти, що знаходяться в обігу в Україні, етикетуються державною мовою України та містять у доступній для сприймання споживачем формі інформацію про:

- назву харчового продукту;
- назву, повну адресу і телефон виробника, адресу потужностей (об'єкта) виробництва, а для імпортованих харчових продуктів – назву, повну адресу і телефон імпортера;
- кількість нетто харчового продукту у встановлених одиницях виміру (вага, об'єм або поштучно);
- склад харчового продукту у порядку переваги складників, у тому числі харчових добавок та ароматизаторів, що використовувались при його виробництві;
- калорійність та поживну цінність із вказівкою на кількість білка, вуглеводів та жирів у встановлених одиницях виміру на 100 грамів харчового продукту;
- кінцеву дату споживання «вжити до» або дату виробництва та строк придатності;
- номер партії виробництва;
- умови зберігання та використання, якщо харчовий продукт потребує певних умов зберігання та використання для забезпечення його безпечності та якості;
- застереження щодо споживання харчового продукту певними категоріями населення (дітьми, вагітними жінками, літніми людьми, спортсменами та алергіками), якщо такий продукт може негативно впливати на їх здоров'я при його споживанні.

Вимоги до виробничого маркування встановлюються в основному стандартами на маркування й упакування, а також загально-технічними умовами стандартів на продукцію. Вимоги до торговельного маркування, порівняно з виробничим, до останнього часу були менше розроблені. Окремі вимоги до торгового маркування встановлюються Правилами продажу окремих видів продовольчих і непродовольчих товарів. Прийнятий нещодавно Закон України «Про якість та безпеку харчових продуктів та продовольчої сировини» чітко визначив умови маркування харчових продуктів.

До маркування висуваються загальні для товарної інформації та специфічні для маркування вимоги. Загальні вимоги регламентуються законом «Про захист прав споживачів» та включають найважливіші з них, які звичайно називаються вимогами «трьох Д» – достовірність, доступність та достатність.

Специфічні вимоги для маркування: чіткість тексту та ілюстрацій; наочність; однозначність тексту, його відповідність споживчим властивостям товару; наведені на маркуванні відомості не повинні вводити покупця й споживача в оману щодо кількості, якості, виробника, країни походження; для маркування слід використовувати незмивні, стійкі до впливу зовнішнього середовища фарби, які дозволені органами Держсанепідслужби.

Носіями виробничого маркірування можуть бути етикетки, вкладиші, ярлики, бирки, контрольні стрічки, клейма, штампи, кольєретки й ін.

Етикетки наносяться друкарським або іншим засобом на товар або пакування, крім того, вони можуть бути самостійним носієм інформації, що приклеюється або що прикладається до товару. Наприклад, більшість пакованих у виробничих умовах продовольчих товарів мають на пакуванні етикетку, на якому текст, малюнки й інша інформація нанесені друкарським способом. Етикетування консервних банок здійснюється шляхом приклеювання паперової етикетки або нанесення її літографським способом. Іноді етикетка наноситься безпосередньо на товар (наприклад, маркування на дні посуду, на електропобутових товарах та ін.). Етикетки відрізняються значною інформаційною смістю. Крім тексту, вони часто містять зображення, символи. З усіх носіїв маркування відомості на етикетках є найбільшими за кількістю характеризованих ознак. Маркування на етикетках може вміщувати пояснювальні тексти.

Кольєретки – етикетки особливої форми, що наклеюються на шийку пляшок. Кольєретки не несуть великого інформаційного навантаження, а виконують в основному призначення естетичного оформлення пляшок: вони застосовуються разом з основною етикеткою на пляшках для алкогольних, безалкогольних напоїв і пива, і самостійного значення не мають. На кольєретці можуть бути зазначені найменування напою, виготовлювач, рік виготовлення або інформаційні знаки. Іноді на кольєретках взагалі відсутня інформація.

Вкладиші – це різновид етикеток, що відрізняється спрямованістю товарної інформації і призначені для повідомлення стислих відомостей про найменування товару, виготовлювачів (найменування організації, номера зміни). Іноді вкладиші можуть містити стисло характеристику споживчих властивостей товару, у першу чергу функціонального призначення. Тоді вкладиш набуває додаткових функцій рекламного листка або проспекту, але на відміну від останніх рекламна функція не є основною, а реалізується через характеристику товару. Такі вкладиші часто зустрічаються в упаковці різноманітних косметичних засобів. Найчастіше застосовуються вкладиші для кондитерських виробів – цукерок, печива, пряників у коробках; для парфумерно-косметичних і лікарських засобів, товарів побутової хімії.

Ярлики й бирки – носії маркірування, що приклеюються, прикладаються або підвішуються до товару. Для них характерна менша інформаційна ємність, обмежений перелік відомостей, відсутність малюнків. Бирки відрізняються від ярликів меншою інформативністю. Бирки можуть бути дуже лаконічними і вказувати тільки найменування або фабричну марку, або тільки назву фірми-виготовлювача. Ярлики, звичайно містять найменування товару, фірми виготовлювача, його адресу, сорт, ціну, дату випуску, а також низку ідентифікуючих відомостей. Так, на ярликах, що підвішуються до одягу, вказуються артикул виробу, номер моделі, розмір, дата випуску. Ярлик може містити фірмовий і товарні знаки, інші необхідні знаки й умовні позначення.

Контрольні стрічки – це носії стислої товарної інформації, що дублює, розташовані на стрічці невеличкого розміру і призначені для контролю або відновлення відомостей про товар у випадку втрати етикетки, бирки або ярлика, вони можуть застосовуватися як додаток. Відмінна риса контрольних стрічок – переважання цифрової або символічної інформації, метою якої є позначення артикулу виробів, номера моделі, розміру, сорту, іноді артикулу тканин, експлуатаційних знаків та ін. Контрольні стрічки найчастіше застосовуються для одяжно-взуттєвих товарів, причому у взуття відомості контрольної

стрічки частіше наносяться на підкладку або внутрішню частину.

Клейма й штампи – носії інформації, призначені для ідентифікуючих умовних позначень на товари, пакування, етикетки, які наносяться за допомогою спеціальних пристосувань установлені форми. Розрізняють клейма й штампи залежно від: місця нанесення – виробничі і торгові; призначення – ветеринарні, товарознавчі, карантинні й ін.; форми – овальні, прямокутні, квадратні, трикутні, ромбовидні.

Таврування й штампування як засіб маркування застосовується для окремих продовольчих і непродовольчих товарів. Для м'яса й м'ясопродуктів, включаючи субпродукти й жир-сирець, ветеринарне таврування м'яса є обов'язковим. Для інших видів продовольчих товарів таврування й штампування носить рекомендаційний характер. Штампи проставляються на дні металевих консервних банок і на металевих кришках скляних банок, упаковці з полімерних і комбінованих матеріалів для соків, напоїв, вина, молока, кисломолочних продуктів, етикетках, на пляшках і банках, сирах, яйцях. Тавруванню піддаються м'ясні туші забійних тварин і тушки птиці. Штампи й тавро на непродовольчих товарах або їхній упаковці зустрічаються рідше. До таких товарів відносять тканини, у яких клеймо наноситься на кінці з виворітного боку. Крім того, штампи, виконані виробничим засобом, наносяться на окремі комплектуючі деталі товарів (двигуни автомобілів, холодильні агрегати та ін.). Таврування й штампування товарів і упакувань здійснюється такими способами: нанесенням за допомогою клейма або штампа незмивної фарби, дозволеної органами Держсанепідслужби; випалюванням за допомогою електротавра, витискання за допомогою штампів; утискування пластмасових або казеїнових цифр, букв у продукт. Найпоширеніший спосіб – нанесення тавра або штампа незмивною фарбою. Випалювання за допомогою електротавра застосовується в основному для тушок птиць.

Рельєфне маркірування шляхом витискування букв, цифр, інших умовних позначень зустрічається на металевих консервних банках, рідше на кришках скляних банок. Крім того,

цей спосіб, поширений для маркування двигунів автомобілів, а також деяких товарів складно технічного призначення. Рельєфне маркування зустрічається і на скляній упаковці (пляшках, банках), іноді на скляному посуді (наприклад, на дні гранчастих стаканів).

Утискання пластмасових або казеїнових цифр застосовується для сирів.

До клейм і тавр висовуються такі вимоги: чіткість відтисків клейм; збереженість незалежно від зовнішніх впливів (для м'яса під час холодильної обробки й зберігання); безпека застосовуваних способів таврування й штампування; збереження товарного вигляду продуктів і виробів, що піддаються тавруванню й штампуванню; дотримання встановлених правил таврування й штампування.

ВИРОБНИЧИЙ АСОРТИМЕНТ ТОВАРІВ – набір виробів різних груп, підгруп, видів та різновидів, які об'єднують за певною виробничою ознакою для характеристики складу загального випуску продукції, виду економічної діяльності або виробничого підприємства. Промисловий асортимент товарів різних виробників незалежно від форм власності повинен узгоджуватися із санітарними органами Міністерства охорони здоров'я України (ДСТУ 3993-2000 «Товарознавство. Терміни та визначення»).

ВИРОБНИЧИЙ КОНТРОЛЬ – передбачає перевірку якості матеріалів, комплектуючих деталей, напівфабрикатів з метою своєчасного виявлення недоброякісної продукції.

ВИСТАВКА-ПРОДАЖ – ринковий захід, що організують у встановленому місці для демонстрування товарів, формування і вивчення попиту на них, укладання договорів поставки товарів (ДСТУ 4303:2004 «Роздрібна та оптова торгівля. Терміни та визначення понять»)

ВИТРАТИ НА ЯКІСТЬ – це витрати, які необхідно понести, щоб забезпечити задоволеність споживача продукцією або послугами. Керівні вказівки з економічних аспектів діяльності в сфері якості дані в стандарті ДСТУ ISO 9004. Вказівки стандарту стосуються підходів до збору, надання та аналізу фінансових даних з діяльності в сфері якості. Вибір

підходу до управління економікою якості залежить від поставлених завдань у сфері якості та особливостей системи фінансової звітності. Стандартом ISO 9004 рекомендуються три підходи збору, надання та аналізу фінансових даних про діяльність в галузі якості: управління витратами на якість (у стандарті – підхід з точки зору витрат на якість); управління вартістю низької якості (у стандарті – підхід з точки зору збитків внаслідок незадовільної якості); управління витратами на процеси (у стандарті – підхід з точки зору витрат на процеси).

Такі три підходи можуть бути використані не тільки в чистому вигляді, але і в різних поєднаннях. У кожному з трьох підходів розглядаються дві основні фінансові групи: витрати на управління якістю та збитки через низьку якість.

Зокрема *управління витратами на якість* полягає в калькуляції витрат на поліпшення та контроль якості й збитків через допущені дефектів, відмов, переробок. Перераховані збитки відносяться до категорії витрат на дефекти. В результаті збільшення витрат на поліпшення і контроль якості зменшуються витрати на виправлення дефектів, і навпаки. При управлінні витратами на якість визначається економічний ефект передбачуваних витрат на якість як зменшення загальних витрат за рахунок зменшення збитків, завданих дефектами. Управління витратами на якість особливо ефективно при побудові системи якості, впровадженні нових методів, програм управління і забезпечення якості, а також при аналізі засобів і методів контролю якості. Такий підхід дозволяє встановити зв'язок між витратами на якість і прибутком; провести калькуляцію строку окупності капіталовкладень у сфері якості; спрогнозувати і згодом оцінити результативність діяльності в галузі якості. Відповідно до вимог міжнародних стандартів ISO серії 9000 ефективність діяльності в системі якості оцінюється за здатністю підприємства попереджати можливі невідповідності.

Управління вартістю низької якості здійснюється за схемою «від зворотного» у порівнянні з управлінням витратами на якість. Цикл управління вартістю низької якості: калькуляція вартості низької якості – встановлення причин виниклих невідповідностей – класифікація причин невідповідностей за

величиною завданих збитків – встановлення пріоритетів серед причин невідповідностей – усунення причин невідповідностей відповідно до встановленої черговості – подальша калькуляція вартості низької якості. Управління вартістю низької якості направлено на визначення необхідності додаткових витрат на якість і виявлення проблем хронічного характеру, не охоплених системою якості. До вартості низької якості відносяться втрати, викликані тим, що підприємством не реалізовані потенційні можливості. Іноді вартість низької якості важко визначити кількісно, але вона може бути дуже істотною (наприклад, втрата престижу фірми). Характеристиками вартості низької якості є також зменшення обсягу реалізації продукції або невідповідність між запланованими і реальними економічними показниками. Непрямі витрати внаслідок низької якості можуть бути дуже значними.

Управління витратами на процеси. Діяльність будь-якої організації може бути змодельована з точки зору сукупності зовнішніх і внутрішніх процесів організації. У такій моделі управління організацією може бути розглянуто як управління процесами в організації. Прикладами процесів є технологічні, управління, підготовки персоналу, процеси інформаційного забезпечення та ін. Процес – це сукупність взаємопов'язаних ресурсів і діяльності, що перетворює вхідні елементи у вихідні. У примітці до визначення зазначено: до ресурсів відносяться персонал, засоби обслуговування, обладнання, технологія та методологія. Управління якістю може бути реалізовано шляхом впливу на процеси. Це стосується перш за все до організацій, в яких можна однозначно виділити процеси і визначити характерні для кожного процесу ресурси і діяльність. Фінансова звітність з точки зору витрат на процеси складається з витрат двох видів: пов'язаних із забезпеченням відповідності, тобто витрат на задоволення всіх встановлених та очікуваних потреб споживачів при відсутності дефектів існуючих процесів; пов'язаних з усуненням невідповідності, тобто витрат, обумовлених дефектами існуючого процесу.

Також існує кілька класифікацій витрат на якість. Найвідоміший з них – підхід Джурана-Фейгенбаума. Відповідно до цього підходу витрати підрозділяються на чотири категорії:

- витрати на попереджувальні заходи – це витрати на запобігання самої можливості виникнення дефектів, тобто витрати, спрямовані на зниження або повне запобігання можливості появи дефектів або втрат;
- витрати на контроль – витрати на визначення й підтвердження досягнутого рівня якості;
- внутрішні втрати (витрати на внутрішні дефекти), зокрема витрати понесені усередині організації;
- зовнішні втрати (витрати на зовнішні дефекти).

Сума всіх цих витрат дає загальні витрати на якість.

Іншу класифікацію витрат на якість запропонував Ф. Кросбі. Він пропонував обробити витрати на якість на дві категорії:

- витрати на відповідність – всі витрати, які необхідно понести, щоб зробити все правильно з першого разу;
- витрати на невідповідність – всі витрати, які доводиться нести через те, що не все робиться правильно з першого разу.

Не заглиблюючись у подробиці, можна прийняти, що перші дві групи витрат, обчислені по методу Джурана-Фейгенбаума – «витрати на попереджувальні заходи» й «витрати на контроль» відповідають категорії «витрати на відповідність», обчислені за методом Ф. Кросбі. Класифікація витрат на якість наведена на рис. 2.

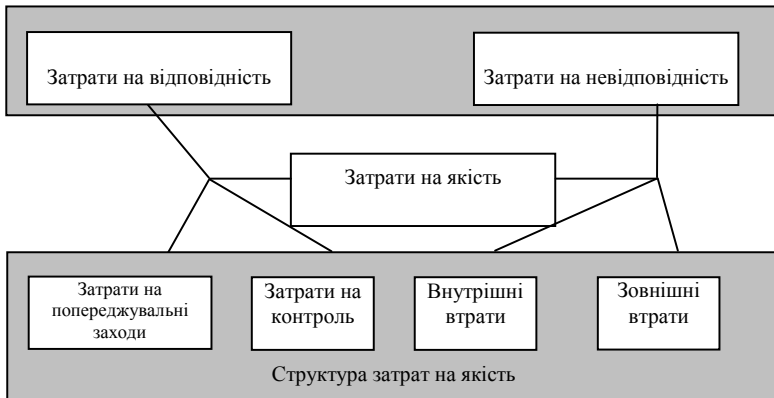

Рис.2 Класифікація витрат на якість

Витрати на попереджувальні заходи

1. Керування якістю: витрати на планування системи якості; витрати на перетворення очікувань споживача з якості на технічні характеристики матеріалу, процесу, продукту.

2. Керування процесом: витрати на встановлення коштів керування процесом; витрати на вивчення можливостей процесу; витрати на здійснення технічної підтримки виробничому персоналу в застосуванні (здійсненні) і підтримці процедур і планів з якості.

3. Планування якості іншими підрозділами: витрати, пов'язані з діяльністю з планування якості.

4. Контрольне й вимірювальне устаткування: витрати, пов'язані з розробкою, удосконаленням, обслуговуванням, перевіркою, засобів вимірювальної техніки; витрати, пов'язані з акредитацією вимірювальних лабораторій.

5. Забезпечення якості поставок: витрати на оцінку потенційних постачальників і матеріалів перед висновком договорів на поставки; витрати, пов'язані з технічною підготовкою перевірок і випробувань закуплених матеріалів; витрати на технічну підтримку постачальників.

6. Аудит системи якості: витрати на внутрішній аудит системи якості; витрати на аудит системи якості споживачем; витрати на аудит системи якості третьою стороною.

7. Програма поліпшення якості: витрати, пов'язані із впровадженням програм поліпшення, спостереження та складання звітів, включаючи витрати на збір й аналіз даних, складання звіту з витрат на якість.

8. Навчання питань якості: витрати на впровадження, розвиток і функціонування програми навчання персоналу всіх рівнів питань якості.

9. Витрати, не враховані де-небудь ще, такі як: заробітна плата секретарів і службовців, організаційні витрати й т.п., які безпосередньо пов'язані з попереджувальними заходами.

Витрати на контроль:

1. Перевірки й випробування: оплата робіт інспекторів та іспитового персоналу, при планових перевірках виробничих операцій.

2. Перевірки й випробування матеріалів, що поставляють: оплата робіт інспекторів й іспитового персоналу, пов'язаних із закупленими в постачальників матеріалами, включаючи інспекторів і службовців різного рівня; витрати на лабораторні випробування, виконувані для оцінки якості матеріалів, що поставляють; витрати, пов'язані з роботою інспекторів й іспитового персоналу, що проводять оцінку матеріалів на виробництві постачальника.

3. Матеріали для тестування й перевірок: вартість видавкових матеріалів, використовуваних при контролі й випробуваннях; вартість матеріалів, зразків (підданих руйнуючому контролю). Вартість іспитового устаткування не включається.

4. Контроль процесу: оплата праці персоналу, що не підкоряється керуванню з якості.

5. Прийом продукції замовника: витрати на запуск і тестування готової продукції на виробництві для здачі її замовникові перед поставкою; витрати на приймальні випробування продукції в замовника до її здачі.

6. Перевірка сировини й запасних частин: витрати на контроль і випробування сировини, запасних частин тощо, пов'язані зі змінами технічних вимог проекту, надмірним часом зберігання або непевністю, викликаною іншими проблемами.

7. Аудит продукту: витрати на проведення аудита якості технологічних операцій або в процесі виробництва; витрати на всі випробування на надійність, проведених на виробках; витрати на підтвердження якості продукту зовнішніми органами, такими як страхові компанії, урядові агенти.

Внутрішні втрати

1. Відходи: вартість матеріалів, які не відповідають вимогам якості й витрати на їхню утилізацію. Не враховується вартість відходів, викликаних надвиробництвом, моральним старінням продукції або зміною конструкції на вимогу замовника.

2. Переробки й ремонт: витрати, що виникли при відновленні виробів (матеріалів) до відповідності вимогам з якості за допомогою або переробки, або ремонту, або й тим й іншим; витрати на повторне тестування й інспекції після переробок або ремонту.

3. Аналіз втрат: витрати на визначення причин виниклих невідповідностей вимогам якості.

4. Взаємні поступки: витрати на допуск до застосування тих матеріалів, які не відповідають технічним вимогам.

5. Зниження сорту: витрати, що виникли внаслідок зниження продажної ціни на продукцію, що не відповідає первісним технічним вимогам.

6. Відходи й переробки, що виникли з вини постачальників: витрати, понесені в тому випадку, коли після одержання від постачальника виявилося, що поставлені матеріали виявилися не придатними.

Зовнішні втрати

1. Продукція, не прийнята споживачем: витрати на виявлення причин відмови замовника прийняти продукцію; витрати на переробки, ремонт або заміну не прийнятої продукції.

2. Гарантійні зобов'язання: витрати на заміну незадовільної продукції протягом гарантійного періоду; витрати на ремонт незадовільної продукції, на відновлення необхідної якості, на компенсації.

3. Відкликання й модернізація продукції: витрати на перевірку, модифікацію або заміну вже поставленої споживачеві продукції, коли є підозра або впевненість в існуванні помилки проектування або виготовлення.

4. Скарги: витрати, залучені в дослідження причин виникнення скарг споживачів на якість продукції; витрати, притягнуті для відновлення задоволеності споживача; витрати на юридичні суперечки й виплати компенсацій. Отже, неможливо повністю виключити витрати на якість, однак вони можуть бути наведені до прийнятного рівня.

Так, можна уникнути витрат на: невикористані матеріали; доробку або виправлення дефектів; затримки, зайвий виробничий час, викликані дефектним продуктом; додаткові перевірки й контроль для виявлення вже відомого відсотка дефектів; ризики, у тому числі за гарантійними зобов'язаннями; втрати продажів, пов'язані з незадоволеністю споживача.

Неминучі витрати можуть містити в собі витрати на:

- функціонування й аудит системи якості;

- обслуговування й калібрування іспитового встаткування;
- оцінку постачальників;
- навчання питанням якості;
- мінімальний рівень перевірок і контролю.

Витрати на якість можуть бути мінімізовані, однак надія на те, що вони можуть бути зведені до нуля – омана. До нуля можна звести тільки одну складову витрат – витрати на невідповідність, або внутрішні й зовнішні втрати.

5. Витрати на якість – сума всіх витрат на якість становить загальні витрати на якість. Загальні витрати на якість складаються з витрат на попереджувальні заходи, витрат на контроль і втрати (зовнішні й внутрішні). Зі зміною досягнутого рівня якості змінюються й величини складових витрат, і відповідно, їхня сума – загальні витрати на якість.

ВИСНОВОК ДЕРЖАВНОЇ САНІТАРНО-ЕПІДЕМІОЛОГІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ – нормативний документ установленої форми, в якому визначені вимоги щодо безпеки для здоров'я і життя людини продовольчої продукції та засвідчена її безпека за умови дотримання цих вимог; (Абзац п'ятий статті 1 в редакції Закону № 191-IV (191-15) від 24.10.2002; Абзац шостий статті 1 виключено на підставі Закону № 191-IV (191-15) від 24.10.2002.)

Висновок державної санітарно-епідеміологічної експертизи щодо безпечності харчових продуктів – документ установленої форми, в якому на підставі результатів аналізу ризику та перевірки (розширеного контролю), наданих виробником або постачальником зразка харчового продукту, допоміжних засобів та матеріалів для виробництва та обігу харчових продуктів, його виробничої технології і технологічного обладнання, що використовується при його виробництві, визначається перелік санітарних заходів та технічних регламентів, яких повинен дотримуватися виробник і постачальник для забезпечення безпечності харчового продукту (Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про якість та безпеку харчових продуктів та продовольчої сировини» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2005, № 50, ст. 533)).

ВИТРАТИ ТОРГОВЕЛЬНІ (ВИТРАТИ ОБІГУ) – витрати

живої та матеріалізованої праці у грошовій формі у сфері оптової та роздрібно торгівлі, які виникають у процесі доведення товарів від виробника до споживача і охоплюють витрати, які пов'язані з продовженням процесу виробництва у сфері обігу (ДСТУ 4303:2004 «Роздрібна та оптова торгівля. Терміни та визначення понять»).

ВИТРИМКА – тривалий технологічний процес дозрівання виноматеріалу або коньячного спирту в технологічній тарі у певних умовах, що сприяють формуванню його типовості та покращенню якості {Пункт 31 статті 1 в редакції Закону N 2974-VI від 03.02.2011} (Закон Україна «Про виноград та виноградне вино» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2005, № 31, ст. 419)).

ВИХІДНИЙ ЗРАЗОК ПАРТІЇ ТОВАРУ – сукупність вибірок, точених проб, виімок.

ВІДПОВІДНІ МІЖНАРОДНІ ОРГАНІЗАЦІЇ – Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ), Комісія з Кодексу Аліментаріус, Всесвітня організація охорони здоров'я тварин (МЕБ) та інші міжнародні організації, якими розробляються рекомендації, інструкції та стандарти, пов'язані із захистом здоров'я та життя людей від харчових ризиків (Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про якість та безпеку харчових продуктів та продовольчої сировини» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2005, № 50, ст. 533)).

ВІДПОВІДНІСТЬ ТОВАРІВ. За Законом України «Про підтвердження відповідності» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 32, ст. 169) підтвердження відповідності – видача документа (декларація про відповідність або сертифікат відповідності) на основі рішення, яке приймається після проведення відповідних (необхідних) процедур оцінки відповідності, що довели виконання встановлених вимог (стаття 1 в редакції Закону № 3164-IV (3164-15) від 01.12.2005). Цей Закон визначає правові та організаційні засади підтвердження відповідності продукції, систем якості, систем управління якістю, систем екологічного управління, персоналу та спрямований на забезпечення єдиної державної технічної

політики у сфері підтвердження відповідності. Наприклад, *декларування відповідності* – процедура, за допомогою якої виробник або уповноважена ним особа під свою повну відповідальність документально засвідчує, що продукція відповідає встановленим законодавством вимогам. *Випробувальна лабораторія* – лабораторія, яка проводить технічні операції, що полягають у визначенні однієї чи декількох характеристик даної продукції згідно з встановленою процедурою. *Сертифікат відповідності* – документ, який підтверджує, що продукція, системи якості, системи управління якістю, системи екологічного управління, персонал відповідає встановленим вимогам конкретного стандарту чи іншого нормативного документа, визначеного законодавством. *Декларація про відповідність* – документально оформлена в установленому порядку заява виробника, де дається гарантія відповідності продукції вимогам, встановленим законодавством. *Орган з оцінки відповідності* – підприємство, установа, організація чи їх підрозділ, які провадять діяльність з оцінки відповідності, включаючи калібрування, випробування, сертифікацію та інспектування. *Оцінка відповідності* – процес, який демонструє, що встановлені вимоги щодо продукції, процесу, послуги, системи, особи чи органу були виконані. *Процедура оцінки відповідності* – будь-яка процедура, яка прямо чи опосередковано використовується для визначення того, чи виконуються встановлені вимоги у відповідних технічних регламентах чи стандартах. Процедури оцінки відповідності включають процедури відбору зразків, випробування, здійснення контролю, оцінку, перевірку, реєстрацію, акредитацію та затвердження, а також їх поєднання.

ВІДТВОРЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОГО ПОПИТУ – постійно відтворювані процеси формування потреб в екологічних товарах продовольчої та промислової груп товарів, послугах а також створення фінансових можливостей реалізації зазначених потреб. Відтворення екологічного попиту реалізується через формування трьох взаємозалежних економічних елементів: потреб, інтересів, можливостей. Потреба в екологічних товарах перетворюється в інтерес тільки будучи усвідомленою людьми.

Інтерес перетворюється в попит тільки за умови підкріплення фінансовими можливостями.

ВІДТВОРЕННЯ МОТИВІВ ЕКОЛОГІЗАЦІЇ – постійно відтворюваний процес створення організаційних, соціальних і економічних умов, що формують бажання людей ставити і досягати цілі екологізації економіки. Ключовими компонентами відтворення мотивів екологізації виступають: моніторингова підсистема (збір і обробка даних про стан природних, соціальних і економічних систем і тенденцій розвитку ситуацій у країні або регіоні); аналітична підсистема (визначення причинно-наслідкових зв'язків між факторами екологізації, виявлення бар'єрів і найбільш чутливих «точок» екологізації); підсистема, що генерує, (формування цілей, завдань і засобів (інструментів) екологізації); реалізуюча підсистема (доведення мотиваційного інструментарію до конкретних суб'єктів (див. також: суб'єкти екологізації, інструменти екологізації, мотивація екологізації, мотиваційні інструменти екологізації)).

ВІДХОДИ – будь-які речовини, матеріали і предмети, що утворюються у процесі людської діяльності і не мають подальшого використання за місцем утворення чи виявлення та яких їх власник повинен позбутися шляхом утилізації чи видалення (Абзац другий статті 1 в редакції Закону N 3073 від 07.03.2002) (Закон України «Про відходи» (Відомості Верховної Ради (ВВР), 1998, № 36-37, ст. 242)).

Відходи як вторинна сировина – відходи, для утилізації та переробки яких в Україні існують відповідні технології та виробничо-технологічні і/або економічні передумови (Статтю 1 доповнено абзацом згідно із Законом N 3073 від 07.03.2002) (Закон України «Про відходи» (Відомості Верховної Ради (ВВР), 1998, № 36-37, ст. 242)).

ВІТАМІНИ – біологічно активні речовини, що мають різну хімічну структуру, необхідні для нормальної життєдіяльності усіх організмів.

ВКЛАДИШ – засіб, що розміщується всередині тари і запобігає переміщенню, зіткненню, ударам виробів. Різновид етикеток, які відрізняються від традиційної етикетки скерованістю товарної інформації.

ВЛАСНИК ПРОДУКЦІЇ – фізична або юридична особа – суб’єкт підприємницької діяльності усіх форм власності, що виробляє чи реалізує відповідну продукцію (Закон України «Про вилучення з обігу, переробку, утилізацію, знищення або подальше використання неякісної та небезпечної продукції» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2000, № 12, ст. 95)).

ВЛАСТИВІСТЬ ТОВАРУ – об’єктивна особливість товару, яка проявляється у сфері товарного обігу, споживання або експлуатації. Поділяються на *прості* (властивості, які для конкретних умов оцінки рівня якості не діляться на дрібніші) та *складні* (властивості, які можна поділити на прості). *Властивості соціального призначення товару* – споживча властивість, що характеризує його відповідність індивідуальним і суспільно-необхідним потребам населення та доцільність збуту і споживання товару (ДСТУ 3993-2000 «Товарознавство. Терміни та визначення»).

ВЛАСТИВОСТІ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТОВАРІВ – можливість спроможність тиражування нескінченної безконечної кількості раз в нескінченно малому об’ємі обсязі простору за нескінченно малі інтервали часу; фізична незношуваність; збереження зберігання товару у в, біля продавця після потім продажу його покупцю; принципова фізична можливість спроможність подальшого дальшого тиражування і продажу товару покупцям; відсутність фізичних перешкод безвідплатного привласнення присвоєння інформаційних товарів будь-яким суб’єктом – існують тільки лише етичні бар’єри; для отримання здобуття благ основним стає не фізичне володіння засобами коштами виробництва, а інтелектуальна здатність здібність їх використання (освоєння).

Інформаційний товар – об’єкт купівлі-продажу, при виробництві і (або) використанні якого провідну роль грає інформація (див. інформаційний товар). За формою сутнісної природи реалізації інформаційні товари можуть розділятися на дві групи – матеріальні і нематеріальні. Матеріальні продукти реалізуються в матеріальній формі. Їх «інформаційність» обумовлена визначальним значенням інформації при виробництві або використанні продукції. Наприклад, інформація

може визначати характер вдачу виробничих процесів, граючи роль «сировини» і (або) провідного виробничого чинника фактору (праця учених). До подібних товарів відносяться наукоємні, наукомісткі вироби, продукти генної інженерії та ін. Іншою формою матеріалізованих товарів є продукція, призначена для збору збирання, зберігання, переробки і тиражування інформації. Нематеріальні товари реалізуються в нематеріальній формі, природно, за допомогою матеріальних носіїв інформації (папери, магнітних носіїв та ін.).

ВПЛИВ (НЕГАТИВНИЙ) НА ОРГАНІЗМ ЛЮДИНИ – створення умов, що погіршують фізіологічне функціонування організму людини. Розглядаються процеси прямого і непрямого впливу. Перші обумовлені безпосереднім контактом людини з техногенними об'єктами (механізмами, машинами) або робочими агентами цих об'єктів (високою температурою, застосовуваними токсичними речовинами, електричним струмом, електромагнітними полями, іншими формами енергетичного впливу, активними біологічними організмами та ін.), що можуть завдавати шкоди здоров'ю людини або навіть вести до його загибелі. Другі пов'язані з погіршенням умов життя і діяльності людини (склад повітря, температура, вологість та ін.), які визначають процеси метаболізму в організмі людини.

В'ялення – спосіб консервування, який полягає у повільному зневодненні заздалегідь посолених м'ясних або рибних продуктів у природних умовах

Г

ГАЛУЗЕВІ СТАНДАРТИ (ГСТУ) – розробляють на продукцію за відсутності державних стандартів України чи в разі необхідності встановлення вимог, які перевищують або доповнюють вимоги державних стандартів (див. стандарт, екологічна стандартизація). Стандарти науково-технічних та інженерних товариств і спілок розробляють у разі необхідності поширення результатів фундаментальних і прикладних досліджень, одержаних в окремих галузях знань чи сферах

професійних інтересів. Галузеві стандарти, як і стандарти науково-технічних та інженерних товариств і спілок, не повинні суперечити обов'язковим вимогам державних стандартів і підлягають державній реєстрації в Держстандарті України.

ГАЛУЗЬ СЕРТИФІКАЦІЇ – сукупність взаємозалежних об'єктів сертифікації. Сертифікація – це перевірка на відповідність. Сертифікація в Україні проводиться з метою запобігання реалізації продукції, небезпечної для життя, здоров'я та майна громадян і навколишнього середовища, сприяння споживачеві в компетентному виборі продукції, створення умов для участі суб'єктів підприємницької діяльності в міжнародному економічному, науково-технічному співробітництві та міжнародній торгівлі.

Органи із сертифікації здійснюють: сертифікацію продукції (процесів, послуг); атестацію виробників; технічний нагляд за сертифікованою продукцією; визнання іноземних сертифікатів.

Випробувальні лабораторії здійснюють сертифікаційні і контрольні випробування продукції.

В системі УкрСЕПРО передбачена обов'язкова і добровільна сертифікація продукції. Обов'язкова сертифікація продукції проводиться – на відповідність обов'язковим вимогам законодавчих актів та нормативних документів, міжнародних та національних стандартів інших держав, що чинні в Україні. Добровільна сертифікація проводиться на відповідність вимогам, що не віднесені до обов'язкових.

Актуальною є добровільна сертифікація систем менеджменту якості, систем екологічного менеджменту, інтегрованих та інших систем менеджменту. Запровадження таких систем менеджменту є вимогою: сучасного конкурентного середовища, споживачів через збільшення попиту на якісну продукцію, стандартів, у тому числі екологічних – ДСТУ ISO 14000 «Управління навколишнім середовищем» тощо.

ГАРАНТІЙНИЙ ТЕРМІН – проміжок календарного часу, протягом якого діє відповідальність виробника (продавця, виконавця) за відповідність проданого ним товару вимогам нормативних документів, договору за умови дотримання споживачем правил його експлуатації, використання та

зберігання (ДСТУ 3993-2000 «Товарознавство. Терміни та визначення»). Звичайно гарантійний термін встановлюється окремо у кожному договорі (контракті). Обчислюється гарантійний термін різними методами: від дати початку використання, але з обмеженням цього строку певним періодом, який обчислюється від дати поставки.

Гарантійний термін зберігання (warranty life) – інтервал часу зберігання, транспортування продукції в упаковці постачальника. Встановлюється для продукції, яка зберігається до її використання за призначенням, обчислюється від дня виготовлення.

ГАРМОНІЗАЦІЯ національного законодавства з європейським та міжнародним правом передбачає узгоджену діяльність всіх суб'єктів, що здійснюється в межах їх компетенції, послідовно та поетапно.

ГАРМОНІЗАЦІЯ АСОРТИМЕНТУ – кількісні та якісні зміни стану сукупності товарів, які відображають ступінь наближення реального асортименту до оптимального. Властивість сукупності товарів різних груп, яка характеризує ступінь їх близькості щодо забезпечення раціонального товаропросування, реалізації та використання.

ГАРМОНІЗАЦІЯ ЗАКОНОДАВЧО-НОРМАТИВНИХ ДОКУМЕНТІВ визначається як приведення законодавства держав-членів та країн – не членів у відповідність до вимог Європейського Союзу на підставі правових актів організації. Цей процес може відбуватися у формі адаптації законодавства, імплементації положень, стандартизації норм тощо, проте, з другого боку, План дій «Україна – Європейський Союз» чітко вказує на необхідність саме гармонізації права.

ГАРЯЧЕ КОПЧЕННЯ – спосіб консервування, який застосовують при виготовленні деяких ковбасних, великокускових м'ясних та рибних виробів. При цьому методі копчення температура диму може коливатися від 50 до 120 °С, час копчення короткий – від 40 хв до 2 год.

ГЕМІБІОЗ – спосіб консервування, при якому умови забезпечують високу якість свіжої плодоовочевої продукції; це,

коли на зберігання закладають здорові, механічно не ушкоджені екземпляри; створюють оптимальні умови зберігання тощо.

ГЕНЕТИКА (від грец. «генезис» – походження) – наука про спадковість і мінливість живих жвавих організмів і методи управління ними. У її основі лежать закономірності спадковості, виявлені Г. Менделем при схрещуванні різних сортів (гатунків) гороху (1985 р.), а також мутаційна теорія Х. Де Фриза (створена в 1901-1903 рр.). Народження генетики прийняте відносити до 1900 року, коли Х. Де Фриз, К. Корренс і Э. Чермак удруге відкрили відчинили закони Р. Менделя. Термін «генетика» запропонував в 1906 році У. Бетсон.

ГЕНЕТИЧНА МОДИФІКАЦІЯ – це лише одна з останніх в серії технологій, які застосовувалися впродовж тисячоліть у виробництві харчових продуктів. З початку 90-х років посівні площі під трансгенні сільськогосподарські культури швидкими темпами ростуть у всьому світі. В особливості це стосується трансгенної сої й кукурудзи. В відповідності з рішенням ради міністрів Євросоюзу № 1139/98/ЄС з 1-го вересня 1998 року всі харчові продукти, що містять генно-модифіковані організми (ГМО, GMO), повинні обов'язково маркуватися. В квітні 2000 року, у відповідності з рішенням № 49/2000/ЄС, в країнах Євросоюзу встановлено граничний рівень вмісту ГМО в харчових продуктах, що дорівнює 1%, пізніше поріг було знижено до 0,9%. *Генетична інформація* – інформація про властивості організму, яка передається за спадком. Вона записана послідовністю молекул нуклеїнових кислот (ДНК, у деяких вірусів також РНК). Містить відомості про будову всіх (близько 10000) ферментів, структурних білків і РНК, а також про регуляцію їх синтезу. У відповідності з Директивою ЄС № 90/219/ЕЕС(1990 р.), визначення *генетично модифікованого організму* (GMO) виключає мутагенез і деякі методи злиття клітин, а також «самокловування» непатогенних мікроорганізмів. Проте, підхід, за якого нові сорти рослин вважаються безпечними на тій підставі, що свідомо безпечним є використання батьківських ліній, але одночасно з цим проводиться конкретний аналіз будь-яких складових, визнаних потенційними джерелами проблеми з погляду харчової цінності

і безпеки, в цілому зарекомендував себе ефективним для забезпечення безпеки харчових продуктів. Що ж до мікроорганізмів, які використовуються в традиційних технологіях виробництва харчових продуктів, то вони в цілому мають давню історію безпечного застосування.

Термін «генетична модифікація» (іноді в цьому ж значенні уживаються терміни «генетична інженерія» або «генна технологія») використовується для позначення процесу, за допомогою якого можна змінювати організацію генетичного матеріалу, використовуючи для цього «метод рекомбінантних ДНК». Цей процес включає використання лабораторних методів введення, зміни або вирізування ділянок ДНК, що містять один або більш генів.

В даний час контроль за наявністю ГМО проводиться методом ідентифікації трансгенної ДНК в харчових продуктах з використанням полімеразної ланцюгової реакції, у відповідності з розробленими і затвердженими методичними вказівками МУК 2.3.2.970-00 «Методико-биологическая оценка пищевой продукции, полученной из генетически модифицированных источников» и ГОСТ Р 52173-2003 «Сырье и продукты пищевые. Метод идентификации генетически модифицированных источников растительного происхождения».

На сьогодні в Україні для визначення ГМО офіційно застосовуються два методи: полімерної ланцюгової реакції PCR та імунологічний Elisa-тест. Метод PCR не досконалий через те, що він працює з базою вже відомих білків і змін ДНК. Нові ж, нещодавно створені, білки він виявити не зможе. Недолік Elisa-тесту в тому, що він не здатний визначити ГМО після теплової обробки продукту. Крім того, обидва методи вимагають великих витрат часу – на визначення ГМО витрачається 1,5-2 доби. Сутність нового методу українських вчених полягає в тому, що під дією коротких електричних імпульсів з поверхні біологічного об'єкту відбувається випускання електронів і фотонів, які утворюють світіння. Продукти, що містять ГМО, мають світіння, відмінне від звичайних продуктів. Такий експрес-метод дозволяє виявити наявність ГМО за короткий термін і за прийнятною ціною.

ГЕНЕТИЧНО МОДИФІКОВАНИЙ ОРГАНІЗМ, ЖИВИЙ ЗМІНЕНИЙ ОРГАНІЗМ (ГМО) – будь-який організм, у якому генетичний матеріал був змінений за допомогою штучних прийомів переносу генів, які не відбуваються у природних умовах, а саме: 1) рекомбінантними методами, які передбачають формування нових комбінацій генетичного матеріалу шляхом внесення молекул нуклеїнової кислоти (вироблених у будь-який спосіб зовні організму) у будь-який вірус, бактеріальний плазмід або іншу векторну систему та їх включення до організму-господаря, в якому вони зазвичай не зустрічаються, однак здатні на тривале розмноження; 2) методами, які передбачають безпосереднє введення в організм спадкового матеріалу, підготовленого зовні організму, включаючи мікроін'єкції, макроін'єкції та мікроінкапсуляції; 3) злиття клітин або це методами гібридизації, коли живі клітини з новими комбінаціями генетичного матеріалу формуються шляхом злиття двох або більше клітин у спосіб, який не реалізується за природних обставин (Закон України «Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2007, N 35, ст. 484).

ГЕНЕТИЧНО МОДИФІКОВАНІ ПРОДОВОЛЬЧІ КУЛЬТУРИ. Перші трансгенні рослини були виведені в 1984 році. З тих пір генетичній модифікації піддалися більше 100 видів рослин, багато з яких є культурами, що мають важливе економічне значення. *Генетично модифіковані культури* відрізняються стійкістю до комах на основі Bt-бактерії (*Bacillus thuringiensis*) під час спороутворення виробляють кристали білка, що володіє інсектицидною дією (дельта-ендотоксини): препарати із спор або кристалічного білка майже п'ятдесят років використовуються як інсектициди для обприскування. Вони токсичні для комах, що підлягають знищенню, які поглинають їх, коли обгризають пагони оброблених культур. У сільськогосподарських культурах, генетично модифікованих з метою експресії токсинів Bt, захист від комах побудований на тому ж механізмі. Токсини виробляються Bt в неактивній формі, яка активується протеїназами в середній кишці комах: токсин

прикріплюється до рецепторів у вистиланні середньої кишки і ушкоджує її. У ссавців таких рецепторів немає, і тому токсини Bt володіють вибірковою токсичністю для комах і не токсичні для ссавців. Різні токсини Bt вражають різних комах: специфічність дії токсину залежить від умов для активації в кишці і від наявності відповідних рецепторів.

Деякі види культур були модифіковані з метою зміни їхнього складу, проте більшість генетично модифікованих культур першого покоління (тобто ті, які в цей час вирощуються в комерційних обсягах або близькі до цього) призначені для підвищення врожайності або полегшення збирання, зберігання і перероблення урожаю або одночасно для того та іншого (див. табл. 1). Це досягається завдяки доданню їм стійкості до хвороб, які викликаються вірусами, грибами, бактеріями і т.д.

Таблиця 1

Перше покоління генетично модифікованих продовольчих культур

Культура	Перевага*
Кукурудза	Захист від комах-шкідників. Стійкість до гербіцидів. «Чоловіче безпліддя»
Рапс олійний	Стійкість до гербіцидів. Високий вміст лауринової кислоти «чоловіче безпліддя», «відновлення фертильності»**
Папайя	Стійкість до вірусів
Картопля	Захист від шкідливих комах. Стійкість до вірусів
Соя	Стійкість до гербіцидів. Високий вміст олеїнової кислоти
Гарбуз	Стійкість до вірусів. Стійкість до гербіцидів
Цукровий буряк	Поліпшене дозрівання
Томат	Зниження втрат. Стійкість до вірусів
Цикорій	Стійкість до гербіцидів, «чоловіче безпліддя» культури

*Перевагами таких культур першого покоління користуються головним чином фірми-постачальники і власники права інтелектуальної власності на ці культури. Питання про те, в якому ступені індивідуальний фермер і споживач одержує прями вигоди від будь-якого з нових продуктів, залишається спірним.

**Терміни «чоловіче безпліддя» («відновлення фертильності») культури стосуються характеристик, доданих культурам, завдяки яким попереджається перехресне запилення і утворення менш цінних гібридів. Вони також захищають права інтелектуальної власності селекціонера, який вивів культури підвищеної цінності, шляхом мінімізації «здичавіння рослин» і диких гібридів.

ГЕРМЕТИЧНА ТАРА – тара, конструкція якої забезпечує непроникність газів, парів і рідин (ДСТУ 2890-94 «Тара і транспортування. Терміни та визначення»).

ГІГІЄНИЧНИЙ ВИСНОВОК – це офіційний документ, який засвідчує, що продукція відповідає санітарно-гігієнічним вимогам, нормам і правилам та є дозволом на виробництво і використання продукції в Україні. Дата і номер Гігієнічного висновку проставляються на зворотному боці відповідно до реквізиту «Виданий на підставі». Гігієнічний висновок – документ, який обов’язково додається до Сертифіката.

ГІГІЄНИЧНА ЕКСПЕРТИЗА – комплексне вивчення документів (проектів, технологічних регламентів, інвестиційних програм тощо), а також діючих об’єктів та пов’язаних з ними небезпечних факторів на відповідність вимогам санітарних норм. Найважливішим завданням гігієнічної експертизи харчових продуктів є визначення властивостей, які характеризують їх якість, харчову цінність та їх нешкідливість для здоров’я людини. Державна гігієнічна експертиза проводиться експертними підрозділами закладів державної санітарно-епідеміологічної служби, а в особливо складних випадках – комісіями, що утворюються головним державним санітарним лікарем. Перелік установ, організацій, лабораторій, що можуть залучатися до проведення державної гігієнічної експертизи, встановлюється головним державним санітарним лікарем України. Гігієнічна експертиза харчових продуктів здійснюється згідно з правами та обов’язками, покладеними, на органи та установи санітарно-епідеміологічної служби Міністерства охорони здоров’я України.

Основною метою гігієнічної, санітарної та ветеринарної експертизи є встановлення безпечності товарів для споживача у процесі всього його життєвого циклу. Виходячи з цього, об’єктами цих експертиз виступають як безпосередньо товар, так і сировина та матеріали, які використовуються для його виготовлення, технологічні процеси його виробництва, пакування, транспортування, зберігання, реалізації. Правова база гігієнічної, санітарної, ветеринарної експертизи забезпечується законодавством України, яке складається із

Закону України «Про якість та безпеку харчових продуктів і продовольчої сировини».

Головному державному санітарному лікареві країни, санітарним лікарям у межах їх компетенції надається право:

- проведення гігієнічної експертизи харчових продуктів, а також залучати до неї в складних випадках науково-дослідні установи;

- висунути міністерствам, відомствам, підприємствам, установам, організаціям, а також посадовим особам та окремим громадянам вимоги щодо проведення санітарних та проти епідеміологічних заходів для визначення терміну їх здійснення;

- заборонити вживання харчових продуктів у випадку визначення їх непридатними до вживання в їжу.

Гігієнічна експертиза проводиться силами санітарно-епідеміологічної служби (СЕС), науково-дослідних установ МОЗ України. Експертиза харчових продуктів в СЕС проводиться згідно з діючою інструкцією про порядок проведення гігієнічної експертизи харчових продуктів в установах санітарно-епідеміологічної служби, затвердженою Міністерством охорони здоров'я України.

Завдання гігієнічної експертизи досить різноманітні, вони визначаються в кожному окремому випадку, залежно від ситуації чи поставлених перед санітарно-епідеміологічною службою питань, попереднього ознайомлення з документами про партії продуктів актом санітарного обстеження підприємств і т.д.

Основні завдання гігієнічної експертизи харчових продуктів:

- встановлення змін органолептичних властивостей продуктів, їх характер і ступінь, а також виявлення причин цих змін;

- визначення відхилень у хімічному складі продуктів й виявлення їх причин;

- встановлення можливостей передачі через інфіковані продукти збудників харчових отруень та інфекційних захворювань (на основі конкретних епідеміологічних даних);

- виявлення пестицидів, важких металів, харчових добавок, шкідливих домішок та інших чужорідних речовин в кількості, які перевищують гігієнічні нормативи і природний вміст у

продукті;

- встановлення умов виробництва і санітарного режиму харчових підприємств, транспортування, збереження і реалізація продуктів, порушення яких може обумовити зміни їх органолептичних властивостей та хімічного складу, бактеріальне чи хімічне забруднення.

Після проведення гігієнічної експертизи мають вирішуватися такі питання щодо можливості використання харчової продукції для споживання населенням на загальних підставах, або потрібна додаткова технологічна теплова обробка, сортування чи підсортування, які умови та шляхи її реалізації.

ГІГІЄНІЧНИЙ ПОКАЗНИК ЯКОСТІ ВИРОБУ – ергономічний показник, який застосовується для визначення відповідності виробу до гігієнічних вимог.

ГІГІЄНІЧНІ ВЛАСТИВОСТІ ТОВАРУ – ергономічні властивості товару, які характеризують гігієнічні умови життєдіяльності та працездатності людини у її взаємодії з товаром та середовищем.

ГІГРОСКОПІЧНІСТЬ – це здатність продуктів вбирати вологу із зовнішнього середовища й утримувати її капілярами та всією поверхнею.

ГІПЕРМАРКЕТ – крамниця самообслуговування торговельною площею понад 2500 кв.м з асортиментом продовольчих та непродовольчих товарів понад 15 тисяч асортиментних позицій (ДСТУ 4303:2004 «Роздрібна та оптова торгівля. Терміни та визначення понять»)

ГЛИБИНА СИСТЕМИ КЛАСИФІКАЦІЇ – характеризується кількістю рівнів класифікації.

ГЛИБИНА ТОРГОВОГО АСОРТИМЕНТУ ТОВАРІВ – характеристика асортименту товарів торгового підприємства за кількістю видів та різновидів, об'єднаних визначеними групами та підгрупами (ДСТУ 3993-2000 «Товарознавство. Терміни та визначення»).

ГЛОБАЛЬНИЙ РИНОК. Глобальний ринок натепер це не тільки назва, а й характерні особливості, які принципово відрізняють його від світового ринку 20-30-річної давнини.

З урахуванням майбутнього систем якості принципове значення мають три такі характеристики глобального ринку:

- насиченість товарами – пропозиції на ринку значно перевищують попит, є значна кількість товарів одного і того ж функціонального призначення;

- поінформованість споживача – споживач, як правило, знає чого він хоче і йому є з чого вибирати;

- мінливість ринку – динаміка науково-технічного прогресу, швидкий розвиток високих технологій, одночасна присутність на ринку багатьох конкурентів – виробників однакового товару призводить до постійних змін у пропозиціях і попиті.

Такі характеристики глобального ринку фактично зумовлюють критерії конкурентоспроможності товарів.

ГНУЧКІСТЬ СИСТЕМИ КЛАСИФІКАЦІЇ – наявність можливостей включення нових об'єктів і угруповань без порушення існуючої класифікації.

ГОЛОВНА ФРАКЦІЯ СПИРТУ КОНЬЯЧНОГО – перша відокремлена частина дистиляту при перегонці коньячного виноматеріалу чи спирту-сирцю; {Статтю 1 доповнено абзацом згідно із Законом N 1638-VII від 12.08.2014} (Закон України «Про державне регулювання виробництва і обігу спирту етилового, коньячного і плодового, алкогольних напоїв та тютюнових виробів» {Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1995, № 46, ст. 345} {Вводиться в дію Постановою ВР № 482/95-ВР від 19.12.95, ВВР, 1995, № 46, ст. 346})

ГОРИЗОНТАЛЬНИЙ СПОСІБ БЕЗПЕРЕРВНОГО УПАКУВАННЯ – спосіб автоматизованого (машинного) упакування, коли термоформована упаковка (основа) заповнюється продуктом (наприклад, йогуртом), а потім закривається кришкою-плівкою, фольгою або комбінованим матеріалом, що наклеюється гарячим способом.

ГОСПОДАРСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ – будь-яка діяльність, у тому числі підприємницька, юридичних осіб, а також фізичних осіб – суб'єктів підприємницької діяльності, пов'язана з виробництвом (виготовленням) продукції, торгівлею, наданням послуг, виконанням робіт (Закон України «Про ліцензування певних видів господарської діяльності» (Відомості Верховної

Ради (ВВР), 2000, № 36, ст. 299)).

ГОТОВНІСТЬ ПРОДУКТУ ДО ВИКОРИСТАННЯ – споживна властивість, яка пов’язана зі ступенем його технологічної обробки, із затратами часу на приготування їжі.

ГРАНИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ ПОКАЗНИКА ЯКОСТІ ПРОДУКЦІЇ – найбільше або найменше регламентоване значення показника якості продукції.

ГРУПОВА УПАКОВКА – ознака, що характеризує надійність упаковки під час транспортування вантажу відповідного ступеня транспортної безпеки. Поєднання в одній упаковці певної кількості упакованого однорідного продукту з урахуванням особливостей його реалізації, наприклад, декількох банок з консервами, пивом, обтягнутих термоусадковою або розтягувальною плівкою (ДСТУ 2890-94 «Тара і транспортування. Терміни та визначення»).

ГРУПОВИЙ АСОРТИМЕНТ – сукупність однорідних товарів, які об’єднані загальними ознаками і задовольняють аналогічні потреби. Перелік товарних груп із зазначенням кількості товарів, які повинні бути поставлені згідно з відповідним договором (ДСТУ 3993-2000 «Товарознавство. Терміни та визначення»).

ГРУПУВАННЯ ПРОДУКЦІЇ – поєднання визначеного числа пакувальних одиниць або непакованої штучної продукції в певному порядку.

ГУСТИНА РЕЧОВИНИ – властивість, що характеризується масою цієї речовини, що міститься в одиниці об’єму.

Д

ДАНІ ДОСЛІДЖЕННЯ – зареєстровані дані характеристик властивостей об’єктів і (або) умов досліджень, напрацювань та інших параметрів, які є вихідними для наступної обробки. Так, наприклад, визначення концентрацій забруднюючих речовин в атмосферному повітрі на вулицях міст для встановлення ризиків захворювання населення. Дослідження розуміють як встановлення характеристик об’єкта, що вивчається,

аналізується. Термін «дослідження» використовується до робіт, що мають науковий зміст. Так, наприклад, дослідження: успішності студентів, вологості ґрунтів, якості і кількості врожаїв тощо. Проводять дослідження найрізноманітніші організації в залежності від свого призначення, мети діяльності, сфери інтересів. Під час організації включають спеціальні підрозділи (центри) з моніторингу, проведення наукових робіт тощо. Так, наприклад, відомчий дослідницький центр – організація, на котру міністерством або відомством покладено проведення певних категорій досліджень закріплених видів продукції, що випускається і (або) розробляється підприємствами й організаціями зазначеного міністерства або відомства. Так, наприклад, територіальні сільськогосподарські станції Української Академії Аграрних наук, які досліджують екологічні, агрохімічні властивості ґрунтів в регіонах країни. При цьому науковці, дослідники використовують різні види досліджень, методики, натурні обстеження, візуальний контроль, дистанційне зондування тощо.

ДАНІ ЕКСПЕРТИЗИ – результати оцінювання отриманих об'єктивних доказів експертизи з метою визначення міри відповідності характеристик товару встановленим критеріям експертизи, вихідні дані процесу експертизи.

ДАТА «ВЖИТИ ДО» (КІНЦЕВИЙ ТЕРМІН СПОЖИВАННЯ) – термін, після закінчення якого, за будь-яких встановлених умов зберігання, харчовий продукт, вірогідно, не буде мати показників якості, зазвичай очікуваних споживачами, та не вважається придатним для реалізації (Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про якість та безпеку харчових продуктів та продовольчої сировини» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2005, № 50, ст. 533)).

ДАТОЮ ПОСТАЧАННЯ є дата здавання товару транспортній організації (наноситься штампом на транспортний документ).

ДЕКЛАРАЦІЯ ПРО ВАНТАЖ – документ, який містить відомості про товари, що перебувають на судні.

ДЕРЖАВНА РЕЄСТРАЦІЯ ГМО – занесення ГМО до реєстру з урахуванням оцінки їх ризику щодо впливу на

здоров'я людини та стан навколишнього природного середовища з метою подальшого отримання дозволу на практичне використання ГМО в Україні відповідно до їх господарського призначення Закон України «Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2007, № 35, ст. 484).

ДЕРЖАВНИЙ ІНСПЕКТОР ВЕТЕРИНАРНОЇ МЕДИЦИНИ – лікар ветеринарної медицини, який працює у Державному департаменті ветеринарної медицини та його територіальних органах, регіональній службі ветеринарно-санітарного контролю та нагляду на державному кордоні та транспорті, інших державних установах ветеринарної медицини, які мають повноваження державного інспектора ветеринарної медицини за посадою, або лікарі ветеринарної медицини, які уповноважені Департаментом або у випадку іноземної країни її відповідним державним ветеринарним органом здійснювати інспектування тварин та харчових продуктів, підконтрольних ветеринарній службі, з метою захисту здоров'я людини та/або здоров'я тварин та, якщо це необхідно для міжнародної або внутрішньої торгівлі, здійснювати їх сертифікацію згідно з вимогами відповідних міжнародних організацій та законодавства України (Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про якість та безпеку харчових продуктів та продовольчої сировини» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2005, № 50, ст. 533)).

ДЕРЖАВНИЙ КЛАСИФІКАТОР ВІДХОДІВ – систематизований перелік кодів та назв відходів, призначений для використання в державній статистиці з метою надання різнобічної та обґрунтованої інформації про утворення, накопичення, оброблення (перероблення), знешкодження та видалення відходів (Закон України «Про відходи» (Відомості Верховної Ради (ВВР), 1998, № 36-37, ст. 242)).

ДЕРЖАВНИЙ МОНІТОРИНГ ЗАЛИШКІВ ВЕТЕРИНАРНИХ ПРЕПАРАТІВ, забруднювачів у необроблених харчових продуктах тваринного походження та

кормах – виконання програм, передбачених Санітарним кодексом наземних тварин МЄБ (Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про якість та безпеку харчових продуктів та продовольчої сировини» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2005, № 50, ст. 533)).

ДЕРЖАВНИЙ НАГЛЯД – діяльність органів виконавчої влади, що здійснюється періодично з метою забезпечення дотримання відповідних санітарних заходів і технічних регламентів особами, які здійснюють виробництво та/або обіг об'єктів санітарних заходів і технічних регламентів (Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про якість та безпеку харчових продуктів та продовольчої сировини» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2005, № 50, ст. 533)).

ДЕРЖАВНИЙ РЕЄСТР ГМО – спеціалізований перелік ГМО, які пройшли реєстрацію, з визначенням їх подальшого господарського призначення Закон України «Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2007, № 35, ст. 484). *Державний реєстр ГМО джерел харчових продуктів та кормів* – спеціалізований перелік ГМО, відносно яких на підставі міжнародних правил і критеріїв оцінки безпечності для здоров'я людини і тварин зроблено висновок про можливість їх використання в якості харчових продуктів та/або кормів, та/або їх джерел Закон України «Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2007, № 35, ст. 484). *Державний реєстр харчових продуктів, продовольчої сировини, супутніх матеріалів* – перелік харчових продуктів, продовольчої сировини та супутніх матеріалів (чи їх груп), які на підставі висновку державної санітарно-гігієнічної експертизи визнані безпечними для споживання (у тому числі за певних умов) (ДСТУ 2462-94 «Сертифікація. Основні поняття. Терміни та визначення»).

ДЕРЖАВНИЙ СТАНДАРТ СОЦІАЛЬНОЇ ПОСЛУГИ – визначені нормативно-правовим актом центрального органу

виконавчої влади у сфері соціальної політики зміст та обсяг, норми і нормативи, умови та порядок надання соціальної послуги, показники її якості (z0876-12); {Статтю 1 доповнено абзацом чотирнадцятим згідно із Законом № 4523-VI (4523-17) від 15.03.2012} (Закон України «Про соціальні послуги» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, № 45, ст. 358)).

ДЕРЖАВНІ САНІТАРНІ НОРМИ, ПРАВИЛА, ГІГІЄНИЧНІ НОРМАТИВИ – це обов’язкові для виконання нормативні документи, що визначають критерії безпечності та (або) нешкідливості для людини факторів навколишнього середовища і вимоги щодо забезпечення оптимальних чи допустимих умов її життєдіяльності.

ДЕСОРБЦІЯ – перехід газоподібних речовин з поверхні продукту в зовнішнє середовище.

ДЕФЕКТ – окрема невідповідність продукції до встановлених вимог.

ДЕФОРМАЦІЯ ТОВАРУ – зміна форми товару, спричинена зовнішніми факторами.

ДИЗАЙН УПАКОВКИ – художнє оформлення і конструювання упаковки (ДСТУ 2890-94 «Тара і транспортування. Терміни та визначення»).

ДИЛЕР – юридична або фізична особа, яка діє на товарному ринку від свого імені та за свій рахунок, закупає товари у виробників оптом і продає їх у роздріб або малими партіями (ДСТУ 4303:2004 «Роздрібна та оптова торгівля. Терміни та визначення понять»).

ДИФЕРЕНЦІЙНИЙ МЕТОД ОЦІНКИ ЯКОСТІ ПРОДУКЦІЇ – метод оцінки якості продукції, який базується на застосуванні одиничних показників її якості та зіставленні окремих показників якості досліджуваного і базового зразка.

ДІСТИЧНА ДОБАВКА – вітамінні, вітамінно-мінеральні або трав’яні добавки окремо та/або в поєднанні у формі пігулок, таблеток, порошків, що приймаються перорально разом з їжею або додаються до їжі в межах фізіологічних норм, для додаткового порівняно із звичайним харчуванням вживання цих речовин; дістичні добавки також містять або включають різні речовини або суміші речовин, у тому числі протеїн, вуглеводи,

амінокислоти, істивні масла та екстракти рослинних і тваринних матеріалів, що вважаються необхідними або корисними для харчування та загального здоров'я людини (Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про якість та безпеку харчових продуктів та продовольчої сировини» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2005, № 50, ст. 533)).

ДІЛОВА ДОСКОНАЛІСТЬ – модель розвитку підприємства, яка базується на твердженні, що досконалі результати розвитку досягаються через належне управління персоналом, партнерськими стосунками, ресурсами і процесами.

ДІЯЛЬНІСТЬ ТОРГОВЕЛЬНА – ініціативна, систематична, виконувана на власний ризик для одержання прибутку діяльність юридичних і фізичних осіб щодо купівлі та продажу товарів кінцевим споживачам або посередницькі операції, або діяльність із надавання агентських, представницьких, комісійних та інших послуг у просуванні товарів від виробника до споживача (ДСТУ 4303:2004 «Роздрібна та оптова торгівля. Терміни та визначення понять»).

ДОВІРА ДО ТОВАРУ визначається іміджем виробника, сформованим в результаті тривалої бездоганної роботи на ринку. Одним із способів завоювання довіри є сертифікація продукції або системи управління (менеджменту) якості виробника авторитетними органами з сертифікації. З критеріїв конкурентоспроможності (якість, ціна, терміни постачання), як правило, є найважливішими. При цьому якість продукції має найважливіший пріоритет.

ДОВЖИНА КОДУ – це число знаків у коді (без урахування пробілів).

ДОГЛЯД ЗА ТОВАРОМ – сукупність заходів, спрямованих на підтримання необхідного рівня якості товару в процесі його зберігання, транспортування, продажу, споживання або експлуатації (ДСТУ 3993-2000 «Товарознавство. Терміни та визначення»).

ДОГОВІР – усний чи письмовий правочин між споживачем і продавцем (виконавцем) про якість, терміни, ціну та інші умови, за яких реалізується продукція. Підтвердження вчинення усного правочину оформляється квитанцією, товарним чи касовим

чеком, квитком, талоном або іншими документами (далі – розрахунковий документ) (Закон України «Про захист прав споживачів» Відомості Верховної Ради УРСР (ВВР), 1991, № 30, ст. 379).

Договір, укладений на відстані – договір, укладений продавцем (виконавцем) із споживачем за допомогою засобів дистанційного зв'язку;

Договір, укладений поза торговельними або офісними приміщеннями – договір, укладений із споживачем особисто в місці, іншому ніж торговельні або офісні приміщення продавця (Закон України «Про захист прав споживачів» Відомості Верховної Ради УРСР (ВВР), 1991, № 30, ст. 379).

ДОПОМІЖНИЙ МАТЕРІАЛ ДЛЯ ПЕРЕРОБКИ – будь-який матеріал, за винятком матеріалів харчового обладнання та інвентарю, які не споживаються у їжу самі по собі, а використовуються під час виробництва або переробки харчового продукту або його складових для досягнення певної виробничої мети, результатом чого є присутність залишків або формування похідних речовин у кінцевому продукті (Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про якість та безпеку харчових продуктів та продовольчої сировини» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2005, № 50, ст. 533)).

ДОПОМІЖНИЙ ПАКУВАЛЬНИЙ ЗАСІБ – елемент пакування, який у комплексі з тарою, або без неї виконує функції пакування (ДСТУ 2890-94 «Тара і транспортування. Терміни та визначення»).

ДОПОМІЖНІ ЗАСОБИ ТА МАТЕРІАЛИ ДЛЯ ВИРОБНИЦТВА ТА ОБІГУ – матеріали або речовини, включаючи обладнання та інвентар, одиниці упаковки (контейнери), які контактують з харчовими продуктами і таким чином можуть впливати на їх безпечність (Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про якість та безпеку харчових продуктів та продовольчої сировини» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2005, № 50, ст. 533)).

ДОПУСТИМИЙ РІВЕНЬ ДЕФЕКТНОСТІ – максимальний рівень дефектності, встановлений нормативно-технічною документацією.

ДОСЛІДЖЕННЯ ЯКОСТІ – виявлення залежності якісних показників від різноманітних чинників (умов зберігання, технології виготовлення, якості сировини тощо).

ДОСЛІДНА ЛАБОРАТОРІЯ (дослідний центр) – лабораторія (центр), що проводить дослідження (окремі види досліджень) певної продукції. Лабораторії можуть бути різнопланового призначення в залежності від організації якій вони підпорядковуються. Лабораторії повинні бути атестовані на певний вид робіт. Так, наприклад, акредитація лабораторій на право проводити дослідження харчових продуктів або якості питної води. До вимог акредитації відносять: комплектацію лабораторії засобами вимірювальної техніки, що проходять повірку, наявність фахівців та атестованих методик проведення вимірів тощо. Часто дослідні лабораторії можуть бути у складі дослідних організацій тобто організацій на які встановленому порядку покладено проведення досліджень певних видів продукції або проведення певних видів досліджень. Дослідні лабораторії працюють в структурах Мінприроди, Мінагрополітики тощо. В структурі Мінприроди в аналітичних лабораторіях фахівці виконують дослідження зразків води, ґрунтів, атмосферного повітря, біологічних зразків тощо. Окремі дослідження можуть проводитись на дослідницьких полігонах – територіях й дослідницьких спорудах, які оснащені засобами вимірювальної техніки та забезпечують дослідження об'єкта в умовах, близьких до його експлуатації (див. акредитація лабораторій).

ДОСЛІДНИЙ ЗРАЗОК – зразок продукції, який виготовлено за новою робочою документацією для перевірки способом випробувань його відповідності до заданих технічних вимог із метою прийняття рішення щодо можливості впровадження у виробництво і (або) використання за призначенням.

ДОСТАТНІСТЬ ІНФОРМАЦІЇ – раціональна інформаційна насиченість, що виключає надання як неповної, так і надмірної інформації.

ДОСТОВІРНІСТЬ ІНФОРМАЦІЇ – правдивість та об'єктивність відомостей про товар, відсутність дезінформації

та суб'єктивності, що можуть ввести споживача інформації в оману.

ДОСТУПНІСТЬ ІНФОРМАЦІЇ – здатність, пов'язана з принципом інформаційної відкритості відомостей про товар для всіх користувачів. У свою чергу загальні вимоги доступності можна поділити на ряд окремих: мовна доступність, зрозумілість.

Е

ЕКОЛОГІЗАЦІЯ ВИРОБНІЦТВА передбачає наявність взаємозв'язку і взаємозумовленості будь-яких дій з урахуванням екологічних вимог до розвитку НТП. У зв'язку з цим управління господарством країни і його функціонування повинні здійснюватися на основі раціонального природокористування та застосування нової технології, прогресивної організації маловідходних і безвідходних виробництв, більш чистих технологій тощо. Екологізація виробництва – це розширене відтворення природних ресурсів шляхом вдосконалення технології, організації матеріального виробництва, підвищення ефективності праці в екологічній сфері.

ЕКОЛОГІЧНА ДЕКЛАРАЦІЯ – задокументована заява організації, установи (держави, міжнародної спільноти) про свою екологічну політику, а також про свої екологічні наміри і принципи. Вона створює основу для діяльності й функціонування системи екологічного управління, для визначення екологічних цілей і завдань.

ЕКОЛОГІЧНА ЕТИКЕТКА – заява, що інформує про екологічні аспекти продукції або послуг. Екологічні етикетки можуть мати форму заяви, знака або графічного зображення на етикетці продукції або упаковки, що міститься в супровідній документації, технічній характеристиці, рекламному проспекті, інформаційному аркуші для громадськості або іншому засобі (див. екологічне маркування).

Екологічна етикетка є результатом екологічного маркування і виступає одним з видів декларації виробника продукції. Вона може мати форму знаку, графічного зображення на виробі або тарі, може бути представлена у вигляді текстового документу,

технічного бюлетеня, рекламного оголошення тощо. Екологічний знак надається продукції, яка має певні екологічні переваги перед аналогами в межах групи однорідної продукції. Таке маркування є добровільним і може мати національний, регіональний або міжнародний масштаб. Основна мета екологічної етикетки (маркування) – виділення серед груп однорідної продукції такої продукції, яка на всіх стадіях життєвого циклу має меншу негативну дію на довкілля, вирощена у безпечних зонах, не містить не дозволених інгредієнтів, має екологічні властивості та сприяє покращанню здоров'я населення.

Вимоги до застосування екологічних маркувань та декларацій встановлені Міжнародною організацією стандартизації (ISO) і відомі як міжнародні стандарти ISO серії 14020. Принципи, якими слід керуватися при застосуванні екологічних маркувань та декларацій викладені в стандарті ISO 14020:2000 – «Етикетки та декларації екологічні. Загальні принципи». Загальна мета екологічних маркувань та декларацій, відповідно до ISO 14020:2000, полягає у тому, щоб шляхом передавання точної та правдивої інформації про екологічні аспекти виробів та послуг сприяти розширенню попиту та постачання тих виробів та послуг, які чинять менший тиск на навколишнє середовище.

У стандарті ISO 14020:2000 представлені 9 основних принципів, застосовних до всіх екологічних етикеток і декларацій: точність, можливість перевірки та несуперечність екологічного маркування; відсутність бар'єрів у міжнародній торгівлі; наукова обґрунтованість екомаркування; доступність інформації про процедури, методології та критерії оцінки; облік усього життєвого циклу продукції; безперешкодність для нововведень і поліпшення екологічних характеристик; достатність інформації, що надається; відкритість процесу розробки екологічних етикеток; доступність інформації про екологічні аспекти, що пов'язані з екомаркуванням для споживачів (див. також екологічне маркування).

Етикетка виробу може бути визначена як символи або текст чи їх комбінація, яка містить один або більше видів інформації

про одну або більше властивостей виробу. Типи інформації, які можуть бути наведені в етикетці (табл. 2).

ЕКОЛОГІЧНА МОДЕРНІЗАЦІЯ ВИРОБНИЦТВА – розробка і впровадження комплексу управлінських, технологічних, інвестиційних та господарських заходів, які поліпшують екологічні характеристики структурних елементів виробничої системи.

ЕКОЛОГІЧНА НЕБЕЗПЕКА – наявна у навколишньому середовищі ситуація, що здатна за певних умов призвести до реалізації небезпечного фактора.

Таблиця 2

Типи інформації

Повідомлення	Зміст етикетки
Декларація про вміст	Харчові інгредієнти
Характеристика	Згідно з Європейською декларацією з електричної енергії
Експлуатація	Наприклад: «Заповнюйте тільки дистильованою водою»
Якість	Перший (другий) сорт
Безпека	Знак – CE
Застереження	Безпечно для дітей
Здоров'я	Алергія
Навколишнє середовище	Еко-етикетка
Гарантія	Не ржавіє

ЕКОЛОГІЧНА ПАРАДИГМА – домінуючий спосіб екологічного мислення, зразкова модель, прийнята як екологічно зорієнтований вірець вирішення проблем розвитку суспільства, який набув певної завершеності і відносно узгодженої системи поглядів на навколишні явища й речі. Відповідно до екологічної парадигми, екосистема, екосистемний підхід є домінантами сучасної екології і збалансованого розвитку.

ЕКОЛОГІЧНА ПРОГРАМА – система задокументованих і затверджених урядом, адміністрацією заходів та напрямів дій із визначеними пріоритетами досягнення екологічних цілей та організаційно-правовим і еколого-економічним механізмом забезпечення здійснення таких програмних заходів та напрямів.

ЕКОЛОГІЧНА ПОСЛУГА – це екологічно орієнтована діяльність або благо як одна сторона може запропонувати іншій для вирішення питань, пов'язаних із охороною навколишнього середовища. Саме ринок екологічних послуг веде до створення екологічної інфраструктури. Класифікація підприємств сфери екологічних послуг наведена в табл. 3.

ЕКОЛОГІЧНА ПРЕМІЯ, НАГОРОДА, ПРИЗ – грошова або інша винагорода за успіхи в здійсненні екологічної діяльності. Найбільш поширеними є такі види нагород: премії і нагороди підприємствам, що мають успіхи в екологічній діяльності; премії і звання переможців у конкурсі на найбільш екологічне місто (селище); премії підприємцям, громадянам, домовласникам, що домоглися успіхів в еколого-економічній діяльності.

Таблиця 3

Класифікація підприємств сфери екологічних послуг

Ознака	Вид послуг	Підприємства та їх функції
1	2	3
За видом власності	Державні	Органи законодавчо-нормативного забезпечення; об'єднання та служби для вирішення питань якості продукції і послуг; центри з ліцензування, метрології, стандартизації та сертифікації
	Приватні	Маркетингові, страхові організації; експертно-консалтингові фірми, екобанки, аудиторські фірми; сертифікаційні центри; еколізінгові та інформаційні центри
	Громадські	Партії, добровільні громадські екологічні об'єднання; дитячі організації, студентські організації.
За видом ринку, на який орієнтується підприємство	Споживчий ринок	Інформаційні центри, рекламні, організації з персонального продажу, освітні, виховні та ін.

1	2	3
За видом ринку, на який орієнтується підприємство	Ринок підприємств в (ділові послуги)	Експертно-консультаційні центри; аудиторські фірми; маркетингові центри, підприємства з організації ефективної доставки, продажу, повернення продукції; підприємства для утилізації відходів, проектні організації (заліснення, озеленення); кадрові агентства
За періодичністю надання	Постійні	Підприємства з утилізації відходів та сміття; інформаційні центри; освітні, виховні організації; заклади для надання наукових, законодавчих, нормативно-методичних консультацій
	Періодичні	Страхові, сертифікаційні, аудиторські, консультаційні, фінансові, маркетингові організації
	Одноразові	Франчайзингові, лізингові, екомаркування

ЕКОЛОГІЧНА РІВНОВАГА – баланс природних або змінених людиною компонентів середовища і природних процесів, який веде до тривалого (умовно нескінченного) існування даної екосистеми. Збереження або підтримка природної (екологічної), точніше природно-антропогенної, системи в якісно визначеному стані протягом часу, характерного для цієї системи (еволюційний період, геологічний період тощо).

ЕКОЛОГІЧНА СЕРТИФІКАЦІЯ – діяльність щодо оцінки та підтвердження відповідності об'єкта сертифікації екологічним вимогам. Екологічну сертифікацію розуміють як функцію управління за допомогою якої визнаний у встановленому порядку орган документально засвідчує відповідність об'єкта сертифікації встановленим екологічним законодавством вимогам. Екологічна сертифікація – це процедура, під час якої визнаний в установленому порядку орган з екологічного маркування документально засвідчує

відповідність продукції встановленим екологічним критеріям. (КМ України, Постанова КМ «Про затвердження Технічного регламенту з екологічного маркування» від 18.05.2011 № 529)

У світовій практиці екологічну сертифікацію почали запроваджувати з 1992 р. на основі Директиви 92/880/ЕС «Про екологічні знаки», британського стандарту BS 7750 «Система екологічного управління», міжнародних стандартів ISO/TC207 «Управління навколишнім середовищем» тощо. Сертифікація формує докази через незалежну процедуру оцінювання. В умовах послідовної екологізації всіх ланок економіки України та формування ринку екотехнологій та екопослуг відбувається вплив європейських орієнтирів на процес формування екологічної сертифікації. Сучасний напрям створення і розвитку системи екологічної сертифікації України визначений у ст. 48 «Співпраця в галузі оцінювання стандартів та оцінювання відповідності» Угоди про партнерство та співпрацю між Європейським союзом і Україною. У цій Угоді сторони, зокрема, намагаються сприяти застосуванню технічних правил Співтовариства та європейських стандартів і процедур оцінювання відповідності. На порядку денному стоїть питання про створення системи екологічної сертифікації України. Завдання цієї системи, її функції та організаційні засади розглядаються крізь призму Концепції сталого розвитку України, вищенаведеної Угоди та з позицій забезпечення якості продукції і послуг та забезпечення екологічної безпеки.

Екологічна сертифікація відбувається з однієї сторони із використанням положень про «життєвий цикл» продукції, враховує його при розробці системи екологічного менеджменту, перевіряє при аудиті системи або інтегрованих систем. Для проведення екологічної сертифікації використовуються лабораторії сенсорного аналізу, науково-дослідні лабораторії фізико-хімічного аналізу харчових продуктів, лабораторія фізико-механічних випробувань та інші.

ЕКОЛОГІЧНА СЕРТИФІКАЦІЯ ВИРОБНИЦТВА (ПІДПРИЄМСТВА) – діяльність третьої сторони, що доводить, що забезпечується необхідна впевненість у тому, що належним

чиним ідентифіковане виробництво і його умови забезпечують дотримання екологічних характеристик виробленої продукції і послуг, природоохоронних вимог, установленими нормативними і законодавчими актами.

Законодавчою базою створення і функціонування національної системи сертифікації України є закони: «Про захист прав споживачів», «Про зовнішньоекономічну діяльність», «Про підтвердження відповідності», «Про акредитацію органів з оцінки відповідності» та ін.

Сертифікація в тому числі екологічна проводиться за вимогами Системи сертифікації УкрСЕПРО, національних та гармонізованих з міжнародними і європейськими стандартами в галузі. Так, наприклад: ДСТУ EN 45011 – 98 «Загальні вимоги до органів з сертифікації продукції», серій стандартів ДСТУ ISO 9000 «Управління якістю» та ДСТУ ISO 14000 «Управління навколишнім середовищем», системи аналізу небезпечних чинників і критичних точок контролю (НАССР) та інших стандартів.

В системі УкрСЕПРО передбачена обов'язкова і добровільна сертифікація продукції та систем менеджменту якості. Обов'язкова — сертифікація продукції проводиться на відповідність обов'язковим вимогам законотворчих актів та нормативних документів. Добровільна сертифікація проводиться на відповідність вимогам що не віднесені до обов'язкових.

Актуальною є екологічна сертифікація виробництв, підприємств, окремої продукції та послуг. Така сертифікація здійснюється за добровільними стандартами ISO 9000, ISO 14000, НАССР тощо. Перспектива розвитку особливо великих підприємств, транснаціональних компаній є сертифікація у відповідності з ISO 9000 та ISO 14000 з метою отримання свідоцтва «третьої сторони» про те, що їх діяльність відповідає стандартам. Підприємства захочуть отримати таку сертифікацію в першу чергу тому, що така сертифікація є однією з умов маркетингу продукції на міжнародних ринках (наприклад, згідно вимог ЄС на свій ринок допускати тільки ISO сертифіковані фірми.)

Для проведення екологічної сертифікації використовуються лабораторії сенсорного аналізу, науково-дослідні лабораторії фізико-хімічного аналізу харчових продуктів, лабораторія фізико-механічних випробувань та інші.

ЕКОЛОГІЧНА СТАНДАРТИЗАЦІЯ – система обов’язкових функціональних та екологічних вимог до продукції, технології, управління, спрямована на поліпшення їхніх екологічних характеристик та здійснення загальносистемної ідентифікації для встановлення відповідності й сертифікації. Екологічна стандартизація – комплекс дій, спрямованих на досягнення оптимального впорядкування через запровадження обов’язкових нормативів у всіх галузях, пов’язаних з охороною чи експлуатацією довкілля.

Для проведення робіт із екологічної стандартизації використовуються лабораторії сенсорного аналізу, науково-дослідні лабораторії фізико-хімічного аналізу харчових продуктів, лабораторія фізико-механічних випробувань та інші.

ЕКОЛОГІЧНА СТІЙКІСТЬ – здатність екосистеми зберігати свою структуру, властивості і функції при впливових зовнішніх (антропогенні впливи) взаємодіях.

ЕКОЛОГІЧНА ЦІНА – ціна використання і забруднення довкілля (платежі, штрафні санкції), а також еколого-економічні витрати поточного і перспективного періодів, екологічна рента, екологічна шкода від використання ресурсів. Характеризує екологоемність продукції, тобто сумарні екологічні витрати суспільства, пов’язані з використанням природного середовища при виробництві і споживанні одиниці даної продукції. В екологічну ціну включаються виражені в економічній формі оцінки природних ресурсів для виробництва даної продукції і величина економічних збитків від порушення природного середовища на стадіях виробництва і споживання продукції.

ЕКОЛОГІЧНЕ ЛІЦЕНЗУВАННЯ – процес підготовки і надання дозволу, у якому вказані види, обсяги, ліміти господарської діяльності з використанням природних ресурсів, а також екологічні вимоги до їх використання із зазначенням наслідків у разі невиконання цих вимог. Екологічні ліцензії

видаються також як дозвіл на викиди для контролю забруднювача на конкретний час.

ЕКОЛОГІЧНЕ МАРКУВАННЯ – твердження, в якому зазначено екологічні аспекти певної продукції чи послуги (ДСТУ-Н 4340:2004 «Настанова щодо внесення екологічних вимог до стандартів на продукцію. Загальні положення»). Це інформація про продукцію, що стосується трьох аспектів її взаємодії з навколишнім середовищем: позначення продукції, що задовольняє установлені вимоги щодо екологічної безпеки; позначення продукції, що піддається рециклінгу (виготовленої з вторинних матеріалів або такої, що підлягає використанню); позначення, що закликають до дбайливого ставлення до навколишнього середовища тощо.

Екологічне маркування подається у вигляді формування символу чи зображення на етикетці, яку прикріплюють до продукції або пакування, у документацію на продукцію, в технічних бюлетенях, у рекламних матеріалах тощо згідно ДСТУ ISO 14020.

Для екологічного маркування в Україні використовують гармонізовані стандарти: ДСТУ ISO 14020-2003 «Екологічне маркування та декларації. Загальні принципи», ДСТУ ISO 14024 «Екологічне маркування та декларації. Екологічні етикетки типу I. Принципи та методи», ДСТУ 4260-2003 «Споживча тара і пакування. Маркування. Загальні вимоги», ДСТУ ISO 780-2001 «Пакування. Графічне маркування щодо поводження з товаром» та ін.

Система екологічного маркування спершу прийнята для кращої реалізації товарів. У ФРН вона була введена у 1978 році, Канада, Японія і Норвегія прийняли цю систему у 1989 році. В межах ЄС система була запроваджена в 1993 році.

Екологічне маркування має на меті: позначення позитивне ставлення даного продукту у відношенні його впливу на навколишнє середовище; підвищити безпеку споживання продуктів харчування; інформувати споживачів про можливий негативний вплив на компоненти довкілля; забезпечити виробниками ринкові стимули для розробки нових продуктів і процесів, екологічно менш шкідливих та ін.

Найвне екомаркування упаковки розділяють на групи:

1. Знаки, що закликають до збереження природного середовища. Знаки цієї групи трапляються на упаковці споживчих товарів і їх зміст зводиться до закликів не смітити, підтримувати чистоту та здавати відповідні предмети для вторинної переробки. Знак «Green Seal» («Зелена печатка») присвоюється продукції, яка мінімально впливає на природне середовище (рис. 3). Знаки «ресайклінгу» (рис. 4 а, б, в) ставлять на виробках, зокрема на предметах, які піддаються переробці та на предметах, виготовлених з вторинної сировини. Знак, зображений на рисунку 4, б, закликає не смітити (збирати та здавати використану тару у пункти переробки).

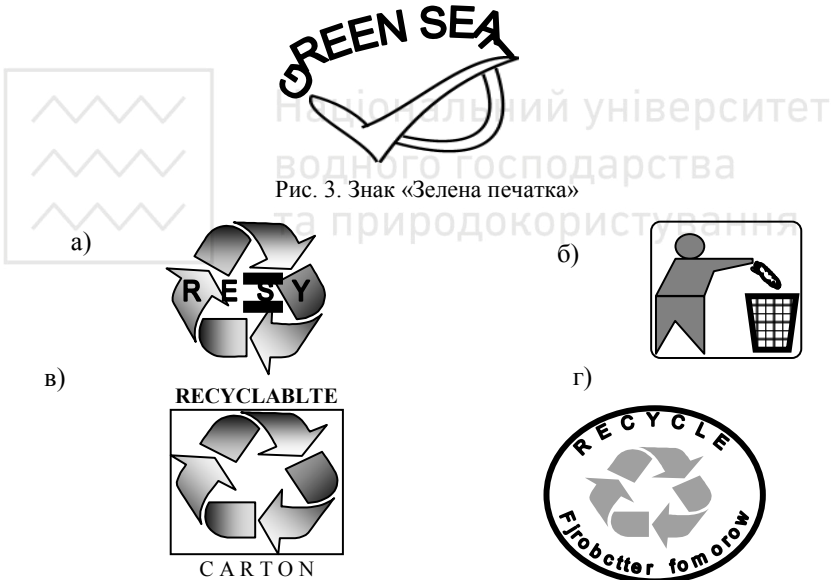

Рис. 4. Знаки, що закликають до збереження навколишнього природного середовища

2. Знаки, які використовуються для позначення екологічності предметів в цілому або окремих властивостей. Наприклад, знак «Блакитний ангел», який вперше з'явився в Німеччині близько 20 років тому означає, що продукт є екологічно чистий. Центральна його фігура запозичена з емблеми Програми ООН з

охорони довкілля (рис. 5, а). Екологічно чисті прилади маркуються із знаком, показаним на рисунку 5, в, або близьким до нього. Також використовуються екознаками, які використовуються в міжнародній або національній практиці, наприклад, власні знаки екологічної чистоти створюють окремі фірми – виробник канцелярських товарів (маркерів, штампелів) компанія «Schwan Stabilo» ставить на вироби знак, зображений на рис. 5, б. Екологічно чисті пральні машини та машини для миття посуду фірми «Fogon» відмічають знаком, зображеним на рисунку 5, г. Після створення СЕС перед країнами – членами товариства постала потреба єдиного екологічного маркування. Для цього було створене маркування «Маргаритка» (рис. 5, е). В Німеччині реалізується більше 90 видів продуктів харчування, вирощених або виготовлених відповідно до екологічно контрольованих технологій. Така продукція позначається спеціальним знаком (рис. 5, д).

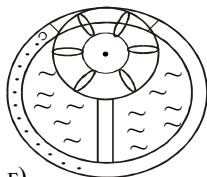
а)

б)

в)

г)

д)

е)

е)

Рис. 5. Знаки для позначення екологічності предметів

Ще один знак, який гарантує походження яєць від вільно утримуваних курей, – невелика кругла печатка з зображенням курки і літерами КАТ, що означає «Спілка контрольованих альтернативних форм утримання тварин». Організація гарантує споживачам більшу впевненість стосовно якості тваринницької продукції (рис. 5, е).

Враховуючи тенденції розвитку країн, настрої громадськості, міжнародні відносини в даний час існує декілька уніфікованих підходів до екомаркування. В результаті такі дії повинні сприяти розробленню, виробництву та використанню виробів, які меншою мірою забруднюють довкілля впродовж усього життєвого циклу, та забезпеченню споживачів достовірною інформацією про екологічність продукту, що купується (рис. 6):

Рис. 6. Еко-маркування – а) «Білий лебідь» (Скандинавські країни); б) «Екознак» (Японія); в) приклад екознака фірми; г) і д) – знаки, які позначають предмети, що піддаються вторинному використанню

-різноманітні знаки на предметах з пластиків, які відображають можливість їх утилізації з найменшою шкодою для навколишнього середовища(рис. 6, г); знаки на аерозолях,

які показують відсутність речовин, що призводять до зменшення озонового шару навколо Землі (рис. 6 в, є);

- еко-знаки різних фірм-виробників, які прагнуть зробити свій внесок в справу збереження довкілля і в той же час зробити за рахунок цього продукцію більш привабливою в очах споживачів;

- еко-знаки Японії, ФРН та Скандинавських країн;

- знаки, які позначають предмети, що підлягають вторинному використанню (ресайклінгу) та (або) одержані внаслідок вторинної переробки за циклом «створення – застосування – утилізація – відтворення» і т.д., («Der Grüne Punkt»- «Зелена Крапка») (рис. 6, д).

Відомо, що основним джерелом побутових відходів є використані пакувальні матеріали. Проблема їх переробки реалізується за двома напрямками: забезпечення можливості повторного (багаторазового) використання засобів упаковки; вторинна переробка використаних пакувальних матеріалів з метою виробництва нової упаковки. В рамках «Директиви Ради ЄС про упаковку та відходи від неї» серед багатьох питань викладені вимоги до маркування пакувальних засобів з метою вирішення проблеми ідентифікації. Відповідно до цих вимог упаковка повинна бути маркована такими знаками (рис. 7).

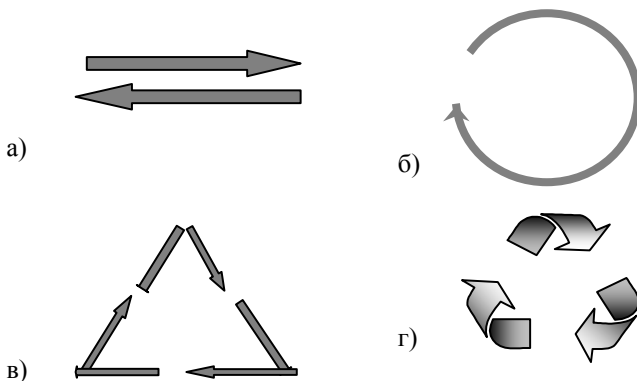

Рис. 7. Маркування упаковки: а, б) – упаковка повторного або багаторазового використання; в) – упаковка, що піддається вторинній переробці; г) упаковка, що частково або повністю виготовлена із вторинних ресурсів

Петля Мьобіуса використовується різними способами і означає, що «продукція вироблена з вторинної сировини» або що «продукція може бути використана вдруге». Якщо поруч з цим символом стоїть цифра, це означає, що продукція вироблена з вторинної сировини і цифра означає відсоткову частку вторинної сировини у складі продукції.

3. Знаки, що відображають небезпечність предмета для довкілля і знаходяться на перехрещенні запобіжного та екомаркування. Приклади таких знаків зображені на (рис. 8).

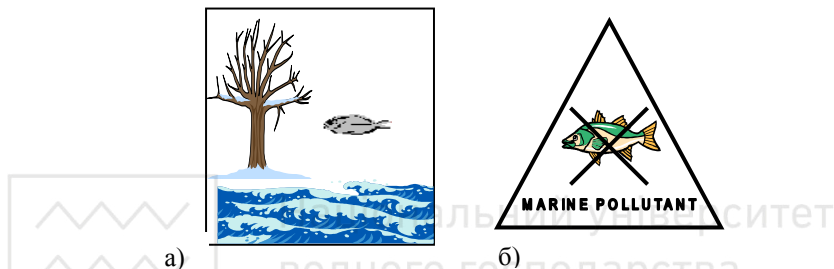

Рис. 8. а) спеціальний знак для позначення речовин, що небезпечні для морської флори і фауни під час їх перевезення водними шляхами; б) знак «Небезпечно для навколишнього середовища», який використовується в межах законодавства ЄС про класифікацію упаковки і маркування небезпечних речовин та препаратів

Відповідно до стандартів Міжнародної організації зі стандартизації екологічні маркування та декларації розділяються на три основних типи. Екологічне маркування типу I відноситься до добровільної, основаної на багатьох критеріях програми надання ліцензії, яка дозволяє використовувати екологічне маркування на продукції, зазначаючи загальну екологічну перевагу продукції в межах певної категорії з врахуванням розгляду життєвого циклу. Оцінка відповідності здійснюється відповідно до вимог ISO 14024: 1999 – «Екологічні знаки та декларації. Екологічне етикетування типу I. Принципи та процедури».

Екологічне маркування Типу I належить до програм «екомаркування», згідно з якими третя сторона (державний орган, недержавна організація або приватна компанія) встановлює

вимоги до категорії продуктів або послуг і дозволяє придатним продуктам або послугам мати свій знак чи символ. Програми Типу 1 запроваджені у ряді країн, регіонів і промислових груп. Національні програми, серед інших мають Німеччина, Канада та Японія, а Скандинавські країни – спільну узгоджену програму. Перелік завершують приватні програми, такі як «Green Seal» («Зелене тавро») у Сполучених Штатах.

Екологічне маркування типу II відноситься до інформативного декларування у вигляді формулювань чи позначок екологічного характеру та має на меті гармонізувати використання екологічних самодекларацій, що застосовуються до будь-якої продукції, виготовленої заявником. Він відноситься до етикеток виробів і використовується в маркетингу.

Екологічне маркування типу II унеможливує застосування екологічних тверджень, які не стосуються конкретного аспекту продукції та є нечіткими чи неконкретними. Тому такого роду заяви не слід розуміти, як аналог власне екологічної сертифікації. Використання різних знаків, що супроводжуються фразами, наприклад "екологічно безпечний", у багатьох випадках є необґрунтованим і повинно розглядатися лише як бажання виробника зробити свою продукцію привабливішою для покупця, тобто підвищити її конкурентоспроможність на ринку. Застосування екологічного маркування типу II не потребує процедури оцінки відповідності, але виробник, який застосовує цей тип маркування, повинен мати можливість надати інформацію зацікавленій стороні щодо вимог і методів перевірки застосованої декларації. Основні принципи застосування екологічного маркування типу II викладені в стандарті ISO 14021:1999 – «Етикетки та декларації екологічні. Самодеклараційні екологічні заяви (Екологічне маркування типу II)». Екологічне маркування Типу 2 охоплює ситуації, коли виробники бажають наголосити на особливих характеристиках своїх продуктів, таких як – «може бути повторно використаний» або «розкладається мікроорганізмами». Щоб споживачі мали довіру до цих термінів, вони повинні використовуватись чесно і узгоджено.

Екологічне маркування типу III відноситься до екологічних декларацій що містять інформацію у вигляді кількісних екологічних показників до обраної одиниці продукції певної категорії на усіх етапах її життєвого циклу. Методологія таких досліджень, розрахунку екологічних показників та оформлення технічного звіту викладена в стандарті ISO/TR 14025:2006 – «Екологічні знаки та декларації. Екологічні декларації типу III. Принципи та процедури». Кількісно визначена інформація про екологічні характеристики продукції в екологічній декларації типу III повинна базуватись на методах та результатах вивчення життєвого циклу, що встановлені міжнародними стандартами ISO серії 14040. Екологічна декларація типу III створена для того, щоб надати максимально повну інформацію. Вона включає дані, які характеризують вплив продукції на навколишнє середовище протягом її повного життєвого циклу. Такі дані збираються незалежним органом та подаються у простій формі на етикетці продукції. Інформація містить рейтинг продукції відносно таких показників як використання природних ресурсів, забруднення води та ґрунту відходами. Етикетка Типу III створена для того, щоб надати максимально повну інформацію. Вона включає дані, які характеризують вплив продукції на навколишнє середовище протягом її повного життєвого циклу. Такі дані збираються незалежним органом та подаються у простій формі на етикетці продукції.

Станом на 01.01.2013 року в Україні чинні наступні національні стандарти, щодо екологічного маркування:

- ДСТУ ISO 14020-2003 «Екологічні маркування та декларації. Загальні принципи»;
- ДСТУ ISO 14021-2002 «Екологічні маркування та декларації. Екологічні самодекларації. (Екологічне маркування типу II)»;
- ДСТУ ISO 14024-2002 «Екологічні маркування та декларації. Екологічне маркування типу I. Принципи та методи»;
- ДСТУ ISO 14025:2008 «Екологічні маркування та декларації. Екологічні декларації типу III. Принципи та процедури».

Застосування вимог міжнародних стандартів до маркування та етикетування дозволить виробникам не вводити в оману пересічних громадян в результаті використання в назві продукту екологічної складової, підвищити довіру споживачів до власної продукції та, в подальшому, набути статусу «зеленого виробництва».

ЕКОЛОГІЧНЕ ПІДПРИЄМНИЦТВО – ринково-орієнтована діяльність підприємств, фірм, підприємців на екологічному ринку для забезпечення екологічної безпеки сировини, води, продукції, послуг, збереження, відновлення і раціонального використання всіх видів ресурсів навколишнього природного середовища, поліпшення якості життя людей, задоволення їхніх екологічних потреб з отриманням екологічної вигоди (прибутку). Екологічне підприємництво це такий вид підприємницької діяльності, який пов'язаний з випуском і реалізацією екологічної продукції (виробів, послуг, робіт). В даний час високорентабельним екологічним підприємництвом є: виробництво органічної продукції; переробка біомаси для виготовлення палива; збір, сортування й переробка всіх видів пластику та паперових відходів тощо.

Екологічне підприємництво – це підприємницька діяльність, яка спрямована на отримання прибутку через задоволення суспільних потреб в екологічно сприятливих умовах життєдіяльності. Європейською комісією ЄС екологічне підприємництво визначається як виробництво товарів та надання послуг з вимірювання, попередження, обмеження або усунення екологічної шкоди, ліквідації відходів та зниження рівня шуму, а також екологічно чисті технології, застосування яких мінімізує використання сировини та забруднення довкілля.

З точки зору призначення екологічного ринку Портнов А. В. виокремлює дві групи видів діяльності (два рівні) в сфері екологічного підприємництва: діяльність, спрямована на усунення негативних наслідків господарської діяльності людини; заміщення екологічно небезпечних товарів екологічно безпечними (є інноваційним підходом, заснованим на новому типі еколого-економічного мислення, головним принципом якого є недопущення екологічної шкоди).

Атрибутами екологічного підприємництва є: домінування частки екологічної корисності в загальній корисності товару; задоволення екологічних потреб (з позиції споживачів); отримання доходу від «реалізації» екологічної корисності (з позиції підприємців); ресурси екологічної системи розглядаються як фактори, що впливають на потреби споживачів.

Екологічне підприємництво має відповідати загальним принципам ринкової економіки, забезпечувати стійкий прибуток, мати насичений і стабільний ринок. Кінцевою метою «зеленого» бізнесу є створення стійкої системи, при якій покриваються не тільки експлуатаційні витрати, пов'язані з поточним виконанням робіт, наданням послуг, а й можливістю інвестування в ресурсо- і енергозберігаючі проекти.

У розвинених країнах світу екологічний бізнес є досить привабливим. У країнах ЄС існує понад 10 тис. фірм, що належать до сфери екологічного підприємництва. У США понад 500 тис. компаній, в Канаді більше 3500 компаній з випуску природоохоронного устаткування і пов'язаними з ним послугами з чисельністю зайнятих понад 110 тис. людей. Екологічно орієнтована продукція утримує міцні позиції у всіх економічно розвинених країнах як у випуску товарів промислового призначення (екотехніка, нові матеріали, екотехнології тощо), так і у виробництві споживчих товарів. Частка екологічного підприємництва у ВВП країн «Великої вісімки» оцінюється на рівні 10–24%.

Серед чинників, які спонукають до розвитку вітчизняного екологічного підприємництва, слід передусім виділити: посилення міжнародних та національних екологічних стандартів; розвиток екологічних ринків товарів і послуг; посилення зацікавленості споживачів в отриманні екологічних благ і послуг, а виробників у виробництві конкурентоспроможної продукції з урахуванням екологічної складової та ін.

Підприємства «зеленого» бізнесу в перспективі можуть отримати значні конкурентні переваги, а саме: покращення ділової репутації та іміджу; підвищення інвестиційної

привабливості; підвищення мотивації до впровадження інновацій; підвищення довіри з боку споживачів; зменшення екологічних ризиків; відсутність або зниження розміру екологічних штрафів.

Для реалізації екологізації виробничих процесів необхідно використовувати комплексне лабораторне забезпечення проведення дослідження «життєвого» циклу продукції.

ЕКОЛОГІЧНЕ СТРАХУВАННЯ – добровільне, обов'язкове державне та інші види страхування громадян та їхнього майна, доходів підприємств на випадок шкоди, завданої внаслідок забруднення навколишнього середовища та погіршення якості природних ресурсів. Екологічне страхування це створення за рахунок коштів економічних суб'єктів резервних (страхових) фондів, призначених для відшкодування збитків від впливу на природне середовище внаслідок непередбачених надзвичайних ситуацій (екологічних аварій, катастроф).

Екологічне страхування покликане вирішити кілька основних завдань: сформувані систему економічної відповідальності за можливі економічні збитки від надзвичайних ситуацій; створити резервні фонди для відшкодування можливого збитку; забезпечити економічну захищеність реципієнтів, що можуть зазнати шкоди в результаті надзвичайних ситуацій.

Страхуванню підлягають об'єкти, що є носіями екологічного ризику (ємності шкідливих і вибухонебезпечних речовин; виробництва, що створюють загрозу виникнення надзвичайних ситуацій; трубопроводи, транспортні засоби). Екологічне страхування непрямо створює економічні стимули для відмови від потенційно небезпечних виробництв.

ЕКОЛОГІЧНЕ УПРАВЛІННЯ – системна складова загальної системи управління, що має за мету здійснення екологічної політики й досягнення екологічних цілей і яка містить організаційну структуру, діяльність із планування, функціональні обов'язки, відповідальність, методології і методи, процедури та ресурси, а також професійно підготовлені кадри. Екологічне управління є процесом підготовки, прийняття й реалізації рішень, спрямованих на досягнення екологічних

цілей із використанням різних спеціальних і загальносистемних, адміністративних і економічних методів та механізмів.

ЕКОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ЖИТТЕВОГО ЦИКЛУ ПРОДУКЦІЇ – аналітичний метод оцінки ефектів впливу на навколишнє середовище процесів виробництва і споживання продукції протягом усього часу існування даної продукції (виробу) з моменту її створення до знищення. Вимоги до екологічного аналізу життєвого циклу продукції наведені в стандартах (табл. 4).

Таблиця 4

Стандарти життєвого циклу продукції

Група	Міжнародний стандарт	Національний стандарт
Оцінка життєвого циклу продукції та послуг	ISO 14040:2006. Екологічний менеджмент Оцінка життєвого циклу Принципи і структура	Немає
	ISO 14041:1998. Екологічний менеджмент Оцінка життєвого циклу Визначення мети і області дослідження, інвентаризаційний аналіз	ДСТУ ISO 14041:2004 Екологічне керування. Оцінювання життєвого циклу. Визначення цілі і сфери застосування інвентаризації
	ISO 14042:2000. Екологічний менеджмент Оцінка життєвого циклу Оцінка впливу життєвого циклу	Немає
	ISO/TS 14048:2002. Екологічний менеджмент Оцінка життєвого циклу Формат документування даних і оцінки життєвого циклу	Немає
	ISO/TR 14049:2000. Екологічний менеджмент Оцінка життєвого циклу Приклади застосування стандарту ISO 14041 для визначення мети і області дослідження, а також інвентаризаційного аналізу	ДСТУ ISO/TR 14049:2004 Екологічне керування. Оцінювання життєвого циклу. Приклади використання ISO 14041 для визначення цілі і сфери застосування та аналізування інвентаризації

Оцінка життєвого циклу – це експертиза (перелік чи опис) ресурсів, використаних під час виготовлення, використанні і утилізації виробів та оцінка їхнього впливу на довкілля. Оцінка життєвого циклу, наприклад, використовується у роботі фірм TetraPak, StoraEnso і Шведської федерації підприємств лісового господарства щодо аналізу мінімізації кількості картону, нанесення полімерного покриття, системи дистрибуції, вилучення й вторинної переробки в життєвому циклі літрової картонної упаковки для молока.

ЕКОЛОГІЧНИЙ АУДИТ – інструмент менеджменту, що ґрунтується на системно-екологічному підході, за допомогою якого оцінюється еколого-економічна ефективність управління підприємствами, соціально-економічними системами, територіями з метою збереження навколишнього природного середовища та здійснюється підтримка їх інвестиційної привабливості, конкурентоспроможності, екологічної безпеки з розробленням рекомендацій, що носять конфіденційний характер. Екологічний аудит – управлінський інструмент-методологія, що ґрунтується на системному підході й за допомогою якого оцінюється, встановлюється відповідність критеріям аудиту і підвищується екологічна ефективність управління підприємством, корпорацією для збереження навколишнього природного середовища й забезпечення власної екологічної безпеки та конкурентоспроможності. Екологічна ефективність управління оцінюється за критеріями відповідності вимогам екологічного законодавства, екологічним нормам і стандартам, екологічній політиці, прогресивній практиці, поліпшення екологічних характеристик виробництва, господарювання та результативності екологічних витрат. Екологічний аудит:

- об'єктивний незалежний аналіз, оцінка, розробка відповідних рекомендацій і пропозицій за фактичними результатами будь-якої екологічно значимої діяльності;

- систематичний документально оформлений процес перевірки об'єктивно одержуваних і оцінюваних аудиторських даних для визначення відповідності або невідповідності критеріям аудиту певних видів екологічної діяльності, подій,

умов, систем адміністративного управління або інформація про ці об'єкти, а також повідомлення клієнтові результатів, отриманих у ході цього процесу;

- систематичний документально оформлений процес перевірки об'єкта сертифікації для визначення відповідності критеріям аудиту, встановленим організацією;

- незалежна комплексна перевірка діяльності юридичних осіб, спрямована на запобігання шкідливого впливу діяльності юридичних осіб на навколишнє середовище.

В Україні екологічний аудит здійснюється з 2004 року з прийняттям Закону України «Про екологічний аудит». Для процедури проведення екологічного аудиту на практиці використовуються законодавчо-нормативні документи, в тому числі стандарти ДСТУ ISO серії 9 000, ДСТУ ISO 14 000 та ін.

Можливий внутрішній і зовнішній (здійснюваний третьою стороною) аудит. Аудит можна проводити для оцінки відповідності (сертифікаційний аудит) або для оцінки діяльності організації (підприємства) в аспекті виконання екологічних вимог. Стосовно до систем управління навколишнім середовищем аудит може бути повномасштабним або скороченим.

ЕКОЛОГІЧНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ – система управління навколишнім природним середовищем (система екологічного менеджменту) – частина загальної системи управління, що включає організаційну структуру, діяльність із планування, обов'язки, відповідальність, досвід, методи, методики, процеси і ресурси для розробки, здійснення й аналізу екологічної політики, охорону і раціональне природокористування й охорону довкілля.

ЕКОЛОГІЧНИЙ ПОКАЗНИК ЯКОСТІ ТОВАРУ – споживчий показник якості товару, який характеризує рівень шкідливого впливу на навколишнє природне середовище, що виникає під час його експлуатації чи споживання.

ЕКОЛОГІЧНИЙ (ФІРМОВИЙ) СТИЛЬ – сукупність графічних позначень певного кольору, які характеризують єдність певної групи екологічної продукції, вирізняють її з-поміж інших товарів (див. екологічне маркування та етикетка).

ЕКОЛОГІЧНИЙ РИНОК – складова загального ринкового середовища, яка характеризується конкурентним обміном усім тим, що спрямоване на збереження, відновлення і раціональне використання навколишнього природного середовища, поліпшення якості життя людей і забезпечення їх екологічної безпеки. Екологічний ринок – це ринок екологічних технологій, робіт, товарів, послуг, знань, екологічної інформації (див. екологічне підприємництво).

ЕКОЛОГІЧНИЙ СЕРТИФІКАТ – документ, що засвідчує відповідність системи екологічного менеджменту, об'єкта вимогам стандартів і додаткової нормативної документації (у системі екологічного управління). Екологічний сертифікат відповідності це документ, що підтверджує, що ідентифікований об'єкт належним чином відповідає встановленим екологічним вимогам. На міжнародному рівні визнаються сертифікати організацій які акредитовані на право проведення робіт в даній галузі. Як правило в США, ЄС, Японії функціонують десятки організацій, що мають право на проведення робіт з сертифікації – перевірки на відповідність до вимог нормативних документів. На конкретну продукцію може бути виданий екологічний сертифікат відповідності після прослідковування всього життєвого циклу продукції, тобто згідно вимог екологічної сертифікації в цій галузі. Правила і принципи екологічної сертифікації, як правило стандартизовані та визнаються громадськими організаціями. Розробки Міжнародної Організації зі Стандартизації засвідчують актуальність отримання екологічних сертифікатів на продукцію, системи менеджменту якості, системи екологічного менеджменту або інтегровані системи менеджменту.

Сертифікати (систем управління) є перепусткою на міжнародні ринки і засвідчують досягнення виробниками найкращих досягнень у своїй галузі.

ЕКОЛОГІЧНІ ВИМОГИ ДО ПРОДУКЦІЇ – екологічні нормативи, дотримання яких обов'язкове в процесі виробництва, збереження, транспортування і використання продукції.

ЕКОЛОГІЧНІ ЗНАКИ – знаки, що інформують споживачів про екологічну чистоту споживчих товарів і екологічно безпечні способи їх експлуатації, використання або утилізації.

ЕКОЛОГІЧНІ ПОТРЕБИ – це потреби людини, суспільства в екологічно безпечній продукції, послугах, безпечному навколишньому природному середовищі. Це потреби споживати екологічно чисті товари і вироби, харчуватися екологічною та (або) органічною продукцією. Виникнення екологічних потреб пов'язане із проблемами у навколишньому середовищі, жорсткістю законодавства і підвищенням екологічної свідомості громадських організацій та споживачів. Потреби можуть бути: початкові – природні, родові, властиві природі організму і придбані – культурні, соціальні, залежать від досвіду, умов середовища, ступеня розвитку суспільства.

ЕКОЛОГІЧНІ СТАНДАРТИ – нормативні документи, що регламентують використання правил, принципів, характеристик, методик, які стосуються природокористування та природоохоронної діяльності чи їх результатів, з метою регламентації стану об'єктів та процесів, що відбуваються у довкіллі, та забезпечення якісного природного середовища для всіх біологічних видів людської діяльності. Екологічна стандартизація як складова частина загальнонаціональної системи стандартизації є інструментом державної і нормативним засобом менеджменту в тому числі і екологічного. Як атрибут державності екологічна стандартизація забезпечує функціонування природоохоронної діяльності як Мінприроди України так і на всіх рівнях управління. Так, як будь-яка діяльність людини безпосередньо або опосередковано впливає на довкілля або використовує його як ресурси у своїй діяльності. Як нормативний засіб управління стандартизація використовується, наприклад, як система методик, значень нормативів забруднюючих речовин в продукції, об'єктах довкілля для їх аналізу і порівняння з фактичними даними.

Отже, екологічні стандарти – це документи, що встановлені для використання правил, принципів, характеристик, методик, які стосуються природокористування та природоохоронної

діяльності чи їх результатів, з метою регламентації стану об'єктів та процесів що відбуваються у довкіллі та забезпечують (при цьому) якісне природне середовище для всіх біологічних видів біологічних ресурсів і життя людини.

Мета екологічної стандартизації та нормування в системі екологічного менеджменту це:

- встановлення комплексу обов'язкових норм і правил, вимог щодо безпеки сировини і її переробки у продукцію харчування;
- раціональне використання природних ресурсів як сировини для виробництв і життєдіяльності людини та забезпечення екологічної безпеки;
- єдність вимірювань у галузі екологічних виробництв та сфери послуг;
- інформаційне забезпечення (термінологія, вимоги, методики та їх гармонізація з міжнародними стандартами);
- стимулювання (обмеження) діяльності (випуск екологічно чистої продукції або згортання (модернізація) брудних виробництв) та ін.

Мета і задачі екологічної стандартизації загалом у світі та в кожній з країн зокрема обумовлені рівнем науково-технічного розвитку (економіки, соціальної сфери й екології). Зокрема стандартизація забезпечує всі сфери життєдіяльності суспільства нормативними документами, що відповідають потребам країн на сучасному етапі які повинні бути гармонізовані з міжнародними стандартами. Сутність робіт у сфері стандартизації залежить від рівня промислового, соціального розвитку країни, уваги яка приділяється питанням безпеки харчування, виробництва екологічної продукції, охорони навколишнього середовища, розвитку науки, техніки, технологій, наявності гармонізованих стандартів, участі в роботі міжнародних організацій з метрології, стандартизації і сертифікації.

Натепер стандартизація виконує наступні функції:

- економічна функція: інформування про продукцію та її якість; поширення інформації про нову техніку, матеріали, методики вимірювань; підвищення продуктивності праці;

зниження собівартості; сприяння конкуренції на основі стандартизації, уніфікації і забезпечення взаємозамінності;

- соціальна функція передбачає встановлення такого рівня параметрів і показників продукції, які відповідають вимогам охорони здоров'я, санітарії і гігієни, забезпечують охорону НПС і безпеку людей при виробництві та використанні продукції;

- упорядкування, раціональне обмеження об'єктів стандартизації;

- охоронну, котра полягає в захисті прав споживачів, суспільства, НПС від неякісної продукції і техногенних впливів, розробці законодавчих обмежень на використання ресурсів;

- інформаційну, тому що стандартизація забезпечує всі галузі виробництва, науки, техніки, НПС нормативними документами;

- комунікабельну, котра спрямована на взаємодію підприємств, організацій у країнах так і на забезпечення міжнародного співробітництва, утворення бази для об'єктивізації різних видів сприйняття інформації споживачами (терміни, креслення, час і т.д.) які забезпечують для суспільства взаєморозуміння;

- гармонізації, що складається в узгодженні національних, регіональних і міжнародних вимог до об'єктів стандартизації.

ISO розробляє стандарти, що відповідають чітко установленю вимогою ринку. Ця робота виконується фахівцями при фінансуванні промисловістю, бізнесом, що мають потребу в таких стандартах і в наступному їх використовують. Попит на стандарти ISO постійно зростає, що є наслідком глобальних економічних процесів. ISO закладає фундамент для обміну товарами і послугами у світі, впроваджує елементи, що вимагає ринок і громадськість: раціональність, практичне використання, захист навколишнього середовища для стабільного розвитку, забезпечення безпеки й охорони здоров'я, а також рівні можливості участі у світовій торгівлі.

Переваги від упровадження стандартів ISO 14000 і ISO 9000, а в наступному й інших систем менеджменту, у тому числі інтегрованих наступні:

- максимально ефективно на даний рівень розвитку технологій використання усіх видів ресурсів, скорочення та

- повна відсутність відходів;
- демонстрування позитивного корпоративного іміджу;
- збільшення прибутку при одночасному поліпшенні екологічних і соціальних аспектів;
- мінімізація споживання енергоносіїв, сировини;
- поліпшення безпеки на робочих місцях;
- забезпечення основ для постійного поліпшення якості продукції і послуг;
- спрощення процесів одержання дозволів, ліцензій щодо діяльності підприємства.

Сьогодні стандартизація має такі властивості: відкритість для всіх учасників; використання для розробки міжнародних експертів; консенсус між учасниками; відкритість на кожній стадії процесів; європейський і міжнародний фактор вимірів; постійні роботи з узгодження між секторами; механізм використання регламентів.

ЕКОЛОГІЧНІСТЬ ТОВАРУ – споживна властивість товару, яка в разі його споживання проявляється в його впливі на довкілля (ДСТУ 3993-2000 «Товарознавство. Терміни та визначення»).

ЕКОЛОГІЧНО БЕЗПЕЧНІ ПРОДУКТИ ХАРЧУВАННЯ – це продукція найвищої споживчої якості і конкурентоспроможності, що відповідає стандартам якості та екологічним вимогам, належним чином сертифікована та має екологічне маркування. Наприклад, один із шляхів потрапляння небажаних речовин до людського організму є використання в торгівлі поліетилентрифталатової тари (пляшки із пластику). Історія їх використання починається з 1940-х років у США. Поряд з дешевизною, зручністю є досить негативні сторони використання такої тари: сортування і збір тари не налагоджені та є трудомісткими; розкладається орієнтовно за 150 – 200 років; на полігонах побутових відходів при температурі близько +70 °С та на глибині від 1.5 до 2 м деформовані поліетиленові пляшки збільшуються в об'ємі; вживання рідини з такої пляшки призводить до захворювань на рак у жінок та простатит у чоловіків.

Усі відомості щодо виробництва та послуг мають бути доступними. Споживачі повинні мати громадський контроль виробленої харчової продукції та інформацію про її якість.

Одна з невивчених галузей сільського господарства є – трансгенна біотехнологія. Поряд з позитивними результатами відома екологічна небезпека їх використання. Методика оцінки трансгенних культур базується на практиці токсикологічної оцінки біологічної безпеки харчових продуктів, агрохімікатів, кормових добавок. Чітких досконало вивчених рекомендацій із використання таких культур – немає. Важливо додати, що такий процес можливого впливу треба вивчати десятки років поряд з можливою сумациєю забруднюючих речовин, утворенням раніше невідомих сполук, мутацією тощо.

Для поліпшення якості в харчові продукти вводять різні біологічно активні добавки, покликані поповнити дефіцит багатьох вітамінів, мінеральних елементів, ненасичених жирних кислот, різних видів харчових волокон тощо. Особливо корисними є полікомпонентні рослинні суміші, виготовлені з натуральної сировини, такі як фруктово-ягідні, зернові й цитрусові концентровані екстракти, пектини, фруктово-глюкозні сиропи та екстракти з різних трав. Вони сприяють нормальному травленню й виведенню з організму токсичних і канцерогенних сполук та радіонуклідів.

У багатьох напоях та продуктах використовують полісолодові екстракти з пророслого зерна вівса, пшениці, кукурудзи та ін. Вони багаті за набором вітамінів, амінокислот, білків, ферментів, фітогормонів, мінеральних та інших біологічно активних речовин. Вживання їх підвищує резистентність організму людини, поліпшує працездатність та загальний стан здоров'я.

Для продуктів щоденного вжитку слід обмежити використання синтетичних барвників. Харчові барвники не повинні містити солей ртуті, селену, хрому, вільних ароматичних амінів, вищих ароматичних вуглеводнів та інших шкідливих для організму речовин.

Для надання продуктам привабливого вигляду, приємного аромату, консистенції та поліпшення їх якості застосовують

різні ароматизатори, загусники, емульгатори й стабілізатори. Для консервування продуктів використовують заморожування, теплову обробку, квашення, соління та різні фізичні методи, що ґрунтуються на використанні ультрафіолетового, інфрачервоного та іонізуючого випромінювання, а також ультразвукового поля. Для подовження терміну зберігання харчових продуктів використовують різні природні консерванти: кухонну сіль, харчові жири й олію, оцет, цукор, етанол, оксид карбону (IV), азот та різні кислоти – молочну, лимонну, винну, бензойну, мурашину тощо.

Для обмеження потрапляння перелічених речовин в організм людини встановлені певні нормативи, що регламентуються ГДК їх в організмі людини. Так, гранично допустима норма мурашиної кислоти в організмі людини не повинна перевищувати 0,5 мг на 1 кг маси тіла, пропіонату натрію і кальцію, які використовують для запобігання пліснявінню хліба й плавлених сирів, – 3 мг на 1 кг.

Значення доступних рівнів вмісту радіонуклідів у продуктах харчування та питній воді наведено у таблиці 5.

Таблиця 5
Значення допустимих рівнів вмісту радіонуклідів ^{137}Cs та ^{90}Sr у продуктах харчування та питній воді (Бк/кг, Бк/л)

№ з/п	Назва продукту	^{137}Cs	^{90}Sr
1.	Картопля	60	20
2.	Овочі (листові, коренеплоди, столова зелень)	40	20
3.	Фрукти	70	10
4.	М'ясо і м'ясні продукти	200	20
5.	Риба і рибні продукти	150	35
6.	Молоко і молочні продукти	100	20
7.	Яйця (шт.)	6	2
8.	Вода	2	2*
9.	Молоко згущене і концентроване	300	60
10.	Молоко сухе	500	100
11.	Свіжі дикоростучі ягоди і гриби	2500	250
12.	Лікарські рослини	600	200
13.	Спеціальні продукти дитячого харчування	40	5
14.	Інші продукти	600	200

Примітка: 4 Бк/л до 01.01.1999 р.

ЕКОЛОГІЧНО ЧИСТИЙ ПРОДУКТ – продукт найвищої

споживчої якості і конкурентоспроможності, що відповідає стандартам якості й екологічним вимогам, належним чином сертифікований із наданням прийнятої відповідної екологічної позначки маркування. Екологічно чисті продукти – це продукти, товари або послуги, які у процесі всього свого життєвого циклу, від сировини до споживання, утилізації, повторного використання чи переробки (від «колиски до могили» – *cradle to grave*), відповідають вимогам екологічного підприємства (стійкого розвитку), можуть задовольняти екологічні потреби і пропонуються на ринку з метою привернення уваги, придбання, використання або споживання. Екологічно чистий продукт – це не просто продукт, який не містить сторонніх домішок, тобто речовин, які могли б проникнути в цей продукт із забрудненого середовища, з упаковки або в процесі його виробництва. Термін «екологічно чиста продукція» є достатньо відносним і його визначення залежить від конкретної ситуації.

Екологічно чистий продукт можна розпізнати за такими критеріями:

- продукція виготовлена з нешкідливих матеріалів, не містять в собі речовин, які негативно впливають на здоров'я людини;
- при виготовленні продукції застосовуються технології, з мінімальним негативним впливом на навколишнє середовище;
- виробники та постачальники несуть повну відповідальність за безпеку використання продукції не лише у сфері споживання, але й щодо впливу на довкілля;
- пакувальні матеріали для продукції є нешкідливі, мають можливість повторної переробки, використання чи безпечної утилізації.
- продукція повинна містити набір макро- та мікроелементів, необхідних для здорового і збалансованого харчування;
- мінімальна кількість харчових добавок різного призначення, які в свою чергу не містять токсичних інгредієнтів, що призводять до негативних наслідків для здоров'я людей;
- продукти харчування не повинні утворювати токсичні речовини та супроводжуватись шкідливими мікробіологічними

перетвореннями на всіх стадіях виробництва, зберігання та споживання;

- продукти повинні мати сертифікат якості та всі необхідні відомості про склад продукту, умови зберігання та інформацію про виробника продукції.

Продукція не є фізичним об'єктом, тобто виступає у вигляді послуг, теж може визначатися як екологічно чиста, якщо вона не наносить шкоди або є мінімально шкідливою для довкілля.

Екологічно чиста продукція набуває важливого економічного, екологічного та соціального значення. Актуальність її виробництва пояснюється турботою людей про своє здоров'я в умовах збільшення забруднення довкілля. Така продукція користується великим попитом в цьому світі, і тому її економічно доцільно виробляти.

Засвідчує якість продуктів та їх екологічну безпечність відповідне екологічне маркування (рисунки 6, 8) та розробка і сертифікація систем менеджменту якості, систем екологічного менеджменту, розробка НАССР (Система аналізу небезпечних чинників і критичних точок), інтегрованих систем менеджменту за відповідними міжнародними та гармонізованими в Україні стандартами.

ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ – це сукупність економічних структур, інститутів, форм і методів господарювання, за допомогою яких реалізуються чинні в конкретних умовах економічні закони та здійснюється погодження і корегування суспільних, групових і приватних інтересів. Основними компонентами економічного механізму є:

- правові основи здійснення економічної діяльності (права, обов'язки, ліцензії, обмеження, процедури тощо);

- система відносин власності на основні засоби виробництва;

- організаційна структура економіки, тобто система формальних і неформальних організаційних зв'язків, що формує реальні економічні відносини між господарськими суб'єктами; ці зв'язки можуть реалізовуватись як по вертикалі (реалізація владного впливу), так і по горизонталі (взаємодія між суміжними економічними суб'єктами, а також на регіональному

рівні внаслідок організаційної діяльності територіальних адміністративних органів);

- система суспільних інститутів (традиції, моральні засади, порядки, релігійні звичаї, духовні цінності тощо), що формують соціально-інформаційне поле економічної активності;

- економічні інструменти.

Одну з провідних ролей в реалізації дії економічного механізму відіграють економічні інструменти. Це пояснюється тим, що саме через них передається вплив на головні спонукальні мотиви діяльності суб'єктів господарювання – їхні економічні інтереси.

ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ ЕКОЛОГІЧНОГО РЕГУЛЮВАННЯ – комплекс спонукальних інструментів для управління економічною поведінкою суб'єктів природокористування з метою досягнення еколого-економічної збалансованості функціонування суспільного виробництва, забезпечення якісного стану довкілля.

ЕКОНОМІЧНІ МЕХАНІЗМИ УПРАВЛІННЯ БЕЗПЕКОЮ І РИЗИКОМ. Аналіз вітчизняного і закордонного показує, що розроблені та використовуються на практиці різноманітні: механізми економічної відповідальності; фондові механізми і механізми бюджетного фінансування; механізми стимулювання підвищення рівня безпеки; механізми перерозподілу ризику і страхування; застосування штрафних санкцій.

Управлінські рішення із зниження техногенного впливу небезпечних об'єктів повинні прийматись на основі вибору оптимальних з економічної точки зору стратегій. В якості критерію ефективності або цільової функції можуть використовуватись різні критерії, засновані на величині ризику або його складових. Найпростіша оптимізаційна постановка задачі в теорії безпеки і ризику може розглядатись як імовірнісна модифікація звичайного критерію найменшої вартості.

Не дивлячись на оптимізаційні підходи до задач безпеки і ризику, їх практичне застосування досить обмежене. Причиною служать умовний характер числових значень вартісних

показників та проблеми оцінки аварій, пов'язаних з екологічним і соціальним збитками. Однак без особливих проблем можуть бути використані ті підходи, в яких не використовуються категорії економічного характеру (наприклад, коли задача зводиться до принципу мінімального технічного ризику). Обернений зв'язок між ризиком і вартістю може визначати порядок прийняття технічного рішення.

ЕКОРОЗВИТОК – форма соціально-економічного розвитку суспільства, яка враховує екологічні обмеження і спрямована на збереження (або у всякому разі не на виснаження) ресурсів середовища життя. До складу екологічних обмежень входять не тільки порушення середовища, але й небезпечні (реальні чи потенційні) генетичні, психологічні та інші зміни самої людини.

ЕКОТУРИЗМ – відповідальна подорож у природні зони, області, що зберігає НПС і підтримує добробут місцевих мешканців.

ЕКСПЕРТИЗА – самостійне дослідження предмета експертизи, що проводиться компетентним фахівцем на основі об'єктивних фактів з метою отримання достовірного рішення поставленого завдання. Експертиза споживчих властивостей товару передбачає аналіз і оцінку споживчих властивостей товару з використанням експертних методів на основі результатів випробування (ДСТУ 3993-2000 «Товарознавство. Терміни та визначення»).

За результатами проведеної експертизи готується експертний висновок (ветеринарний), що є документом, виданим державною лабораторією ветеринарної медицини, який засвідчує придатність або непридатність до споживання людиною харчових продуктів, підконтрольних ветеринарній службі, або подальшої їх переробки чи іншого використання, а також щодо аналізу виробничої технології, якої повинен дотримуватися виробник і постачальник для забезпечення безпечності харчового продукту (Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про якість та безпеку харчових продуктів та продовольчої сировини» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2005, N 50, ст. 533)).

Розрізняють наступні види експертизи:

– *Державна ветеринарно-санітарна* – комплекс необхідних лабораторних та спеціальних досліджень, які проводяться спеціалістами ветеринарної медицини державних установ ветеринарної медицини, стосовно визначення безпечності та якості харчових продуктів, підконтрольних ветеринарній службі, подальшої переробки або іншого використання, аналізу виробничої технології та технологічного обладнання, яких повинен дотримуватися виробник і постачальник для забезпечення безпечності харчового продукту (Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про якість та безпеку харчових продуктів та продовольчої сировини» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2005, N 50, ст.533)).

– *Державна санітарно-гігієнічна* – оцінювання можливого негативного впливу на здоров'я населення небезпечних чинників через досліджування харчових продуктів, продовольчої сировини і супутніх матеріалів, під час якого встановлюють критерії безпеки (показники та їх граничні допустимі рівні, вміст, концентрація тощо) (ДСТУ 2462-94 «Сертифікація. Основні поняття. Терміни та визначення»).

– *Державна санітарно-епідеміологічна* – вид професійної діяльності органів та установ державної санітарно-епідеміологічної служби, що полягає у комплексному вивченні нової продовольчої продукції, технологій, технологічного обладнання, а також підприємств, що її виробляють, з метою виявлення небезпечних факторів у цій продукції, оцінки їх можливого шкідливого впливу та визначення ступеня створюваного ними ризику для здоров'я і життя людини; обґрунтуванні застосування відповідних санітарних норм або технічних регламентів щодо її виробництва, введення в обіг, споживання з метою попередження, зменшення та усунення цього шкідливого впливу; встановленні відповідності продукції вимогам безпеки для здоров'я і життя людини (Закон України «Про якість та безпеку харчових продуктів і продовольчої сировини»)(Відомості Верховної Ради (ВВР), 1998, № 19, ст. 98).

ЕКСПЛУАТАЦІЙНИЙ ДОЗВІЛ – дозвіл, який видається відповідним головним державним санітарним лікарем та/або відповідним головним державним інспектором ветеринарної

медицини оператору потужностей на підставі перевірки дотримання цими потужностями санітарних заходів і технічних регламентів, та дозволяє оператору потужностей здійснювати господарську діяльність згідно з цим Законом України «Про внесення змін до Закону України «Про якість та безпеку харчових продуктів та продовольчої сировини» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2005, N 50, ст. 533).

ЕКСПЛУАТАЦІЙНІ ВЛАСТИВОСТІ – характеризують поведінку товару в процесі його експлуатації (споживання).

ЕКСПЛУАТАЦІЙНІ ЗНАКИ – знаки, що знайомлять споживачів з правилами експлуатації, методами догляду та налагодження споживчих товарів.

ЕКСПЛУАТАЦІЯ ТОВАРУ – використання споживачем непродовольчих товарів за призначенням згідно з правилами експлуатації (ДСТУ 3993-2000 «Товарознавство. Терміни та визначення»).

ЕКСПРЕС-МЕТОДИ ВИЗНАЧЕННЯ ПОКАЗНИКІВ ЯКОСТІ ТОВАРУ – прискорені методи, які дають інформацію про показники якості товару в коротший термін, ніж за звичайних методів (ДСТУ 3993-2000 «Товарознавство. Терміни та визначення»).

ЕКСТЕРНАЛЬНІ ЕФЕКТИ – це результати діяльності зазначених суб'єктів, що реалізуються поза сферами їх економічних суб'єктів, тобто сприймаються іншими суб'єктами через зміну їх витрат та (або) доходів. Саме екстернальні ефекти дають можливість урахувати вплив діяльності суб'єктів господарювання на стан екосистем. Найчастіше він спричиняє негативні, екодеструктивні за своїм характером наслідки. Такі наслідки пов'язані з діяльністю більшості підприємств виробничого комплексу, спрямованих на видобуток та переробку природних ресурсів. Але існують види діяльності (лісорозведення, заповідна справа, бджільництво, рекреація тощо), які сприяють поліпшенню стану природних систем, а отже і покращенню умов діяльності інших підприємств, які так чи інакше користуються природними благами суміжних екосистем.

ЕЛАСТИЧНІСТЬ – показник, що його визначає сума абсолютної швидкооборотної та абсолютної повільнооборотної деформації або її частини, виражена у відсотках від абсолютної повної деформації матеріалу або виробу. Здатність матеріалу чи виробу витримувати значні пружні деформації без руйнувань порівняно невеликої діючої сили.

ЕЛЕМЕНТ СИСТЕМИ – внутрішня складова частина системи, що може функціонувати як ціле.

ЕЛЕКТРОННЕ ПОВІДОМЛЕННЯ – інформація, надана споживачу через телекомунікаційні мережі, яка може бути у будь-який спосіб відтворена або збережена споживачем в електронному вигляді (Закон України «Про захист прав споживачів» Відомості Верховної Ради УРСР (ВВР), 1991, № 30, ст. 379)

ЕЛЕКТРОФІЗИЧНІ ВЛАСТИВОСТІ ХАРЧОВИХ ПРОДУКТІВ – властивості, що характеризують поведінку продукту в електромагнітному полі.

ЕНЕРГЕТИЧНА ЦІННІСТЬ – показник, що характеризує частку енергії, яка може вивільнитися з харчових речовин у процесі біологічного окиснення і використовуватися для забезпечення фізіологічних функцій організму. Визначається у кілокалоріях (ккал) або кілоджоулях (кДж) – 1 ккал=4,186 кДж (ДСТУ 3038-95 Гігієна. Терміни та визначення основних понять).

ЕРГОНОМІЧНА ВИМОГА ДО ТОВАРУ – вимога до товару, яка визначається антропометричними, фізіологічними, психофізіологічними, психологічними особливостями людини та обумовлює зручність і комфорт його споживання (ДСТУ 3993-2000 «Товарознавство. Терміни та визначення»). Ергономічні властивості характеризують зручність в користуванні товаром або його комфортність.

ЕСТЕТИЧНІ ВЛАСТИВОСТІ – характеризують інформаційну виразність, раціональність форми, цілісність композиції, здатність виробів виражати їхню соціально-культурну значущість, ступінь корисності і технічної вдосконаленості та стабільність товарного вигляду.

ЕСТЕТИЧНІСТЬ ТОВАРУ – споживна властивість товару, яка характеризує його інформаційну виразність, раціональність форми, цілісність композиції, суспільну цінність, стабільність товарного вигляду (ДСТУ 3993-2000 «Товарознавство. Терміни та визначення»).

ЕТАЛОН ТОВАРУ – зразок товару для порівняння з аналогічними за призначенням та виглядом екземплярами (ДСТУ 3993-2000 «Товарознавство. Терміни та визначення»).

ЕТИКЕТКА – будь-яка бирка, напис, ярлик, що містить малюнки чи надписи, написані, надруковані, нанесені за допомогою трафарету, витиснені або вдавнені та прикріплені до одиниці упаковки з харчовими продуктами (Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про якість та безпеку харчових продуктів та продовольчої сировини» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2005, N 50, ст. 533)). Невеликий за розмірами аркуш паперу або полімерний лист, де викладено необхідні дані для ідентифікації продукту, основні його характеристики. Етикетка може бути нанесена безпосередньо на пакувальний виріб. Різновид виробничого маркування товару, який містить інформацію, що наноситься друкарським або іншим способом на товар чи упаковку.

ЕТИЧНА ПОВЕДІНКА – система універсальних і специфічних моральних вимог і норм поведінки, що відповідає прийнятим принципам правильної поведінки в контексті конкретної ситуації та міжнародним нормам

ЕУБІОЗ – спосіб консервування, при якому умови забезпечують високу якість продукції; це – оптимальні умови утримування й транспортування худоби, птиці, риби, їх своєчасне і якісне годування.

Є

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СТАНДАРТ – регіональний стандарт, прийнятий європейською організацією стандартизації (Закон України «Про стандартизацію» Відомості Верховної Ради (ВВР), 2014, № 31, ст. 1058 {Із змінами, внесеними згідно із Законом № 124-VIII від 15.01.2015})

ЄДИНИЙ ДЕРЖАВНИЙ РЕЄСТР ВИРОБНИКІВ

СПИРТУ етилового, коньячного і плодового, спирту етилового ректифікованого виноградного, спирту етилового ректифікованого плодового, спирту-сирцю виноградного, спирту-сирцю плодового, алкогольних напоїв та тютюнових виробів – перелік виробників спирту етилового, коньячного і плодового, спирту етилового ректифікованого виноградного, спирту етилового ректифікованого плодового, спирту-сирцю виноградного, спирту-сирцю плодового, алкогольних напоїв та тютюнових виробів, який ведеться центральним органом виконавчої влади, уповноваженим Кабінетом Міністрів України, і містить визначені цим Законом відомості про виробників спирту, лікєро-горілочаних виробів, тютюнових виробів; {Статтю 1 доповнено абзацом згідно із Законом № 3032-III від 07.02.2002; із змінами, внесеними згідно із Законами № 5463-VI від 16.10.2012, № 1638-VII від 12.08.2014}, (Закон України «Про державне регулювання виробництва і обігу спирту етилового, коньячного і плодового, алкогольних напоїв та тютюнових виробів» {Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1995, № 46, ст. 345} {Вводиться в дію Постановою ВР № 482/95-ВР від 19.12.95, ВВР, 1995, № 46, ст. 346}).

ЄДИНИЙ ДЕРЖАВНИЙ РЕЄСТР МІСЦЬ ЗБЕРІГАННЯ (ЄДИНИЙ РЕЄСТР) – перелік місць зберігання, який ведеться органами доходів і зборів і містить визначені цим Законом відомості про місцезнаходження місць зберігання та відомості про заявників; {Статтю 1 доповнено абзацом згідно із Законом № 3032-III від 07.02.2002} (Закон України «Про державне регулювання виробництва і обігу спирту етилового, коньячного і плодового, алкогольних напоїв та тютюнових виробів» {Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1995, № 46, ст. 345} {Вводиться в дію Постановою ВР № 482/95-ВР від 19.12.95, ВВР, 1995, № 46, ст. 346}).

ЄДИНИЙ ДЕРЖАВНИЙ РЕЄСТР ОБЛАДНАННЯ ДЛЯ ПРОМИСЛОВОГО ВИРОБНИЦТВА СИГАРЕТ ТА ЦИГАРОК – перелік технологічного обладнання для промислового виробництва сигарет та цигарок, що містить визначені цим Законом відомості про таке обладнання, який

ведеться центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну податкову і митну політику; {Статтю 1 доповнено абзацом згідно із Законом № 1638-VII від 12.08.2014 } (Закон України «Про державне регулювання виробництва і обігу спирту етилового, коньячного і плодового, алкогольних напоїв та тютюнових виробів» {Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1995, № 46, ст. 345} {Вводиться в дію Постановою ВР № 482/95-ВР від 19.12.95, ВВР, 1995, № 46, ст. 346}).

ЄДНІСТЬ ВИМІРЮВАНЬ – це характеристика якості вимірів, при якому їхні результати виражені в узаконених одиницях величин, а похибка вимірювань відома із заданою ймовірністю та не виходять за встановлені межі. Поняття «єдність вимірів» входить в державну систему забезпечення єдності вимірів під якою розуміють комплекс встановлених стандартних правил, положень, норм, які визначають організацію і методика проведення робіт з оцінки та забезпечення точності вимірів в усіх галузях господарства країни.

Єдність вимірів є однією із функцій державного управління оскільки є обов'язковою передумовою ефективного господарювання, торгівлі, раціонального використання ресурсів, наукової та інших видів діяльності, а також безпечності продукції для життя і здоров'я людей, її сумісності взаємозамінності, охорони навколишнього середовища.

Основними завданнями метрологічного забезпечення державної системи забезпечення єдності вимірів є:

- формування системи державних еталонів одиниць фізичних величин;
- встановлення одиниць фізичних величин;
- розробка методів і засобів передачі розмірів фізичних величин;
- впровадження норм і правил законодавчої метрології і документів державної системи вимірів;
- проведення державних випробувань, повірки, калібрування та метрологічної атестації засобів вимірювальної техніки;
- розроблення та атестація методик виконання вимірювань.

Законодавчою основою забезпечення єдності вимірів є Закони України, Декрети і постанови Кабінету Міністрів України. До складу державної метрологічної служби Держспоживстандарту входять: головна організація із забезпеченням єдності вимірювань в Україні, державні служби єдиного часу і еталонних частот, стандартних зразків речовин і матеріалів.

До відомчих метрологічних служб належать: підрозділи міністерств (відомств), на які покладені функції метрологічної служби (наприклад, організації метрологічної служби Мінприроди України); метрологічні служби об'єднань підприємств та інші підрозділи; посадові особи, на які покладені (в установленому порядку) роботи з метрологічного забезпечення.

Формами взаємодії органів державної і відомчих метрологічних служб є:

- надання права Держспоживстандартом України проведення перевірки засобів вимірювань державним підприємствам, організаціям;
- акредитація відомчих метрологічних служб на право проведення метрологічних робіт територіальними органами державної метрологічної служби;
- надання науково-методичної допомоги з питань метрологічного забезпечення та метрологічних послуг органами державної метрологічної служби.

Ж

ЖИТТЄВИЙ ЦИКЛ – послідовність взаємопов'язаних складових продукційної системи, починаючи від процесу видобування сировини або відновлення природних ресурсів до кінцевої стадії – поводження з відходами (див. оцінка життєвого циклу).

Життєвий цикл конкретного виробу (матеріалу) – сукупність взаємозалежних процесів послідовної зміни стану виробу (матеріалу) від початку дослідження й обґрунтування розробки до закінчення експлуатації виробу, застосування (збереження) матеріалу. Використовується в стандартних ДСТУ ISO 9000

«Управління якістю», ДСТУ ISO 14000 «Управління навколишнім середовищем» та у міжнародних стандартах НАССР (Система забезпечення безпеки продуктів харчування) та інших з метою прослідковування переміщень (шляхів походження) сировини. Особливо це є актуальним в агропромисловому виробництві. Так, наприклад, прослідковування якості молочної продукції від екологічних характеристик території де вирощуються корми для годівлі корів, далі контролю якості кормів, контроль якості молока, контроль процесів виготовлення молока, масла, сиру, упакування, дотримування термінів реалізації. Іншим прикладом може бути виготовлення пластикової тари за схемою: заготовки з пластику (для харчових потреб з певною характеристикою складових елементів), виготовлення тари, транспортування для використання у якості тари чи упаковки, упаковка товару, реалізація товару (здача) тари на пункти вторинної переробки, виготовлення іншої тари (для певних потреб або процес рециклізації).

Прослідковування життєвого циклу продукції є важливою складовою розробки і сертифікації систем менеджменту якості за ДСТУ ISO 9000, систем екологічного менеджменту за ДСТУ ISO 14000 тощо. За ДСТУ – Н 4340:2004 – життєвий цикл продукції – сукупність взаємопов'язаних процесів послідовної зміни стану продукції від початкової стадії отримання природного ресурсу чи сировини до кінцевої стадії експлуатації утилізації (поняття життєвого циклу продукції стосується всієї сукупності одиниць продукції однієї назви та одного позначення). Під стадією життєвого циклу (продукції) розуміють частину життєвого циклу продукції, яка характеризується певним станом конкретної продукції, сукупністю видів передбачених робіт та їх кінцевим результатом.

ЖИТТЄВИЙ ЦИКЛ (ПРОДУКЦІЇ) – сукупність взаємопов'язаних процесів послідовної зміни стану продукції від початкової стадії отримання природного ресурсу чи сировини до кінцевої стадії експлуатації – утилізації (ДСТУ-Н 4340: 2004 «Настанови щодо внесення екологічних вимог до

стандартів на продукцію. Загальні положення»). Поняття життєвого циклу продукції стосується всієї сукупності одиниць продукції однієї назви та одного позначення (див. оцінка життєвого циклу, життєвий цикл).

Стадія життєвого циклу – частина життєвого циклу продукції, яка характеризується певним станом конкретної продукції, сукупністю видів передбачених робіт і їх кінцевим результатом. Життєвий цикл продукції включає екологічні аспекти – елементи діяльності організації, продукції чи послуг, які можуть взаємодіяти з навколишнім середовищем. Екологічні аспекти встановлюються з урахуванням: умов використання продукції за призначенням; експлуатаційні характеристики продукції; вплив входів і виходів стадій життєвого циклу продукції на навколишнє середовище та раціональне використання природних ресурсів; якості продукції; вимог щодо безпечного поводження з відходами, а також вимог щодо відходів як вторинної сировини. Виділяють, звичайно, п'ять фаз життєвого циклу товару: розробку, виведення на ринок, зростання, зрілість і спад.

ЖИТЛОВО-КОМУНАЛЬНІ ПОСЛУГИ – результат господарської діяльності, спрямованої на забезпечення умов проживання та перебування осіб у жилих і нежилых приміщеннях, будинках і спорудах, комплексах будинків і споруд відповідно до нормативів, норм, стандартів, порядків і правил (Закон України «Про житлово-комунальні послуги» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2004, № 47, ст. 514)).

3

ЗАБРУДНЕННЯ – внесення або наявність (потрапляння або контамінація) забруднюючої речовини у харчовому продукті або в об'єктах, з якими харчовий продукт контактує (Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про якість та безпеку харчових продуктів та продовольчої сировини» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2005, № 50, ст. 533)).

Забруднююча речовина – будь-яка біологічна речовина, в тому числі організми, мікроорганізми та їх частини, або хімічна

речовина, стороння домішка чи інша речовина, що ставить під загрозу безпечність та придатність харчового продукту (Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про якість та безпеку харчових продуктів та продовольчої сировини» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2005, № 50, ст. 533)).

ЗАБРУДНЕННЯ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА (ДОВКІЛЛЯ) – процес зміни властивостей середовища (хімічних, механічних, фізичних, біологічних і пов'язаних з ними інформаційних), що відбувається внаслідок природних чи антропогенних процесів, які спричиняють погіршення функцій природи, стосовно розглянутого об'єкта (людини, біологічного організму, об'єкту життєдіяльності людини).

ЗАВДАННЯ ЕКОЛОГІЗАЦІЇ – завдання трансформації економічної системи, вирішення яких сприяє екологічному удосконаленню економіки. До основних завдань екологізації відносять: реструктуризацію економіки, галузей і регіонів; перепрофілювання підприємств; усунення (зниження) потреби в екологічно несприятливих видах продукції або послугах; заміну екологічно несприятливих технічних процесів; зниження ресурсомісткості продукції.

ЗАВДАННЯ НА ПРОВЕДЕННЯ ЕКСПЕРТИЗИ – чітке формулювання конкретної потреби замовника, узгодженої з можливостями експертної організації-виконавця. Мета експертизи, викладена в заяві замовника і наряді ідентична.

ЗАГАЛЬНОВИРОБНИЧІ ЗАТРАТИ (ЗМІННІ) – затрати, що змінюються прямо (або майже прямо-пропорційно до зміни обсягу діяльності. Вони розподіляються на кожен об'єкт затрат із використанням бази розподілу (годин праці, заробітної плати, обсягу діяльності, прямих затрат) згідно з фактичною потужністю звітного періоду, якою мірою може скоротитись обсяг реалізації, перш ніж підприємство перейде в зону збитків.

ЗАГАЛЬНОВИРОБНИЧІ ЗАТРАТИ (ПОСТІЙНІ) – затрати на обслуговування та управління виробництвом, що залишаються незмінними (або майже незмінними) у разі зміни обсягу діяльності.

ЗАІНТЕРЕСОВАНА СТОРОНА – будь-яка фізична або юридична особа, яка має безпосередній або опосередкований

інтерес щодо діяльності у сфері стандартизації та/або застосування її результатів (Закон України «Про стандартизацію» Відомості Верховної Ради (ВВР), 2014, № 31, ст. 1058 {Із змінами, внесеними згідно із Законом № 124-VIII від 15.01.2015})

Зайнтересовані торгові партнери – держави та інші суб'єкти міжнародного права, що є учасниками багатосторонніх та двосторонніх угод, учасником яких є також Україна, які регулюють застосування санітарних заходів, а також члени відповідних міжнародних організацій, членом яких є Україна (Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про якість та безпеку харчових продуктів та продовольчої сировини» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2005, № 50, ст. 533)).

ЗАКОНОДАВЧА МЕТРОЛОГІЯ – це частина метрології, що містить законодавчі акти, правила, вимоги та норми які регламентуються та контролюються державою для забезпечення єдності та потрібної точності вимірювань. Законодавча метрологія включає комплекси взаємопов'язаних і взаємообумовлених загальних правил, вимог і норм, а також інші питання, які підлягають регламентації і контролю зі сторони держави, направлені на забезпечення єдності вимірювань та засобів вимірювальної техніки. Наприклад, закон України «Про метрологію та метрологічну діяльність». Метрологія складається з науково-технічної, законодавчої та прикладної частин.

Завдання та зміст законодавчої метрології полягають у створенні та удосконаленні законодавчих основ вимірювальної техніки, зокрема:

- узаконенні (стандартизації) термінів та їх означень, систем чи сукупність одиниць. Системи еталонів, мір фізичних величин та засобів вимірювань;
- узаконенні класів точності засобів вимірювальної техніки та методик оцінювання їх точності;
- узаконенні стандартних довідкових даних, методик перевірки та контролю вимірювальних засобів, методик контролю та атестації якості продукції (атестація – офіційне підтвердження

визнаним компетентним органом відповідності певних характеристик продукції встановленим кваліфікаційним ознакам).

Функції всіх трьох розділів метрології взаємопов'язані і націлені на вирішення завжди актуальних проблем забезпечення єдності та потрібної точності вимірювань у галузі товарознавства, якості продукції і послуг, виробництва продовольчої і промислової груп товарів та їх логістики.

Різноманітні сучасні технології, охорона здоров'я і навколишнього середовища потребують значного збільшення робочої експериментальної інформації про стан матеріальних об'єктів. Якість продукції, що випускається, залежить від кількості вимірів за допомогою яких контролюються як технологічні параметри виробничих процесів, так і параметри, характеристики, властивості отриманих виробів. Наприклад, в машинобудуванні до 15% трудових витрат припадає на виконання різних вимірів, які забезпечують якість виробів.

ЗАКУПОРЮВАННЯ – закривання тари після заповнення продукцією для забезпечення її збереження. В залежності від способу закупорювання розрізняють: вакуумне – герметичне закупорювання зі створенням у тарі тиску, нижчого від атмосферного; герметичне – закривання тари після заповнення продукцією різними способами і за допомогою допоміжних закупорювальних засобів, що забезпечують непроникність повітря та інших газів в упаковку; закатування – закупорювання кришкою за умови спільного підгинання фланців кришки і корпусу тари або підгинання краю бічної поверхні кришки під виступ горловини; замком-застібкою – закупорювання за допомогою загинання і зчеплення попередньо виготовлених клапанів з виступами у формі замків-застібок; запечатування – закупорювання способом склеювання, термосклеювання або зварювання пакувального матеріалу; зшивання – закупорювання зшиванням клапанів тари; нагвинчування – закупорювання кришкою за допомогою нарізки; насаджування – закупорювання за рахунок пружної деформації закупорювального засобу; обтискування – закупорювання кришкою за рахунок незворотної деформації бічної поверхні кришки; скріпкою –

закупорювання зминанням, складанням або скручуванням горловини тари з наступним затисненням скріпкою (ДСТУ 2890-94 «Тара і транспортування. Терміни та визначення»).

ЗАЛА ТОРГОВЕЛЬНА – торговельне приміщення магазину (крамниці) для показування, вибирання товарів та обслуговування покупців, яке охоплює площу для розміщування торговельно-технологічного устаткування, вузлів розрахунку, робочих місць продавців та площу для покупців (ДСТУ 4303:2004 «Роздрібна та оптова торгівля. Терміни та визначення понять»).

ЗАМИКАЮЧІ ВИТРАТИ – витрати на освоєння природних ресурсів на тій території, де вони максимальні і доцільні. На цьому побудований один із сучасних способів економічної оцінки функцій природних факторів (зокрема, рекреаційних функцій лісу): для визначення річної ренти знаходиться різниця між замикаючими і фактичними витратам на використання (експлуатацію) одиниці природних факторів.

ЗАМІННІ І НЕЗАМІННІ ПРИРОДНІ РЕСУРСИ – ресурси, що (відповідно): можуть бути замінені (наприклад, метали – пластмасами) і не можуть бути замінені іншими ресурсами (атмосферний кисень для дихання, прісна вода для пиття) при виконанні їхніх основних функцій.

ЗАМОРОЖУВАННЯ – спосіб консервування, який застосовується для більш тривалого зберігання продуктів порівняно з охолодженими. Замороженими вважаються продукти, у товщі яких температура не перевищує -18°C .

ЗАПАС ТОВАРНІЙ – товари, які перебувають на визначену дату в сфері товарного обігу у формі поточного, сезонного зберігання або дострокового заовозу, а також товари в дорозі та товари на складах виробника (ДСТУ 4303:2004 «Роздрібна та оптова торгівля. Терміни та визначення понять»).

ЗАПОБІГАННЯ ВИНИКНЕННЮ НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ ТЕХНОГЕННОГО ТА ПРИРОДНОГО ХАРАКТЕРУ – підготовка і реалізація комплексу правових, соціально-економічних, політичних, організаційно-технічних, санітарно-гігієнічних та інших заходів, спрямованих на

регулювання техногенної та природної безпеки, проведення оцінки рівнів ризику, завчасне реагування на загрозу виникнення надзвичайної ситуації техногенного та природного характеру на основі даних моніторингу (спостережень), експертизи, досліджень та прогнозів щодо можливого перебігу подій з метою недопущення їх переростання у надзвичайну ситуацію техногенного та природного характеру або зм'якшення її можливих наслідків.

ЗАСВОЮВАНІСТЬ – характеризує ступінь засвоєння організмом продукту в цілому або окремих його компонентів, виражається у відсотках або коефіцієнтом.

ЗАСІБ ВИМІРЮВАЛЬНОЇ ТЕХНІКИ (ЗВТ) – технічний засіб, який застосовується під час вимірювань фізичних величин і має нормовані метрологічні характеристики. Згідно з новим Законом України «Про метрологію та метрологічну діяльність», що набере чинності 2016 року, ЗВТ – засоби вимірювань, вимірювальні системи, матеріальні міри, стандартні зразки та будь-які частини засобів вимірювань або вимірювальних систем, якщо ці частини можуть бути об'єктом спеціальних вимог та окремого оцінювання відповідності. Головною ознакою ЗВТ є нормовані метрологічні характеристики.

За *конструктивним виконанням засоби вимірювань поділяються* на: міри фізичних величин; вимірювальні прилади; вимірювальні перетворювачі; вимірювальне устаткування; інформаційно-вимірювальні системи; вимірювально-обчислювальні комплекси. *Метрологічні характеристики* – це характеристики властивостей засобу вимірювань, які нормуються для визначення результату вимірювання і його похибок. До основних метрологічних характеристик відносяться: градувальна характеристика; похибка засобу вимірювань; чутливість; ціна поділки шкали; діапазон вимірювань; динамічні характеристики (перехідна та імпульсна перехідна функції, амплітудні і фазові характеристики, передавальна функція) та ін.

Однією із складових ланок реалізації методики вимірювання та процедури організації і планування вимірів є засоби вимірювальної техніки (ЗВТ). Тобто проведення, наприклад,

вимірювання рН води на рН-метрі, або вимірювання температури – термометром. Використання ЗВТ базується на практичному досвіді, задачах досліджень, отриманні експериментальної інформації необхідної кількості і якості, властивостях (стану) хімічних інгредієнтів в сировині, продовольчій продукції, воді, об'єктах довкілля як середовищі від стану якого залежить якість продовольства. Тому при виборі ЗВТ послуговуються їх класифікацією та метрологічними характеристиками. Для всіх ЗВТ обов'язково встановлюють нормовані метрологічні характеристики, які передбачають регламентування умов проведення вимірювань, значень похибок, діапазонів вимірювання.

На практиці вимірювань часто використовують вимірювальні інформаційні системи, які об'єднують ЗВТ, допоміжні влаштування, діагностування та інші засоби, що забезпечують створення і передавання сигналів вимірювальної та іншої інформації. За способом створення показів прилади поділяють на аналогові і цифрові. *Аналогові прилади* – це стрілочні прилади з лічильними влаштуваннями (складаються з шкали і укажчика, пов'язаного з рухомою частиною приладу). *Цифрові прилади* – автоматично виробляють дискретні сигнали вимірювальної інформації і подають її у цифровій формі. Вони мають такі переваги: автоматизацію процесу виміру; уникнення помилок, зумовлених людським фактором; економія часу; зручне фіксування і друкування результатів; корекція похибок за рахунок використання різних програм; забезпечення контролю в різноманітних технологічних процесах і т.д. *Діапазон вимірювання* – це частина інтервалу показів, для якого про нормовані похибки засобу вимірювання. Найменше і найбільше значення діапазону вимірювання називають відповідно нижньою та верхньою границею вимірювання.

Важливою характеристикою ЗВТ є *клас точності* – узагальнена характеристика, що визначається границею допустимої основної і додаткової похибок, а також іншими характеристиками, що впливають на його точність значення яких регламентується. Клас точності засобу вимірювання хоч і характеризує його властивості щодо точності, але не є

безпосереднім показником точності вимірювання, які виконані з його допомогою.

ЗАСІБ ОБЛІКУ – прилад, технічний пристрій для обліку кількісних та/або якісних показників житлово-комунальної послуги, який має нормовані метрологічні характеристики (Закон України «Про житлово-комунальні послуги» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2004, № 47, ст. 514)).

ЗАСОБИ ДИСТАНЦІЙНОГО ЗВ'ЯЗКУ – телекомунікаційні мережі, поштовий зв'язок, телебачення, інформаційні мережі, зокрема Інтернет, які можуть використовуватися для укладення договорів на відстані (Закон України «Про захист прав споживачів» Відомості Верховної Ради УРСР (ВВР), 1991, № 30, ст. 379).

ЗАСОБИ ПАКЕТУВАННЯ – засоби (обв'язувальні, покривні матеріали, піддони, підкладкові листи, стяжні пристрої тощо), які дають змогу сформувати і скріпити тарно-штучні вантажі в транспортний пакет.

ЗАТРАТИ НАКЛАДНІ – затрати, пов'язані з організацією, управлінням та обслуговуванням виробництва, наприклад, адміністративні затрати, затрати на збут та інші затрати, не пов'язані безпосередньо з процесом виробництва.

ЗАТРАТИ НЕПРЯМІ – затрати, які не можуть бути віднесені безпосередньо на конкретний вид продукції економічно можливим шляхом, оскільки вони пов'язані з виготовленням кількох видів продукції або з різноманітними стадіями їх обробки. Такі затрати включають до собівартості конкретної продукції пропорційно до бази розподілу.

ЗАТРАТИ ОСНОВНІ – затрати, безпосередньо пов'язані з технологічним процесом виготовлення продукції. Їх не можна уникнути за будь-яких умов і характеру виробництва, вони не залежать від рівня й форм організації управління (вартість сировини, матеріалів, напівфабрикатів та комплектуючих виробів, вартість робіт і послуг виробничого характеру сторонніх підприємств і організацій).

ЗАТРАТИ ПОСТІЙНІ (СПЕЦИФІЧНІ) – затрати, які пов'язані з виробництвом і реалізацією конкретного виду

продукції (спеціальний інструмент, затрати на реалізацію конкретної продукції).

ЗАТРАТИ ПОСТІЙНІ ЗАГАЛЬНІ – затрати номінальної потужності, які зберігаються незалежно від того, що відбувається з тими чи іншими підрозділами підприємства (заробітна плата керівників організації).

ЗАТРАТИ ПРЯМІ – затрати, що можуть бути віднесені безпосередньо на собівартість конкретного виду продукції на основі економічно обґрунтованих норм та нормативів (вартість сировини та матеріалів, що становлять основу продукції, придбаних напівфабрикатів та комплектуючих виробів, заробітна плата основних виробничих робітників, відрахування на соціальне страхування).

ЗАХИСТ (ПРОДУКЦІЇ) – забезпечення захисту продукції від кліматичних або інших несприятливих факторів під час її використання, транспортування або зберігання.

ЗАХОРОНЕННЯ ВІДХОДІВ – остаточне розміщення відходів при їх видаленні у спеціально відведених місцях чи на об'єктах таким чином, щоб довгостроковий шкідливий вплив відходів на навколишнє природне середовище та здоров'я людини не перевищував установлених нормативів (Закон України «Про відходи» (Відомості Верховної Ради (ВВР), 1998, № 36-37, ст. 242)).

ЗБЕРІГАННЯ ВІДХОДІВ – тимчасове розміщення відходів у спеціально відведених місцях чи об'єктах (до їх утилізації чи видалення); (Закон України «Про відходи» (Відомості Верховної Ради (ВВР), 1998, № 36-37, ст. 242)).

ЗБЕРІГАННЯ ТОВАРУ – стадія обігу товару, на якій забезпечується протягом певного часу його придатність задовольняти відповідно до призначення конкретні потреби споживача (ДСТУ 3993-2000 «Товарознавство. Терміни та визначення»).

ЗБІР РИНКОВИЙ – плата за торговельні місця на ринках і в ринкових павільйонах, на критих та відкритих столах, майданчиках для торгівлі з автомашин, візків, мотоциклів, ручних візків, що її справляють з юридичних осіб і громадян, які продають сільськогосподарську і промислову продукцію та інші

товари на ринках (ДСТУ 4303:2004 «Роздрібна та оптова торгівля. Терміни та визначення понять»).

ЗБИТКИ ЕКОНОМІЧНІ ВІД НАДЗВИЧАЙНОЇ СИТУАЦІЇ – оцінені відповідним чином втрати, спричинені надзвичайною ситуацією.

ЗБИРАННЯ ВІДХОДІВ – діяльність, пов’язана з вилученням, накопиченням і розміщенням відходів у спеціально відведених місцях чи об’єктах, включаючи сортування відходів з метою подальшої утилізації чи видалення; (Закон України «Про відходи» (Відомості Верховної Ради (ВВР), 1998, № 36-37, ст. 242)).

ЗБИРАННЯ І ЗАГОТІВЛЯ ВІДХОДІВ ЯК ВТОРИННОЇ СИРОВИНИ – діяльність, пов’язана із збиранням, купівлею, прийманням, зберіганням, обробленням (переробленням), перевезенням, реалізацією і постачанням таких відходів переробним підприємствам на утилізацію, а також надання послуг у цій сфері. (Статтю 1 доповнено абзацом згідно із Законом N 3073 від 07.03.2002) (Закон України «Про відходи» (Відомості Верховної Ради (ВВР), 1998, N 36-37, ст.242)).

ЗБИРАННЯ ТА ЗАГОТІВЛЯ ВИКОРИСТАНОЇ ТАРИ (УПАКОВКИ) – діяльність, пов’язана з вилученням, накопиченням і розміщенням використаної тари (упаковки) у спеціально відведених місцях чи на об’єктах, включаючи сортування використаної тари (упаковки) з метою подальшої утилізації чи видалення (Наказ № 224 від 02.10.2001 Зареєстровано в Міністерстві юстиції України 5 жовтня 2001 р. за № 866/6057 «Про затвердження Порядку збирання, сортування, транспортування, переробки та утилізації використаної тари (упаковки)»).

ЗБОРИ – різноманітні види податків, платежів, вилучень, що в обов’язковому порядку вносяться підприємствами, організаціями, громадянами для оплати послуг, що надаються їм державними органами; згідно Закону України «Про внесення змін у Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 05.03.1998 р., цим терміном замінені терміни «плата», «платежі».

ЗВЕДЕНИЙ ОБЛІК ЗАТРАТ НА ВИРОБНИЦТВО –

узагальнення за об'єктами обліку всіх затрат за місяць з урахуванням змін залишків незавершеного виробництва й калькулювання фактичної виробничої собівартості одиниці готової продукції (робіт, послуг).

ЗВІТ ПРАВИЛ – збірник підзаконних актів у сфері безпечності та якості харчових продуктів (Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про якість та безпеку харчових продуктів та продовольчої сировини» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2005, № 50, ст. 533)).

«ЗЕЛЕНИЙ» МАРКЕТИНГ (див. екологічний маркетинг) – це екологічний маркетинг який сприяє вирощуванню, виготовленню, просуванню екологічної продукції і послуг, це реакція виробників на нові вимоги ринку. Наприклад, багато корпорацій та компаній поспішили оголосити свої товари «зеленими». Відповідно до досліджень «Marketing Intelligents Ltd» (Великобританія), порівняно з 1986 роком, кількість «зелених» товарів збільшувалась у 20 разів швидше, ніж інших. Такі ярлики як «руйнується під впливом природних факторів», «придатний для вторинної переробки», «саморуїнується», «вільний від сполук фтору», «не руйнує озоновий шар», «екологічно чистий», «екологічно безпечний продукт» та інші, все частіше з'являються на упаковках та в рекламних проспектах до товарів. Часто такі ярлики не відповідають дійсності, або не підтвержені ніякими документами чи дослідженнями. «Зелені» конс'юмеристи вважають, що відсутність єдиних стандартів щодо таких ярликів вводять споживачів в оману, і, відповідно, зумовлюють недовіру до «зеленого» маркетингу, як такого. Очевидно, «озеленення» виробництва продовольства слід починати із процесу розробки стандартів, технічних регламентів, ГДК забруднюючих речовин та їх сукупної негативної дії на організм людини, правил маркування продукції й тари, простежування «життєвого» циклу виробництва, а в подальшому й екологічної логістики продукції на ринку.

ЗЕЛЕНА ПРОМИСЛОВІСТЬ (визначення ЮНЕП) – компонент зеленої економіки, в основі якого лежить

виробництво та споживання. Політика стосовно зеленої індустрії аналогічна до зеленої економіки, але має виробничу специфіку та охоплює макро- та мікротручання, які потребують змін у політиці та регуляторних інструментах, інвестиційних та бізнес операціях, а також змін в поведінці суспільства.

ЗЕЛЕНІ РОБОЧІ МІСЦЯ (Green Jobs, визначення ЮНЕП) – робота у сільському господарстві та переробній галузі, наукових дослідженнях та розробках, надання адміністративних та інших послуг, які сприяють істотному збереженню або відновленню якості навколишнього природного середовища. Зокрема, але не виключно, це включає робочі місця, які допомагають захистити екосистеми та біорізноманіття, зменшити споживання енергії, матеріалів і води за рахунок високоефективних стратегій, знизити рівень викидів вуглецю, звести до мінімуму або взагалі уникнути утворення всіх форм відходів.

ЗМІНИ ДО СТАНДАРТУ – модифікація, доповнення або виведення із ужитку певних розділів (частин, фрагментів) нормативного документа. Результати зміни публікуються окремо у вигляді переліку (аркуша) змін, або нового стандарту. Вимоги до зміни тексту і розробки стандартів наведені у національному стандарті України – ДСТУ 1.5:2003 «Національна стандартизація. Правила побудови, викладання, оформлення та вимоги до змісту нормативних документів».

Так як стандарти відображають рівень розвитку науки, техніки, технологій, засобів вимірювальної техніки, методик вимірів якості продукції промислової та продовольчої груп товарів, стану довкілля тощо то звідси виникає необхідність їх модернізації, внесення змін в наслідок появи більш прогресивних технологічних рішень модернізації їх методик. Міжнародна співпраця, в тому числі і стандартизація потребують врахування досвіду інших країн та вимог в економіці, екології, охороні здоров'я тощо.

Процедура розробки нових та внесення змін до стандартів в Міжнародній Організації зі Стандартизації є стандартизованою та передбачає організований обмін варіантами змін в часі. Поява

третьої поправки (зміни) до таких стандартів потребує розробку нового стандарту. Зміни до стандартів та їх розробка в Україні відбувається в Технічних комітетах зі стандартизації, які працюють згідно свого напрямку стандартизації. Так, наприклад, в ISO це Технічний комітет (ТК 207 «Управління навколишнім середовищем») в Україні ТК 93 «Системи управління якістю, докілья та безпекою харчових продуктів». Стандарти приймаються на основі консенсусу – згоди, що характеризується відсутністю заперечень у наявних питаннях у процесі прийняття нормативного документа (стандарту) серед більшості зацікавлених партнерів. Консенсус не припускає повної єдності.

ЗМІШАНИЙ АСОРТИМЕНТ – сукупність товарів різних груп, видів, найменувань, що відрізняються великим різноманіттям функціональних властивостей.

ЗМІШАНИЙ МЕТОД ОЦІНЮВАННЯ РІВНЯ ЯКОСТІ ТОВАРУ – базується на порівнянні окремих і комплексних показників якості досліджуваного і базового зразків.

ЗНАК ВІДПОВІДНОСТІ (в галузі сертифікації) – захищений за встановленим порядком знак, використовуваний або виданий згідно з правилами системи сертифікації, який вказує, що забезпечується необхідна впевненість у тому, що ця продукція, процес чи послуга відповідають конкретному стандарту чи іншому нормативному документу (ДСТУ 2462-94 «Сертифікація. Основні поняття. Терміни та визначення»).

ЗНАКИ ЕКОЛОГІЧНОСТІ – маркувальні знаки та написи, що відображають нешкідливість для екології виробів у цілому або їх окремих властивостей та закликають до охорони довкілля, і знаки для позначення предметів, які піддаються вторинному обробленню (як одному із засобів збереження природних ресурсів), та продукції, що отримана внаслідок перероблення вторинної сировини.

ЗНАКИ МАНІПУЛЯЦІЙНІ – зображення, що вказують на способи поводження з вантажем. Міжнародні знаки, які наносять на транспортну тару (ящики, коробки тощо), призначені для позначення способу поводження з вантажем під час виконання навантажувально-розвантажувальних і

транспортно-складських робіт, виду вантажу та його упаковки («Не кантувати», «Швидкопсувний вантаж» тощо).

ЗНАКИ НЕБЕЗПЕКИ – маркувальні знаки, що наносять на упаковку, призначену для небезпечних вантажів, які попереджують про небезпеку для людини та довкілля.

ЗНАКИ ПОПЕРЕДЖУВАЛЬНІ – написи, що наносять на упаковку, коли неможливо позначити маніпуляційними знаками спосіб поводження з вантажем, наприклад – «На верх не ставити».

ЗНАЧНИЙ ДЕФЕКТ – дефект, який істотно впливає на застосування продукції за призначенням і на довговічність, але не є критичним.

ЗНЕШКОДЖЕННЯ ВІДХОДІВ – зменшення чи усунення небезпечності відходів шляхом механічного, фізико-хімічного чи біологічного оброблення (Закон України «Про відходи» (Відомості Верховної Ради (ВВР), 1998, № 36-37, ст. 242)).

ЗНИЖКА ТОРГОВЕЛЬНА – знижка ціни товару, яку надає продавець покупцеві за умовами договору залежно від поточної кон'юнктури ринку (ДСТУ 4303:2004 «Роздрібна та оптова торгівля. Терміни та визначення понять»).

ЗНИЩЕННЯ ВИЛУЧЕНОЇ З ОБІГУ ПРОДУКЦІЇ – механічна, фізико-хімічна, біологічна або інша обробка та розміщення (захоронення) продукції або її залишкових компонентів у спеціально визначених місцях (Закон України «Про вилучення з обігу, переробку, утилізацію, знищення або подальше використання неякісної та небезпечної продукції» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2000, № 12, ст. 95)).

ЗОЛЬНІСТЬ – кількість золи, що залишається після спалювання наважки продукту в муфельних печах при температурі понад 400⁰С.

ЗОНА ГАРАНТОВАНОГО ДОБРОВІЛЬНОГО ВІДСЕЛЕННЯ – територія зі щільністю забруднення ґрунту понад доаварійний рівень ізотопами цезію від 5,0 до 15,0 Кі/км², або стронцію від 0,15 до 3,0 Кі/км², або плутонію від 0,01 до 0,1 Кі/км², де розрахункова еквівалентна ефективна доза опромінення людини з урахуванням коефіцієнта міграції радіонуклідів у рослини та інші об'єкти довкілля може

перевищити 1,0 мЗв (0,1 бер) за рік понад дозу, яку вона одержувала у доаварійний період.

ЗОНА ЕКОЛОГІЧНОГО ЛИХА (КРИЗИ) – ареал (територія і (або) акваторія), в межах якої спостерігається перехід від критичного стану природи до катастрофічного, де в результаті господарської або іншої діяльності відбулися глибокі необоротні зміни навколишнього природного середовища, які спричинили істотне погіршення здоров'я населення, порушення природної рівноваги, руйнування природних екологічних систем, деградацію флори і фауни. Так, наприклад, зона відчуження біля Чорнобильської АЕС.

ЗРАЗОК ТОВАРУ – одиниця товару, яку вибирають для демонстрування, ознайомлення, порівняння з еталоном, контролю, аналізу, випробування, оцінювання рівня якості (ДСТУ 3993-2000 «Товарознавство. Терміни та визначення»).

I

ІДЕНТИФІКАЦІЯ – ототожнення, прирівнювання, уподібнення, розпізнавання, порівняння чого з чимось. Сучасна теорія ідентифікації ототожнює розпізнавання образів (явищ, процесів, об'єктів) із з'ясуванням питання про те, до якого класу може бути віднесений образ, що розпізнається. При цьому клас образів розглядають як деяку сукупність образів, що мають спільні та близькі між собою характеристики чи властивості.

Основні положення з організації робіт щодо ідентифікації товарів та простежуваності товарних партій встановлені міжнародними стандартами ISO серії 9000. Ці нормативні документи визначають *ідентифікацію як встановлення відповідності* характеристик об'єкта (товару) вимогам, що до цього об'єкта висуваються. У зв'язку з цим ідентифікація покликана виконувати такі функції:

- визначальну – ототожнює наданий об'єкт (зразок товару) з конкретною назвою, маркою, сортом, а також з певною товарною партією;

- інформаційну – доносить до суб'єктів ринкових відносин необхідну інформацію;

- підтверджуючу – встановлює відповідність асортиментної характеристики товару наданій інформації (на маркуванні чи товаросупровідних документах), тобто підтверджує справжність товару;

- керуючу – є одним із елементів системи якості продукції.

Керуюча функція ідентифікації регламентується стандартами ДСТУ ISO серії 9000 «Стандарти з управління якістю та забезпечення якості». У цих документах поняття «ідентифікація» доповнюється поняттям «простежуваність». Таким чином, відповідно до стандартів ДСТУ ISO серії 9000 ідентифікацію розглядають як один із елементів системи менеджменту якості, як дії з управління матеріалами (сировиною, напівфабрикатами, комплектуючими виробами) і продукцією для встановлення відповідності (або невідповідності).

У Законі України «Про якість та безпеку харчових продуктів та продовольчої сировини», дається таке визначення *ідентифікація* – процедура підтвердження відповідності органолептичних, біологічних, фізичних та хімічних параметрів і властивостей, специфічних для даного виду харчового продукту, тим параметрам і властивостям, які зазначаються при етикетуванні цього харчового продукту, а також процедура підтвердження загально визнаної назви даного виду продукту, торговельної марки та (або) комерційного (фірмового) найменування». Недоліком цього визначення є те, що ідентифікуючі критерії звужуються до параметрів, які знаходяться на етикетці харчового продукту. Однак на маркуванні не завжди наводяться вимоги, які можна використати з метою ідентифікації.

ІСРАРХІЧНИЙ МЕТОД КЛАСИФІКАЦІЇ – послідовний розподіл великої кількості об'єктів на підлеглі класифікаційні угруповання.

ІЗОЛЯТОРИ – матеріали, що характеризуються високим питомим електричним опором і низькою електропровідністю

(ДСТУ 2890-94 «Тара і транспортування. Терміни та визначення»).

ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ – процес транспонування актів законодавства, включаючи створення порядку та процедур їхнього впровадження (імплементация у вузькому розумінні); цей процес також включає тлумачення, практику застосування, забезпечення дотримання та виконання норм права, органами державної влади (імплементация в широкому сенсі). В міжнародному праві – це фактична реалізація міжнародних зобов'язань на національному рівні, а також один із способів включення міжнародно-правових норм у національну правову систему за умови дотримання мети і міжнародних норм. В якості способу імплементации окремі дослідники називають також рецепцію, яка передбачає сприйняття національним правом приписів міжнародного права через механізм ратифікації або схвалення міжнародних договорів, а також передачу (трансмisiю) прав і обов'язків, покладених договором на державу, компетентним державним органам з метою їх безпосередньої реалізації. При цьому сама норма міжнародного права, як регулятор міждержавних відносин, залишається незмінною та обов'язковою для суб'єктів, що її створили.

ІНВЕНТАР ТОРГОВЕЛЬНИЙ – різні пристрої, інструменти, прилади, що їх застосовують для приймання товарів, перевіряння їхньої якості і кількості, готування до продажу та відпускання покупцям (ДСТУ 4303:2004 «Роздрібна та оптова торгівля. Терміни та визначення понять»).

ІНВЕНТАРНА ТАРА – багатооборотна тара, яка належить конкретному підприємству і підлягає поверненню цьому підприємству (ДСТУ 2890-94 «Тара і транспортування. Терміни та визначення»).

ІНВЕСТИЦІЇ – довготривалі вкладання капіталу в підприємства, проекти, галузі промисловості тощо, з метою покращення показників, а саме: конкурентоспроможності, виготовлення нової продукції, виконання екологічних та соціальних вимог держави та ін.

ІНДЕКС *e* – в багатьох країнах рівнозначно ставиться на упаковці, вказує на точність маси. Перша літера слова exactly,

що слову нетто. Цифра, проставлена поряд з цією літерою (наприклад, 100 g e), вказує на чисту (без упаковки) масу продукту. Якщо ж перед літерою е стоїть не літера g, а літери oz, то це товар (найчастіше із США або Великобританії), масу якого вказано в унціях (ДСТУ 2890-94 «Тара і транспортування. Терміни та визначення»).

ІНДЕКС Е – за кордоном ставиться на упаковці продуктів харчування, що мають у своєму складі харчові добавки, які самі по собі як їжа не використовуються, але надають продукту заданих властивостей. Наприклад, попереджують черствіння, окислювання, пліснявіння або зберігають структуру, покращують зовнішній вигляд. Усі вони поділяються на декілька класів. Наприклад, E100 – E182 – барвники; E200-E299 – консерванти; E600 – E699 – підсилювачі смаку тощо (ДСТУ 2890-94 «Тара і транспортування. Терміни та визначення»).

ІНДЕКС ЯКОСТІ ВОДИ – узагальнена числова оцінка якості води за сукупністю основних показників, котра визначається відповідно до класів і категорій якості вод. Існують групові (блокові) та комплексний – екологічний індекси якості води. Одним з нормативів комплексної екологічної оцінки поверхневих вод є екологічна оцінка якості поверхневих вод суші та естуаріїв України, яка включає три блоки показників: блок сольового складу, блок трофосапробіологічних (еколого-санітарних) показників, блок показників вмісту і біологічної дії специфічних речовин.

Результати подаються у вигляді єдиної екологічної оцінки, котра ґрунтується на заключних висновках за трьома блоками: Екологічна оцінка якості води в певному водному об'єкті може бути орієнтовною і ґрунтовною. Орієнтовна екологічна оцінка є необхідною з розвідувальною (рекогносцирувальною) метою для вироблення попередніх, орієнтовних висновків і рішень. Ґрунтовна узагальнююча оцінка необхідна для переконливих відповідальних висновків і рішень.

Орієнтовна екологічна оцінка виконується на основі разових вимірів окремих показників якості води, котрі найточніше характеризують екологічний стан водного об'єкта (чи його ділянки) і відповідну цьому стану якість води (наприклад,

мініералізація вміст розчиненого кисню, БСК₅, концентрація біогенних елементів, важких металів та органічних забруднюючих речовин тощо). Ці разові значення окремих показників якості води зіставляються з відповідними критеріями якості води. На підставі такого зіставлення визначаються категорії і класи якості води за окремими показниками, взятими для разового виміру. Об'єднання результатів разових вимірів для узагальненої оцінки якості води не допускається.

Процедура виконання ґрунтової екологічної оцінки якості поверхневих вод складалася з чотирьох послідовних етапів, а саме:

- групування і обробки вихідних даних;
- визначення класів та категорій якості води за окремими показниками;
- узагальнення оцінок якості: води за окремими показниками за окремими блоками з визначенням інтегральних значень класів і категорій якості води;
- визначення об'єднаної оцінки якості води (з визначенням класів і категорій) для певного водного об'єкта в цілому чи його окремих ділянок за певний період спостережень;
- групування і обробка вихідних даних якості за дотримання певних умов.

Визначення об'єднаної оцінки якості води для певного водного об'єкта в цілому або для окремих його ділянок полягає в обчисленні інтегрального, або екологічного індексу (I_e). Використання екологічного індексу якості води доцільно в тих випадках, коли зручніше користуватися однозначною оцінкою: для планування водоохоронної діяльності, опрацювання водоохоронних заходів, здійснення екологічного і еколого-економічного районування, екологічного картографування тощо. Значення екологічного індексу якості води визначається за формулою:

$$I_e = \frac{I_a + I_b + I_c}{3},$$

де: I_a – індекс забруднення компонентами сольового складу; I_b – індекс трофо-сапробіологічних (еколого-санітарних) показників; I_c – індекс специфічних показників токсичної дії.

ІНДЕКС ЯКОСТІ СЕРЕДОВИЩА – кількісний показник

стану навколишнього середовища, який показує його сприятливість для існування живих організмів і виражається залежно від цілей оцінки як у балах (кваліметрія), так і в абсолютних одиницях (наприклад, у ГДК чи ін. характеристиках ступеня забруднення окремою речовиною або групою речовин).

ІНДИКАТОРИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ – кількісні та якісні показники економічного, соціального, екологічного характеру, які відображають становище досліджуваної території, країни, регіону з точки зору дотримання концепції сталого розвитку. На сьогоднішній день в світі розроблено проект з 134 індикаторів сталого розвитку (Indicators of Sustainable Development, 1997). Вони поділені на наступні групи: індикатори соціальних аспектів сталого розвитку; індикатори екологічних аспектів сталого розвитку; індикатори інституційних аспектів сталого розвитку.

Концептуальною основою індикаторів країн Організації Економічного Співробітництва і Розвитку (ОЕСР) є три фактори, які співпадають з вимогами ООН: тиск на навколишнє середовище; стан навколишнього середовища; реалізація – необхідні заходи щодо покращення соціально-економічних умов.

Пріоритетними серед індикаторів екологічних аспектів сталого розвитку вважаються наступні:

1. Захист якості прісноводних ресурсів і водопостачання.
2. Захист океанів, всіх видів морів і прибережної зони.
3. Інтегрований підхід до планування і використання земельних ресурсів.
4. Поводження з подразниками екосистем, боротьба з опустелюванням.
5. Поводження з вразливими екосистемами, збалансований розвиток гірських районів.
6. Підтримка збалансованого сільськогосподарського розвитку.
7. Збереження біологічного різноманіття та заліснення.
8. Екологічно безпечне управління біотехнологіями.
9. Захист атмосфери.

10. Екологічно безпечне поводження з твердими відходами і проблеми комунальних відходів.

11. Екологічно безпечне поводження з токсичними хімікатами.

12. Екологічно безпечне поводження з небезпечними відходами.

13. Безпека і екологічно безпечне поводження з радіоактивними відходами.

Представляють інтерес показники, які впровадженні відділом ООН як система інтегрованих еколого-економічних показників направлених на врахування екологічного фактору в національній статистиці це:

- індекс гуманітарного розвитку (Human Development Index), який розраховується на основі демографічних показників, рівня знань та рівня оволодіння природними ресурсами необхідними для нормального процесу життєдіяльності людини;

- індекс сталого економічного благополуччя (Index of Sustainable Economic Welfare), запропонований Г. Далі та Дж. Коббом (Herman E. Daly and John B. Cobb. Це є комплексний показник, який враховує витрати екологічного характеру пов'язані з нераціональним природокористуванням);

- індикатор справжнього прогресу (Genuine Progress Indicator – GPI) оцінює відносну ефективність економіки (впродовж визначеного часу) в забезпеченні кращої якості життя населення.

ІНДИКАТОРИ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ГАЛУЗІ. До індикаторів належать: обсяг неплатежів підприємств галузі; частка простроченої заборгованості у загальному обсязі заборгованості підприємств галузі; питома вага збиткових підприємств у загальній кількості підприємств галузі; показники, що характеризують динаміку числа збиткових підприємств по галузі; рівень і динаміка величини збитків за галуззю.

ІНДИКАТОРИ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ. До них належать: розмір ВВП і національного доходу; приріст (падіння) ВВП; «розрив» ВВП (різниця між потенційним (умовно визначається як обсяг виробництва за умов повної зайнятості) і фактичним випуском продукції у відсотках, що

дозволяє фіксувати значення «перегріву» або падіння виробництва); обсяг фінансових ресурсів країни; співвідношення обсягу фінансових ресурсів держави і ВВП; частка перерозподілу ВВП через держбюджет; рівень збирання податків; співвідношення темпів зростання фінансових ресурсів, що формуються в реальному секторі економіки, до темпів зростання грошової маси в обігу; норма національних заощаджень; співвідношення між обсягами залученого капіталу та експортом вітчизняного капіталу; співвідношення цін на зовнішньому і внутрішньому ринках; розмір сукупних, внутрішніх і іноземних інвестицій; відношення загального обсягу інвестицій (внутрішні і іноземні) до ВВП; відношення прямих іноземних інвестицій до ВВП; частка іноземних інвестицій у сукупних капітальних вкладеннях; величина іноземних інвестицій на душу населення; покриття потреби держави в інвестиційних ресурсах грошовою масою; обсяг іноземних кредитів; частка іноземного капіталу в сукупному капіталі банківської системи; співвідношення між прямими та портфельними інвестиціями; ризик інвестиційних проєктів; роздрібний товарообіг; рівень і темпи інфляції; співвідношення між темпами інфляції та економічним зростанням; розмір грошової маси; відношення грошової маси до ВВП (рівень монетизації економіки); відношення грошової бази до ВВП; співвідношення готівки і грошової маси; співвідношення між темпами приросту грошової маси і економічного зростання; співвідношення між темпами приросту грошової маси і кредиторської заборгованості; швидкість обігу грошових агрегатів; співвідношення між темпами зростання грошової маси і споживчих цін; співвідношення грошової маси і сумарної простроченої заборгованості; ставка рефінансування (номінальна і реальна); обсяг валютного ринку; обсяг іноземної валюти по відношенню до гривневої маси; обсяг готівкової іноземної валюти до обсягу готівкових гривень; номінальний обмінний курс гривні; реальний обмінний курс гривні; показник відхилення обмінного курсу гривні (відсоток відхилення курсу в обмінних пунктах від офіційного обмінного курсу); співвідношення між валютним курсом і паритетом купівельної

спроможності валют; показник відхилення розподілу іноземної валюти (частка валюти, яка розміщується шляхом неринкових адміністративних механізмів і не продається на офіційних валютних торгах); вартість підтримання одного пункту курсу національної валюти; доларова відсоткова ставка; обсяг валютних резервів; достатність валютних резервів (відношення валютних резервів до обсягу імпорту); рівень доларизації економіки; стійкість національної валюти; рівень наповненості вартості національної валюти резервами в іноземній валюті; рівень бюджетного дефіциту; частка не грошових розрахунків у доходах і видатках держбюджету; бюджетний норматив на душу населення для і-го регіону з фінансування і-ої галузі бюджетного фінансування; кількість дотаційних регіонів; рівень дотаційності бюджетів адміністративно – територіальних одиниць; рівень фінансування мінімальних бюджетних потреб; частка зовнішніх запозичень у покритті дефіциту бюджету; співвідношення між темпами економічного зростання і бюджетним дефіцитом; співвідношення між величиною державних витрат і темпами приросту ВВП на душу населення; співвідношення офіційної і тіньової економіки; розмір вивезення капіталу за кордон; розрив у доходах між найбільш і найменш забезпеченими грудами населення; чисельність населення з грошовими доходами нижче прожиткового мінімуму; співвідношення імпорту до чистих золото валютних резервів; розмір державного боргу (внутрішнього і зовнішнього); співвідношення внутрішнього і зовнішнього боргу до ВВП; обсяг зростання державного боргу за рік; відношення заборгованості Уряду за державними цінними паперами до ВВП; відношення обсягу зовнішнього боргу до загальних валютних надходжень країни; відношення валового державного зовнішнього боргу до річного експорту товарів і послуг; відношення розміру обслуговування зовнішнього боргу до експорту (норма обслуговування боргу); відношення короткострокової зовнішньої заборгованості до поточних бюджетних надходжень; відношення сукупних платежів по обслуговуванню внутрішнього боргу до доходів бюджету; відношення поточних потреб в обслуговуванні і погашенні

внутрішнього боргу до податкових надходжень бюджету; співвідношення між обсягами внутрішньої і зовнішньої заборгованості; співвідношення між темпами зміни державного боргу і темпами економічного зростання.

ІНДИКАТОРИ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВ, ОРГАНІЗАЦІЙ І УСТАНОВ.

Мінімальний розмір статутного фонду; величина активів; обсяг продажів; оборотність активів; розмір інвестицій; коефіцієнт рентабельності капіталовкладень; строк окупності капітальних вкладень; рівень інновацій; показник достатності сукупного капіталу; частка запозиченого капіталу; розмір питомого оборотного капіталу; прибутковість капіталу; прибутковість активів; відношення прибутку до середньорічного капіталу; достатність обігового капіталу; ліквідність (поточна – відношення зобов'язань до активів банку зі строком виконання до 1 місяця; короткострокова – від 1 до 3 місяців; загальна); величина ліквідного дефіциту; коефіцієнт миттєвої оцінки (різновид коефіцієнта ліквідності); коефіцієнт Кука (для банків); платоспроможність; максимальний розмір ризику на одного позичальника; рівень оподаткування; період погашення дебіторської заборгованості; розмір позичкового відсотка; коефіцієнт покриття відсотка; періодичність погашення кредиторської заборгованості; сума кредитування дебетурою (незабезпеченим борговим зобов'язанням).

ІНДИКАТОРИ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ РЕГІОНІВ.

Такі індикатори включають: питому вагу регіону в ВВП країни; платіжний баланс регіону; частка доходів місцевих бюджетів у загальнодержавних доходах; дефіцит місцевого бюджету; розмір іноземних інвестицій та ін.

ІННОВАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ – сукупність фінансових, матеріальних і трудових ресурсів, які може використовувати дана система для реалізації пілотних проектів, тобто таких, які направлені на виробництво нових видів продукції.

ІННОВАЦІЇ БАЗИСНІ – засновані на наукових відкриттях і винаходах нововведення, що лежать в основі нових поколінь техніки (технології). Інновації базисні є основою для формування нового технологічного устрою, визначають його

структуру. Так, структуру сучасного технологічного устрою, у розвинених країнах, визначають мікроелектроніка, біотехнологія (зокрема, генетика), інформатика, гнучкі технології і робототехніка, нетрадиційна енергетика, композити і кераміка, мало відхідні і екологічно безпечні технології, комп'ютери, телекомунікації та Інтернет, принципово новий вигляд транспорту, космічні технології, аквакультуру, принципово нові системи і технології невиробничої сфери (сервіс, медицина, освіта, наука тощо).

ІННОВАЦІЯ – нові досягнення, призначені для впровадження та використання у діяльності підприємства. Нововведення, тобто фактор (процес, технологія, принцип, продукт), що оновлює виробництво. Термін «інновація» є результатом діяльності зі створення, впровадження, використання нових рішень у будь-якій сфері діяльності. Наприклад, інновація при упакуванні продуктів харчування щодо можливості регулювання вологості продукту. У активних системах контролю вологості використовували десиканти (вологопоглиначі) – силікагелі, молекулярні фільтри, певні глини і солі. Вологопоглиначі сприяють зниженню активності води продуктів майже до нульового рівня, і тому їх застосування обмежене. Інші активні системи представляють собою різноманітні пристрої, що підвищують вологість середовища, – наприклад тампони, губки і напівпроникні плівки. Ці пристрої забезпечують додаткову гідратацію і підвищують активність води продуктів до високих рівнів, особливо при зберіганні їх в умовах підвищеної вологості. Застосовуються також електронні пристрої, що підтримують постійну вологість у камерах та будинках, де зберігаються харчові продукти. Ці системи досить дорогі, потребують регулярного обслуговування і практично не придатні для застосування харчових продуктів у споживчій упаковці.

Терміни зберігання багатьох харчових продуктів можна значно збільшити, якщо система регулювання вологості використовується спільно з системою контролю температур і (в деяких випадках) з системою контролю газового середовища у вільному просторі упаковки. Нижче перераховані можливі

перспективні напрямки для промислового застосування даної технології протягом найближчих п'яти років.

1. Міжнародні морські перевезення свіжих фруктів і овочів. Контроль вологовмісту цих продуктів і вологості для запобігання дегідратації під час морських перевезень до сих пір не отримав широкого розповсюдження, що змушувало відправляти деякі продукти повітряним транспортом. Система регулювання вологості допоможе знизити витрати, забезпечуючи при цьому постачання продуктів високої якості.

2. З підвищенням добробуту та зайнятості дорослих членів сім'ї швидко зростає потреба в готових до вживання овочевих стравах, а також у нарізаних фруктах і овочах. Підтримка постійної вологості в упаковці необхідно для збереження смаку, текстури і зовнішнього вигляду таких продуктів.

ІНСПЕКТОРСЬКА ПЕРЕВІРКА – процедура, здійснювана уповноваженими на це органами екологічного контролювання, яка полягає в перевірці дотримання законодавчо встановлених вимог до діяльності підприємства (організації).

ІНСПЕКТУВАННЯ ЯКОСТІ – оцінювання відповідності шляхом спостереження і висловлювання припущень, супроводжуваних, за потребою, вимірюваннями, випробуваннями чи калібруванням (при інспектуванні системи менеджменту якості).

ІНСТРУМЕНТИ ЕКОЛОГІЗАЦІЇ – мотиваційні інструменти, що формують систему мотивів (наприклад стимулів, важелів) для досягнення цілей екологізації (див. також мотиваційні інструменти екологізації). Розглядаються дві групи інструментів прямої і непрямой мотивації. Інструменти прямої мотивації орієнтовані безпосередньо на об'єкти екологізації: або самі фактори екодеструктивного впливу (процеси, шкідливі речовини, ін.), або продукти і послуги, що є носіями екодеструкції (тобто ті, виробництво і споживання яких пов'язане зі шкідливим впливом на середовище). Інструменти непрямой мотивації орієнтуються не на показники екодеструктивної діяльності, а на дії і товари, що побічно можуть створювати умови для досягнення цілей екологізації (наприклад, за рахунок обмеження поширення певних товарів і

послуг, заміщення екологічно шкідливих продуктів, підвищення терміну служби виробів, гарантії якості та ін.). Інструменти екологізації є складовими методів екологізації економічної сфери, таблиця 6 (див. також стратегії «екологізації»).

Таблиця 6

Методи екологізації економічної сфери (за Сиякевич І.М.)

Системи економічної сфери	Методи екологізації економічної сфери	
	введення нових економічних інструментів екополітики	заміна традиційних економічних інструментів екологічно спрямованими
1	2	3
Податкова	Введення екологічних акцизів на товари, що забруднюють навколишнє природне середовище. Встановлення екологічного податку на продукцію. Введення податкових пільг на інвестиції у природоохоронну сферу. Застосування податку на відходи, енергоносії, шум	Збільшення тягаря екологічних податків за рахунок послаблення інших в рамках концепції про «подвійні дивіденди» та «потрійні дивіденди»). Усунення плати за спеціальне використання природно відновлюваних ресурсів з податкової системи
Ціноутворююча	Введення цін на екологічні послуги	Повне відображення екологічних витрат у цінах на продукцію та послуги. Удосконалення нормативів плати за екологічну шкоду. Запальне оздоровлення системи ціноутворення.
Фінансово-кредитна	Утворення Державною фонду охорони і відтворення лісових ресурсів. Введення екологічного страхування. Застосування пільгового рекламування екологічно чистої продукції.	Збільшення обсягів пільгового фінансування природоохоронних заходів. Удосконалення механізму прискореної амортизації основних фондів природоохоронного призначення

1	2	3
Інформацій- на	Екологічна сертифікація лісів. Екологічна сертифікація технологічних процесів. Екологічна сертифікація продукції	Поліпшення інформування і екологічну шкоду. Оприлюднення екологічної інформації. Поліпшення екологічної експертизи. Удосконалення екологічного контролю. Удосконалення екологічних стандартів. Поліпшення екологічного обліку
Політико- правова	Приєднання до нових міжнародних домовленостей з охорони НПС та раціонального використання природних ресурсів	Вдосконалення національного законодавства з охорони навколишнього природного середовища та використання природних ресурсів. Посилення контролю за дотриманням міжнародних договорів, чинного екологічного законодавства та адміністративних постанов щодо природокористування. Посилення дієвості екологічних санкцій природокористування

ІНТЕГРАЛЬНИЙ ПОКАЗНИК ЯКОСТІ ПРОДУКЦІЇ – відношення сумарного корисного ефекту від експлуатації чи споживання продукції до сумарних затрат на її створення, експлуатацію та споживання.

ІНТЕГРОВАНА СИСТЕМА МЕНЕДЖМЕНТУ – частина загального менеджменту організації, яка відповідає вимогам

двох чи більше міжнародних стандартів і функціонує як єдине ціле. Інтегровану систему менеджменту – не слід ототожнювати з системою загального менеджменту організації, яка об'єднує всі аспекти діяльності організації (фінансовий та інноваційний менеджмент, менеджмент персоналу, менеджмент ризиків тощо). Необхідність створення інтегрованих систем менеджменту обумовлена: створенням економічних зон таких, як ЄС; глобалізація ринку; ріст транснаціональних корпорацій (приводять до того, що товари та послуги переміщуються досить вільно, без суттєвих обмежень); насиченість товарами (пропозиції на ринку значно перевищують попит) поінформованість споживача (споживач знає чого він хоче і йому є з чого вибирати); мінливість ринку (швидкий розвиток високих технологій, конкуренція).

Вимоги конкурентної боротьби, що постійно збільшується, призводять до створення нових систем менеджменту, зокрема інтегрованих. Так, наприклад, стандарти на системи менеджменту: ISO 9000 – Системи менеджменту якості; ISO 14000 – Системи екологічного менеджменту; OHSAS 18000 – Системи промислової безпеки і охорони праці; SA 8000 – Системи соціального і етичного менеджменту; QS 9000 – Автомобільна галузь; HACCP, GMP – Харчова галузь; TL 9000 – Телекомунікації; GMP – Фармакологія; ISO/IEC 27 001 – Інформаційна безпека.

Головною перевагою систем менеджменту є систематизація вимог до діяльності організацій в різних галузях загального менеджменту. Найбільш виправданими шляхами створення інтегрованих систем менеджменту є:

- створення системи управління якістю (або системи екологічного управління), що виконує значення базової системи, до якої поступово додаються системи OHSAS, GMP, HACCP і т.д.

- модель одночасного інтегрування, коли всі системи менеджменту (найчастіше дві) об'єднуються і впроваджуються єдиним комплексом.

Створення інтегрованої системи менеджменту – складний інноваційний проект, направлений на підвищення ефективності

загального менеджменту організації, що логічно закінчується сертифікацією – підтвердження відповідності таких систем до вимог міжнародних стандартів управління. Створення і впровадження інтегрованих систем менеджменту (ДСТУ ISO 9000, ДСТУ ISO 14000, OHSAS 18000) які відповідають вимогам міжнародних стандартів є умовою для виживання і стійкого розвитку підприємств, просування на міжнародні ринки, підвищує довіру зі сторони інвесторів та страхових компаній. Наприклад, стандарти OHSAS 18000 розроблені на базі стандартів Англії і взаємозв'язані зі стандартами ISO 9000 та ISO 14000, що спрощує розроблення інтегрованих систем, систем екологічного менеджменту та безпеки праці.

ІНТЕРНАЛЬНІ ЕФЕКТИ – це результати діяльності економічних суб'єктів (витрати та доходи), що безпосередньо сприймаються системою економічних інтересів даних суб'єктів.

ІНТЕРНЕТ-ПОСЛУГИ – послуги, що надаються за допомогою Інтернету. *Інтернет* – глобальна система комп'ютерних мереж, іноді сама називається Мережею. Використовує єдиний протокол для передачі даних. Складові частини: Всесвітня павутина, служба конференцій, електронна пошта. Розділяються на дві категорії. До першої категорії відносяться послуги з доступу в Інтернет та забезпечення доступу до сервісів Інтернет. Послуги з доступу в Інтернет надаються організаціями, що називаються провайдерами. Часто провайдери пропонують своїм клієнтам, крім Інтернет-доступу, скористатися іншими Інтернет послугами, такими, як Web-хостинг, електронна пошта, системи автоматизації створення Web-сайтів. Web-хостинг виділення клієнту постійної реальної або віртуальної IP-адреси і простору на жорсткому диску комп'ютера провайдера. На виділеному комп'ютері, або на жорсткому диску комп'ютера провайдера, клієнт публікує свій Web-сайт. Наданням послуг з доступу до сервісів Інтернет займаються не тільки провайдери, але й інші організації, що дістали доступ в Інтернет через провайдерів. Найбільш популярними з таких послуг є автоматичний пошук інформації в Інтернеті за допомогою інформаційно-пошукових систем; організація тематичних розсилок і конференцій; онлайн

спілкування через ICQ або Odigo; обмін аудіофайлами (Napster); доступ до інформаційних баз даних; трансляція радіо- і телепередач через Інтернет; послуги Інтернет-телефонії; організація резервного зберігання інформації в мережі. До другої категорії послуг відносяться традиційні, що реалізуються з використанням Інтернет-технологій. Такого роду послуги включають послуги електронного уряду (подача через Інтернет податкових декларацій; збір і надання довідок; реєстрація в системах соціального захисту і соціального забезпечення; проведення тендерів і розподіл підрядів за федеральними, регіональними і муніципальними проектами; організація закупівель для федеральних, регіональних або муніципальних потреб через Інтернет); телемедицину; розповсюдження інформації (через систему електронних розсилок, персональні або корпоративні сайти); дистанційне навчання; Інтернет-рекламу; електронну комерцію. Серед Інтернет послуг електронній комерції найбільш популярні наступні: замовлення квитків (у театр, туристичні поїздки); бронювання місць в готелях; товарів через Інтернет; торгівля цінними паперами; здійснення банківських операцій; продаж товарів через електронні біржі, магазини, аукціони.

ІНФОРМАТИЗАЦІЯ – процес підвищення ролі інформаційних чинників у всіх сферах суспільного життя (в першу чергу у сфері виробництва і споживання продукції); процес широкомасштабного застосування і розповсюдження інформаційних і комунікаційних технологій у всіх сферах соціально-економічного, політичного і культурного життя суспільства з метою підвищення ефективності використання інформації і знань для задоволення інформаційних (та інших) потреб громадян, організацій і держави, державного і суспільного управління; одна з передумов переходу до інформаційного суспільства.

ІНФОРМАЦІЙНА ЕКОНОМІКА – виробнича система в поєднанні зі сферою споживання, де інформація є провідною продуктивною силою (вирішальним засобом і предметом праці), а також основним продуктом виробництва і предметом споживання. *Інформаційна система* – організаційно

впорядкована, об'єднана в систему сукупність інформаційних активів (документів, програм, схем, інструкцій, методик та ін.), технічних засобів і людей, призначена для збору, накопичення, пошуку, обробки, зберігання і передачі інформації. Основна цільова функція інформаційних систем, що діють в економічній сфері, – формування інформаційної основи управління (будь-якого рівня і масштабу), забезпечення процесів управлінських рішень достовірної деталізації і узагальнення.

ІНФОРМАЦІЙНА ФАЛЬСИФІКАЦІЯ – введення споживача в оману за допомогою неточної або спотвореної інформації про товар.

ІНФОРМАЦІЙНИЙ КАПІТАЛ – сукупність інформаційних активів та інтелектуального капіталу, здатних приносити дохід. Інформаційний капітал існує на індивідуальному, корпоративному і суспільному рівнях. *Індивідуальний інформаційний капітал* забезпечує здатність індивіда, що володіє ним, виконувати конкретні дії і одержувати винагороду.

Корпоративний інформаційний капітал – належні корпорації нематеріальні активи та інтелектуальні здібності працюючих на неї людей, що дозволяють їй утримувати певну частку ринку, прибуток.

Суспільний інформаційний капітал – частина нематеріального та інтелектуального капіталу, що належить суспільству, забезпечує ефективне функціонування в цілому, соціально-економічних систем суспільства та реалізацію індивідуальних і корпоративних складових інформаційного капіталу.

ІНФОРМАЦІЙНИЙ ПРОДУКТ – продукт трудової діяльності, в якому інформація є основним компонентом. Інформаційний продукт перетворюється на товар в тому випадку, якщо стає предметом економічного обміну. Інформаційний продукт має не тільки ціну і конкретну корисність для окремого споживача, але і загальну корисність для всієї людської цивілізації. Він може багато разів продаватися на ринку; при цьому він не втрачає своїх споживчих властивостей і не відчужується від власника.

ІНФОРМАЦІЙНИЙ ПРОСТІР – сукупність баз і банків даних, технологій їх ведення і використання, інформаційно-телекомунікаційних мереж і систем, що функціонують на основі загальних принципів і правил.

ІНФОРМАЦІЙНИЙ РИНОК – сукупність економічних, правових і організаційних відносин, що виникають в процесі виробництва, обміну, споживання і захисту інформації в товарній формі. Таким чином, інформаційний ринок характеризується певною номенклатурою товарів і послуг, котируваннями цін, впливом кон'юнктури, умовами і механізмом їх купівлі-продажу. На інформаційному ринку продається і не інформація, а продукти інформаційної діяльності (тобто її товарна форма).

ІНФОРМАЦІЙНИЙ ТОВАР – об'єкт купівлі-продажу, при виробництві і (або) використанні (споживанні) якого провідну роль відіграє інформація. За формою сутнісної природи реалізації інформаційні товари можуть розділятися на дві групи – матеріальні і нематеріальні. *Матеріальні продукти реалізуються в матеріальній формі.* Їх «інформаційність» обумовлена визначальним значенням інформації при виробництві або використанні продукції. Наприклад, інформація може визначати характер виробничих процесів, відіграючи роль «сировини» і (або) провідного виробничого (праця учених). До подібних товарів відносяться наукоємні вироби, продукти генної інженерії та ін. Іншою формою матеріалізованих товарів є продукція, призначена для збору, зберігання, переробки і тиражування інформації. *Нематеріальні товари реалізуються в нематеріальній формі, природно, за допомогою матеріальних носіїв інформації (папери, магнітних носіїв та ін.).* У відношенні до інформаційної реальності товари умовно можна розділити на групи товарів: що матеріалізують інформацію (приклад – наукоємні вироби і послуги); що призначаються для дії на інформацію (комп'ютери, що запам'ятовують інформацію); що використовують інформацію у виробництві як «робоче тіло» (генна інженерія, освітні технології); що використовують інформацію як предмет споживання (туризм, парфумерія); що самі інформацією (комп'ютерні програми, віртуальні послуги).

ІНФОРМАЦІЙНІ ЗАСОБИ ВИРОБНИЦТВА – знаряддя і

предмети виробничої (трудової) діяльності людей, при виготовленні або використанні яких провідну роль грає інформація. Поділяються на: матеріальні і нематеріальні. Нематеріальні можуть розрізнятися функціями, що виконуються у виробничому циклі.

ІНФОРМАЦІЙНІ ПОТРЕБИ – потреби людини, пов'язані з відтворенням його інформаційної (зокрема, особових якостей). Галузь інформаційних потреб – професійні, знання, рефлексія, культурне і між особове спілкування і т.п. Інформаційні потреби, зокрема, дозволяють більш повно задовольняти первинні (матеріальні) потреби, реалізовувати здібності і планувати майбутнє на індивідуальному, груповому і вищих рівнях соціальної організації.

ІНФОРМАЦІЯ – повідомлення, яке дає змогу усунути невизначеність знань користувача про стан об'єкта та розвиток подій, природна реальність, що несе в собі характерні ознаки предметів і явищ природи, що виявляється у просторі та часі. *Інформаційні ресурси* – чинник людської діяльності, основу якого складає інформація.

Властивості і функції інформації багатогранні. У працях різних учених вона розглядається як задум, нові знання, форма відзеркалення засобу обміну із зовнішнім середовищем, категорії відмінності, ступеня різноманітності, програми дій, міри обмеження. Інформація, що формує просторово-часову відмінність об'єктів (предметів і явищ) природи, створюється за допомогою закріплених пам'яттю енергетичних потенціалів даних об'єктів. Вирізняють *інформацію екологічну* про: сировину і технологію для виготовлення продуктів харчування, інгредієнти продукції, екологічне маркування тощо. В більшості своїй *виробництво інформаційних товарів і послуг призначено для продажу їх на ринку*. Щоб це відбулося, інформаційні продукти повинні володіти властивостями товару. Це означає, що вони повинні володіти споживною вартістю і ціною. Споживна вартість інформаційних продуктів визначається їх здатністю задовольнити будь-які потреби людини, здійснювати певні функції. У загальному вигляді інформаційні товари за

своїм призначенням можна умовно розділити на дві групи: засоби виробництва; предмети споживання. Ціна інформаційних продуктів визначається витратами виробника і споживною вартістю товарів.

ІНФОРМАЦІЯ ПРО ТОВАР – подані в документальній або образній формі відомості про товар, місце і час його виготовлення, ціну, правила поводження з ним та догляд за ним, спосіб вживання, харчову цінність, термін придатності та назву виробника (ДСТУ 3993-2000 «Товарознавство. Терміни та визначення»).

ІНФРАСТРУКТУРА РИНКОВА – комплекс галузей, підгалузей і сфер діяльності, головне завдання яких полягає в доведенні товарів від виробників до споживачів (транспорт, постачання, збут, банки). *Інфраструктура* – комплекс виробничих і невиробничих галузей та сфер діяльності, які забезпечують процес і умови відтворення. Основна виробнича інфраструктура включає мережі енергозабезпечення, внутрішньовиробничий транспорт, зв'язок тощо. Соціальна інфраструктура призначена для забезпечення умов існування і відтворення робочої сили, житла, охорони здоров'я, освіти тощо.

ІСТОТНИЙ НЕДОЛІК – недолік, який робить неможливим чи недопустимим використання товару відповідно до його цільового призначення, виник з вини виробника (продавця, виконавця), після його усунення проявляється знову з незалежних від споживача причин і при цьому наділений хоча б однією з нижче наведених ознак: а) він взагалі не може бути усунутий; б) його усунення потребує понад чотирнадцять календарних днів; в) він робить товар суттєво іншим, ніж передбачено договором; г) належна якість товару, роботи або послуги – властивість продукції, яка відповідає вимогам, встановленим для цієї категорії продукції у нормативно-правових актах і нормативних документах, та умовам договору із споживачем (Закон України «Про захист прав споживачів» Відомості Верховної Ради УРСР (ВВР), 1991, № 30, ст. 379).

Згідно ДСТУ 3993-2000 «Товарознавство. Терміни та визначення» *істотний недолік* – недолік, який робить

неможливим або недопустимим використання товару відповідно до його цільового призначення і для усунення якого необхідні великі затрати праці, часу, а також комплектувальних виробів, які складають значну частину товару, або він робить товар іншим, ніж передбачено нормативними документами чи договором, або проявляється знову після його усунення.

К

КАЛОРИЧНІ КОЕФІЦІЄНТИ – кількість енергії, що виділяється при окисненні в організмі 1 г продукту і становить для білків – 4 ккал, вуглеводів – 3,75 ккал, для жирів – 9 ккал.

КАЛЬКУЛЮВАННЯ СОБІВАРТОСТІ ПРОДУКЦІЇ – це комплексна система економічних розрахунків затрат виробництва та віднесення їх безпосередньо на носії цих затрат (одиницю продукції, частину продукту, групу продуктів).

КАЛЬКУЛЯЦІЯ НОРМАТИВНА – розрахунок нормативної собівартості на основі чинних норм затрат.

КАЛЬКУЛЯЦІЯ ПЛАНОВА (КАЛЬКУЛЯЦІЯ ПЛАНОВОЇ СОБІВАРТОСТІ) – розрахунок планової собівартості одиниці продукції (напівфабрикату) за статтями затрат, яка складається на рік із розподілом за кожний квартал.

КАНАЛИ РОЗПОДІЛУ – маршрути переміщення сировини, матеріалів, готової продукції з місця виробництва або видобування до місця споживання за умови послідовного переходу права власності на них від одного власника до іншого (ДСТУ 4303:2004 «Роздрібна та оптова торгівля. Терміни та визначення понять»).

КАНІСТРА – тара, корпус якої в паралельному дну перерізі має близьку до прямокутної форму, з пристроєм для перенесення, зливною горловиною і кришкою із затвором. Виготовляється, як правило, з металу або полімерів.

КАПЛЯРНА КОНДЕНСАЦІЯ – утворення рідин в макро- і мікрокапілярах твердих продуктів.

КАРТОН – твердий листовий або полотноподібний матеріал товщиною від 0,3 до 5,0 мм, що виготовляється з волокнистої маси. Сировиною для виготовлення служать, головним чином,

термомеханічна маса, напівцелюлоза, небілена целюлоза, макулатура. Використовують також синтетичні й мінеральні волокна. Відрізняється від паперу більшою товщиною і масою 1м.

Картон поділяється на: *азбестовий* – картон, що містить азбест. Застосовується як вогнезахисний, термоізоляційний або фільтрувальний матеріал; *багатошаровий* – картон, що складається з кількох шарів, які спресовані у вологому стані; *вологоміцний* – картон, що спеціально обробляється для підвищення міцності у вологому стані; *гофрований* – багатошаровий матеріал, що має один, два, три або більше плоских шарів. Виготовляють дво-, три-, п'яти- і семишаровий гофрований картон, що використовується для виробництва транспортної тари (картон з мікрогофрами – для споживчої тари); *гофрований з мікрогофром* листовий матеріал з висотою гофру 1,1-1,6 мм. Використовується для виготовлення споживчої тари (упаковки). Маючи масу вдвічі меншу від маси коробкового картону, він перевищує його за показниками міцності на торцеве стиснення; *гофрований імпрегнований* – матеріал, вологоміцність якого досягається продуванням крізь гофри розігрітої аерозольної парафінової суміші і просоченням одночасно середнього гофрованого шару; *двошаровий склеєний* – картон, що складається з двох окремо виготовлених листів, які склеєні між собою. Застосовується для виготовлення коробок і ящиків; *для валіз* – високоміцний гнучкий картон з низькими показниками водопоглинання, призначений для виготовлення валіз (ДСТУ 2890-94 «Тара і транспортування. Терміни та визначення»).

КАТАЛОГ – документ, що містить систематизований звіт або перелік будь-яких об'єктів та дає змогу віднайти кожний об'єкт за певним позначенням. Каталог може містити характеристики, показники та інші дані щодо об'єктів, внесених до нього (Закон України «Про стандартизацію» Відомості Верховної Ради (ВВР), 2014, № 31, ст. 1058 {Із змінами, внесеними згідно із Законом № 124-VIII від 15.01.2015}).

КАТАЛОГ ТОВАРІВ – рекламний довідковий посібник із систематизованим переліком товарів і їх короткою

характеристикою (ДСТУ 4303:2004 «Роздрібна та оптова торгівля. Терміни та визначення понять»).

КАТЕГОРІЯ ЯКОСТІ ВОДИ – показник ступеня забрудненості водного об'єкта, який визначається за сукупністю встановлених показників складу і властивостей води, і дотримання якого є обов'язковим протягом визначеного часу.

КВАЛІМЕТРИЯ – наукова дисципліна, предметом якої є методи кількісної оцінки якості продукції – це відношення показника якості досліджуваної продукції до показника якості продукції-еталона.

КВАЛІТОЛОГІЯ – комплексна наука про дослідження й оцінювання якісних параметрів сировини, продукції, послуг в залежності від стану навколишнього природного середовища, систем екологічного управління, систем управління якістю та інших інтегрованих систем з метою екологізації економіки. Еволюція економічної теорії відбувається у напрямку врахування екологічного чинника, як основоположної умови еколого-рівноваженого розвитку та забезпечення якості життя (квалітології).

Однією із головних задач квалітології є розвиток системної методології оцінювання довкілля, здоров'я людини, якості продукції, води, послуг у напрямку відображення єдності показників, необхідних для економіки, екології і соціальної сфери. Складність процесу у тому, що відповідні показники не оцінюються в одних одиницях вимірювання. Необхідний додатковий аналіз як у просторі, так і в часі, де присутня сумація найрізноманітніших забруднюючих речовин та інгредієнтів, що використовуються у виробництві продуктів харчування.

Якість життя додатково включає ґрунтовні фактори щодо здоров'я людини і навколишнього природного середовища: тенденції захворюваності як за кількістю так і за видами (при чому необхідно враховувати появу нових невідомих вірусних захворювань, захворювання від наслідків техногенних катастроф); якість продуктів харчування (екологічно безпечна та генетично модифікована продукція, продукти що містять стабілізатори, барвники, підсолоджувачі); рівень забруднення

атмосферного повітря в містах та промислових центрах; водопостачання населення з врахуванням технічних можливостей водопідготовки (існуючі системи очищення води для питних потреб не здатні забезпечити повне очищення, особливо токсичні речовини, залишки мінеральних добрив); доступ до зон рекреації тощо.

Розвиток досліджень у сфері якості життя (життєзабезпечення) здійснюється і на рівні нормативно-правового забезпечення: постанови уряду про якість безпеки харчових продуктів, про захист прав споживачів, прийняття гармонізованих стандартів ДСТУ ISO 9000 та 14000, розвитку екологічного підприємництва, запровадження систем управління тощо. Наприклад, останніми розробками є стандарти: ISO 14062 «Управління навколишнім середовищем. Включення аспектів навколишнього середовища до проектування та розроблення продукції», ISO 14040 «Управління навколишнім середовищем» та ін.

КВАШЕННЯ – спосіб консервування, який широко застосовується для консервування грибів, овочів, плодів за допомогою молочної кислоти, яка утворюється при молочнокислому бродінні.

КИСЛОТСТІЙКІСТЬ – відношення матеріалів до дії слабких і концентрованих органічних і неорганічних кислот.

КІЛЬКІСНА ФАЛЬСИФІКАЦІЯ – введення споживача в оману шляхом значних відхилень параметрів товару (маси, об'єму, довжини тощо), що перевищують допустимі норми.

КІЛЬКІСНИЙ ПОКАЗНИК ЖИТЛОВО-КОМУНАЛЬНИХ ПОСЛУГ – одиниця виміру для обчислення обсягу отриманої споживачем послуги, визначена відповідно до вимог нормативів, норм, стандартів, порядків і правил згідно з законодавством (Закон України «Про житлово-комунальні послуги» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2004, № 47, ст. 514)).

КЛАСИФІКАТОР – офіційний документ, який являє собою звіт найменувань і кодів класифікаційних угруповань і/або об'єктів класифікації. Тобто систематизований перелік

найменувань класифікаційних угруповань, об'єктів, ознак класифікації та їхніх кодових означень.

КЛАСИФІКАЦІЙНА ОДИНИЦЯ – поняття, яке лежить в основі класифікації, тобто знаходиться на найнижчому рівні.

КЛАСИФІКАЦІЙНА ОЗНАКА ТОВАРУ – об'єктивна особливість товару, що її вибирають як основу для впорядковування розподілу товарів за незалежними один від одного підрозділами, або в логічній послідовності і підпорядкованості (ДСТУ 3993-2000 «Товарознавство. Терміни та визначення»).

КЛАСИФІКАЦІЙНЕ УГРУПУВАННЯ – підмножина об'єктів, об'єднаних за однією підставою класифікації (підклас, група...)

КЛАСИФІКАЦІЯ ПОКАЗНИКІВ ЯКОСТІ ПРОДУКЦІЇ – це розподіл певної множини на складові елементи, що володіють однаковими властивостями. Будь яка продукція має певні властивості. *Властивістю продукції називають її об'єктивну особливість, яка може проявлятися при її розробленні, виготовленні, експлуатації або споживанні.* Властивості продукції умовно можуть бути поділені на прості і складні. Простою називається властивість, яка для конкретних умов оцінювання якості продукції не може бути поділена на дрібніші властивості. Складною називається властивість, яка у свою чергу може бути поділена на прості властивості. Класифікація показників якості продукції наведена на рис. 9. Як проста, так і складна властивості можуть мати кілька показників якості, які у свою чергу мають кількісне вираження у вигляді певних характеристик. Показник якості продукції, який стосується тільки однієї з її властивостей, називається одиничним показником її якості, а якщо стосується кількох її властивостей – комплексним показником. *Комплексний показник якості продукції, який відображає відношення сумарного корисного ефекту від експлуатації або споживання продукції до сумарних витрат на її створення і експлуатацію або споживання, називається інтегральним показником.*

Індексом якості продукції називається комплексний показник якості різнорідної продукції, виготовленої за певний

період, який дорівнює середньому зваженому відносних показників якості. Варто розрізняти показник якості продукції та характеристику продукції.

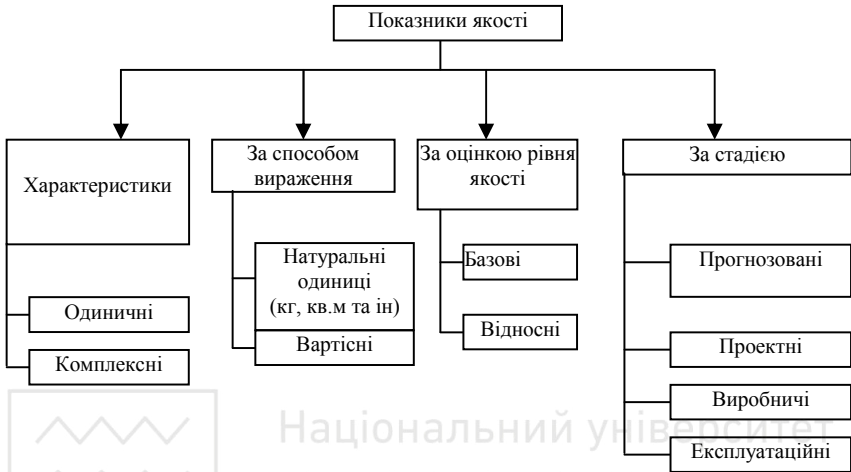

Рис. 9. Класифікація показників якості продукції

Показник якості продукції може залежати від однієї або кількох її характеристик. Наприклад, показники продуктивності та довговічності метало-ріжучих інструментів знаходяться в кореляційній залежності від форми і геометрії різця, які є його характеристиками. Значення характеристики показника якості продукції, яке прийняте за вихідне при порівняльних оцінках якості, називається базовим значенням. За базові значення можуть бути прийняті характеристики показників кращих вітчизняних і зарубіжних зразків, значення, досягнуті підприємством за попередній період часу, або характеристики перспективних зразків, знайдених дослідним чи теоретичним шляхом, а також характеристики, задані у вимогах на продукцію.

Характеристики показників якості продукції можуть бути виражені в різних одиницях або бути безрозмірними. Вони можуть характеризувати різну за своїм видом продукцію з погляду її однорідності: однорідні чи різнорідні. Показники якості продукції залежно від характеру вирішуваних задач щодо

оцінювання рівня якості продукції можна класифікувати таким чином (табл. 7).

Таблиця 7

Класифікація показників якості продукції

Ознака класифікації	Групи показників якості продукції
За властивостями, що характеризуються	Показники призначення. Показники надійності (безвідмовності, довгої ремонтопридатності, збережуваності). Ергономічні показники. Естетичні показники. Показники технологічності. Показники транспортабельності. Показники стандартизації й уніфікації. Патентно-правові показники. Екологічні показники. Показники безпеки. Економічні показники
За способом вираження	Показники, виражені у натуральних одиницях (кг, м, бали). Показники, виражені у вартісних одиницях
За кількістю властивостей, що характеризуються	Одиничні показники. Комплексні показники (групові, узагальнені, інтегральні)
За використанням для оцінювання	Базові показники. Відносні показники
Залежно від стадії визначення значень показників	Прогнозовані показники. Проектні показники. Виробничі показники

КЛАСИФІКАЦІЯ РИЗИКІВ. Загальна класифікація ризиків здійснюється за такими ознаками:

- за сферами прояву (політичний, економічний, демографічний, екологічний, соціальний, технологічний);
- за масштабами впливу (країни, регіонів, галузі, підприємства);
- за видами діяльності (виробничий, транспорту, будівельний тощо);

- за характером самого ризику (діяльності з попередження ризику та пасивного очікування);
- за джерелами виникнення (проекту будівництва, не вірних розрахунків, вирубування лісів);
- за джерелом виникнення (зовнішні, внутрішні, систематичний, несистематичний);
- за ступенем ризику (мінімальний, середній, максимальний);
- за чисельністю осіб, що приймають рішення (індивідуальний, груповий);
- за функціями (регулятивний, захисний, інноваційний);
- за механізмами інвестування (ризик інвестування за рахунок кредиту, розташування цінних паперів на вторинному ринку, облігацій підприємства тощо);
- у відношенні до об'єктів НПС (забруднення ґрунтів радіонуклідами та як наслідок і сільськогосподарської продукції, потрапляння хімічних речовин до ґрунтових вод біля складів мінеральних добрив тощо);
- за здоров'ям населення (прогресування різних захворювань пов'язаних із забрудненням місця проживання внаслідок аварії на ЧАЕС так, наприклад, новоутворення, рак, хвороби крові тощо);
- за природою ризику (природні чинники (землетрус), скидів неочищених вод).

Під *екологічним ризиком* розуміють можливість виникнення несприятливих екологічних наслідків, викликаних як антропогенними, так і небезпечними природними явищами. М.Ф. Реймерс вважає, що це імовірність наслідків будь-яких (специфічних або випадкових, поступових або катастрофічних) антропогенних змін природних об'єктів і чинників.

Екологічні ризики класифікуються за:

- сферою формування (виробничі та споживання, наприклад, генетично модифікованої продукції);
- масштабами впливу (екосистеми моря чи озера, міста, адміністративного району, регіону);
- видами збитку (соціальний, економічний);

- швидкістю прояву чи розповсюдження безпосередньо після події, наприклад, захворювання на рак, хвороби крові, органів дихання;

- ступенем обґрунтування (економічно виправданий, соціально напружений, недоцільний);
- тривалістю наслідків (короткочасні, довготривалі, нескінченні).

Одним із критеріїв класифікації може бути причина (сфера) виникнення, відповідно:

- природні ризики – ризики, пов’язані з проявом стихійних сил природи: землетрус, повінь та ін.;

- техногенні ризики – ризики, пов’язані з небезпеками, що ініціюють технічні об’єкти;

- екологічні ризики – ризики, пов’язані із забрудненням навколишнього середовища;

- комерційні ризики – ризики, пов’язані з небезпекою втрат в результаті фінансово-господарської діяльності.

З точки зору застосування поняття ризику при його аналізі і управлінні техногенною небезпекою важливими категоріями є:

- індивідуальний ризик – ризик, який загрожує індивідууму в результаті впливу досліджуваних факторів небезпеки;

- потенціальний територіальний ризик – просторовий розподіл частоти реалізації негативного впливу певного рівня;

- соціальний ризик – залежність частоти подій, в яких постраждало на тому чи іншому рівні число людей більше визначеного, від цього певного числа людей;

- колективний ризик – очікуване число смертельно травмованих в результаті можливих аварій за певний період часу;

- прийнятний ризик – рівень ризику, з яким суспільство в цілому готове миритися заради отримання певних благ або вигод в результаті своєї діяльності.

КЛАСИФІКАЦІЯ ТОВАРУ – упорядкований на основі певних ознак розподіл товарів на класи і дрібніші підрозділи, незалежні один від одного, або такі, що перебувають у логічній послідовності і підпорядкованості (ДСТУ 3993-2000 «Товарознавство. Терміни та визначення»).

КЛАСТЕР – це група підприємств і організацій, для яких членство у кластері є важливим засобом посилення індивідуальної конкурентоспроможності. Так, наприклад, згідно з кластерною моделлю «діаманта» М. Портера, головними факторами розвитку конкурентоспроможності регіону (території) є: стратегія фірм, що перебувають на даній території, їх структура, стан суперництва (рівень місцевої конкуренції) в даному регіоні; рушійні сили виробництва (недорога сировина, дешева робоча сила, або ж передові технології і нові галузі знань); умови попиту (потреби й уподобання споживачів стосовно місцевої та іноземної продукції, послуг); наявність споріднених і допоміжних галузей (постачальники і сильні конкуренти).

КЛЕЙМО – позначка, яка наноситься на продукцію і засвідчує її якість або склад матеріалу, або міру, або вагу. Позначку захищає законодавство.

КЛЕЙМО ВТК – знак гарантованої якості, інспекторський штамп відділу технічного контролю.

КЛЕЙСТЕР – клей, виготовлений з крохмалю. Застосовується для склеювання паперу, картону.

КОАГУЛЯЦІЙНІ СТРУКТУРИ – формуються шляхом з'єднання новоутворень слабкими силами Ван-дер-Ваальса через тонкі прошарки дисперсійної фази.

КОАГУЛЯЦІЙНО-КРИСТАЛІЗАЦІЙНІ СТРУКТУРИ – це структури, при яких пластичні і тиксотропні властивості визначаються співвідношенням між коагуляційною і кристалізаційною структурами.

КОВПАЧОК – закупорювальний засіб. Забезпечує герметичне закупорювання пляшок тощо. Виготовляється з полімерів, металів і, як правило, має гвинтову нарізку. Широко використовується у виробництві алкогольних і безалкогольних напоїв, товарів побутової хімії, парфумерії тощо (ДСТУ 2890-94 «Тара і транспортування. Терміни та визначення»).

КОД – сукупність знаків (символів) і система певних правил, за допомогою яких може бути представлено (закодовано) інформацію про паковану продукцію і виробника.

КОДЕКС УСТАЛЕНОЇ ПРАКТИКИ – нормативний документ, що містить рекомендації щодо практик чи процедур проектування, виготовлення, монтажу, технічного обслуговування або експлуатації обладнання, конструкцій чи виробів (Закон України «Про стандартизацію» Відомості Верховної Ради (ВВР), 2014, № 31, ст. 1058 {Із змінами, внесеними згідно із Законом № 124-VIII від 15.01.2015}).

КОД ШТРИХОВИЙ UPC – числовий код, представлений комбінацією послідовно розташованих паралельних штрихів та проміжків між ними, розміри та розташування яких встановлено певними правилами, і який присвоюють одиницям обліку (товару) відповідно до рекомендацій Міжнародної організації Північної Америки UCC, відповідальної за їх присвоєння (ДСТУ 4303:2004 «Роздрібна та оптова торгівля. Терміни та визначення понять»).

КОД ШТРИХОВИЙ ВНУТРІШНІЙ EAN – штриховий код EAN, який присвоюють одиницям обліку (товару) суб'єкти підприємницької діяльності відповідно до нормативних документів національної нумерувальної організації (ДСТУ 4303:2004 «Роздрібна та оптова торгівля. Терміни та визначення понять»).

КОДУВАННЯ ТОВАРІВ – присвоєння товарам умовних позначень у вигляді цифрового, буквено-цифрового та штрихового коду з метою їх ідентифікації (ДСТУ 3993-2000 «Товарознавство. Терміни та визначення»).

КОДУВАННЯ ШТРИХОВЕ – маркування, що складається з певної кількості штрихів різної довжини, ширини і цифр, розміщених на етикетці товару широкого вжитку для їх комп'ютерної ідентифікації, контролю за кількістю і граничним терміном реалізації товару.

КОЕФІЦІЄНТ ЗАЛОМЛЕННЯ – відношення синуса кута падаючого променя до синуса кута заломленого променя.

КОЕФІЦІЄНТ ТЕМПЕРАТУРОПРОВІДНОСТІ – швидкість вирівнювання температури в різних точках температурного поля.

КОЕФІЦІЄНТ ТЕПЛОПРОВІДНОСТІ – кількість теплової енергії, яка проходить крізь масу продукту товщиною 1

м на площі 1 м^2 за годину при різниці температур у протилежних частинах ГС.

КОЛО ЯКОСТІ – концептуальна модель взаємозалежних видів діяльності, що впливають на якість на різних стадіях життєвого циклу продукції або послуг (частіше використовується в системах менеджменту якості). Концептуальна модель менеджменту якості в якій використовується коло якості у відповідності міжнародними стандартами ISO 9000 представлена на рис. 10.

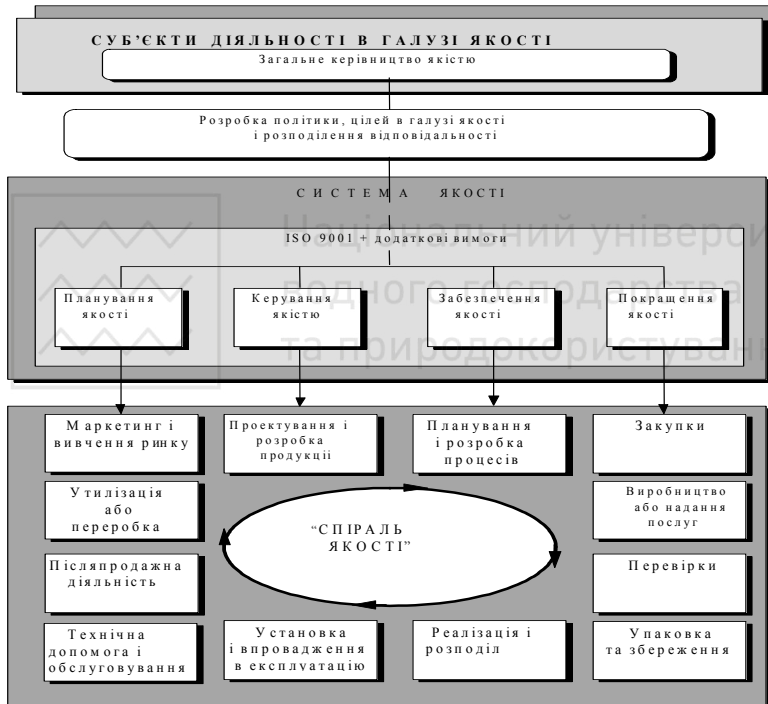

Рис. 10. Концептуальна модель менеджменту якості

КОЛЬЄРЕТКА – вирубаний шматочок паперу (можливо – полімер), як правило, фігурної форми, що наклеюється на горловину пляшки (над етикеткою), з нанесеним типографським способом зображення знака фірми або підприємства-виробника цього рідкого продукту (найчастіше алкогольних напоїв, пива).

Різновид етикеток, які мають особливу форму та наклеюються на горло пляшок.

КОМБІБЛОК – упаковка з комбінованого ламінованого матеріалу (картон, поліетилен, фольга) для рідких харчових продуктів, використовується в технології асептичного фасування фірми ПКЛ.

КОМЕНТАРІ – зауваження і пропозиції до проектів національних стандартів та кодексів ustalеної практики (Закон України «Про стандартизацію» Відомості Верховної Ради (ВВР), 2014, № 31, ст. 1058 {Із змінами, внесеними згідно із Законом № 124-VIII від 15.01.2015})

КОМЕРЦІЙНА ТОВАРНА ІНФОРМАЦІЯ – відомості про товар, які доповнюють основоположну інформацію і призначені для виробників, постачальників та продавців.

КОМПЕТЕНТНІСТЬ – доведена спроможність застосовувати знання та вміння.

КОМПЕТЕНЦІЯ – сукупність повноважень і обов'язків органу управління, у межах яких він має право і зобов'язаний діяти самостійно.

КОМПОЗИТ – комбінований пакувальний матеріал, виріб. Різні пакувальні матеріали комбінуються так, щоб тара відповідала всім необхідним вимогам. Наприклад, картонно набивні барабани з металевими або пластмасовими кришками.

КОМПОНЕНТНІ ЗНАКИ – знаки, що використовуються для інформації про харчові добавки або інші компоненти, властиві (або невластиві) для товару.

КОМУНАЛЬНІ ПОСЛУГИ – результат господарської діяльності, спрямованої на задоволення потреби фізичної чи юридичної особи у забезпеченні холодною та гарячою водою, водовідведенням, газо- та електропостачанням, опаленням, а також вивезення побутових відходів у порядку, встановленому законодавством (Закон України «Про житлово-комунальні послуги» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2004, № 47, ст. 514)).

КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ – здатність товару бути проданим на конкретному ринку в певні терміни за наявності аналогічних товарів-конкурентів. Спроможність продукції бути

більш придатною для споживача (покупця) порівняно з іншими виробами аналогічного виду і призначення завдяки кращій відповідності своїх якісних і вартісних характеристик вимогам ринку і оцінкам споживача. Упаковка може відігравати вирішальну роль у конкурентоспроможності товару (ДСТУ 3294 Маркетинг. Терміни та визначення).

КОНСЕНСУС – загальна згода, що характеризується відсутністю серйозних заперечень з суттєвих питань у більшості заінтересованих сторін та досягається в результаті процедури, спрямованої на врахування думки всіх сторін і зближення розбіжних поглядів. Консенсус не обов'язково є одностайним (Закон України «Про стандартизацію» Відомості Верховної Ради (ВВР), 2014, № 31, ст. 1058 {Із змінами, внесеними згідно із Законом № 124-VIII від 15.01.2015}).

КОНСЕРВАЦІЙНІ МАТЕРІАЛИ – речовина чи суміш речовин, здатних захистити вироби від впливу кліматичних і біологічних факторів навколишнього середовища. В свою чергу *консервація* – сукупність заходів, спрямованих на захист виробу від впливу навколишнього середовища в процесі виробництва, транспортування і зберігання.

КОНТЕЙНЕР – одиниця транспортного обладнання, що багаторазово використовується на одному або декількох видах транспорту, призначена для перевезення і тимчасового зберігання вантажів з пристроями, що забезпечують механізовану установку і знімання її з транспортних засобів, з внутрішнім об'ємом 1 м і більше. Розрізняють наступні види контейнерів: *загального призначення* – контейнер, що повністю закритий, пило-, водонепроникний з жорсткою кришкою, боковою стінкою, торцевою стінкою, має хоч в одній торцевій стінці двері. Призначений для перевезення і зберігання різноманітних вантажів; *ізотермічний* – контейнер з круговою теплоізоляцією, що дає змогу підтримувати заданий температурний режим без використання джерела тепла або холоду; *крупнотоннажний* – тип універсальних контейнерів, маса брутто якого більше 10 т, але не більше 30 т. Найбільш поширеними є контейнери з такими розмірами: 2991*2438*2438 мм – 10 т; 6058x2438x2438 мм – 20 т; 12192x2438x2438 мм – 30

т. Контейнер має двостулкові водонепроникні двері в торцевій стінці, які дають змогу навантажувачу висотою 2,0 м в'їжджати в контейнер. У цих контейнерах можна розмішувати від 11 до 23 пакетів з вантажами на піддонах розмірами площини 1200x800 мм; *малотоннажний* – тип універсальних контейнерів, маса брутто якого знаходиться в межах від 0,63 до 1,25 т. Найбільш поширеними є контейнери таких розмірів: 1150x1000x1700 мм, 1800x1050x2000 мм. Призначений тільки для автомобільних перевезень, його розміри некрятні розмірам платформи поїзда. Вантажі в контейнері можна перевозити на відкритих платформах поїздів, тому що він має водонепроникні двостулкові двері; *м'який (біг-бег)* – закрита ємність прямокутного перерізу. Призначений для транспортування всіма видами транспорту і короткочасного зберігання сипких вантажів. Контейнери виготовляються з полімерних і гумотканних матеріалів, місткість – від 0,5 до 4,0 м. Можуть бути одно- і багаторазового використання. Вологонепроникні, можуть перевозитися на відкритих платформах, зберігатися під відкритим небом, у порожньому стані легко складаються, займаючи об'єм від 2 до 20% заповненого контейнера; *середньотоннажний* – тип універсальних контейнерів, маса брутто якого знаходиться в межах від 2,5 до 5 т. Призначений для перевезення вантажів дрібними відправками, маса вантажу, відправлена за однією адресою, як правило, суттєво не перевищує вантажомісткості вагона. Контейнери можна штабелювати в чотири яруси (ряди); *універсальний* – закрита ємність прямокутної форми, жорсткої конструкції, із суворо регламентованими розмірами. Призначається для перевезення і тимчасового зберігання тарноштучних вантажів широкої номенклатури; *пал-бокс* – транспортний контейнер з гофрованого картону з направляючими на дні, які служать для підймання контейнера електронавантажувачем (ДСТУ 2890-94 «Тара і транспортування. Терміни та визначення»).

КОНТРАКТ – комерційний документ, яким оформляються зовнішньоторговельні угоди із купівлі-продажу та з технічної допомоги зарубіжним країнам.

КОНТРЕТИКЕТКА – етикетка, що наклеюється на зворотний (відносно основної етикетки) бік пляшки, банки. На контретикетку наноситься допоміжна інформація про продукт, напій, наприклад, його склад, можливості використання або історія створення тощо.

КОНТРОЛІНГ – система управління процесом досягнення кінцевої мети підприємства та результатів його діяльності через систему управління прибутком підприємства.

КОНТРОЛЬ – елемент і чинник управління економічними суб'єктами, процесом, який полягає в нагляді за ними з метою перевірки відповідності їх стану законодавчим нормам, стратегіям, цілям тощо. Контроль – заходи, що включають вимірювання, випробування, перевірки однієї чи кількох характеристик об'єкта та їх порівняння зі встановленими вимогами з метою визначення відповідності.

КОНТРОЛЬ ЯКОСТІ – складова управління якістю, зосереджена на виконання вимог до якості. Організація контролю якості на прикладі проекту наведена на рис. 11. Класифікація видів і методів контролю якості наведена на рис. 12.

Рис. 11. Організація контролю якості

КОНТРОЛЬНИЙ ЗРАЗОК (*reference specimen*) – одиниця або частина продукції, проба, затверджена у встановленому порядку, характеристики якої прийнято за основу у виготовленні та контролі такої ж продукції.

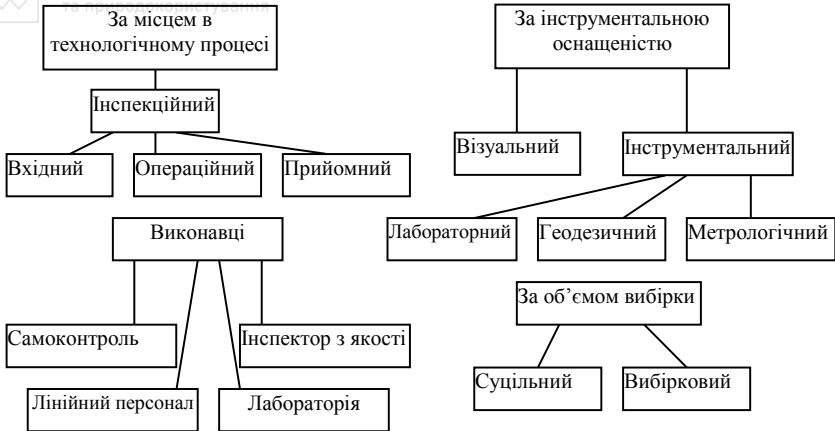

Рис. 12. Класифікація видів і методів контролю якості

КОНТРОЛЬНІ СТРИЧКИ – носії короткої дублюючої товарної інформації, різновид виробничого маркування товарів.

КОНЦЕРН – статутне об'єднання підприємств різних галузей промисловості, транспорту, торгівлі для здійснення спільної діяльності, що характеризуються єдністю власності та контролю.

КОРОБКА – невеликий ящик для зберігання і реалізації продуктів харчування, товарів народного вжитку тощо.

Розрізняють наступні види коробки: *жорстка* – коробка, що не змінює форму і розміри під час її заповнення, *зшивна картонна* – картонна коробка, зшита металевими скріпками або дротяними скобами, *картонна* – коробка, виготовлена з коробкового картону і (або) паперу, складається з двох або більше деталей, *складана картонна* – картонна коробка, зібрана без скріплювальних матеріалів, *склеєна картонна* – картонна коробка склеєна з паперових і картонних деталей (ДСТУ 2890-94 «Тара і транспортування. Терміни та визначення»).

Верхня стінка ящика, що забезпечує його закриття називається кришкою. Кришки бувають: *«твіст-офф»* – кришка, яка щільно нагвинчується на горловину банки, *барабана* – кришка з фанери, металу або деревоволокнистої плити, що притиснута до горловини барабана, забезпечує його закриття, *гвинтова* – закрупувальний виріб з металу або

пластмаси з ущільнювальною вкладкою чи кільцем. Має нарізку або гвинтові виступи, нагвинчується на нарізну горловину скляної, пластмасової чи металевої тари, зі *стяжним обручем* – плоска кришка з жорсткого матеріалу, що має по периметру ущільнювальну прокладку, закріплюється на горловині банки, барабана або бочки подібним обручем за допомогою карабінного або гвинтового затвора, *СКО (для скляних банок консервна обтискна)* – закупорювальний виріб одноразового використання для герметичного закупорювання циліндричних скляних банок методом обкатки роликком. Як правило, металева, з гумовою ущільнювальною прокладкою, *що вдавлюється* – металевий виріб багаторазового використання з відбортованим фланцем, вдавлюється з натягом у горловину банки або барабана, *що вільно надівається* – металевий виріб циліндричної, прямокутної або іншої форми, із гладкими стінками. Надівається на гладку горловину корпусу банки, може використовуватись багаторазово.

КОРПОРАЦІЯ – об'єднання господарюючих суб'єктів на основі інтеграції їх науково-технічних, виробничих та комерційних інтересів з делегуванням окремих повноважень централізованого регулювання діяльності кожного з учасників.

КРЕДИТИ – це позичка в грошовій або товарній формі, що надана кредитором позичальнику на умовах повернення, найчастіше з виплатою позичальнику відсотка за користування позичкою. Основними видами використання кредиту як форми економічного інструментарію для вирішення екологічних проблем можна вважати: пільги щодо термінів кредитування; пільги на процентні ставки; пільги на обсяги кредитування; пільги на гарантії за кредит.

КРИСТАЛІЗАЦІЙНІ СТРУКТУРИ – структури, що утворюються хімічними силами головних валентностей або безпосереднім зростанням кристалів нової фази, яка утворюється в процесі кристалізації розчинів (розплавів).

КРИТЕРІЙ ТОКСИЧНОСТІ (НЕБЕЗПЕКИ) – ознака, на підставі якої оцінюють токсичність. За ступенем впливу на організм шкідливі речовини підрозділяють на чотири класи небезпеки: 1-й – надзвичайно небезпечні; 2-й – високо

небезпечні; 3-й – помірковано небезпечні; 4-й – мало небезпечні.

Клас безпеки шкідливих речовин встановлюють залежно від норм і показників. Віднесення шкідливої речовини до класу безпеки роблять за показником, значення якого відповідає найбільш високому класові безпеки, класифікація здійснюється згідно «Класифікатора відходів». Наприклад, до 4-го класу безпеки відносять будівельні відходи. Такі відходи можливо повторно використовувати, наприклад, у дорожньому будівництві.

КРИТЕРІЙ ЯКОСТІ ВОДИ – ознака, за якою виробляється оцінка якості води різних видів водокористування. Основною нормативною вимогою до якості води є дотримання встановлених гранично допустимих концентрацій, тобто вимог стандартів.

Критерії якості води це критерії за якими вода класифікується та оцінюється як компонент екосистеми з урахуванням умов норм, у часі функціонування водних екосистем. Кількісні значення елементарних гідрофізичних, гідрохімічних, гідробіологічних, бактеріологічних та специфічних показників, а також комплексні кількісні показники, що побудовані на інтегруванні елементарних ознак якості вод. На основі елементарних і узагальнюючих критеріїв визначаються класи, категорії та індекси якості води, сапробність та трофність, котрі відображають стан водних екосистем.

Гранично допустима концентрація домішок у воді – це нормативний показник, який виключає несприятливий вплив на людину та на інші умови використання води. Для речовин забруднюючих воду встановлене окреме нормування її якості, пов'язане з критеріями водокористування.

Для забезпечення чистоти водних об'єктів, крім ГДК використовують інший норматив: лімітований показник шкідливості, який відображає відповідність (першочерговість) вимог до якості води. Наприклад у водних об'єктах першої категорії переважаюче значення мають органолептичні показники (запах, колір), а значення ГДК для води, забрудненої

нафтою, рівняється 0,3 мг/л. За рибогосподарським показником значення ГДК для нафти зменшене до 0.05 мг/л тому, що нафта токсична для ікри та личинок. Така тенденція зберігається і тоді, коли водний об'єкт використовується одночасно для різних потреб. Звідси для однакових показників вибирають більш жорсткі вимоги, табл. 8, (див. критерії якості води екологічні, індекси якості води, критерії екологічні).

Критерії якості води економічні – показники, за допомогою яких оцінюється рентабельність використання води водного об'єкта для всіх видів водокористування.

Таблиця 8

Значення ГДК

Інгредієнт	ГДК, мг/л	Інгредієнт	ГДК, мг/л
<i>За загально санітарним лімітуючим показником шкідливих речовин</i>			
Аміак (за азотом)	2,0	Капролактан	1,0
Бутилацетат	1,0	Стрептоцид	0,5
<i>За органолептичним лімітуючим показником шкідливих речовин</i>			
Бензин.	0,1	Діметилфенол	0,25
Бутил бензол	0,1	Дихлорметан	7,5
Бутиловий спирт	1,0	Динітробензол	0,5
<i>За токсикологічним лімітуючим показником</i>			
Аміак	0,05	Мідь (Cu^{2+})	0,01
Бензол	0,5	Свинець (Pb^{2+})	0,1
<i>За рибогосподарським лімітуючим показником</i>			
Нафтопродукти (емульсія)	0,05	Мідь (Cu^{2+})	1
Керосин	0,1	Толуол	0,5
Феноли	0,001	Скипидар	0,2

КРИТЕРІЇ ЕКОЛОГІЧНОГО АУДИТУ – вимоги нормативно-правових актів щодо охорони навколишнього природного середовища, методики, настанови, організаційні вимоги, керуючись якими екологічний аудитор оцінює докази екологічного аудиту, проводить їх аналіз та готує висновок щодо об'єкта екологічного аудиту. Критерії аудиту – сукупність політики, методик чи вимог, які використовують як еталон.

При проведенні аудиту використовуються як критерії, наприклад, форми державної статистичної звітності:

- звіт про поточні витрати на охорону природи, екологічні платежі та плату за природні ресурси (№ 1 – екологічні витрати);

- звіт про утворення, використання та знешкодження токсичних відходів (№ 1 – токсичні відходи);

- звіт про автотранспорт (№ 1- ТР (авто));

- звіт про охорону атмосферного повітря (№ 2-ТП (повітря));

- звіт про використання води (№ 2-ТП (водгосп));

- звіт про залишки, надходження та витрати палива і використання відпрацьованих нафтопродуктів (№ 2-ТП);

- звіт про результати використання палива, теплоенергії та електроенергії (№ 11-МТП);

- звіт про утворення, використання і постановку вторинної сировини і відходів виробництва (№ 14-ТП);

- звіт про наявність основних фондів (№ 11-ОФ).

Також як критерії, наприклад, використовують: ліміти на викиди, скиди забруднюючих речовин та розміщення відходів у навколишньому природному середовищі; платежі за забруднення навколишнього природного середовища; існуючі проекти граничнодопустимих викидів; дозволи на скиди стічних вод у міську каналізацію; комплексні плани заходів з охорони навколишнього середовища та ін.

КРИТЕРІЇ ЕКОНОМІЧНІ – комплекс ознак, пов'язаних з рентабельністю використання природних ресурсів з урахуванням витрат на природоохоронні заходи. Критерії якості докільця відображають економічну ефективність його охорони від забруднення та виснаження (див. критерії екологічні).

КРИТЕРІЇ ЕКСПЕРТИЗИ – сукупність методик, правил, норм або вимог, які використовуються як еталон для порівняння при експертизі.

КРИТИЧНІ ТОЧКИ ВИРОБНИЦТВА – етапи чи операції в процесі виготовлення харчової продукції, проведення контролю під час яких запобігає можливості виробництва неякісної чи небезпечної продукції (Закон України «Про рибу,

інші водні живі ресурси та харчову продукцію з них» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, N 15, ст.107)).

КУПАЖ – суміш у певному співвідношенні різних виноматеріалів, коньячних спиртів з компонентами, встановленими технологічними інструкціями для надання вина, коньяку України типовості, забезпечення випуску стабільних за своїми органолептичними і фізико-хімічними показниками вин і коньяків України. Технологічна операція приготування купажу має назву – купажування, а вина мають назву – купажовані {Пункт 30 статті 1 із змінами, внесеними згідно із Законом № 427-IV (3427-15) від 09.02.2006; в редакції Закону № 2974-VI (2974-17) від 03.02.2011} (Закон Україна «Про виноград та виноградне вино» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2005, № 31, ст. 419)).

Л

ЛАБОРАТОРНИЙ АНАЛІЗ – визначення складу та показників властивостей товару за лабораторних умов.

ЛАБОРАТОРНІ ПРИЙМАЛЬНІ ВИПРОБУВАННЯ – витрати, пов'язані з випробуваннями, які проводяться з метою оцінювання якості закупаваних матеріалів (сировини, напівфабрикатів тощо), що є елементами кінцевого виробу або використані на виробничих операціях.

ЛІДЕРСТВО – здатність впливати на поведінку окремих осіб чи робочої групи особистими якостями, які відповідають зовнішнім і внутрішнім потребам групи.

ЛІЦЕНЗІАТ – суб'єкт господарювання, який одержав ліцензію на провадження певного виду господарської діяльності, що підлягає ліцензуванню (Закон України «Про ліцензування певних видів господарської діяльності» (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2000, N 36, ст. 299)).

ЛІЦЕНЗІЙНІ УМОВИ – установлений з урахуванням вимог законів вичерпний перелік організаційних, кваліфікаційних та інших спеціальних вимог, обов'язкових для виконання при провадженні видів господарської діяльності, що підлягають ліцензуванню (Закон України «Про ліцензування певних видів

господарської діяльності» (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2000, № 36, ст. 299)).

ЛІЦЕНЗІЯ – документ державного зразка, який засвідчує право ліцензіата на провадження зазначеного в ньому виду господарської діяльності протягом визначеного строку за умови виконання ліцензійних умов (Закон України «Про ліцензування певних видів господарської діяльності» (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2000, № 36, ст. 299)). Спеціальний дозвіл, який видається державним органом на ввезення, вивезення або на транзит певних товарів, що не підлягають вільному ввезенню-вивезенню. Ліцензування є формою контролю держави за зовнішньоторговельною діяльністю організацій, раціональним використанням експортних ресурсів та збалансованим імпортом.

ЛІЦЕНЗУВАННЯ – видача, переоформлення та анулювання ліцензій, видача дублікатів ліцензій, ведення ліцензійних справ та ліцензійних реєстрів, контроль за додержанням ліцензіатами ліцензійних умов, видача розпоряджень про усунення порушень ліцензійних умов, а також розпоряджень про усунення порушень законодавства у сфері ліцензування (Закон України «Про ліцензування певних видів господарської діяльності» (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2000, № 36, ст. 299))

ЛОГІСТИКА – наука про планування, контроль і керування транспортуванням, складуванням та іншими матеріальними і нематеріальними операціями, що виконуються в процесі доведення сировини і матеріалів до виробничого підприємства, внутрішньозаводською переробкою сировини, матеріалів і напівфабрикатів, доставки готової продукції до споживача відповідно до інтересів і вимог останнього, а також передачі, зберігання і оброблення відповідної інформації. Упаковка є складовою частиною логістики.

ЛОГОТИП – словесний фірмовий знак (найменування виробника або продукту), який має незмінне зображення і використовується з метою реклами у маркуванні продукції, а також у всіх матеріалах, що представляються фірмою. Літера (знак) або літери, що означають повне або скорочене найменування підприємства, марки виробу чи групи виробів. Найчастіше входить до складу торгової марки.

ЛОГОТИП МУЗИЧНИЙ – спеціально підібрана мелодія або мотив, що асоціюється з компанією або її продукцією.

ЛОТОК – дерев'яний картонний або пластмасовий ящик без кришки, висотою не більше 150 мм з фіксаторами, що виступають, або з фіксаторами іншої конструкції. Найширше застосовують для транспортування, зберігання й реалізації плодів, овочів, м'ясних і молочних продуктів, хлібобулочних виробів та інших харчових продуктів.

Відповідно до ДСТУ 4303:2004 «Роздрібна та оптова торгівля. Терміни та визначення понять» *лоток* – це торговельний об'єкт для організування роздрібного продажу товарів обмеженого асортименту з використанням для їхнього викладання відкритого пристосування складально-розбірної конструкції, легкопереміщуваної з місця на місце.

ЛУГОСТІЙКІСТЬ – відношення матеріалів до дії лугів.

ЛЮДСЬКИЙ КАПІТАЛ – фізіологічний та інтелектуальний потенціал людини, що забезпечує його участь в економічній системі як трудовий (звичайно поняття будь-якого капіталу передбачає здатність приносити дохід).

ЛЮМІНЕСЦЕНТНИЙ АНАЛІЗ – базується на тому, що більшість речовин після дії на них ультрафіолетовим промінням починає світитися в темряві різними відтінками видимого спектра.

М

М'ЯСО – всі їстівні частини тварини (Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про якість та безпеку харчових продуктів та продовольчої сировини» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2005, № 50, ст. 533)).

М'ЯСОПЕРЕРОБНІ, РИБОДОБУВНІ, РИБОПЕРЕРОБНІ, МОЛОКОПЕРЕРОБНІ ПІДПРИЄМСТВА – потужності будь-якої форми власності, що здійснюють переробку м'яса, сирого товарного молока, живої, охолодженої або мороженої риби, інших морепродуктів з метою отримання готових харчових продуктів (Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про якість та безпеку харчових продуктів та

продовольчої сировини» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2005, № 50, ст. 533)).

МАГАЗИН – торговельний об’єкт у роздрібній торгівлі, призначений для організування продажу товарів кінцевим споживачам і надавання їм торговельних послуг (ДСТУ 4303:2004 «Роздрібна та оптова торгівля. Терміни та визначення понять»).

МАКРОМАРКЕТИНГ – система управління діяльністю підприємств на принципах маркетингу. Включає діяльність державних органів у сфері ринку з використанням систем економічних важелів і стимулів (кредитна, податкова, інвестиційна та ін. види політики), а також діяльність некомерційних організацій.

МАКРОСТРУКТУРА АСОРТИМЕНТУ ТОВАРІВ – кількісне співвідношення груп товарів у номенклатурі конкретного суб’єкта ринку (ДСТУ 3993-2000 «Товарознавство. Терміни та визначення»)

МАКСИМАЛЬНА МЕЖА ЗАЛИШКІВ (МАКСИМАЛЬНО ДОПУСТИМИЙ РІВЕНЬ ЗАЛИШКІВ) – максимально допустимий вміст у харчових продуктах або тваринних кормах певної речовини, включаючи пестициди, ветеринарні препарати, кормові добавки, залишки допоміжного матеріалу для переробки та іншу хімічну чи біологічну речовину, яка свідомо застосовується та/або вимагається технологією вирощування, зберігання, транспортування, виробництва харчових продуктів і залишки якої, включаючи похідні цієї речовини, такі як продукти конверсії, обміну речовин, реакції, що мають токсикологічне значення і є небезпечними для людей у разі перевищення їх максимально допустимого вмісту у харчових продуктах, що споживаються людьми (Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про якість та безпеку харчових продуктів та продовольчої сировини» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2005, № 50, ст. 533)).

МАКСИМАЛЬНИЙ РІВЕНЬ – максимальний вміст (концентрація) забруднюючої речовини у харчовому продукті або кормах для тварин, які є допустимими для такого продукту

(Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про якість та безпеку харчових продуктів та продовольчої сировини» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2005, № 50, ст. 533)).

МАКУЛАТУРА – побутові або виробничі відходи паперу, картону.

МАЛОЗНАЧНИЙ ДЕФЕКТ – дефект, який істотно не впливає на використання продукції за призначенням і на її довговічність.

МАНЖЕТА – зміцнювальний лист клапана з паперу або картону.

МАНІПУЛЯЦІЙНІ ЗНАКИ – знаки, що інформують про правила поводження з товаром.

МАРЖИНАЛЬНА СОБІВАРТІСТЬ ПРОДУКЦІЇ – собівартість, яка включає змінні затрати конкретних видів продукції.

МАРЖИНАЛЬНИЙ ДОХІД – різниця між виручкою від продажу та змінними затратами, яка характеризує внесок у покриття постійних затрат і формування загального прибутку підприємства.

МАРЖИНАЛЬНІ ЗАТРАТИ – затрати, понесені в разі випуску додаткової одиниці продукції.

МАРКА ЛІЦЕНЗІЙНА – товар або послуга, які використовують марочну назву, запропоновану ліцензіату володарем торгової марки за визначену плату.

МАРКА ПРИВАТНА – власна марка дистриб'ютора, торгового посередника, роздрібного продавця, що реалізує продукцію кінцевому споживачу.

МАРКЕТИНГ – система організації господарської діяльності та управління нею, яка орієнтується на вимоги ринку, максимально можливе задоволення потреб і запитів споживачів. У широкому аспекті під маркетингом розуміють також науку, систему знань про організацію виробництва і управління ним в умовах гострої конкуренції і необхідності першочергового врахування вимог споживачів. *Маркетингова стратегія* – стратегія, спрямована на визначення і врахування вимог зовнішнього середовища до діяльності організації. Натепер, це

врахування якості НПС при виробуванні екологічно безпечної продукції, рекреації тощо.

МАРКЕТИНГОВА ТОВАРНА ПОЛІТИКА – комплекс загальних засад, принципів, на основі яких формується загальна спрямованість усіх заходів, пов'язаних із формуванням конкурентних переваг і створенням товарів (послуг), що задовольняють потреби покупців та забезпечують одержання прибутку (див. маркетинг).

МАРКУВАННЯ ОРГАНІЧНОЇ ПРОДУКЦІЇ – слова, знаки чи опис товарів і послуг, назва марки, зображення чи символи, що свідчать про належність продукції до органічної та розміщені на упаковці, етикетці, споживчій тарі, контретикетці, ярлику, пробці, листку-вкладиші, документі, інших елементах упаковки, що супроводжують чи належать до цього виду продукції.

МАРКУВАННЯ ТОВАРІВ – текст, умовні позначення або малюнок, нанесені на упакування і (або) товар, а також інші допоміжні засоби, призначені для ідентифікації товару або окремих його властивостей, доведення інформації до споживача про виготовлювачів (виконавців), кількісні і якісні характеристики товару. Основними функціями маркування є: інформаційна; ідентифікаційна; мотиваційна; емоційна.

Інформаційна функція визначає співвідношення між різними видами інформації – основоположною, споживчою та комерційною. Найбільша питома вага припадає на основоположну й споживчу інформацію, менше – на комерційну. При цьому основоположна інформація на маркуванні дублює той же вид інформації у товаросупровідних документах (ТСД). Розбіжність даних основоположної інформації на маркуванні й у ТСД може бути наслідком фальсифікації товарів.

Ідентифікаційна, вказівна, рекомендаційна та обмежувальна функції маркування забезпечують простежування товарних партій на усіх ланках логістичного ланцюга та дозволяє реалізувати основні логістичні функції: додержання технологічного процесу, просування та зберігання товарів,

управління запасами, розподіл та споживання товарів, додержання та оптимізація процесу виробництва товарів та ін.

Емоційна, пропагандистська і мотиваційна функції маркування взаємозв'язані. Яскраво оформлене маркування, що пояснює тексти, застосування узвичаєних символів викликають у споживача позитивні емоції і служать важливою мотивацією для прийняття рішення про придбання товару. Маркування товарів та пакування містить основні, додаткові та інформаційні надписи, маніпуляційні знаки із перевезення, додаткові вказівки, які характеризують країну-виробника. Залежно від місця нанесення розрізняють маркування виробниче й торговельне.

Виробниче маркування – текст, умовні позначення або малюнок, нанесені виготовлювачем (виконавцем) на товар і (або) упакування та (або) інші носії інформації. *Торговельне маркування* – текст, умовні позначення або малюнок, нанесені продавцем на товарні або касові чеки, пакування і (або) товар. Носіями торговельного маркування служать цінники, товарні й касові чеки, рахунки, меню, штампи, а також упаковка.

На відміну від виробничого торговельне маркування наноситься не на товар, а на зазначені носії або експлуатаційні документи. Інша відмінність торговельного маркування полягає у тому, що її ідентифікуюча функція, більшою мірою пов'язана з вказівкою даних про продавця, меншою – з інформацією про товар. Це обумовлено особливостями носіїв торговельного маркування: невеликі розміри; заповнення даних для кожного товару або покупки; великі витрати ручної праці на маркування; обмежені технічні можливості для нанесення інформаційних даних; призначенням – довести інформацію про торгову фірму.

Завдяки ідентифікуючим функціям, окремі носії торговельного маркування служать підставою для пред'явлення претензій продавцю у випадку виявлення дефектів товарів і нанесення збитку споживачу. Вимоги, які висуваються до змісту торговельного маркування регламентуються, окрім згаданих раніше законів України "Про якість та безпеку харчових продуктів та продовольчої сировини". "Про захист прав споживачів", правилами продажу окремих видів продовольчих і непродовольчих товарів.

Забороняється реалізація й використання вітчизняних та ввезення в Україну імпортованих харчових продуктів без маркування державною мовою України, що містить у доступній для сприймання споживачем формі інформацію про: загальну назву харчового продукту; номінальну кількість харчового продукту в установлених одиницях виміру (маси, об'єму тощо); склад харчового продукту, якщо його виготовлено з кількох складників, із зазначенням переліку назв, використаних у процесі виготовлення інших харчових продуктів, харчових добавок, барвників, інших хімічних речовин або сполук тощо.

Маркування нефасованих харчових продуктів здійснюється у порядку, встановленому нормативними документами для певних харчових продуктів. У маркуванні вітчизняних та імпортованих харчових продуктів забороняється наводити інформацію про лікувальні властивості без дозволу Міністерства охорони здоров'я України. Текст для використання у маркуванні спеціальних харчових продуктів підлягає обов'язковому погодженню з Міністерством охорони здоров'я України.

Маркування може включати три складові елементи: короткий текст, малюнок і умовні позначення товару або інформаційні знаки. Ці складові елементи відрізняються співвідношенням і ступенем доступності товарної інформації, широтою розповсюдження і виконанням різних функцій.

Умовні позначення, або інформаційні знаки, характерні в основному для виробничого маркування. У товарному маркуванні вони зустрічаються значно рідше. Їх мета – ідентифікувати товар конкретної фірми, виділити його з маси аналогічних товарів. У зв'язку з цим їм притаманні: наочність, швидкість розпізнавання, привабливість, виразність, стислість зображення, невелика площа розміщення на носії маркування при високій інформаційній ємкості, але менша доступність інформації. Іноді інформація буває доступна тільки професіоналам і потребує спеціального розшифрування.

Як відомо, символи на різноманітних товарах можливо об'єднати у такі групи: які засвідчують екологічну безпеку товару; підтверджують відповідність стандартам якості та

безпеки; інформаційні знаки (розповідають про склад продукту); інформація про правила користування (зокрема про те, що забороняється); терміни споживання, дії.

Вимоги техніки безпеки різних країн, особливо Європейського континенту та США часто не однакові, особливо при користуванні різноманітними продуктами виробництва.

У Канаді і Росії та більшості країн Європи вимоги техніки безпеки практично співпадають (стандарти в основному однакові).

Вибрати необхідну річ допоможе маркування, зроблене організацією, яка відповідає за безпеку товару. При цьому маркування повинно бути виконане безпосередньо на самому товарі (приладі), а не на його окремих складових частинах. Наприклад, так звана «Енергетична етикетка» є одним з законодавчо встановлених Європейським Союзом джерел інформування споживачів про характеристики побутових електроприладів. Вона містить найважливіші дані щодо енергота водоспоживання, місткість робочої камери, особливості прання тощо.

Одна з найважливіших переваг енергетичної етикетки полягає в тому, що в ній зазначено ефективність енергоспоживання даної моделі агрегату. Кожна модель побутового електроприладу, що продається в Європейському Союзі, віднесена до одного з семи класів енергетичної ефективності (A, B, C, D, E, F, G). Належність до класу A означає, що контролери засвідчили особливо низьке споживання електроенергії – звичайно, з огляду на його потенційні можливості.

Класи від дуже економічного до економічного позначені літерами A, B і C та кольорами від темно зеленого до жовто-зеленого. D на наклейці жовтого забарвлення – перехідний клас. E, F та G (колір від оранжевого до червоного) – неекономічні класи.

No Frost – система, при якій у холодильнику для рівномірної циркуляції холодного повітря застосовується примусова вентиляція. Вентилятор встановлений на задній стінці, стикаючись з випарувачем, забезпечує постійну циркуляцію

повітря в морозильній камері. Іній утворюється в особливих відділеннях поза морозильною камерою, він періодично розтає, вода стікає у ванночку над компресором і швидко випаровується. Завдяки цьому холодильник не треба розморожувати. Прибирати камери з «no frost» достатньо раз на рік, холодильники з автоматичним на напівавтоматичним таненням – 3- 4 рази на рік.

Frost Free – система, що має всі достоїнства «no frost», але охолодження відбувається без вентиляції – статичним способом (холодні стінки або випаровувач на стінці). Це економить до 40% електроенергії у порівнянні з «no frost», продовжує строк експлуатації та поліпшує якість зберігання продуктів, запобігає їх пересушуванню (танення холодильної камери, яку охолоджує випаровувач, відбувається при кожному відключенні компресора.

«*Sika Frost*» – часткове утворення інею.

«*Myiti Flor Super X- Flor*» – багатоканальна подача холодного повітря в камеру.

«*Мультибокс*» – система, яка дає можливість власнику холодильника організувати його внутрішній простір на свій смак, оптимально використати корисну площу.

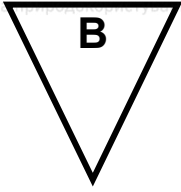
«*Тропікал*» – система, яка дозволяє холодильникам функціонувати при температурі 43 °С та вологості повітря 85%.

На мінімальну температуру в холодильній камері вказує, як правило, кількість сніжинок на дверцятах, при чому кожна означає зниження температури на 6 °С. Четверта сніжинка – температурний режим у відділі швидкого замороження.

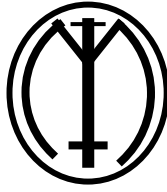
Знаки відповідності наведено на рис. 13 допоможуть зробити правильний вибір. Позначки державної класифікації країн наведені на рис. 14.

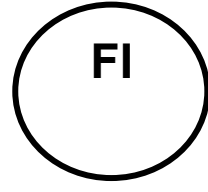
Національний університет
водного господарства
та природокористування

ПОЛЬЩА

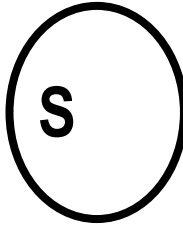
ІТАЛІЯ

ФІНЛЯНДІЯ

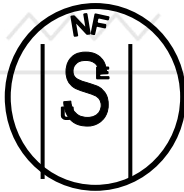
КАНАДА

ШВЕЦІЯ

ВЕЛИКОБРИТАНІЯ

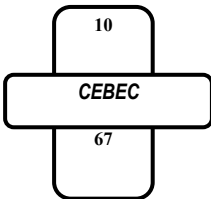
ФРАНЦІЯ

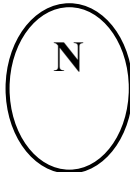
НІМЕЧЧИНА

АВСТРІЯ

БЕЛЬГІЯ

НОРВЕГІЯ

ГОЛЛАНДІЯ

ШВЕЙЦАРІЯ

Рис. 13. Знаки відповідності товарів

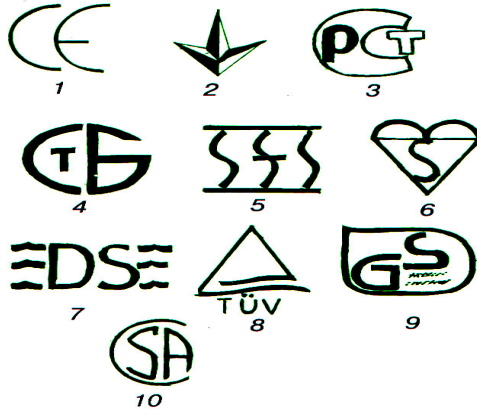

Рис. 14. Позначки державної сертифікації країн. 1- Європейського співтовариства; 2 – України, 3 – Росії; 4 – Білорусії; 5 – Фінляндії; 6 – Великобританії; 7 – Данії; 8,9 – Німеччини; 10 – Канади

Актуальним питанням є запровадження енергоощадних технологій. Такі прилади маркуються знаками рис. 15.

Рис. 15. Маркування енергоощадних приладів

МАРКУВАННЯ СИМВОЛОМ «е». З метою спрощення вільного руху товарів держави-члени Єдиного європейського ринку прийняли загальні правила, що застосовуються до попередньо упакованих товарів вагою від 5г до 10кг та місткістю від 5мл до 10л. Упаковка з маркуванням «е» означає, що товари задовольняють вимоги Директив ЄС 76/211/ЕЕС або 75/106/ЕЕС. Упаковані товари з маркуванням «е» повинні перевірятися лише в країні походження та можуть вільно продаватися на ринках Європейської співдружності та в Ліхтенштейні, Норвегії, країнах, що підписали Угоду про

Європейську екологічну зону (ЕЕА). Якщо країна походження не належить до держав, які формують «Єдиний ринок», товари повинні перевірятися в пункті в'їзду на територію «Спільного ринку» на території імпортера.

Маркування «е» діє, як метрологічний паспорт, визнаний спільним ринком, який охоплює близько 370 млн споживачів, та засвідчує, що і середнє значення чистого вмісту під час контролю партії є не меншою за номінальну кількість; лише невелика частина (не більше 2,5%) попередньо упакованих товарів в партії може відхилятися від допустимих меж і невідповідність кількості фасованого товару не повинна перевищувати дворазову допустиму недостачу.

МАРКУВАННЯ ТРАНСПОРТНОЇ ТАРИ – ідентифікаційна умовна позначка на транспортній тарі з інформацією про одержувача, відправника і способи поводження з упакованим товаром під час його транспортування і зберігання (ДСТУ 3993-2000).

МАСА БРУТТО – маса упаковки разом із продукцією.

МАСА НЕТТО – маса продукції без упаковки. Ціна на товар часто встановлюється за масою нетто, причому, в цій ціні враховується вартість упаковки. Для позначення маси товару разом із споживчою упаковкою, в якій він доставляється споживачеві (наприклад, банка консервів, тубик зубної пасти, флакон парфумів), застосовується поняття «напівнетто».

МАТЕРІАЛ ПАКУВАЛЬНИЙ – матеріал, який здатний виконувати функції допоміжних пакувальних засобів у вигляді амортизованої набивки прокладок, обгортки тощо.

МЕДИЧНЕ ПОПЕРЕДЖЕННЯ – інформація про шкідливий вплив вживання тютюнових виробів на здоров'я людини, що міститься на пачках, коробках, сувенірних коробках, а також на упаковці (за виключенням прозорих обгортки), в якій тютюнові вироби знаходяться в пачках або коробках. Медичне попередження складається з чорної прямокутної рамки товщиною не менше ніж три міліметри та тексту, який вміщується в таку рамку. Медичні попередження можуть бути основними та додатковими. {Статтю 1 доповнено абзацом згідно із Законом № 3425-IV від 09.02.2006} (Закон

України «Про державне регулювання виробництва і обігу спирту етилового, коньячного і плодового, алкогольних напоїв та тютюнових виробів» {Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1995, N 46, ст. 345} {Вводиться в дію Постановою ВР № 482/95-ВР від 19.12.95, ВВР, 1995, № 46, ст. 346}.

МЕНЕДЖЕР – фахівець, який професійно займається управлінською діяльністю в конкретній галузі функціонування підприємства.

МЕНЕДЖМЕНТ – управління (прогнозування, планування, регулювання, контроль) господарською діяльністю. Сукупність методів, засобів управління господарською діяльністю для досягнення поставленої мети. Менеджмент – вид діяльності, змістом якої є цілеспрямований вплив на працівників організації з метою координації їх дій для досягнення поставлених перед організацією цілей (див. екологічний менеджмент, менеджмент якості).

МЕНЕДЖМЕНТ ЯКОСТІ (згідно ДСТУ 2925-94 «Якість продукції. Оцінювання якості. Терміни і визначення») – сукупність характеристик продукції (процесу, послуги), які стосуються її здатності задовольняти встановлені і передбачені потреби. На якість впливають такі взаємопов'язані види діяльності, як проектування, виробництво та процес обслуговування чи ремонту. Для характеристики якості використовують, показник якості продукції – кількісну характеристику однієї чи декількох властивостей продукції, характеризують її якість, яку розглядають стосовно визначених умов її створення та експлуатації або споживання. Менеджмент якості, як напрямок розвитку менеджменту, розвивається стосовно і якості продукції, послуг, докільця та його об'єктів, систем менеджменту якості та систем екологічного менеджменту, інтегрованих систем менеджменту тощо. Нормативне забезпечення менеджменту якості в світі та в Україні є, зокрема, стандарти (гармонізовані в Україні); ISO 9000 «Управління якістю», ISO 14000 «Управління навколишнім середовищем», ідеологія TQM (Total Quality Management), стандарти НАССР (Система аналізу небезпеки і управління критичними точками) та ін. Із різноманітних

характеристик якості продукції виділяється сукупність властивостей, які обумовлюють її придатність задовольнити певні потреби. Кожна окрема властивість продукції – це об'єктивна особливість, яка може виявити себе при її створенні, обігу та споживанні та характеризується певними показниками. Рівень якості продукції – це відносна характеристика її якості, яка ґрунтується на порівнянні значень показників якості продукції, що оцінюється, з базовими значеннями. Оцінка рівня якості продукції – це сукупність операцій, які включають вибір номенклатури показників якості продукції, що оцінюється, визначення значень цих показників і співставлення їх з базовими. ДСТУ ISO 9004-1 «Управління якістю та елементи системи якості» підприємства, організації. На перспективу напрямом – менеджмент якості найбільше буде стосуватися менеджменту якості навколишнього природного середовища, (див. якість, маркування, екологічний менеджмент).

МЕНЕДЖМЕНТ ЯКОСТІ НА БАЗІ КОНЦЕПЦІЇ TQM.

Українською мовою концепція або філософія TQM найчастіше перекладається як «загальне (всеохоплююче, тотальне) керівництво якістю» або «загальне управління якістю». Однак найкоректнішим, мабуть, варто вважати переклад «загальний менеджмент якості». TQM на сьогодні вважається революцією в менеджменті якості. Як новий науково-практичний підхід до забезпечення якості сучасна концепція TQM склалась на початку 1980-х років під впливом ідей У. Шухарта, Е. Демінга, Дж. Джурана, А. Фейгенбаума, К. Ісікави і японського досвіду використання методології CWQC (управління якістю в рамках фірми в Японії). Найбільше поширення концепція отримала в таких промислово розкинутих країнах як США, ФРН, Велика Британія, Швеція, Японія, Південна Корея, Тайвань. Однак за єдності ідеології, чітко вираженій у назві концепції, в кожній країні вона трактувалась по-своєму, виходячи з особливостей її історичного розвитку і робіт з менеджменту якості. Так, за свідченням ряду спеціалістів-аналітиків, у США і Європі основний наголос в TQM робився на культурі виробництва, а в

східних державах – на статистичних методах і груповій діяльності у сфері якості.

МЕРЕЖА ТОРГОВЕЛЬНА РОЗДРІБНА – сукупність стаціонарних, тимчасових та пересувних торговельних об'єктів, а також аптеки для організування роздрібного продажу товарів, пунктів дистанційного продажу товарів, а також пунктів ремонту предметів особистого користування і домашнього вжитку, не пов'язаного з виробництвом цих виробів. *Дрібнороздрібна торговельна мережа* – частина роздрібною торговельної мережі, яка об'єднує торговельні об'єкти, розміщені в спорудах некапітального типу або в пересувних (переносних) технічних засобах, і призначена для організування продажу товарів певного асортименту з використанням найпростішої технології торговельного процесу (ДСТУ 4303:2004 «Роздрібна та оптова торгівля. Терміни та визначення понять»).

МЕТА СЕРТИФІКАЦІЇ. Метою сертифікації є: створення умов для діяльності підприємств, установ, організацій і підприємців на єдиному товарному ринку, а також для участі в міжнародному економічному, науково-технічному співробітництві і міжнародній торгівлі; сприяння споживачам у компетентному виборі продукції; сприяння експортові і підвищенню конкурентоздатності продукції; захист споживача від недобросовісного виробника (продавця, виконавця); контроль безпеки продукції для навколишнього середовища, життя, здоров'я і майна; підтвердження показників якості продукції заявлених виробниками (див. сертифікація, екологічна сертифікація).

МЕТА СЕРТИФІКАЦІЇ СИСТЕМ ЯКОСТІ. Метою сертифікації є: підтвердження відповідності системи якості і її елементів вимогам, встановленим у відповідних нормативних документах; підтвердження заявлених виробниками можливостей стабільно випускати продукцію (роботи, послуги) запланованої якості у встановлені контрактами (договорами) терміни й у запланованих обсягах; утворення сприятливих умов для сертифікації продукції; створення умов для впевненості споживачів у продукції (роботах, послугах), управління

організаціями-виробниками та іншими зацікавленими сторонами можливості виробників забезпечити продукцією (роботами, послугами), що відповідає установленим вимогам (див. сертифікація, мета сертифікації).

МЕТА СИСТЕМНОГО АНАЛІЗУ БЕЗПЕКИ І РИЗИКУ.

Для мети системного аналізу безпеки і ризику можуть використовуватись структурні моделі, які представляються у вигляді блок-схем або графів (наприклад, дерево відмов або подій), а вихідну інформацію задають у вигляді відомих значень ймовірностей безаварійної роботи елементів, інтенсивностей технічного ризику.

Методи дерева відмов або подій дозволяють врахувати функціональні взаємозв'язки елементів систем у вигляді логічних схем, враховуючих взаємозалежність відмов елементів або груп елементів. В загальному випадку як дерева відмов, так і дерева подій є лише наглядною ілюстрацією до простіших імовірнісних моделей. Однак вони представляють значний інтерес для спеціалістів, пов'язаних з експлуатацією, обслуговуванням і наглядом технічних об'єктів. Дерево відмов (дерево аварій) представляє складну графоаналітичну структуру, що лежить в основі словесно-графічного способу аналізу виникнення аварії із послідовностей і комбінацій, несправностей, відмов елементів системи. За допомогою аналізу дерева відмов фактично робиться спроба кількісно виразити ризик дедуктивним методом.

Дерево відмов ідентифікує події або ситуації, які створюють ризик, після чого ставиться питання: як могла виникнути така подія? Практична корисність дерева відмов залежить від точності верхньої події.

МЕТОД ВИПРОБУВАННЯ – сукупність правил застосування певних принципів для виконання випробувань.

МЕТОД ДИСКОНТУВАННЯ ГРОШОВИХ НАДХОДЖЕНЬ – метод оцінки, який враховує зміну вартості грошових коштів у часі.

МЕТОД ДОСЛІДЖЕНЬ – це правила застосування певних принципів і засобів досліджень на яких базуються конкретні методики досліджень. Рациональний вибір методики для

визначення певного інгредієнта зумовлений, з одного боку, агрегатним станом та якісним і кількісним хімічним складом харчової продукції, а з іншого можливостями самої методики аналізу.

Основними етапами є вибір методики, відбір проби, підготовка проби до аналізу, виконання аналізу, вимірювання аналітичного сигналу та статистична обробка та результатів аналізу. Вибір оптимальної методики характеризується величиною проби, яка залежить від очікуваного вмісту визначуваного інгредієнта та чутливості вимірювального аналітичного сигналу.

Селективність обраної методики впливає на тривалість та точність аналізу. Чим більш селективною є обрана методика, тим менше часу витрачається на аналіз, тому що немає потреби у виключенні компонентів, які заважають аналізу. Наприклад, атомно – абсорбційне визначення мікроелементів, зокрема, міді, цинку, кобальту та інших, є значно селективнішими, ніж визначення фотометричною методикою.

Можливість виконання аналізу безпосередньо на місці збору проби є важливою характеристикою методики тому, що хімічний склад може змінюватися в процесі транспортування та зберігання проб. Наприклад, визначення рН та Eh води обов'язково треба на місці відбору проби з урахуванням її температури та інших показників.

Вибір методики аналізу також регламентується межею визначення та точністю аналізу. Тобто конкретні методики та засоби вимірювальної техніки володіють нижньою і верхньою межею визначення та точністю (отримання результату з певною похибкою). Таку інформацію можливо отримати з характеристики методики виміру, а також з технічної характеристики засобу вимірювальної техніки такої методики. Методики та засоби вимірювальної техніки, вибрані для аналізу, повинні бути затвердженими у відповідних інстанціях саме для вибраних вимірювань, часто вони представлені в стандартах та інших видах нормативних документів.

МЕТОД ІНДИВІДУАЛЬНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ – спосіб продажу товарів, у процесі вибирання, комплектування

наборів, демонстрування окремих виробів у дії, перевіряння якості товарів та їх пакування і рахування вартості покупки здійснюють за участю продавця (ДСТУ 4303:2004 «Роздрібна та оптова торгівля. Терміни та визначення понять»).

МЕТОД РОЗДРІБНОГО ПРОДАЖУ ТОВАРІВ – сукупність та способів, за допомогою яких здійснюють продаж товарів покупцям (ДСТУ 4303:2004 «Роздрібна та оптова торгівля. Терміни та визначення понять»).

МЕТОД ТОВАРОЗНАВСТВА – системний підхід до пізнання споживної вартості (цінності) товарів і вивчення закономірностей її прояву і збереження.

МЕТОДИ ЕКСПЕРТИЗИ – прийоми отримання об'єктивних доказів інформації про фактичні характеристики об'єкта експертизи.

МЕТОДИ І ЗАСОБИ КОНЦЕПЦІЇ TQM. Концепція реалізується в організації завдяки використанню набору методів і засобів. На сьогодні у світовій практиці накопичений і продовжує постійно розширюватися такий арсенал цих методів і засобів, який дає можливість будь-якому підприємству використовувати їх для впровадження концепції TQM з урахуванням специфічних умов розвитку організації. Нижче розглянуто найвідоміші і найпоширеніші методи й засоби TQM.

1. Цикл Демінга (циклічна модель управління якістю PDCA), який поділяє управління якістю на чотири основні стадії: панування, реалізацію, перевірку і коригуючі дії.

2. Сім простих статистичних методів. До них належать: контрольний листок, діаграма Парето, причинно-наслідкова діаграма, гістограма, діаграма розкиду, розшарування даних і контрольна карта. Ці методи були виділені на початку 1950-х років японськими спеціалістами під керівництвом К. Ісікави. У своїй сукупності вони утворюють ефективну систему методів контролю й налізу якості. За їхньою допомогою, за свідченням К. Ісікави, можна вирішувати від 50 до 95% усіх проблем виробників. Вони можуть використовуватися в будь-якій послідовності, у будь-якому поєднанні, в різних аналітичних ситуаціях, їх можна розглядати і як цілісну систему, і як окремі інструменти аналізу.

3. Концепція «точно в строк». Суть цієї концепції, розробленої в японській суднобудівній промисловості в 1900-х роках, досить проста: виробляти і постачати готові вироби до моменту їх реалізації, складальні вузли – до моменту складання готового виробу, окремі деталі – до моменту складання вузлів, матеріали – до моменту виготовлення деталей. Засобом, який забезпечує управління виробництвом за методом «точно в строк», є «Канбан» – супровідна картка.

У виробництві «точно в строк» активне використання всіх матеріалів протиставлене пасивному стану на стадії запасу, коли вони відіграють лише роль носіїв витрат на зберігання. Така організація виробництва сприяє оперативному виявленню бракованих деталей: брак виключається докорінно, виключається випуск великих партій продукції з високим відсотком бракованих виробів. У цьому випадку споживач одержує продукцію більш високої якості і меншої вартості.

4. Розгортання функції якості. Сюди належать економіко-математичні методи, які в системі менеджменту якості вирішують такі задачі: аналіз побажань споживачів стосовно якості та ціни продукції; нормування вимог до якості продукції; визначення технічних вимог у сфері надійності продукції; оптимізація значень показників якості продукції; оцінювання технічного ріння продукції; аналіз якості продукції; аналіз витрат споживачів під час використання продукції; вивчення на стадії утилізації можливості використання продукції відповідної якості або після закінчення терміну використання тощо.

5. Аналіз видів і наслідків потенційних відмов. Містить опис процедури аналізу стосовно процесу проектування конструкції та процесу розроблення технології. Основними стадіями РФМТА є: підготовка, аналіз потенційних відмов (дефектів), оцінювання ризику, визначення заходів і перевірка результатів.

6. Методи технічного проектування якості Тагуті. Процес проектування за методами Тагуті складається з трьох етапів:

- системне проектування, спрямоване на створення базового прототипу з урахуванням найновіших досягнень науки і техніки. На цьому етапі вибираються матеріали, вузли і загальна компоновка виробу;

- параметричне проектування, завдання якого полягає в тому, щоб вибрати такі значення (або рівні) змінних, які забезпечують оптимізацію, раціоналізацію за критерієм стійкості до зовнішніх впливів пропонуванних об'єктів, за умови забезпечення попиту;

- допускове проектування, є заключним етапом інженерної розробки, суть якого полягає у встановленні економічно виправданих допусків. (див. менеджмент якості на базі концепції TQM).

МЕТОДИ ОЦІНКИ ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНОГО ЗБИТКУ – методи, що дають змогу визначити кількісну величину збитку. Вони засновані на трьох підходах: прямому обліку (порівнянні умовно «чистого» і «забрудненого» районів); аналітичному, що передбачає одержання кількісних залежностей за допомогою методів багатofакторного математичного аналізу; емпіричному, що передбачає використання готових залежностей, отриманих за допомогою перших двох методів.

МЕТОДИКА ВИМІРЮВАНЬ ПАРАМЕТРІВ (ЯКОСТІ) ПРОДУКЦІЇ – це чітко визначена послідовність правил і процедур з виконання вимірювань, підготовки, обробки для одержання результатів з потрібною точністю. Методика вимірювань є складовою методу вимірювання як сукупності засобів використання ЗВТ та принципів вимірювання для створення вимірювальної інформації. Методики вимірювань згідно вимог стандартизації повинні бути стандартизовані (вимоги яких однакові для виконання на території країни або світу, якщо така методика стандартизована, наприклад, в Міжнародній Організації зі Стандартизації). Згідно вимог стандартів методики вимірювань параметрів докiлля розробляються на процедури, конкретні роботи для отримання інформації про стан об'єктів навколишнього природного середовища. Окремі методики оформляються у вигляді стандартів так, наприклад, «Настанова ISO/IEC 56. Методика перегляду органом з сертифікації власної внутрішньої системи якості». Методика вимірювань є складовою частиною проведення вимірювального експерименту, до початку вимірювань необхідно вирішити:

- мету і завдання вимірів;
- наявність інформації про об'єкт (попередні виміри, діапазон вимірів);
- вимірювальні параметри;
- умови вимірювань;
- похибки вимірів;
- раціональний вибір методики вимірів.

Конкретні методики вимірів визначаються виходом вимірювальної величини, необхідною точністю результату, умовами проведення вимірів. Кожну фізичну величину можливо виміряти за декількома різними методиками. Методики в загальному випадку поділяють на фізичні, хімічні, фізико-хімічні. Для визначення хімічних інгредієнтів в об'єктах довкілля використовуються, наприклад, такі фізичні методики як спектрофотометрична і фотометрична.

МЕТОДИКА ВИПРОБУВАНЬ – організаційно-методичний документ, обов'язковий для виконання, що містить метод випробувань, засоби і умови випробувань, відбір проб, алгоритм виконання операцій з визначення однієї або декількох взаємопов'язаних характеристик властивостей об'єкта, форми подання даних і оцінки точності, вірогідності результатів, вимоги техніки безпеки і охорони навколишнього середовища.

МЕТРОЛОГІЯ – наука про вимірювання, теоретичні і практичні аспекти вимірювання у всіх галузях науки, техніки і виробництва. До головних задач метрології відносяться: загальна теорія вимірювань, методи вимірювань, методики проведення аналізу якості продукції, методика визначення точності вимірювань, забезпечення єдності вимірювань та методів передачі розмірів одиниць.

Метрологія як наука сформувалася і розвивалася впродовж багатьох століть, починаючи з історії Давнього Єгипту до наших часів. Широке залучення її надбань у практику виробництва фактично всіх галузей, науку, техніку, технологію, сприяло економічному розвитку цілих країн та цивілізації в цілому.

Об'єкт метрології – сукупність законодавчих основ діяльності, науково-технічного та прикладного забезпечення. Всі роботи з метрологічного забезпечення виконуються в

спеціалізованих організаціях: на найвищому рівні це – Державна служба технічного регулювання і споживчої політики України; в обласних та у великих містах – регіональні центри (наприклад, Рівнестандартметрологія); на підприємствах – відділи метрології або окремі посадові особи.

Метрологія як наука забезпечує нас знаннями щодо проведення вимірювань виробничих параметрів, показників якості продуктів харчування та вмістом забруднюючих речовин у навколишньому природному середовищі тощо. Вимірювальні операції виконуються лише за стандартними методиками (процедурами). Порівняння отриманих знань з гранично допустимими концентраціями також потребує стандартів (іншими словами, вони є стандартизованими).

Комплекс метрологічного і нормативного забезпечення потрібний для забезпечення продовольчої безпеки населення, контролю виробництва товарів продовольчої і не продовольчої груп товарів, забезпечення життєдіяльності суспільства в цілому.

МИТО – це обов’язковий внесок, який стягується митними органами даної країни при ввезенні товару на її територію або його вивозі з цієї території та є невід’ємною умовою такого ввозу або вивозу. Для вирішення екологічних завдань важливу роль грають ввізні і вивізні мита. Мита імпорتنі (ввізні), стягуються з товарів, увезених через кордон на територію країни. З урахуванням екологічних факторів найбільш поширеними видами інструментарію, який реалізується через імпорتنі мита, можна вважати встановлення екологічних ввізних мит (або підвищення митних тарифів) для екологічно несприятливих товарів, тобто тих, які можуть завдавати екологічної шкоди при їхній експлуатації на території країни. Як приклад товарів, до яких найчастіше застосовується зазначена міра, можна вважати: використані автомобілі (зокрема, діє в Україні); пестициди, відходи, озоноруйнівні речовини; миючі засоби та ін. Звільнення від ввізних мит (зменшення величини митних тарифів) застосовується для продукції екологічного призначення: екологічного обладнання; засобів моніторингу; рослин і тварин, що сприяють підтримці біорізноманіття в

країні, тощо. Мита експортні (вивізні) стягуються за товари, що вивозяться з країни. Встановлення вивізного мита (або митних тарифів) застосовується на продукцію, виробництво якої в країні, звідки вона вивозиться, пов'язане з нанесенням еколого-економічного збитку; до подібної продукції звичайно відноситься продукція первинної переробки природної сировини (метали, паливо, хімічна сировина), цінні рослини і тварини та ін. У світовій практиці використовуються також пільги, тобто звільнення від вивізного мита, що застосовується для стимулювання експорту продукції, виробництво якої сприяє заміщенню виробництва матеріаломісткості, енергоємної й збиткової продукції.

МІЖДЕРЖАВНИЙ СТАНДАРТ – регіональний стандарт, передбачений Угодою про проведення узгодженої політики в галузі стандартизації, метрології і сертифікації від 13 березня 1992 року та прийнятий Міждержавною радою із стандартизації, метрології і сертифікації (Закон України «Про стандартизацію» Відомості Верховної Ради (ВВР), 2014, № 31, ст.1058 {З змінами, внесеними згідно із Законом № 124-VIII від 15.01.2015}).

МІЖНАРОДНА ОРГАНІЗАЦІЯ СТАНДАРТИЗАЦІЇ – (ISO – International Organization for Standardization, Всесвітня федерація національних організацій стандартизації) – організація, членство в якій відкрито для відповідного національного органу будь-якої країни. ISO є неурядовою організацією, розроблені нею стандарти не є обов'язковими. Але той факт, що стандарти розробляються згідно з потребами сучасності та у всіх галузях, гарантує їх широке використання і визнання. Офіційними мовами є англійська, французька та російська.

Робочим органом ISO є Генеральна асамблея – засідання посадових осіб та делегатів, які призначаються країнами-членами ISO. Технічна робота ISO ведеться в рамках технічних комітетів (ТК), який створює підкомітети (ПК) і робочі групи (РГ) за окремими напрямками роботи.

Значення ISO на сучасному етапі підтверджується: операціями, пов'язаними з виробництвом, маркетингом,

обслуговуванням споживачів; розширенням систем зв'язку та підвищенням рівнів технічного співробітництва між фахівцями, урядами, установами; розвитком торгових відносин між країнами; удосконалення принципів консенсусу і відкритості в галузі стандартизації; пропагандою раціонального, корисного; безпеки і захисту навколишнього природного середовища та ін.

Світовий ринок організовано так, що вихід на нього з продукцією та послугами, які не відповідають вимогам міжнародних стандартів, практично неможливий.

В Україні діють більше 1500 національних стандартів, з яких майже 60% гармонізовані зі стандартами ISO/IEC (IEC – міжнародна електротехнічна комісія). Участь у міжнародній стандартизації дає можливість сприяти підвищенню технічного рівня і конкурентоспроможності вітчизняної продукції та погодження технічної політики України з технічною політикою торгових партнерів. Ефективним шляхом інтеграції України і світове співтовариство є пряме застосування міжнародних і європейських стандартів і перехід до добровільної стандартизації із закріпленням обов'язкових вимог у законодавчих актах прямої дії. У першу чергу, це досвід впровадження в Україні стандартів ДСТУ ISO серії 9000 та 14000, НАССР та ін.

МІЖНАРОДНА СТАНДАРТИЗАЦІЯ – стандартизація, участь у якій відкрита для відповідних органів усіх держав (Закон України «Про стандартизацію» Відомості Верховної Ради (ВВР), 2014, № 31, ст. 1058 {Із змінами, внесеними згідно із Законом № 124-VIII від 15.01.2015})

МІЖНАРОДНИЙ ВЕТЕРИНАРНИЙ (САНІТАРНИЙ) СЕРТИФІКАТ – сертифікат, форма та зміст якого відповідає рекомендаціям відповідних міжнародних організацій та видається державним лікарем ветеринарної медицини в країні експорту з інструкціями відповідних міжнародних організацій і засвідчує стан здоров'я тварин та/або вимоги щодо охорони здоров'я людини, яким повинен відповідати харчовий продукт, що експортується (Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про якість та безпеку харчових продуктів та

продовольчої сировини» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2005, № 50, ст. 533)).

МІЖНАРОДНИЙ СТАНДАРТ – документ, що прийнятий міжнародним уповноваженим органом із питань стандартизації і доступний для широкого кола користувачів. Наприклад, міжнародні стандарти ISO серії 14000 “Управління навколишнім середовищем» це – перша серія міжнародних стандартів з управління оточуючим середовищем, яка включає більш 20 опублікованих стандартів. Публікація перших п’яти стандартів відбулася в 1996 році. Більш того впровадження систем стандартів ДСТУ ISO 9000 «Управління якістю», ДСТУ ISO 14000 «Управління навколишнім середовищем», OHSAS 18001 «Безпека життєдіяльності» та інших є перепусткою на світові ринки торгівлі (так, наприклад, в ЄС на ринки допускають фірми що сертифікували системи управління якістю за вище названими стандартами).

Для українських підприємств впровадження стандартів ДСТУ ISO 14000, ДСТУ ISO 9000 та інших буде вигідним через: покращання системи управління підприємством та іміджу в тому числі у природоохоронній сфері; збільшення оціночної вартості основних фондів підприємства; економію енергії, сировини, ресурсів за рахунок економного і ефективного їх використання; залучення працівників високої кваліфікації; вихід на міжнародні ринки, отримання більших прибутків.

МІЖНАРОДНІ НОРМИ ПАКУВАННЯ – норми пакування, які координує Міжнародна організація зі стандартизації (ISO). За результатами координації і уніфікації національних норм здійснюється сприяння обміну товарами на світовому ринку і співпраці в галузі науки, техніки, економіки. Основні теми нормування в галузі пакування розглядаються в Комітеті з норм пакування. Комітет ISO TC122 займається нормами основ пакування, наприклад термінологією і розмірністю. Крім того, упаковка відіграє важливу роль під час нормування піддонів, вантажних одиниць і контейнерів Для нормування упаковки особливе значення мають роботи в комітетах: ISO KC51 (піддони для вантажних одиниць і методи використання матеріалів), ISO TC52 (легкі цистерни з металу),

ISO TC53 (скляні посудини), ISO TC104 (фрахтові контейнери). Відповідно до правил розпоряджень про товарообіг пакувальні норми орієнтують на використання єдиних вимірювань і на додержання певних мінімальних вимог до якості пакування. Таким чином, нормування робить значний внесок у забезпечення єдиних конкретних умов і захищає споживачів.

МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ, ІНСТРУКЦІЇ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ – стандарти, інструкції та рекомендації, що розроблені та прийняті Комісією з Кодексу Аліментаріус, ВООЗ, МЕБ та іншими міжнародними організаціями, якими розробляються рекомендації, інструкції та стандарти, пов'язані із захистом здоров'я та життя людей від харчових ризиків (Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про якість та безпеку харчових продуктів та продовольчої сировини» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2005, № 50, ст. 533)).

МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ СЕРІЇ ISO СЕРІЇ 9000 – системний комплекс нормативних документів для забезпечення якості продукції, розроблених Міжнародною організацією зі стандартизації.

— Такі стандарти гармонізовані в Україні та використовуються як національні. Головним достоїнством стандартів є їхня орієнтація на споживача, заснована на керуванні ресурсів і процесом підході, що передбачають лідерство керівництва й активні залучення персоналу в усі аспекти діяльності. Для поліпшення показників діяльності організації в стандартах ДСТУ ISO 9000 використовують вісім принципів управління якістю: орієнтація на споживача, лідерство, залучення персоналу, процесний підхід, системний підхід до керування, постійне поліпшення, ухвалення рішення на підставі факторів, взаємовигідні відносини з постачальниками.

В Україні чинні гармонізовані стандарти щодо систем управління які розроблені Технічним комітетом ISO/TC 176 «Управління якістю і забезпечення якості», Підкомітетом SC 2 «Системи якості»: ДСТУ ISO 9000 «Системи управління якістю основні положення та словник»; ДСТУ ISO 9001 «Системи управління якістю. Вимоги»; ДСТУ ISO/TK 10013: 2003.

«Настанови з розроблення документації системи управління якістю»; ДСТУ ISO 19011:2003 «Настанови щодо здійснення аудитів систем управління якістю і (або) екологічного управління».

Згідно з такими стандартами система управління якістю (система менеджменту якості) – це засіб, за допомогою якого організація спрямовує та контролює ті види діяльності, які впливають на якість. У широкому розумінні вона складається з організаційної структури, а також з планування, процесів, ресурсів і документації, які використовуються для досягнення певних цілей у сфері якості, забезпечення поліпшення продукції та послуг і виконання вимог замовників.

Системи менеджменту якості застосовуються у різних організаціях (фірмах) до всіх аспектів управління, наприклад, маркетингової, фінансової, екологічної діяльності. Стандарти на системи управління якістю не слід ототожнювати зі стандартами на якість продукції тому, що вони не виключають один одного. Стандарти на системи управління якістю розкривають механізми досягнення найвищих показників (в певній галузі) в тому числі і за конкурентними вимогами (показниками) стандартів, технічних умов, санітарних норм тощо. Переваги які отримує організація від впровадження систем управління якістю наступні: покращання діяльності підприємства у всіх сферах; досягнення та підтримання якості продукції та послуг з метою виконання вимог замовників (споживачів); надання доказу замовникам (споживачам) того, що організація здатна виконувати їхні вимоги відкриття нових ринкових можливостей або забезпечення сталості зайнятого сегменту ринку; Проведення сертифікації систем управління якістю та ін.

МІКРОБІОЛОГІЧНІ МЕТОДИ – методи дослідження товарів, що визначають ступінь забрудненості харчових продуктів мікроорганізмами, а також видовий склад мікрофлори, наявність у продуктах бактерій, які здатні викликати отруєння і захворювання людей.

МІКРОСТРУКТУРА АСОРТИМЕНТУ ТОВАРІВ – кількісне співвідношення видів і різновидів товарів у

номенклатурі конкретного суб'єкта ринку (ДСТУ 3993-2000 «Товарознавство. Терміни та визначення»).

МІНЕРАЛЬНІ ЕЛЕМЕНТИ – складова частина продуктів харчування, що відіграє величезну роль у фізіологічних процесах, формуванні і побудові тканин, підтриманні осмотичного тиску крові і інших рідин у організмі, забезпечують кислотно-лужну рівновагу тощо.

МІНІМАЛЬНИЙ СПОЖИВАЦЬКИЙ БЮДЖЕТ – набір продовольчих і непродовольчих товарів та послуг у натуральному і вартісному вираженні, що забезпечує задоволення основних фізіологічних і соціально-культурних потреб людини (ДСТУ 3993-2000 «Товарознавство. Терміни та визначення»).

МІНІМАЛЬНІ ОПТОВО-ВІДПУСКНІ ЦІНИ НА АЛКОГОЛЬНІ НАПОЇ – ціни, які визначаються за кодами виробів Української класифікації товарів зовнішньоекономічної діяльності за 1 літр 100-відсоткового спирту, обраховані виходячи з найнижчої оптової ціни на вітчизняну або контрактної вартості на імпортовану продукцію та податків і зборів, які відповідно до чинного законодавства підлягають сплаті з одиниці продукції вітчизняними виробниками й імпортерами, та з урахуванням вартості тари; {Статтю 1 доповнено абзацом згідно із Законом N 3032-III від 07.02.2002, із змінами, внесеними згідно із Законом № 2505-IV від 25.03.2005} (Закон України «Про державне регулювання виробництва і обігу спирту етилового, коньячного і плодового, алкогольних напоїв та тютюнових виробів» {Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1995, № 46, ст. 345} {Вводиться в дію Постановою ВР № 482/95-ВР від 19.12.95, ВВР, 1995, № 46, ст. 346})

МІНІМАЛЬНІ РОЗДРІБНІ ЦІНИ НА АЛКОГОЛЬНІ НАПОЇ – ціни, які визначаються виходячи з мінімальних оптово-відпускних цін на цю продукцію та торговельної надбавки; {Статтю 1 доповнено абзацом згідно із Законом № 3032-III від 07.02.2002, із змінами, внесеними згідно із Законом № 2505-IV від 25.03.2005} (Закон України «Про державне регулювання виробництва і обігу спирту етилового, коньячного

і – плодового, алкогольних напоїв та тютюнових виробів» {Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1995, № 46, ст. 345} {Вводиться в дію Постановою ВР № 482/95-ВР від 19.12.95, ВВР, 1995, № 46, ст. 346})

МІНІМАЛЬНІ СПЕЦИФІКАЦІЇ ЯКОСТІ – характеристики якості, встановлені у вигляді органолептичних, хімічних, біологічних та фізичних характеристик харчового продукту, яким повинен відповідати певний харчовий продукт для того, щоб вважатися придатним для споживання людиною протягом його терміну придатності (Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про якість та безпеку харчових продуктів та продовольчої сировини» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2005, № 50, ст. 533)).

МІНІМАРКЕТ – крамниця самообслуговування, торговельною площею до 200 кв.м з асортиментом продовольчих товарів не менше 500 асортиментних позицій (ДСТУ 4303:2004 «Роздрібна та оптова торгівля. Терміни та визначення понять»).

МІСТКІСТЬ ТАРИ – параметр тари, визначений її внутрішніми розмірами (ДСТУ 2890-94 «Тара і транспортування. Терміни та визначення»).

МІСЦЕ ТОРГОВЕЛЬНЕ – спеціально обладнане, певного розміру робоче місце продавця в крамниці або поза нею для організування та здійснювання роздрібного або оптового продажу товарів із додержанням чинних правил торговельного обслуговування та порядку розрахунків із покупцями (ДСТУ 4303:2004 «Роздрібна та оптова торгівля. Терміни та визначення понять»).

МІЦНІСТЬ – здатність матеріалу протистояти руйнуванню, а також незворотній зміні форми (пластичні деформації) під час дії зовнішніх навантажень, у вузькому значенні – тільки опір руйнуванню. Тобто навантаження, при якому матеріал руйнується, називають руйнівним. Показником, який характеризує міцність матеріалів, є *руйнівна напруга* (межа міцності) – це відношення максимального навантаження, яке передре руйнуванню, до початкової площі поперечного розрізу

зразка, або – властивість продукту протистояти деформації або механічному руйнуванню.

МІШОК – вид транспортної тари з м'якого матеріалу (тканина, джут, папір, поліетилен, може бути комбінованим, багатошаровим) для сипкої або дрібноштучної продукції. Розрізняють *мішок джутовий* – вид транспортної тари, що застосовується для зберігання і реалізації сипкої продукції; з *клапаном* – мішок зі спеціальним пристроєм-клапаном для автоматизованого наповнення сипким продуктом; з *рукавної плівки* – тара, що виконана з одного або декількох плоских шарів термопластичної гнучкої плівки (як правило, у рулоні), можливі в комбінації з іншими гнучкими матеріалами, закрита принаймні з одного боку і здатна забезпечити властивості, необхідні для наповнення її продукцією; *плоский* – мішок, що виготовлений з плоского рукава та ін.

МОДЕЛЮВАННЯ – метод дослідження, при якому відбувається заміна конкретного об'єкта досліджень (оригіналу) іншими, подібним до нього (моделлю). Представлення певних властивостей поведінки реальної системи шляхом логіко-математичних дій, які здійснюються вручну або за допомогою обчислювальної машини.

МОЛОКО СИРЕ – продукт нормальної секреції молочних залоз однієї або декількох здорових корів, овець, кіз, буйволиць, кобил, температура якого не перевищує 40 °С і який не піддавався будь-якій обробці (Закон України «Про молоко та молочні продукти» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2004, № 47, ст. 513)).

МОЛОКОПЕРЕРОБНЕ ПІДПРИЄМСТВО – підприємство, яке закупає молоко та молочну сировину, має виробничі потужності та умови для переробки молочної сировини {Абзац дванадцятий статті 1 в редакції Закону № 2132-VI від 15.04.2010; із змінами, внесеними згідно із Законом № 442-VII від 05.09.2013} (Закон України «Про молоко та молочні продукти» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2004, № 47, ст. 513)).

МОЛОЧНА СИРОВИНА – молоко, яке піддавалося попередній фізичній обробці (фільтрації, охолодженню), а

також будь-які молочні продукти, що містять виключно складові молока (молочний жир, молочний білок, лактозу) і можуть бути використані у виробництві іншої продукції {Абзац восьмий статті 1 в редакції Закону N 2132-VI від 15.04.2010} (Закон України «Про молоко та молочні продукти» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2004, № 47, ст. 513)).

МОЛОЧНІ ПРОДУКТИ – продукти, одержані з молока або молочної сировини, які можуть містити харчові добавки, необхідні для виробництва, за умови, що ці добавки ні частково, ні повністю не замінюють складових молока (молочний жир, молочний білок, лактозу) {Абзац дев'ятий статті 1 в редакції Закону № 2132-VI від 15.04.2010} (Закон України «Про молоко та молочні продукти» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2004, № 47, ст. 513)).

МОТИВАЦІЙНІ ІНСТРУМЕНТИ ЕКОЛОГІЗАЦІЇ – засоби впливу на інтереси економічних суб'єктів, що формують бажання людей ставити і досягати цілі екологізації економіки. Розглядаються такі групи мотиваційних інструментів: інструменти прямого регулювання (заборони, процедури визнання і реєстрації, стандарти, квоти, ін.); економічні інструменти (податки, тарифи, платежі); інструменти обов'язкового інформування (екологічне маркірування, декларування вмісту, вимоги екологічних стандартів); інструменти добровільного інформування; добровільні угоди з екологічних питань (самозобов'язання, сертифікація систем менеджменту якості та (або) екологічного менеджменту); інструменти екологічного захисту споживача (економічні і моральні санкції, суспільний тиск); нетрадиційні угоди (еколізинг, розподіл екологічної відповідальності); нетрадиційні форми співробітництва (наприклад співробітництво між виробником і споживачем), (див. інструменти екологізації).

МОТИВАЦІЯ – відносно стабільна система мотивів (тобто спонукальних причин, приводів для дії), що визначає поведінку даного суб'єкта. Мотивація поділяється на дві основні групи: негативну (покарання) і позитивну (заохочення). Негативна мотивація призначена, головним чином, для реалізації механізмів негативного зворотного зв'язку, позитивна –

пов'язана з втіленням в життя механізмів позитивного зворотного зв'язку. Мотивація це також сукупність внутрішніх і зовнішніх рушійних сил, що спонукають до діяльності, задають межі і форми діяльності, і спрямовують цю діяльність на досягнення певних цілей (див. мотиваційні інструменти екологізації).

МОТИВАЦІЯ ЕКОЛОГІЗАЦІЇ – цілеспрямоване формування системи мотивів для досягнення цілей екологізації (див. також інструменти екологізації).

Н

НАДБАВКА ТОРГОВЕЛЬНА – це різниця між ціною продажу і ціною закупівлі товару, яка забезпечує продавцю покриття витрат обігу з продажу даного товару та одержання прибутку (ДСТУ 4303:2004 «Роздрібна та оптова торгівля. Терміни та визначення понять»).

НАДІЙНІСТЬ – властивість об'єкта виконувати задані функції, зберігаючи в часі значення встановлених експлуатаційних показників у заданих межах, відповідних до заданих режимів та умов користування, технічного обслуговування, ремонтів, зберігання й транспортування. Це якісна характеристика товару, яка визначає його властивість зберігати в установлених межах значення всіх параметрів щодо здатності виконувати потрібні функції в заданих режимах та умовах застосування, технічного обслуговування, зберігання та транспортування (ДСТУ 3993-2000 «Товарознавство. Терміни та визначення»).

НАЛЕЖНА ПРАКТИКА ВИРОБНИЦТВА – практика виробництва харчових продуктів і допоміжних засобів та матеріалів для виробництва та обігу харчових продуктів, яка необхідна для виробництва безпечних та якісних продуктів, що відповідають технічним регламентам, санітарним заходам та іншим вимогам, що визначені у Законі України «Про внесення змін до Закону України «Про якість та безпеку харчових продуктів та продовольчої сировини» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2005, № 50, ст. 533).

НАЛЕЖНИЙ РІВЕНЬ ЗАХИСТУ ЗДОРОВ'Я ЛЮДЕЙ –

рівень захисту, що вважається достатнім при розробці санітарних заходів для захисту здоров'я та життя людей від несприятливого впливу, стосовно якого розробляються ці санітарні заходи, тобто прийнятний рівень ризику від настання несприятливого впливу (Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про якість та безпеку харчових продуктів та продовольчої сировини» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2005, № 50, ст. 533)).

НАНОТЕХНОЛОГІЯ – технології, що оперують виробничими чинниками, величиною близько нанометра, тобто однієї мільярдної частки метра. Ці розміри менше довжини хвилі видимого світла і співставні з розмірами атома. Перехід від «мікро» до «нано» – не кількісний, а якісний, такий, що означає стрибок від маніпуляції речовиною до маніпуляції окремими атомами. При успішному розвитку, нанотехнології зроблять можливим ряду прикладних технічних, соціальних і екологічних: виробництво наномашин, тобто механізмів-роботів величиною з молекулу; виготовлення активних виробничих елементів, чії розміри порівнянні з розмірами молекул; вже сьогодні такі технологічні одиниці ми маємо у вигляді комп'ютерної інтегральної схеми – чіпа; виробництво речовин із заданими властивостями; молекулярний ремонт біологічних організмів; перебудова структур будь-якої речовини; це, зокрема, може бути активно використано для вирішення екологічних проблем; створення технологій, що само відтворюються.

НАССР (СИСТЕМА АНАЛІЗУ РИЗИКІВ ТА КОНТРОЛЮ (РЕГУЛЮВАННЯ) У КРИТИЧНИХ ТОЧКАХ) – система для ідентифікації, оцінки, аналізу та контролю ризиків, що є важливими для безпечності харчових продуктів (Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про якість та безпеку харчових продуктів та продовольчої сировини» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2005, № 50, ст. 533)). Вона покликана ліквідувати ризик для здоров'я, пов'язаний із вживанням харчових продуктів, а надалі скоротити кількість випадків інфекційних захворювань і

отруєнь харчовими продуктами. Принципи цієї системи внесено до законодавства деяких країн, а її наявність на підприємстві виробника є у більшості випадків обов'язковою умовою під час укладання контрактів на постачання харчових продуктів. Концепція НАССР існує у двох варіантах – «НАССР у застосуванні до певного продукту» і «Загальна концепція НАССР». На практиці НАССР використовують переважно для певних продуктів, а загальна концепція є альтернативним підходом, який більшою мірою застосовують підприємства із широким асортиментом продукції. Нині розроблено велику кількість моделей загальної концепції НАССР. Вони мають стати основою стандартів, хоча й потребують удосконалення урядовими інституціями і промисловцями.

НАСТАНОВА З ЯКОСТІ – документ, який регламентує систему управління якістю організації.

НАУКОЄМНІ ПРОДУКЦІЯ – види товарів, в яких витрати на наукові дослідження та інформацію перевищують витрати на інші виробничі чинники (сировина, матеріали, енергія, амортизація основних фондів). Наукоємність товарів може бути приблизно оцінена прибутком, який приносить ціна одного кілограма даного виробу. Річ у тому, що ціна будь-яких матеріальних субстанцій звичайно коливається в межах від декількох центів до декількох доларів за кілограм. Тому істотні межі відмінності в одержуваному прибутку обумовлені саме різними витратами на знання (науку). Іншою непрямою характеристикою наукоємності виробу є рівень його рентабельності (тобто співвідношення одержуваного прибутку від продажу і витрат на виробництво).

НАЦІОНАЛЬНА СТАНДАРТИЗАЦІЯ – стандартизація, що здійснюється на рівні однієї держави (Закон України «Про стандартизацію» Відомості Верховної Ради (ВВР), 2014, № 31, ст. 1058 {Із змінами, внесеними згідно із Законом № 124-VIII від 15.01.2015})

НАЦІОНАЛЬНИЙ ЗНАК ВІДПОВІДНОСТІ – знак, який засвідчує відповідність позначеної ним продукції вимогам технічних регламентів з підтвердження відповідності, які поширюються на неї. Правила застосування національного знака

відповідності затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 29.11.2001 р. Знак відповідності наноситься тільки на ті види продукції, опис яких міститься в технічних документах з підтвердження відповідності та наноситься на виріб та (або) етикетку, тару, пакування тощо.

Виробник зобов'язаний наносити національний знак відповідності в законодавчо регульованій сфері на продукцію, відповідність якої він засвідчив декларацією. Для окремих видів продукції, яка може становити небезпеку для життя і здоров'я людини, тварин, рослин, а також майна та охорони довкілля, ця процедура запроваджується технічними регламентами з підтвердження відповідності.

Національний знак відповідності зображений на рис. 16.

Рис. 16. Національний знак відповідності України

Вимоги до знаку, порядок та правила в його застосування встановлені ДСТУ 2296-95.

Фактично всі економічно розвинені країни володіють своїм знаком відповідності, що має індивідуальне зображення. Для встановлення відповідності використовують процедуру ідентифікації – процедура, за допомогою якої встановлюється відповідність продукції вимогам, що пред'являються до неї (до конкретного виду або типу) у нормативних або інформаційних документах.

НАЦІОНАЛЬНИЙ ОРГАН СТАНДАРТИЗАЦІЇ – орган стандартизації, визнаний на національному рівні, що має право бути національним членом відповідних міжнародних та регіональних організацій стандартизації (Закон України «Про стандартизацію» Відомості Верховної Ради (ВВР), 2014, № 31, ст. 1058 {Із змінами, внесеними згідно із Законом № 124-VIII від 15.01.2015}).

НАЦІОНАЛЬНИЙ СТАНДАРТ – стандарт, прийнятий національним органом стандартизації та доступний для широкого кола користувачів (Закон України «Про

стандартизацію» Відомості Верховної Ради (ВВР), 2014, № 31, ст.1058 {Із змінами, внесеними згідно із Законом № 124-VIII від 15.01.2015}).

НЕБЕЗПЕЧНА ПРОДОВОЛЬЧА ПРОДУКЦІЯ – продовольча продукція, показники безпеки якої не відповідають встановленим в Україні для даного виду продукції або зазначеним у декларації про відповідність, нормативних документах та нормативно-правових актах, а також продовольча продукція, споживання (використання) якої пов'язане з підвищеним ризиком для здоров'я і життя людини; (Статтю 1 доповнено абзацом згідно із Законом № 191-IV (191-15) від 24.10.2002.) (ЗАКОН УКРАЇНИ «Про якість та безпеку харчових продуктів і продовольчої сировини» (Відомості Верховної Ради (ВВР), 1998, № 19, ст. 98) (Із змінами, внесеними згідно із Законами № 2681-III (2681-14) від 13.09.2001, ВВР, 2002, № 1, ст. 2 № 191-IV (191-15) від 24.10.2002, ВВР, 2002, № 48, ст. 359).

НЕБЕЗПЕЧНИЙ ФАКТОР (У ХАРЧОВИХ ПРОДУКТАХ) – будь-який хімічний, фізичний, біологічний чинник, речовина, матеріал або продукт, що впливає або за певних умов чи рівнів концентрації може негативно впливати через харчування на здоров'я людини (Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про якість та безпеку харчових продуктів та продовольчої сировини» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2005, № 50, ст. 533)).

НЕБЕЗПЕЧНИЙ ХАРЧОВИЙ ПРОДУКТ – харчовий продукт, який не відповідає вимогам, встановленим Законом України «Про внесення змін до Закону України «Про якість та безпеку харчових продуктів та продовольчої сировини» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2005, № 50, ст. 533).

НЕБЕЗПЕЧНІ ВІДХОДИ – відходи, що мають такі фізичні, хімічні, біологічні чи інші небезпечні властивості, які створюють або можуть створити значну небезпеку для навколишнього природного середовища і здоров'я людини та які потребують спеціальних методів і засобів поводження з ними; (Абзац третій статті 1 в редакції Закону № 3073 від 07.03.2002) (Закон України «Про відходи» (Відомості Верховної

Ради (ВВР), 1998, № 36-37, ст. 242)).

НЕДІЙСНИЙ МІЖНАРОДНИЙ ВЕТЕРИНАРНИЙ (САНІТАРНИЙ) СЕРТИФІКАТ – сертифікат, який оформлений нерозбірливо, містить неповні або недостовірні відомості, строк дії якого закінчився, має незасвідчені виправлення або підчистки, містить суперечливу або несумісну інформацію, складений мовою, яка не сумісна із офіційними зразками сертифікатів, виданий на харчові продукти, імпорт яких заборонено, або іншим чином не відповідає вимогам країни призначення харчового продукту (Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про якість та безпеку харчових продуктів та продовольчої сировини» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2005, № 50, ст. 533)).

НЕДОЛІК – будь-яка невідповідність продукції вимогам нормативно-правових актів і нормативних документів, умовам договорів або вимогам, що пред'являються до неї, а також інформації про продукцію, наданій виробником (виконавцем, продавцем) (Закон України «Про захист прав споживачів» Відомості Верховної Ради УРСР (ВВР), 1991, № 30, ст. 379, ДСТУ 3993-2000 «Товарознавство. Терміни та визначення»).

НЕЗАКОННЕ ВИРОБНИЦТВО СПИРТУ АЛКОГОЛЬНИХ НАПОЇВ ТА ТЮТЮНОВИХ ВИРОБІВ – виробництво спирту етилового, коньячного і плодового, спирту етилового ректифікованого виноградного, спирту етилового ректифікованого плодового, спирту-сирцю виноградного, спирту-сирцю плодового, алкогольних напоїв та тютюнових виробів без наявності ліцензії на цей вид підприємницької діяльності {Статтю 1 доповнено абзацом згідно із Законом N 1685-III від 20.04.2000, із змінами, внесеними згідно із Законом N 3032-III від 07.02.2002} (Закон України «Про державне регулювання виробництва і обігу спирту етилового, коньячного і плодового, алкогольних напоїв та тютюнових виробів» {Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1995, № 46, ст. 345} {Вводиться в дію Постановою ВР № 482/95-ВР від 19.12.95, ВВР, 1995, № 46, ст. 346}).

НЕЗАКОННИЙ ОБІГ АЛКОГОЛЬНИХ НАПОЇВ І ТЮТЮНОВИХ ВИРОБІВ – імпорт, експорт,

транспортування, зберігання, торгівля спиртом етиловим, коньячним і плодовим, спиртом етиловим ректифікованим виноградним, спиртом етиловим ректифікованим плодовим, спиртом-сирцем виноградним, спиртом-сирцем плодовим, алкогольними напоями та тютюновими виробами з порушенням вимог законодавства, що регулює ці питання; {Статтю 1 доповнено абзацом згідно із Законом N 1685-III від 20.04.2000, із змінами, внесеними згідно із Законом N 3032-III від 07.02.2002} (Закон України «Про державне регулювання виробництва і обігу спирту етилового, коньячного і плодового, алкогольних напоїв та тютюнових виробів» {Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1995, № 46, ст. 345} {Вводиться в дію Постановою ВР N 482/95-ВР від 19.12.95, ВВР, 1995, № 46, ст. 346}).

НЕКОНДИЦІЙНИЙ ТОВАР – товар, який не відповідає вимогам нормативної документації, не може бути доведений до встановленого рівня якості, але не втратив остаточно своєї споживчої вартості.

НЕОБРОБЛЕНИЙ ХАРЧОВИЙ ПРОДУКТ ТВАРИННОГО ПОХОДЖЕННЯ – м'ясо, риба, молюски і ракоподібні, у тому числі свіжі, охолоджені або заморожені, та яйця, молоко, мед та їх продукти, які були вироблені шляхом зміни їх первинного стану без додавання харчових добавок, ароматизаторів або інших харчових продуктів (Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про якість та безпеку харчових продуктів та продовольчої сировини» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2005, № 50, ст. 533)).

НЕОДНОРІДНІСТЬ ПРОДУКЦІЇ – властивість продукції, коли її змінюваність виходить за певні межі хоча б одного її параметра.

НЕПЕРЕБОРНА СИЛА – дія надзвичайної ситуації техногенного, природного або екологічного характеру, яка унеможливує надання відповідної послуги відповідно до умов договору (Закон України «Про житлово-комунальні послуги» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2004, № 47, ст. 514)).

НЕПЕРЕРВНИЙ СПОСІБ ПАКУВАННЯ – автоматизований процес надання форми упаковці, її заповнення

і закупорювання. Існує дві схеми цього процесу: горизонтальний і вертикальний.

НЕПРАВИЛЬНО МАРКОВАНИЙ ХАРЧОВИЙ ПРОДУКТ – харчовий продукт вважається неправильно маркованим, якщо: 1) етикетка підроблена або вводить в оману; 2) харчовий продукт продається під назвою іншого продукту; 3) інформація на етикетці представлена недержавною мовою; 4) харчовий продукт упакований, заповнений у тару або підготовлений таким чином, що це вводить в оману; 5) етикетка харчового продукту не відповідає обов'язковим вимогам цього Закону щодо етикетування харчового продукту; 6) етикетка містить слова, словосполучення або дані, які важко прочитати або зрозуміти звичайному споживачу за звичайних умов використання, показу та продажу товару; 7) харчовий продукт піддавався дозволеним радіоактивній обробці у будь-якій формі з метою збереження та забезпечення безпечності харчового продукту, а інформація про назву та адресу виробника, який здійснив радіоактивну обробку, не зазначена на етикетці згідно з вимогами етикетування, що визначені у цьому Законі, за винятком нефасованого товару, який не має етикеток та інформація стосовно якого повинна супроводжувати обіг, зазначатися у супровідному документі, який засвідчує те, що нефасований харчовий продукт піддавався радіоактивній обробці (Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про якість та безпеку харчових продуктів та продовольчої сировини» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2005, № 50, ст. 533)).

НЕПРИДАТНИЙ («ЕДАЛТЕРОВАНИЙ») ХАРЧОВИЙ ПРОДУКТ – харчовий продукт вважається непридатним до споживання людиною («едалтерованим»), якщо він: 1) містить отруйну або шкідливу речовину, яка робить його небезпечним для здоров'я людини (за винятком речовин, які не є доданими речовинами, якщо такі речовини є присутніми на рівнях, що не вважаються шкідливими для здоров'я людини); 2) містить додані отруйні або шкідливі речовини (за винятком пестицидів у сільськогосподарській сировині, а також харчових добавок, барвників або лікарських препаратів для тварин, які дозволені і

не перевищують встановлених максимальних меж залишків або рівнів включення); 3) не відповідає обов'язковим мінімальним специфікаціям якості; 4) підготовлений, запакований чи у будь-який інший спосіб вироблений або знаходиться в обігу у такий спосіб чи за таких умов, що може спричинити його забруднення та небезпеку для здоров'я людини; 5) повністю або частково отриманий з хворої тварини або тварини, що була забитою у будь-який інший спосіб, ніж на скотобійні, яка знаходиться під наглядом; 6) знаходиться у контейнері або упаковці, який частково або повністю складається з отруйних або шкідливих речовин (речовини), що може зробити харчовий продукт небезпечним для здоров'я людини; 7) цілеспрямовано підданий радіації, за винятком використання радіаційної технології для прийнятних технічних цілей і відповідно до встановлених міжнародних вимог безпечного використання та застосування радіаційної іонізуючої технології; 8) містить харчову добавку, яка не затверджена для використання в Україні, або харчову добавку, яка не дозволена для використання у певному харчовому продукті, або харчову добавку, яка затверджена для використання у певному харчовому продукті, але була включена в обсязі, що перевищує рівень включень, встановлений санітарними заходами або технічними регламентами, або, якщо такі відсутні, – рівень включень, встановлений відповідними міжнародними організаціями; 9) містить пестициди або ветеринарні препарати чи їх залишки, які не дозволені у харчовому продукті, або залишки пестицидів чи ветеринарних препаратів у харчовому продукті перевищують максимальні межі залишку, встановлені санітарними заходами, або, якщо останні відсутні, – максимальні межі залишку, встановлені відповідними міжнародними організаціями; 10) якщо будь-який корисний інгредієнт був частково або повністю виключений з харчового продукту, якщо будь-яка речовина була частково або повністю замінена в харчовому продукті, якщо пошкодження або недоброякісність харчового продукту була прихована у будь-який спосіб або для збільшення обсягу чи ваги, або для зменшення його якості чи властивостей, або необґрунтовано (безпідставно) робить його більш привабливим чи таким, що має

більшу цінність; 11) іншим чином не відповідає відповідним санітарним заходам або технічним регламентам (Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про якість та безпеку харчових продуктів та продовольчої сировини» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2005, № 50, ст. 533)).

НЕСТАНДАРТНИЙ ТОВАР – товар, який не задовольняє вимоги нормативно-технічної документації.

НЕЧЕСНА ПІДПРИЄМНИЦЬКА ПРАКТИКА – будь-яка підприємницька діяльність або бездіяльність, що суперечить правилам, торговим та іншим чесним звичаям та впливає або може вплинути на економічну поведінку споживача щодо продукції (Закон України «Про захист прав споживачів» Відомості Верховної Ради УРСР (ВВР), 1991, № 30, ст. 379).

НЕЯКІСНА ПРОДОВОЛЬЧА ПРОДУКЦІЯ – продовольча продукція, якісні показники та споживчі властивості якої не відповідають зазначеним у декларації про відповідність, нормативних документах чи нормативно-правових актах, а також продовольча продукція, якість якої не може задовольнити потреб споживача у задекларованому обсязі (Статтю 1 доповнено абзацом згідно із Законом № 191-IV (191-15) від 24.10.2002 «Про якість та безпеку харчових продуктів і продовольчої сировини» (Відомості Верховної Ради (ВВР), 1998, № 19, ст. 98 із змінами, внесеними згідно із Законами № 2681-III (2681-14) від 13.09.2001, ВВР, 2002, № 1, ст. 2 № 191-IV (191-15) від 24.10.2002, ВВР, 2002, № 48, ст. 359).

Неякісна та небезпечна продукція – це: 1) продукція, яка не відповідає вимогам чинних в Україні нормативно-правових актів і нормативних документів стосовно відповідних видів продукції щодо її споживчих властивостей; 2) продукція, яка не відповідає обов'язковим вимогам чинних в Україні нормативно-правових актів і нормативних документів щодо її безпеки для життя і здоров'я людини, майна і довкілля; 3) продукція, якій з метою збуту споживачам виробником (продавцем) навмисне надано зовнішнього вигляду та (або) окремих властивостей певного виду продукції, але яка не може бути ідентифікована як продукція, за яку вона видається; 4) продукція, під час маркування якої порушено встановлені законодавством вимоги

щодо мови маркування та (або) до змісту і повноти інформації, яка має при цьому повідомлятися; 5) продукція, строк придатності якої до споживання або використання закінчився; 6) продукція, на яку немає передбачених законодавством відповідних документів, що підтверджують якість та безпеку продукції (Закон України «Про вилучення з обігу, переробку, утилізацію, знищення або подальше використання неякісної та небезпечної продукції» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2000, № 12, ст. 95)).

НОВИЙ ПІДХІД ДО СТАНДАРТИЗАЦІЇ – метод, за допомогою якого на законодавчому рівні визначають обов'язкові основні вимоги до продукції для забезпечення високого рівня захисту населення, тоді як технічне вирішення цих завдань залишено на розсуд зацікавлених і компетентних сторін (А. Ханету, 2005). Відповідно до Нового підходу (Резолюція Ради ЄС від 7 травня 1985 року «Про Новий підхід до технічної гармонізації та стандартів»), тільки важливі вимоги до товарів щодо безпеки, захисту здоров'я, захисту прав споживачів і захисту довкілля потрібно гармонізувати у формі обов'язкових технічних регламентів, ухвалених Радою ЄС.

НОВИЙ ХАРЧОВИЙ ПРОДУКТ – харчовий продукт, включаючи інгредієнти такого харчового продукту, який ще не виходив на споживчий ринок України, тому що цей харчовий продукт: 1) має нову або цілеспрямовано модифіковану первісну молекулярну структуру; 2) містить або складається з генетично модифікованих організмів; 3) виготовлений, але не містить генетично модифікованих організмів; 4) містить або виділений з мікроорганізмів, грибів та водоростей; 5) містить або виділений з рослин та інгредієнтів харчових продуктів, виділених із тварин, за винятком харчових продуктів, включаючи інгредієнти цих харчових продуктів, що отримані за традиційними методами розведення тварин та мають історію безпечного харчового споживання; 6) вироблений шляхом застосування виробничого процесу, що раніше не використовувався і який може призвести до значних змін у складі та структурі харчових продуктів або інгредієнтів цих харчових продуктів та вплинути на їх поживну цінність, обмін речовин або рівень небезпечних

факторів (Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про якість та безпеку харчових продуктів та продовольчої сировини» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2005, № 50, ст. 533)).

Нові харчові продукти (нова продовольча сировина) – харчові продукти та продовольча сировина, які: (Статтю 1 доповнено абзацом згідно із Законом № 191-IV (191-15) від 24.10.2002.) вперше розроблені (отримані) в Україні і для яких ще не встановлено показників якості та безпеки (Статтю 1 доповнено абзацом згідно із Законом № 191-IV (191-15) від 24.10.2002.) виготовлені з використанням харчових компонентів, що раніше в аналогічному харчовому продукті не використовувалися, або склад таких компонентів змінено, у тому числі методами генної інженерії (Статтю 1 доповнено абзацом згідно із Законом № 191-IV (191-15) від 24.10.2002.) вироблені за новою технологією, що істотно змінює їх фізико-хімічні, та/або органолептичні показники, та/або харчову цінність; (Статтю 1 доповнено абзацом згідно із Законом № 191-IV (191-15) від 24.10.2002.) вперше ввозяться на митну територію України (Статтю 1 доповнено абзацом згідно із Законом № 191-IV (191-15) від 24.10.2002 «Про якість та безпеку харчових продуктів і продовольчої сировини» (Відомості Верховної Ради (ВВР), 1998, № 19, ст. 98 Із змінами, внесеними згідно із Законами № 2681-III (2681-14) від 13.09.2001, ВВР, 2002, № 1, ст. 2 № 191-IV (191-15) від 24.10.2002, ВВР, 2002, № 48, ст. 359).

НОМЕНКЛАТУРА СПОЖИВЧИХ ВЛАСТИВОСТЕЙ І ПОКАЗНИКІВ ЯКОСТІ ТОВАРУ – перелік споживчих властивостей і показників якості товару, розподілений на взаємопов'язані рівні, який використовується в оцінці якості товару.

НОМЕНКЛАТУРА ТОВАРІВ – сукупність усіх асортиментних груп товарів та товарних одиниць, що пропонуються до продажу конкретним суб'єктом ринку) (ДСТУ 3993-2000 «Товарознавство. Терміни та визначення»).

НОРМАТИВ ПРИРОДООХОРОННІ (у галузі охорони навколишнього природного середовища) установлені нормативи якості навколишнього природного середовища і нормативи

допустимого впливу на нього, при дотриманні яких забезпечується стає функціонування природних екологічних систем і зберігається біологічне різноманіття. Включає санітарію-гігієнічні, екологічні, науково-технічні й інші. Санітарно-гігієнічні та екологічні нормативи визначають якість навколишнього середовища у відношенні відповідно до здоров'я людини та стану екосистем, проте не вказують на джерело впливу і не регулюють його діяльності. Вимоги, що висуюються власне до джерел впливу, відображають науково-технічні нормативи, до яких відносяться нормативи викидів скидів шкідливих речовин (ГДВ і ГДС), а також технологічні, будівельні, містобудівні норми і правила, які містять вимоги щодо охорони навколишнього природного середовища. В основу встановлення науково-технічних нормативів покладений принцип: «за умови дотримання цих нормативів підприємствами регіону вміст будь-якої домішки у воді, повітрі і ґрунті має задовольняти вимогам санітарно-гігієнічного нормування».

НОРМАТИВНИЙ ДОКУМЕНТ – документ, який установлює правила загальні принципи чи характеристики різних видів діяльності або їх результатів. Цей термін охоплює поняття «стандарт», «кодекс ustalеної практики» та «технічні вимоги». Кодекс ustalеної практики – це документ що містить практичні правила чи процедури проектування, виготовлення, монтажу, експлуатації виробів тощо. Технічні умови – це документ, що встановлює технічні вимоги, яким повинні відповідати продукція, процеси, послуги.

Нормативні документи зі стандартизації поділяються на державні стандарти України (ДСТУ); галузеві стандарти (ГСТУ); стандарти науково-технічних товариств і спілок (СТТУ); технічні умови (ТУ); стандарти підприємств (СТП). До державних стандартів прирівнюються державні будівельні норми і правила, а також класифікатори технічно-економічної та соціальної інформації.

Державні стандарти містять обов'язкові та рекомендовані вимоги. До обов'язкових належать наприклад: вимоги до якості продукції і техніки безпеки; вимоги запитань взаємосумісності

виробів; вимоги до методик вимірів. Обов'язкові вимоги нормативних документів підлягають безумовного дотриманню згідно зі своїм призначенням органами управління, підприємствами незалежно від форм власності. Рекомендовані вимоги зумовлюються окремими законодавчими актами України, договорами на виготовлення і постачання продукції.

Позначення державних стандартів України здійснюється таким чином: ДСТУ 1.5-93 Загальні вимоги до побудови, викладання, оформлення та змісту стандартів. Стандарти на продукцію для внутрішнього та зовнішнього ринку позначаються буквою Е: 8-82Е, а стандарти для експорту – буквою Э:10-16-70Э. Стандарти держави гармонізовані зі стандартами ISO, позначаються наступним записом ДСТУ ISO. Нормативні документи натеper а Україні потребують гармонізації із міжнародними та розробки власних за потреби (див. стандарт, екологічний стандарт, стандартизація).

НОРМАТИВНІ ЗАТРАТИ – заздалегідь визначені затрати для досягнення цілей в умовах ефективного виробництва, розраховані на основі норм та нормативів витрачання всіх видів ресурсів.

НОРМИ СПОЖИВАННЯ ЖИТЛОВО-КОМУНАЛЬНИХ ПОСЛУГ – кількісні показники споживання житлово-комунальних послуг, затверджені згідно із законодавством відповідними органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування (Закон України «Про житлово-комунальні послуги» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2004, № 47, ст. 514)).

НОРМУВАННЯ ЯКОСТІ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА – установлення системи кількісних і якісних показників (стандартів) стану навколишнього середовища, за яких забезпечуються сприятливі умови для життя людини і стійкого функціонування природних екосистем. Вивчає: якісні, кількісні, інтегральні, комплексні показники. На скільки різнобічними є характеристики об'єктів довкілля, настільки багато існує методик і способів оцінки якості навколишнього середовища, які визначаються для його збереження і раціонального використання.

ОБ'ЄДНАНА ВИБІРКА – вибірка, яку складають із серії миттєвих вибірок.

ОБ'ЄДНАНА ПРОБА – проба, складена з кількох точкових проб.

ОБ'ЄКТ ВИПРОБУВАНЬ – продукція, піддана випробуванням.

ОБ'ЄКТ КЛАСИФІКАЦІЇ – різноманітні елементи множини, для яких розробляється певна класифікація: предмети, поняття, властивості тощо.

ОБ'ЄКТ ТОВАРОЗНАВСТВА – товари як продукти праці для задоволення потреб споживача та методи їх теоретичного і практичного пізнання (ДСТУ 3993-2000 «Товарознавство. Терміни та визначення»).

ОБ'ЄКТ ТОВАРОЗНАВЧОЇ ЕКСПЕРТИЗИ – товар (продукція), який пред'явлено до експертизи, а також його пакування та маркування.

ОБ'ЄКТ ТОРГОВЕЛЬНИЙ – це майновий комплекс, який займає окрему капітальну споруду або який розміщено в спеціально призначеному та обладнаному для торгівлі приміщенні іншої капітальної або некапітальної споруди та має приміщення для провадження торговельної діяльності (ДСТУ 4303:2004 «Роздрібна та оптова торгівля. Терміни та визначення понять»).

ОБ'ЄКТИ ЕКОЛОГІЧНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ – виробничо-господарські організації різних форм власності, державні та приватні структури, діяльність яких безпосередньо пов'язана з використанням, охороною та іншими формами взаємодії з довкіллям. Об'єкти екологічного менеджменту це організації з питань дотримання природоохоронного законодавства, розробки екологічної продукції; природоохоронні організації та їх функції і обов'язки; екологічний маркетинг та аудит тощо. Здійснює процеси управління суб'єкт менеджменту, яким може бути одна людина так і організація. Суб'єкт екологічного менеджменту (суб'єкт управління) це скеровувач управлінських дій. Особа (група

осіб), що реалізує управлінські відносини. Предмет екологічного менеджменту це система відносин між організацією та контролюючими природоохоронними структурами, методи управління та стимулювання природоохоронною діяльністю, екологічні ризик від надзвичайних ситуацій тощо (див. екологічний менеджмент).

ОБ'ЄКТИ ПОВОДЖЕННЯ З ВІДХОДАМИ – місця чи об'єкти, що використовуються для збирання, зберігання, оброблення, утилізації, видалення, знешкодження та захоронення відходів (Закон України «Про відходи» (Відомості Верховної Ради (ВВР), 1998, № 36-37, ст. 242)).

ОБ'ЄКТИ САНІТАРНИХ ЗАХОДІВ – харчові продукти, включаючи продукти для спеціального дієтичного споживання, функціональні продукти, а також харчові добавки, ароматизатори, дієтичні добавки та допоміжні матеріали для переробки, допоміжні засоби та матеріали для виробництва та обігу (Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про якість та безпеку харчових продуктів та продовольчої сировини» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2005, № 50, ст. 533)).

ОБ'ЄКТИ СЕРТИФІКАЦІЇ – діяльність щодо управління і забезпечення якості продукції, стану виробничих систем, якості продукції (послуг).

Згідно правил і схем сертифікації (обов'язкової чи добровільної) об'єктами можуть виступати: будь-яка продукція, процеси, послуги, системи управління якістю, системи екологічного управління, продукція, послуга, об'єкти довкілля. Так, наприклад, об'єкт сертифікації – предмет (продукція, процес, послуга), який підлягає сертифікації.

Об'єкти сертифікації в системі обов'язкової сертифікації екологічних вимог це: виробництва, технологічні процеси, що негативно впливають на навколишнє середовище; продукція; відходи виробництва і споживання і діяльність щодо поводження з відходами; показники небезпеки для навколишнього середовища, наприклад для атмосфери – димність відпрацьованих газів автомобілів, для гідросфери – наявність мікробного забруднення вод тощо.

На відміну від обов'язкової сертифікації, об'єкти якої та вимоги до них встановлені законодавством і стандартами, об'єкти та вимоги добровільної сертифікації визначаються самими замовниками, а правила здійснення добровільної сертифікації та необхідні процедури – органами добровільної сертифікації.

Добровільна сертифікація продукції здійснюється з ініціативи юридичних чи фізичних осіб на підставі угод між заявником та органом добровільної сертифікації. Підставою для визначення правил та процедур добровільної сертифікації аналогічно як і для обов'язкової сертифікації є рекомендації міжнародних чи національних органів з сертифікації продукції. Так, наприклад, ДСТУ ISO 10011-3-97 «Настанови щодо перевіряння систем якості. Управління програмами перевірок». Процедура підтвердження відповідності може здійснюватися в законодавчо-регульованій та нерегульованій сферах.

В законодавчо-регульованій сфері процедура підтвердження відповідності є обов'язковою для виробника, постачальника чи уповноваженого органу з сертифікації, а процедура підтвердження відповідності в законодавчо-нерегульованій сфері здійснюється на добровільних засадах. Натепер об'єктами, зокрема, екологічної сертифікації виступають продукція, послуги, продовольча продукція, промислові товари, об'єкти довкілля, так і території адміністративних одиниць.

ОБ'ЄМ ПРОБИ – визначена кількість продукції, що складає пробу. Об'єми проб залежить від методик визначення в них певних інгредієнтів та обумовлюється самою методикою. Вимірюються об'єми проб в мл, мг, дм^3 , мг/м^3 тощо.

Характерною особливістю аналізу природних об'єктів є зміна їх хімічного складу в часі і просторі. Саме тому відбір проб води, повітря та ґрунтів є важливою частиною їх аналізу, а помилки неможливо виправити експериментальними або розрахунковими методиками.

Місце та значення відбору проб у загальній схемі аналізу об'єктів природного середовища наведено на рис. 17.

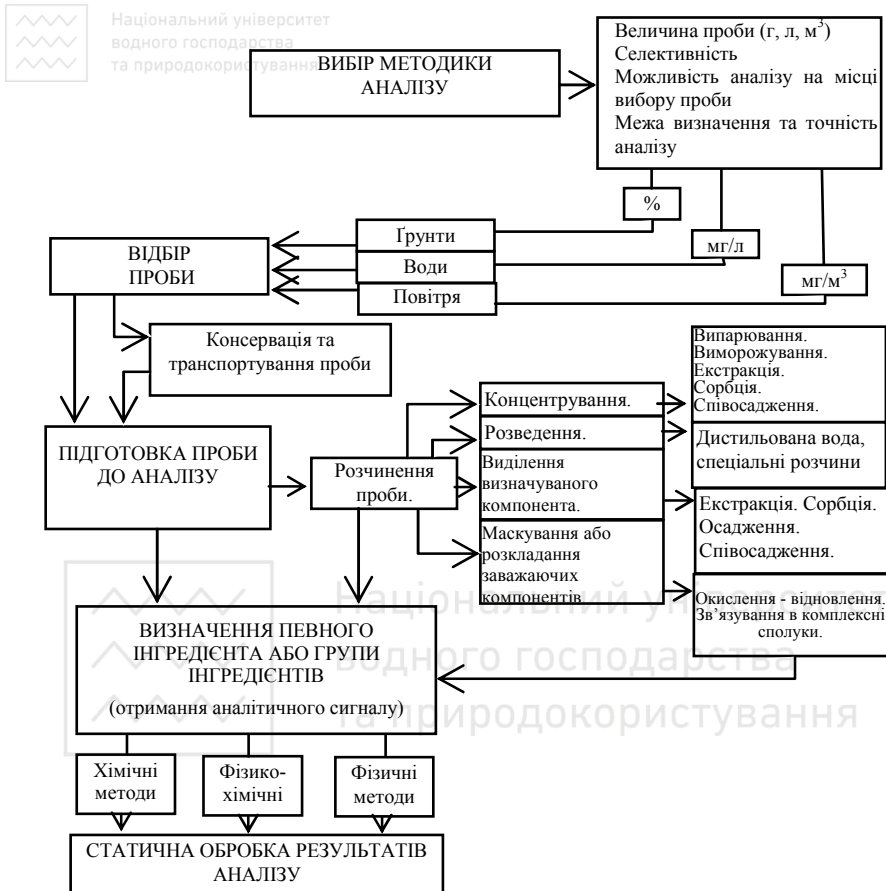

Рис. 17. Місце та значення відбору проб у загальній схемі аналізу об'єктів природного середовища

При відборі проб необхідно врахувати багато специфічних обставин, деякі з них є типовими при аналізі вод, повітря та ґрунтів:

- проба або серія проб повинна бути характерною для даного природного об'єкта в місці їх відбору;
- відбір проб, їх транспортування, зберігання та подальша обробка повинні виконуватись так, щоб не змінювався вміст досліджуваного інгредієнта;

- об'єм або маса проби повинні повністю забезпечити можливість виконання запланованих досліджень;

- врахувати те, що забруднюючі речовини та інші інгредієнти можуть бути у різному агрегатному стані і в різних хімічних формах, які мають не однакові фізико-хімічні та аналітичні властивості;

- вміст багатьох хімічних речовин у природних об'єктах є досить малим і їх неможливо визначити без попереднього концентрування та відокремлення від основних компонентів.

ОБ'ЄМНА (НАСИПНА) МАСА – маса сипкого продукту в одиниці об'єму при вільному, з пустотами, укладанні.

ОБІГ ПРОДУКЦІЇ – рух продукції шляхом переходу права власності на неї починаючи з моменту введення її в обіг і закінчуючи споживанням, використанням або вилученням з обігу (Закон України «Про вилучення з обігу, переробку, утилізацію, знищення або подальше використання неякісної та небезпечної продукції» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2000, № 12, ст. 95)).

ОБЛАДНАННЯ ТА ІНВЕНТАР – устаткування, машини, кухонні приладдя, кухонна техніка, столові приладдя, інструменти та інші засоби, поверхні яких безпосередньо контактують з харчовим продуктом під час його виробництва та обігу (Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про якість та безпеку харчових продуктів та продовольчої сировини» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2005, № 50, ст. 533)).

ОБОВ'ЯЗКОВІ ПАРАМЕТРИ БЕЗПЕЧНОСТІ – науково обґрунтовані та затверджені у встановленому законодавством порядку параметри (санітарні нормативи), включаючи максимальні межі залишків (ММЗ), максимальні рівні (МР), допустимі добові дози (ДДД), рівні включень, недотримання яких у харчових продуктах може призвести до шкідливого впливу на здоров'я людини (Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про якість та безпеку харчових продуктів та продовольчої сировини» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2005, № 50, ст. 533)).

ОБРОБЛЕННЯ (ПЕРЕРОБЛЕННЯ) ВІДХОДІВ –

здійснення будь-яких технологічних операцій, пов'язаних із зміною фізичних, хімічних чи біологічних властивостей відходів, з метою підготовки їх до екологічно безпечного зберігання, перевезення, утилізації чи видалення; (Закон України «Про відходи» (Відомості Верховної Ради (ВВР), 1998, № 36-37, ст. 242)).

ОДИНИЦЯ ВИМІРЮВАННЯ – фізична величина фіксованого розміру, якою умовно присвоєно числове значення рівне 1, і що застосовується для кількісного вираження однорідних з нею фізичних величин.

ОДИНИЦЯ ТОВАРУ – окремих екземпляр штучного товару або визначена у встановленому порядку певна кількість нештучного або штучного товару, закупленого, відвантаженого або отриманого одночасно по одному товаросупровідному документу (ДСТУ 3993-2000 «Товарознавство. Терміни та визначення»).

ОДИНИЦЯ УПАКОВКИ (КОНТЕЙНЕР) – будь-яка упаковка, включаючи обгортку, незалежно від матеріалу і форми, яка частково або повністю покриває харчовий продукт, для його постачання як окремої одиниці (контейнер може містити кілька упаковок) (Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про якість та безпеку харчових продуктів та продовольчої сировини» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2005, № 50, ст. 533)).

ОДИНИЧНИЙ ПОКАЗНИК ЯКОСТІ – такий, що характеризує одну властивість.

ООНОВЛЕННЯ АСОРТИМЕНТУ – якісні та кількісні зміни сукупності товарів, які характеризуються збільшенням показника новизни. Критерієм для вибору цього напрямку можна вважати бажання виробника задовольняти нові потреби споживачів, підвищувати конкурентоспроможність своїх товарів.

ООНОВЛЕННЯ ТОРГОВОГО АСОРТИМЕНТУ ТОВАРІВ – процес доповнювання торгового асортименту новими групами, підгрупами, видами і різновидами товарів (ДСТУ 3993-2000 «Товарознавство. Терміни та визначення»).

ОПЕРАТОР ПОТУЖНОСТЕЙ – виробник, який здійснює передбачені Законом види діяльності, використовуючи потужності (об'єкти), які належать йому на правах власності або користування (Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про якість та безпеку харчових продуктів та продовольчої сировини» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2005, № 50, ст. 533)).

ОПЕРАЦІЇ ПОВОДЖЕННЯ З ВІДХОДАМИ – збирання, перевезення, зберігання, оброблення (перероблення), утилізація, видалення, знешкодження і захоронення відходів; (Статтю 1 доповнено абзацом згідно із Законом N 3073 від 07.03.2002) (Закон України «Про відходи» (Відомості Верховної Ради (ВВР), 1998, N 36-37, ст. 242)).

ОПТИМАЛЬНИЙ АСОРТИМЕНТ – це сукупність товарів, які задовольняють реальні потреби з максимально корисним ефектом для споживача і мінімальними витратами на їх проектування, розробку, виробництво і доведення до споживачів.

ОПТИЧНІ ВЛАСТИВОСТІ – особливості предметів, які визначаються за допомогою зору (колір, блиск, матовість, прозорість, відображення, переломлення).

ОПТОВА ТОРГІВЛЯ – діяльність по придбанню і відповідному перетворенню товарів для наступної їх реалізації суб'єктам господарювання роздрібною торгівлі, іншим суб'єктам господарювання (Закон України «Про державне регулювання виробництва і обігу спирту етилового, коньячного і плодового, алкогольних напоїв та тютюнових виробів» {Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1995, № 46, ст. 345} {Вводиться в дію Постановою ВР№ 482/95-ВР від 19.12.95, ВВР, 1995, № 46, ст. 346}).

ОРГАН ЛІЦЕНЗУВАННЯ – орган виконавчої влади, визначений Кабінетом Міністрів України, або спеціально уповноважений виконавчий орган рад для ліцензування певних видів господарської діяльності (Закон України «Про ліцензування певних видів господарської діяльності» (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2000, № 36, ст. 299)).

ОРГАН СЕРТИФІКАЦІЇ – це орган, що проводить сертифікацію відповідності та сертифікацію певної продукції або послуг.

В Україні сертифікацію проводить УкрСЕПРО – структурний підрозділ Державної служби технічного регулювання і споживчої політики України (ДСТР) та його регіональні підрозділи. Організаційну структуру системи сертифікації УкрСЕПРО утворюють: Національний орган з сертифікації – ДСТР України; Науково-технічна комісія; Органи з сертифікації продукції; Орган з сертифікації систем якості; Випробувальні лабораторії (центри); аудитори; Науково-методичний та інформаційний центр; територіальні центри стандартизації, метрології та сертифікації ДСТР України; Український навчальний науковий центр з стандартизації та якості продукції.

Національний орган з сертифікації здійснює такі основні функції: розробляє стратегії розвитку сертифікації; організовує, веде, та координує роботи щодо забезпечення функціонування Системи; організовує розроблення та удосконалення організаційно-методичних документів, взаємодіє з міжнародними організаціями тощо.

Орган сертифікації повинен: виконувати функції, що забезпечують проведення відповідних процедур сертифікації; бути незалежним від заявника (виробника, продавця) і споживача (бути третьою сторонньою особою), не мати жодних комерційних інтересів, не бути частиною організації і не бути пов'язаним адміністративними, фінансовими, комерційними або іншими зв'язками з організацією, що має безпосередню комерційну зацікавленість у продукції або послугі, що підлягає сертифікації. Орган сертифікації і його персонал не повинні піддаватися комерційному, фінансовому або іншому тиску, здатному вплинути на результати сертифікації; мати компетентність, що дозволяє об'єктивно і вірогідно провадити сертифікацію продукції або послуги (Закон України «Про підтвердження відповідності»).

Добровільну сертифікацію можуть проводити в Україні філії інших країн, що акредитовані для виконання таких робіт. Так,

наприклад, Група СЖС, BVQI (Бюро Верітас Кволіті Ітернешенал).

На міжнародному рівні є найбільш визначними органи з сертифікації в ISO, IEC, ЄС. В ISO працює Комітет з сертифікації (CASCO), основним завданням якого є організаційно-методичне забезпечення робіт фактично у всіх сферах крім електронної техніки, що є об'єктами сертифікації IEC. Для спрощення взаємовідносин у 1990 р. було створено спеціальний орган – Європейську організацію з випробувань і сертифікації (EOIC).

На ринках країн ЄС чинні сертифікати тільки видані випробувальними центрами, які відповідають вимогам євронорм серії EN 45000.

Останні десятиліття набуває розвитку екологічна сертифікація, яка має на меті сертифікацію систем менеджменту якості, систем екологічного менеджменту, інтегрованих систем тощо. В подальшому в світі будуть створюватися органи добровільної екологічної сертифікації щодо: безпеки продовольчої продукції на основі положень «життєвого» циклу. об'єктів довкілля (див. екологічна сертифікація, аудит, сертифікація, стандартизація, метрологія).

ОРГАНІЗМ, ЖИВИЙ ОРГАНІЗМ – будь-яка форма біологічного існування (включаючи стерильні організми, віруси та віроїди), здатна до самовідтворення або передачі спадкових факторів Закон України «Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2007, № 35, ст. 484).

ОРГАНІЧНЕ СІЛЬСЬКЕ ГОСПОДАРСТВО – цілісна система управління виробництвом, яка уникає використання синтетичних добрив, пестицидів та ГМО, сприяє зменшенню забруднення повітря, ґрунту і води, а також покращує стан здоров'я та продуктивність взаємозалежних популяцій рослин, тварин і людей.

ОРГАНОЛЕПТИЧНІ ПОКАЗНИКИ – показники, що визначаються за допомогою органів почуття людини; це – зовнішній вигляд, колір, запах, консистенція, смак.

ОСНОВА КОДУ – це число знаків в алфавіті коду.

ОСНОВОПОЛОЖНА ТОВАРНА ІНФОРМАЦІЯ – основні відомості про товар, які мають вирішальне значення для ідентифікації і призначені для всіх суб'єктів ринкових відносин.

ОФІСНЕ ПРИМІЩЕННЯ – будь-яке приміщення (будівля тощо), в якому знаходиться суб'єкт господарювання або його філія, або його структурний підрозділ, або представництво (Закон України «Про захист прав споживачів» Відомості Верховної Ради УРСР (ВВР), 1991, № 30, ст. 379).

ОФІЦІЙНИЙ (УПОВНОВАЖЕНИЙ) ЛІКАР ВЕТЕРИНАРНОЇ МЕДИЦИНИ – спеціаліст ветеринарної медицини, призначений Департаментом та/або його територіальними органами для виконання наданих йому офіційних повноважень, що пов'язані із захистом життя і здоров'я тварин та захистом здоров'я людей від спільних з тваринами захворювань (зоонозів), інспектування підконтрольних вантажів (товарів) та видачі необхідних супровідних ветеринарних документів (Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про якість та безпеку харчових продуктів та продовольчої сировини» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2005, № 50, ст. 533)).

ОХОЛОДЖЕННЯ – обробка і зберігання продуктів при температурах, близьких до криоскопічної точки (близько 0⁰C).

ОЦІНКА ЖИТТЄВОГО ЦИКЛУ – облік та оцінка вхідних і вихідних потоків матеріалів, речовин, енергії продукційної системи, її впливу на навколишнє середовище на всіх стадіях життєвого циклу. Оцінка життєвого циклу (Life Cycle Assesment, LCA) може бути визначена як: об'єктивний процес оцінки поєднання довгільного навантаження з продукцією, процесами чи діяльністю; ідентифікації і кількісного визначення енергії, матеріалів та відходів; оцінки впливів використаних матеріалів та енергії на довкілля; визначення можливостей впровадження довгільних удосконалень. Оцінюванню підлягає суцільний життєвий цикл продукції, процесів чи діяльності; добування чи використання сировини; виробництво, транспортування, розповсюдження, використання, повторне використання, переробка чи остаточне знищення.

Метод оцінки життєвого циклу (ОЖЦ) застосовується для визначення впливу продукції на здоров'я людини, конкурентоспроможність продукції, на довкілля протягом всього її життєвого циклу (від сировини до готового виробу, включаючи її використання, переробку чи утилізацію відходів).

ОЖЦ допомагає у: ідентифікації можливостей впровадження довкільного аспекту у різні етапи життя продукції; відборі необхідних індикаторів довкільного представлення продукції (підприємства); маркетинговій діяльності (еко-маркування, довкільні звіти, еко-комунікації). Сьогодні цей термін використовується у різноманітних напрямках екологічно орієнтованого обліку, пов'язаних з життєвим циклом продукції, послуг чи інфраструктури. Процес ОЖЦ (табл. 9) включає: цілі та масштаби процесу оцінки, запаси, оцінку впливів та аналіз удосконаленого життєвого циклу.

Таблиця 9

Процес оцінки життєвого циклу

Стадія	Кроки	Результати
1. Визначення цілей	Визначення цілей. Поширеність.	Визначення цілей аналізу. Визначення системи обмежень.
2. Матеріально-виробничі запаси	Реєстрація. Розміщення. Обсяги.	Відомості про запаси та їх розміщення. Обсяги запасів.
3. Оцінка впливів	Класифікація. Характеристика. Оцінка.	Категорія впливів. Еко-профіль. Еко-баланс.
4. Оцінка удосконалень	Тлумачення. Діяльність із запобігання.	Екологічні недоліки та можливість їх виправлення. Удосконалення ситуації.

На сьогодні основним мотивом проводити ОЖЦ для підприємств є екомаркування продукції, представлення її на ринку вигляді відповідного екологічного звіту та екосертифікація продукції. На підставі проведеної ОЖЦ та відповідного звіту вітчизняні підприємства зможуть працювати

на зовнішніх ринках, підвищувати свою конкурентоспроможність.

ОЦІНКА ВІДПОВІДНОСТІ – діяльність, пов'язана з визначенням того, що продукція, системи управління якістю, системи екологічного управління, персонал відповідають вимогам, встановленим законодавством, стандартами. Така оцінка отримала назву сертифікації (у відношенні до продукції, послуг, робіт для яких вона проводиться). В інших випадках це процедура порівняння чогось з його еталоном (зразком, стандартом тощо). Наприклад, вимоги щодо якості продукції пропонованої споживачеві, повинні відповідати на 100%. Всесвітньо відома американська компанія ІВМ, використовуючи японський досвід, впровадила політику 100%-го рівня якості ще у 1980-х роках. У результаті цієї політики в 1990-х роках контракти Міністерства оборони США на розробку й поставку суперкомп'ютерів незмінно діставалися цій компанії, (див. сертифікація).

ОЦІНКА РИЗИКУ – науково обґрунтований процес, який складається з ідентифікації небезпеки ГМО, характеристики небезпеки, оцінки впливу, характеристики ризику (Закон України «Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2007, № 35, ст. 48)).

ОЦІНКА РІВНЯ ЕКОЛОГІЗАЦІЇ – отримання кількісних показників, що відбивають рівень екодеструктивного впливу економічних систем (процесів виробництва і споживання продукції). Показники розраховуються на основі певних критеріїв. Можна застосовувати такі системи показників: економічні показники, засновані на обліку величини екологічних витрат (економічного збитку або витрат на його запобігання); енергетичні показники, що враховують енергоємність здійснюваних процесів і використовуваних товарів і послуг (побічно з цим пов'язуються екодеструктивні процеси); показники екологічного навантаження на землю (так звані показники «футпринта», тобто «екологічного відбитка»), що характеризують площу землі, необхідної для забезпечення

життя і діяльності однієї людини; показники порівняння, що характеризують рівень екологічності даної сфери виробництва і (або) споживання в зіставленні з іншими зразками (наприклад зарубіжними і (або) вітчизняними аналогами); наявності або відсутності вузлів екологічної деструкції в циклі виробництва і споживання виробів.

ОЦІНКА СИСТЕМИ ЯКОСТІ – визначення можливості заявника відповідати вимогам обраної моделі забезпечення якості згідно з вимогами ДСТУ ISO 9 000 «Управління якістю» (див. оцінка якості продукції, оцінка відповідності, сертифікація, екологічна сертифікація).

ОЦІНКА ЯКОСТІ ПРОДУКЦІЇ – визначення значень характеристик продукції вказуючи при цьому точність і (або) вірогідність. При цьому термін «продукція» розуміють як результат діяльності або процесів:

1. Продукція може означати послуги, технічні засоби (навчання), матеріали, що переробляються, програмні засоби (програмне забезпечення) або комбінації з них.

2. Продукція може бути матеріальною (вузли або матеріали, що переробляються), нематеріальною (інформація або поняття) або змішаною.

3. Продукція може бути основною (цілеспрямованою) або побічною (нецілеспрямованою).

4. Діяльність або процес (надання послуги або виконання робочого процесу), (ISO 8402-94).

До всіх видів продукції ставляться вимоги щодо її якості. Здебільшого вимоги якості задекларовані у відповідних на продукцію стандартах або інших нормативних документах. Так, у продуктах харчування такі вимоги регламентують технічні умови. Актуальними в наш час є екологічні вимоги до продукції під якими розуміють дотримання екологічних нормативів у процесі дотримання сировини, виробництва, збереження, транспортування та використання. Тобто за вимогами життєвого циклу продукції який регламентується гармонізованими стандартами ДСТУ ISO 9000 «Управління якістю» та ДСТУ ISO 14000 «Управління навколишнім середовищем». Переважно оцінювання якості продукції виконується в лабораторних

умовах за допомогою атестованих методик на засобах вимірювальної техніки. Кожний із засобів вимірювальної техніки розроблений для визначення певних інгредієнтів порівнюється з ГДК та робиться відповідний висновок.

Як свідчить закордонний досвід та України, оцінка якості продукції, завдяки чому досягається найкращі еколого-економічні показники виробництва, базується на статистичних методиках при розробці та сертифікації систем менеджменту якості, системи НАССР та ін.

ОЦІНЮВАННЯ РІВНЯ ЯКОСТІ ПРОДУКЦІЇ.

Оцінювання якості продукції є одним із складових елементів розробки систем менеджменту якості. Оцінювання рівня якості продукції здійснюється на таких стадіях її життєвого циклу: маркетингу та вивчення ринку; проектування та розроблення; виробництва; експлуатації або споживання.

На стадії маркетингу та вивчення ринку виконуються такі види робіт з оцінювання рівня якості продукції:

- встановлення класу і групи продукції;
- визначення умов використання продукції;
- встановлення вимог споживачів, у т. ч. і вимог зарубіжних ринків.

На стадії проектування та розроблення продукції виконуються такі види робіт з її оцінювання:

- вибір і обґрунтування номенклатури показників, які визначають технічний рівень продукції;
- виявлення кращих вітчизняних і зарубіжних аналогів промислово освоєної продукції та вибір базового зразка;
- вибір на основі використання патентної документації кращих технічних рішень і встановлення характеристик показників, які визначають оптимальний рівень якості продукції;
- визначення числових характеристик показників якості оцінюваної продукції та базового зразка;
- вибір методу оцінювання технічного рівня якості продукції;
- отримання результату оцінювання і прийняття рішення;
- встановлення вимог до якості продукції та нормування характеристик показників у нормативній документації.

На стадії виробництва продукції виконуються такі види робіт з її оцінювання:

- встановлення обсягу, періодичності, методів і засобів контролю якості і випробувань продукції;
- визначення фактичних характеристик показників якості продукції за результатами контролю і випробувань;
- статистична оцінка рівня якості продукції;
- оцінюванню рівня якості виготовлення продукції за показниками ефективності;
- отримання результатів оцінювання і прийняття рішень.

На стадії експлуатації або споживання продукції виконуються такі види робіт з її оцінювання:

- встановлення умов експлуатації або споживання продукції;
- встановлення способу збирання і отримання інформації про рівень якості продукції в експлуатації чи споживанні;
- визначення фактичних характеристик показників рівня якості продукції за результатами її експлуатації або споживання;
- визначення сумарного корисного ефекту від експлуатації або споживання продукції;
- підрахунок сумарних витрат на розроблення, виробництво й експлуатацію або споживання продукції;
- статистичне оцінювання характеристик показників рівня якості продукції за даними експлуатації чи споживання;
- оцінювання рекламацій вітчизняних та зарубіжних споживачів;
- комплексне (інтегральне) оцінювання рівня якості продукції;
- отримання результатів оцінювання і прийняття управлінських рішень.

Оцінювання рівня якості продукції здійснюється методами прикладної кваліметрії.

Для визначення характеристик показників рівня якості продукції використовуються дві групи методів:

- за способом отримання інформації;
- за джерелами отримання інформації.

Оцінювання рівня якості продукції необхідне для розробки систем управління якістю, систем екологічного управління та

інтегрованих систем (див. оцінка якості продукції, сертифікація, екологічна сертифікація).

II

ПАКЕТ – вантажна одиниця, сформована на піддоні або без нього з декількох пакувальних одиниць (мішки, ящики тощо), разова споживча м'яка тара у формі рукава з дном і відкритою горловиною, місткістю до 20,0 дм³. Зокрема, *пакет транспортний* – укрупнена вантажна одиниця, сформована з декількох вантажних одиниць унаслідок застосування засобів пакування (ДСТУ 2890-94 «Тара і транспортування. Терміни та визначення»).

ПАКУВАЛЬНА ОДИНИЦЯ – виріб, що утворюється внаслідок поєднання продукції, яка пакується з упаковкою.

ПАКУВАЛЬНА ПРОДУКЦІЯ – узагальнене поняття, що об'єднує різні види пакувальних виробів.

ПАКУВАЛЬНИЙ МАТЕРІАЛ – узагальнене поняття, що включає пакувальні матеріали, пакувальні форми і допоміжні пакувальні вироби та матеріали, призначені для розміщення, обгортання або утримування продукції.

ПАКУВАННЯ – підготовка продукції із застосуванням упаковки до транспортування, зберігання, реалізації та споживання. В залежності від способу пакування розрізняють: *пакування в газовому середовищі, що регулюється* – пакування в спеціальну захисну тару або в бар'єрну плівку в газовому середовищі, що регулюється, для зберігання свіжості продукту, наприклад, фруктів або овочів; *пакування в розтягувальну плівку «стретч»* – пакування в плівку, що має властивість щільно облягати пакований виріб; *пакування групове* – пакування ідентичних пакувальних одиниць або неупакованої поштучної ідентичної продукції в групу; *пакування з інертним газом* – пакування деяких швидкопсувних харчових продуктів, що дає змогу продовжити термін їх зберігання за рахунок створення всередині упаковки спеціального газового середовища; *пакування комплектне* – пакування в одну тару або в пакувальний матеріал різної поштучної продукції або пакувальних одиниць у певному наборі; *пакування порційне* –

пакування порцій продукту заданої маси, об'єму або кількості; *пакування поштучне* – пакування одиниці продукції; *пакування типу «вітello»* – пакування, виготовлене з комбінованих матеріалів, являє собою термоформовану склянку, вставлену в клеєний картонний циліндр; склянка виготовляється з аркушевого УПС або ПВХ завтовшки 0,5-1,2 мм; *пакування типу «скін»* – пакування, виготовлене з комбінованих матеріалів, із використанням термоусадкових плівок («друга шкіра»); *пакування типу «стретч»* – пакування, виготовлене з комбінованих матеріалів, являє собою здвоєну заготовку із листового матеріалу (найчастіше – картон) з фігурним віконцем, в яку поміщають об'єкт, що пакується; *пакування типу «фλου»* – пакування, виготовлене з комбінованих матеріалів, одержане нанесенням розплаву полімеру безпосередньо на упаковані вироби. *Антисептичне пакування* – герметичне, біотривке, волого-, паро-, газонепроникне пакування з матеріалу, який містить антисептичні речовини або придатний для їх введення разом з пакованим продуктом (ДСТУ 2890-94 «Тара і транспортування. Терміни та визначення»).

ПАКУВАННЯ МОЛОЧНИХ ПРОДУКТІВ – вміщення молочної сировини та молочних продуктів у тару чи пакувальний матеріал; {Абзац одинадцятий статті 1 в редакції Закону № 2132-VI від 15.04.2010} (Закон України «Про молоко та молочні продукти» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2004, № 47, ст. 513)).

ПАРАМЕТР ПРОДУКЦІЇ – кількісна характеристика будь-яких властивостей продукції.

ПАРОПРОНИКНІСТЬ – спроможність матеріалу пропускати частинки пару із середовища з більшою вологістю в середовище з меншою вологістю.

ПАРТІЯ – будь-яка визначена кількість харчового продукту з однаковою назвою та властивостями, який вироблений за однакових умов на одній і тій самій потужності (об'єкті) (Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про якість та безпеку харчових продуктів та продовольчої сировини» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2005, № 50, ст. 533)). Розрізняють:

Партія вирощених живої риби або інших водних живих ресурсів – кількість риби або інших водних живих ресурсів, вирощених в окремому ставку, іншому водному об'єкті (його ділянці), незалежно від об'єму води в них та їх площі; (Закон України «Про рибу, інші водні живі ресурси та харчову продукцію з них» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, № 15, ст. 107)).

Партія поставки (consignment of supply) – регламентований договором поставки обсяг, асортимент і якість одноразової поставки продукції. **Партія продуктів лову** – кількість продуктів лову одного найменування, гатунку, одного суб'єкта господарювання, вилучених у період не більше п'яти найближчих дат і оформлених одним документом про якість (Закон України «Про рибу, інші водні живі ресурси та харчову продукцію з них» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, № 15, ст. 107)).

Партія товару – визначена кількість товарів одного або декількох найменувань, закуплених, відвантажених або отриманих одночасно за одним товаросупровідним документом (ДСТУ 3993-2000 «Товарознавство. Терміни та визначення»).

Партія харчової продукції – кількість продукції одного найменування, гатунку, одного суб'єкта господарювання, виробленої в період не більше п'яти найближчих дат. Партія не повинна перевищувати вантажопідйомності спеціально обладнаних: одного залізничного вагона, одного трюму рибальського судна, танкера або цистерни тощо; {Абзац восьмий статті 1 із змінами, внесеними згідно із Законом N 442-VII від 05.09.2013} (Закон України «Про рибу, інші водні живі ресурси та харчову продукцію з них» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, № 15, ст. 107))

ПАСТЕРИЗАЦІЯ – це теплова обробка продуктів при температурі до 100°C.

ПАЧКА – разова споживча тара з корпусом у формі паралелепіпеда, яка закривається клапаном (ДСТУ 2890-94 «Тара і транспортування. Терміни та визначення») У подарункових пачках форма корпусу може бути різноманітною.

ПЕРЕВЕЗЕННЯ ВІДХОДІВ – транспортування відходів від

місць їх утворення або зберігання до місць чи об'єктів оброблення, утилізації чи видалення; (Закон України «Про відходи» (Відомості Верховної Ради (ВВР), 1998, N 36-37, ст.242)).

ПЕРЕГЛЯД – внесення всіх необхідних змін до змісту та оформлення нормативного документа, результатом якого є прийняття нового нормативного документа (Закон України «Про стандартизацію» Відомості Верховної Ради (ВВР), 2014, № 31, ст.1058 {Із змінами, внесеними згідно із Законом № 124-VIII від 15.01.2015})

ПЕРЕДУМОВИ ЕКОЛОГІЗАЦІЇ – соціальні, економічні і технологічні умови, за яких виникають фактори необхідності і достатності розвитку процесів екологізації. Соціальні передумови виникають, коли соціальні інтереси, культурний рівень і особисті бажання людей сприяють виникненню екологічних потреб (передумови «необхідності»). Економічні передумови створюються тоді, коли в економічній системі складаються економічні умови й організаційні механізми, що забезпечують для виробника вигідність виробництва екологічних товарів, а для споживача можливість їх придбати (достатня платоспроможність) (передумови «ефективності»). Технологічні передумови виникають, коли у виробничій системі накопичуються достатні технічні засоби реалізації екологічних потреб (передумови «здійснення»). Разом узяті економічні і технологічні передумови формують групу передумов «достатності».

ПЕРЕРобКА (ОБРОБКА) ВИКОРИСТАНОЇ ТАРИ (УПАКОВКИ) – здійснення будь-яких технологічних операцій, пов'язаних зі зміною фізичних чи хімічних властивостей використаної тари (упаковки), з метою екологічно безпечного її зберігання, перевезення, утилізації чи видалення (Наказ N 224 від 02.10.2001 Зареєстровано в Міністерстві юстиції України 5 жовтня 2001 р. за № 866/6057 «Про затвердження Порядку збирання, сортування, транспортування, переробки та утилізації використаної тари (упаковки)»).

ПЕРЕРобКА ВИЛУЧЕНОЇ З ОБІГУ ПРОДУКЦІЇ – будь-які технологічні операції, пов'язані із зміною фізичних, хімічних

чи біологічних властивостей вилученої з обігу продукції з метою підготовки її до утилізації або подальшого використання цієї продукції за умови приведення її у відповідність з вимогами нормативно-правових актів і нормативних документів (Закон України «Про вилучення з обігу, переробку, утилізацію, знищення або подальше використання неякісної та небезпечної продукції» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2000, № 12, ст. 95)).

ПЕРЕРОБКА ПРОДУКТІВ ЛОВУ – розбирання, охолодження, заморожування, копчення, соління, маринування, сушіння, в'ялення, консервування, фасування, нагрівання чи поєднання цих процесів (Закон України «Про рибу, інші водні живі ресурси та харчову продукцію з них» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, № 15, ст. 107)).

ПЕРЕРОБНЕ ВИРОБНИЦТВО – комплекс будівель, механізмів, технологічних процесів тощо для здійснення переробки продуктів лову; (Закон України «Про рибу, інші водні живі ресурси та харчову продукцію з них» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, № 15, ст. 107)).

ПЕСТИЦИДИ – токсичні речовини, їх сполуки або суміші речовин хімічного чи біологічного походження, призначені для знищення, регуляції та припинення розвитку гризунів, бур'янів, деревної або чагарникової рослинності, засмічуючих видів риб та шкідливих організмів, внаслідок дії яких уражаються рослини, тварини, люди і завдається шкода матеріальним цінностям та людям, які споживають харчові продукти, якщо залишкові рівні пестицидів у таких продуктах перевищують ММЗ. Крім пестицидів, включають також речовини, призначені для регулювання росту рослин, дефоліанти, десиканти, засоби проріджування зав'язей або стримування пророщування, а також речовини, що застосовуються до або після збору врожаю з метою захисту товарів від псування протягом періоду зберігання та транспортування, за винятком добрив, поживних речовин для рослин і тварин та ветеринарних препаратів (Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про якість та безпеку харчових продуктів та продовольчої сировини» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2005, № 50, ст. 533)).

ПЕТЛЯ ЯКОСТІ (ТОВАРУ) – концептуальна модель взаємозалежних видів діяльності, які впливають на якість товару на різних стадіях від визначення потреб до оцінювання їх задоволення (ДСТУ 3993-2000 «Товарознавство. Терміни та визначення»).

ПИВО – насичений діоксидом вуглецю пінистий напій, отриманий під час бродіння охмеленого сусла пивними дріжджами, що відноситься до товарної групи УКТ ЗЕД за кодом 2203; { Статтю 1 доповнено абзацом згідно із Законом N 1824-VI від 21.01.2010} (Закон України «Про державне регулювання виробництва і обігу спирту етилового, коньячного і плодового, алкогольних напоїв та тютюнових виробів» {Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1995, № 46, ст. 345} {Вводиться в дію Постановою ВР № 482/95-ВР від 19.12.95, ВВР, 1995, № 46, ст. 346})

ПИВО БЕЗАЛКОГОЛЬНЕ – насичений діоксидом вуглецю пінистий напій, одержаний під час бродіння охмеленого сусла пивними дріжджами з об'ємною часткою спирту не більш як 0,5 відсотка, отриманий шляхом діалізу або переривання головного бродіння, або виготовлення пивного сусла зі зниженою часткою сухих речовин у початковому суслі, що відноситься до товарної групи УКТ ЗЕД за кодом 2202 ([2371a-14](#)) {Статтю 1 доповнено абзацом згідно із Законом N 1824-VI ([1824-17](#)) від 21.01.2010} (Закон України «Про державне регулювання виробництва і обігу спирту етилового, коньячного і плодового, алкогольних напоїв та тютюнових виробів» {Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1995, № 46, ст. 345} {Вводиться в дію Постановою ВР № 482/95-ВР від 19.12.95, ВВР, 1995, № 46, ст. 346}).

Пилепроникність – спроможність матеріалу пропускати частинки твердих тіл певного розміру.

ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ ТОВАРУ – покращення якості товару, яке дає змогу повніше задовольнити відповідну потребу (ДСТУ 3993-2000 «Товарознавство. Терміни та визначення»).

ПІДПРИЄМСТВА ВТОРИННОГО ВИНОРОБСТВА – підприємства, які займаються витримкою виноматеріалів, обробкою виноматеріалів та розливом або тільки розливом вин у споживчу тару відповідно до нормативних документів

{Статтю 1 доповнено пунктом 38 згідно із Законом № 3427-IV від 09.02.2006; в редакції Законів № 1103-VI від 05.03.2009, № 2974-VI від 03.02.2011 } (Закон Україна «Про виноград та виноградне вино» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2005, № 31, ст. 419)).

ПІДПРИЄМСТВА ГУРТОВОГО ЗБЕРІГАННЯ НЕОБРОБЛЕНИХ ХАРЧОВИХ ПРОДУКТІВ ТВАРИННОГО ПОХОДЖЕННЯ (ХОЛОДОКОМБІНАТИ, ХОЛОДИЛЬНИКИ, СПЕЦІАЛІЗОВАНІ ГУРТІВНІ) – потужності будь-якої форми власності, що здійснюють зберігання сировини та готових харчових продуктів за визначених умов з метою їх подальшої гуртової реалізації (Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про якість та безпеку харчових продуктів та продовольчої сировини» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2005, № 50, ст. 533)).

ПІДПРИЄМСТВА ПЕРВИННОГО ВИНОРОБСТВА – підприємства, які здійснюють переробку винограду, виробництво виноматеріалів, сусла або соку консервованого, концентрату виноградного соку, займаються витримкою виноматеріалів, а також утилізацією відходів виноробства; {Статтю 1 доповнено пунктом 37 згідно із Законом № 3427-IV від 09.02.2006; із змінами, внесеними згідно із Законом № 1103-VI від 05.03.2009 } (Закон Україна «Про виноград та виноградне вино» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2005, № 31, ст. 419)).

ПЛАН ПРОДАЖУ – документ, який містить прогноз обсягів продажу в натуральному та вартісному вимірах.

ПЛАН СТАНДАРТИЗАЦІЇ – програма роботи органу стандартизації, у якій перераховуються назви поточних робіт із стандартизації (див. стандартизація).

ПЛАНУВАННЯ ЖИТТЄВОГО ЦИКЛУ ПРОДУКТУ – метод, згідно з яким план формується відповідно до життєвого циклу продукту на основі затрат та доходів, одержаних в результаті виробництва різних видів продукції (див. життєвий цикл продукції).

ПЛАСТИЧНІСТЬ – здатність тіла до незворотної деформації під дією зовнішніх сил.

ПЛАТА ЗА ЛІЦЕНЗІЮ – разовий платіж, що вноситься суб'єктом господарювання за одержання ліцензії (Закон України «Про ліцензування певних видів господарської діяльності» (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2000, № 36, ст. 299)).

ПЛИННІСТЬ – величина, зворотна в'язкості.

ПЛОМБУВАННЯ – оснащення упаковки пломбами, що дає змогу контролювати її цілісність.

ПЛЯШКА – споживча тара переважно циліндричної форми, що переходить у вузьку горловину, передбачену для закупорювання. Має плоске або вигнуте дно. Для розфасовки і зберігання специфічних видів харчової продукції – бальзаму, лікерів тощо, як правило, декоративно оформлена використовують *керамічну пляшку*. Для розфасовки і недовготривалого зберігання харчових та інших рідин використовують *полімерну пляшку*. Вона може бути різних конструкцій і конфігурацій. Для розфасовки і довготривалого зберігання алкогольних, безалкогольних напоїв, молока, рідких молочних продуктів використовують *скляну пляшку*. Горловини таких пляшок, призначені для закупорювання кронепробкою або алімінієвим ковпачком, мають гладкий вінчик, а для накручуючої пробки – різьбовий (гвинтовий) (ДСТУ 2890-94 «Тара і транспортування. Терміни та визначення»).

ПОВЗУЧІСТЬ – здатність матеріалу до безперервної деформації під дією постійного навантаження.

ПОВІДОМЛЕННЯ ПРО РИЗИК – взаємний обмін інформацією про ризик ГМО між спеціалістами з оцінки ризику, особами, що здійснюють управління ризиком, заінтересованими торговими партнерами та іншими заінтересованими сторонами Закон України «Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2007, № 35, ст. 484).

ПОВІТРОПРОНИКНІСТЬ – повітря проходить через матеріал, коли тиск з обох сторін різний.

ПОВНИЙ ТЕХНОЛОГІЧНИЙ ЦИКЛ ВИРОБНИЦТВА –

сукупність приміщень, технологічного та іншого обладнання, відповідних технологічних процесів, що забезпечують переробку сировини в продукцію, готову для реалізації кінцевому споживачу, а також лабораторій, акредитованих органами виконавчої влади, уповноваженими відповідно до законодавства; {Статтю 1 доповнено абзацом згідно із Законом N 3032-III від 07.02.2002 } (Закон України «Про державне регулювання виробництва і обігу спирту етилового, коньячного і плодового, алкогольних напоїв та тютюнових виробів» {Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1995, № 46, ст. 345} {Вводиться в дію Постановою ВР № 482/95-ВР від 19.12.95, ВВР, 1995, № 46, ст. 346}).

ПОВНОТА АСОРТИМЕНТУ – це здатність сукупності товарів однорідної групи задовольнити максимальні потреби споживачів.

ПОВОДЖЕННЯ З ВИЛУЧЕНОЮ З ОБІГУ ПРОДУКЦІЄЮ – дії, спрямовані на переробку, утилізацію або знищення вилученої з обігу продукції (Закон України «Про вилучення з обігу, переробку, утилізацію, знищення або подальше використання неякісної та небезпечної продукції» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2000, № 12, ст. 95)).

ПОВОДЖЕННЯ З ВІДХОДАМИ – дії, спрямовані на запобігання утворенню відходів, їх збирання, перевезення, зберігання, оброблення, утилізацію, видалення, знешкодження і захоронення, включаючи контроль за цими операціями та нагляд за місцями видалення; (Закон України «Про відходи» (Відомості Верховної Ради (ВВР), 1998, № 36-37, ст. 242)).

ПОВТОРНЕ ПОРУШЕННЯ – вчинення ліцензіатом протягом строку дії ліцензії повторного порушення певних ліцензійних умов після застосування санкцій за аналогічне порушення (Закон України «Про ліцензування певних видів господарської діяльності» (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2000, № 36, ст. 299)).

ПОГІРШЕННЯ ЯКОСТІ ТОВАРУ – зниження рівня якості товару, спричинене вадами сировини, дефектами матеріалу або виробу, ушкодженнями, а також порушенням технології

виробництва, умов зберігання, правил перевезення та експлуатації (ДСТУ 3993-2000 «Товарознавство. Терміни та визначення»).

ПОЖИВНА ЦІННІСТЬ – усі основні природні компоненти харчового продукту, включаючи вуглеводи, білки, жири, вітаміни, мінерали та солі (Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про якість та безпеку харчових продуктів та продовольчої сировини» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2005, № 50, ст. 533)).

ПОЗНАЧКА ПРИДАТНОСТІ – позначка, яка застосовується згідно з положеннями цього Закону для підтвердження придатності необробленого харчового продукту тваринного походження для споживання людиною (Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про якість та безпеку харчових продуктів та продовольчої сировини» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2005, № 50, ст. 533)).

ПОКАЗНИК ЯКОСТІ ПРОДУКЦІЇ – кількісна характеристика однієї або декількох властивостей товару, складових його якості, яка розглядається відповідно до визначених умов його експлуатації або споживання (ДСТУ 3993-2000 «Товарознавство. Терміни та визначення»).

ПОКАЗНИКИ БЕЗПЕКИ ПРОДОВОЛЬНОЇ ПРОДУКЦІЇ – науково обґрунтовані показники вмісту (гранично допустимі межі впливу) у зазначеній продукції шкідливих для здоров'я і життя людини компонентів чи речовин хімічного, біологічного, радіаційного та будь-якого іншого походження, недотримання яких призводить до шкідливого впливу на здоров'я людини; (Статтю 1 доповнено абзацом згідно із Законом № 191-IV (191-15) від 24.10.2002.) (ЗАКОН УКРАЇНИ «Про якість та безпеку харчових продуктів і продовольчої сировини» (Відомості Верховної Ради (ВВР), 1998, № 19, ст. 98) (Із змінами, внесеними згідно із Законами № 2681-III (2681-14) від 13.09.2001, ВВР, 2002, № 1, ст. 2 № 191-IV (191-15) від 24.10.2002, ВВР, 2002, № 48, ст. 359).

ПОКАЗНИКИ БЕЗПЕЧНОСТІ – характеризують захисні властивості матеріалів або виробів, що забезпечують безпеку

людини як у побутових умовах, так і при виникненні екстремальних ситуацій.

ПОКАЗНИКИ ДОВГОВІЧНОСТІ – визначають термін служби матеріалу або виробу без змін, які б робили неможливою або неефективною їх подальшу експлуатацію.

ПОКАЗНИКИ ЕКОЛОГІЧНОСТІ – характеризують рівень шкідливих впливів на довкілля, що виникають під час виготовлення, експлуатації та утилізації матеріалів або виробів.

ПОКАЗНИКИ ЕКОЛОГІЧНОСТІ ВИРОБНИЦТВА (в екологічному менеджменті) – система показників, застосовуваних при оцінці природоохоронної ефективності виробничої системи. Виділяють три галузі застосування показників екологічності: безпосередні показники стану навколишнього середовища (використання природних ресурсів, стан екосистеми, зміна клімату), система адміністративного управління (наявність і виконання екологічних нормативів, системи екологічного управління), власне виробнича система (енергоносії, продукція, викиди, скидання, відходи).

ПОКАЗНИКИ ЕКОЛОГІЧНОСТІ ЖИТТЯ – співвідношення, аналітичні вираження, що дають змогу кількісно оцінити екологічність і рівень забезпеченості життя в конкретних умовах існування людей (див. якість, якість життя).

ПОКАЗНИКИ ЕКОЛОГІЧНОСТІ ПРОДУКТУ (ТОВАРУ) – показники, що характеризують рівень шкідливого впливу товару на навколишнє середовище, здоров'я людини і тваринний світ.

Вперше поняття екології, економіки, виробництва взаємно пов'язуються на початку 70-х років, після конференції ООН (1972 р.). Пізніше у Хартії Торгово-промислової палати «Бізнес та навколишнє середовище» було сформульовано 16 принципів, якими рекомендовано керуватись підприємцям щодо охорони навколишнього середовища. Всі вони були спрямовані на впровадження екологічних процесів, гармонізацію економічної та екологічної діяльності.

Екологічно чистими називають продукти, товари, які у процесі всього життєвого циклу, від сировини до споживання, утилізації, повторного використання чи переробки, відповідають

вимогам екологічного підприємства, задовольняють екологічні потреби населення.

До показників екологічності продукту відносять: продукція, що виготовляється з нешкідливих матеріалів, не містить в собі речовин, які негативно впливають на здоров'я людини; при виготовленні продукції мінімально використовуються сировина і енергоносії; продукція, що мінімально можливо впливає на довкілля на протязі всього життєвого циклу; матеріали, що можливо піддавати повторній переробці; якісний склад сировини, продуктів харчування людини, що не містить не дозволених інгредієнтів.

Показники екологічності використовуються для характеристики якості продукції та, зокрема, використовуються у розробці показників менеджменту якості за ДСТУ ISO 9000 та систем екологічного менеджменту за ДСТУ ISO 14000.

Інформацію про екологічні характеристики споживач дістає з тари чи упаковки, яка подається у вигляді екологічного маркування та характеристики: склад, терміни зберігання, вміст барвників, стабілізаторів та ін.

Показники екологічності стандартизуються на міжнародному рівні так і в Україні. Наприклад, ДСТУ – Н 4340: 2004 «Настанови щодо внесення екологічних вимог до стандартів на продукцію. Загальні положення». В Україні розробляється законодавча база так, наприклад, Закон України «Про якість і безпеку харчових продуктів і продовольчої сировини» (див. еколог безпечні товари).

ПОКАЗНИКИ ЕРГОНОМІЧНОСТІ – враховують комплекс властивостей, що проявляються у системі «людина-виріб-довкілля» і характеризують відношення матеріалів або виробу до дії різних чинників довкілля. До показників ергономічності належать такі показники: гігієнічні, антропологічні, фізіологічні, психологічні.

ПОКАЗНИКИ ЕСТЕТИЧНОСТІ – характеризують естетичні властивості матеріалів та виробів. Вони оцінюють художньо-колеристичне оформлення матеріалів або виробу, а також відповідність напрямку моди, інформаційну

відповідність, раціональність форм, цілісність композиції та рівень технічного виконання.

ПОКАЗНИКИ НАДІЙНОСТІ – характеризують здатність матеріалу або виробу виконувати задані функції, зберігаючи при цьому свої експлуатаційні показники у певних межах протягом означеного проміжку часу. До цих показників відносять: зносостійкість, довговічність, розміро- та формостійкість.

ПОКАЗНИКИ ПРИЗНАЧЕННЯ – обумовлюють галузь застосування продукції та характеризують властивості матеріалів і виробів, які визначають ступінь придатності для виконання призначених функцій. Вони включають такі групові показники: функціональної та технічної ефективності, конструктивні, сировинного складу та структури.

ПОКАЗНИКИ РОЗМІРУ ТА ФОРМОСТІЙКОСТІ – визначають здатність матеріалу або виробу утримувати стабільні розміри та форму протягом заданого терміну експлуатації.

ПОКАЗНИКИ СТАНДАРТИЗАЦІЇ ТА УНІФІКАЦІЇ – характеризують насиченість матеріалів або виробів стандартними та уніфікованими складовими частинами, а також рівень уніфікації з іншими виробами.

ПОКАЗНИКИ ТЕХНОЛОГІЧНОСТІ – характеризують властивості матеріалів або виробів, які визначають оптимальний вибір матеріалів, засобів праці, технологічних рішень та їх придатність до досягнення мінімальних витрат під час виробництва і експлуатації продукції.

ПОКАЗНИКИ ЯКОСТІ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ – сукупність показників, які використовуються для оцінювання діяльності суб'єктів, що надають соціальні послуги, які ґрунтуються на позитивній результативності соціальних послуг відносно її одержувачів і ступеня задоволення їх потреби в цих послугах; {Статтю 1 доповнено абзацом п'ятнадцятим згідно із Законом № 4523-VI від 15.03.2012} (Закон України «Про соціальні послуги» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, № 45, ст. 358)).

ПОКАЗНИКИ ЯКОСТІ ХАРЧОВИХ ПРОДУКТІВ І ПРОДОВОЛЬЧОЇ СИРОВИНИ – комплекс ознак і

властивостей, притаманних кожному виду харчового продукту чи продовольчої сировини, що визначають його харчову цінність і споживчі властивості та дають можливість ідентифікувати конкретний харчовий продукт чи продовольчу сировину; (Статтю 1 доповнено абзацом згідно із Законом № 191-IV (191-15) від 24.10.2002).

ПОЛІТИКА У СФЕРІ ЯКОСТІ – загальні наміри та спрямованість організації, пов’язані з якістю, офіційно сформульовані найвищим керівництвом, до якого належать особа чи група осіб, які спрямовують та контролюють діяльність організації на найвищому рівні.

ПОПЕРЕДЖУВАЛЬНІ ЗНАКИ – це знаки, що використовуються для гарантування безпеки споживачів і навколишнього середовища під час експлуатації потенційно небезпечних товарів.

ПОПРАВКА ДО СТАНДАРТУ – усунення з опублікованого тексту неточностей, погрішностей і помилок. Результати виправлення опублікуються на окремому аркуші або в новому виданні стандарту.

ПОСЛУГА – діяльність виконавця з надання (передачі) споживачеві певного визначеного договором матеріального чи нематеріального блага, що здійснюється за індивідуальним замовленням споживача для задоволення його особистих потреб (Закон України «Про захист прав споживачів» Відомості Верховної Ради УРСР (ВВР), 1991, № 30, ст. 379).

ПОТРЕБА – необхідна властивість функціонування й розвитку людини та суспільства в цілому.

ПОТУЖНОСТІ (ОБ’ЄКТИ) – територія, споруди або комплекс споруд, приміщення, будівлі, обладнання та інші засоби, включаючи транспортні засоби, що використовуються у виробництві або обігу об’єктів санітарних заходів (Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про якість та безпеку харчових продуктів та продовольчої сировини» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2005, № 50, ст. 533)).

ПРЕДМЕТ СПОЖИВАННЯ – придбаний товар, який використовується споживачем для задоволення матеріальних і

духовних потреб (ДСТУ 3993-2000 «Товарознавство. Терміни та визначення»).

ПРЕДМЕТ ТОВАРОЗНАВСТВА – споживна вартість (цінність) товарів, закономірності її прояву і збереження (ДСТУ 3993-2000 «Товарознавство. Терміни та визначення»).

ПРЕСЕРВИ – солоний продукт з риби, інших водних живих ресурсів з додаванням консервантів чи антисептиків, розфасованих у герметизовану тару, що підлягає зберіганню при температурі від 0 град. С до мінус 15⁰ С (Закон України «Про рибу, інші водні живі ресурси та харчову продукцію з них» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, № 15, ст. 107)).

ПРИБУТОК – сума, на яку сукупні доходи організацій перевищують сукупні витрати за певний період.

ПРИДАТНІСТЬ ХАРЧОВОГО ПРОДУКТУ АБО ПРИДАТНИЙ ХАРЧОВИЙ ПРОДУКТ – стан харчового продукту або харчовий продукт, який є прийнятним для споживання людиною, тобто є безпечним та відповідає мінімальним специфікаціям якості згідно з його призначенням (Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про якість та безпеку харчових продуктів та продовольчої сировини» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2005, № 50, ст. 533)).

ПРИЗУПИНЕННЯ ЛІЦЕНЗІЇ – тимчасове позбавлення суб'єкта господарювання права на провадження зазначеної в ліцензії діяльності у разі несплати чергового платежу за ліцензію {Статтю 1 доповнено абзацом згідно із Законом № 3032-III від 07.02.2002} (Закон України «Про державне регулювання виробництва і обігу спирту етилового, коньячного і плодового, алкогольних напоїв та тютюнових виробів» {Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1995, № 46, ст. 345} {Вводиться в дію Постановою ВР № 482/95-ВР від 19.12.95, ВВР, 1995, № 46, ст. 346}).

ПРИЙМАЛЬНИЙ ПУНКТ – стаціонарний або пересувний відокремлений підрозділ підприємства (підприємство), що здійснює приймання використаної тари (упаковки) як вторинної сировини від фізичних або юридичних осіб, має складські приміщення, кваліфікований персонал та технологічне

обладнання (Наказ № 224 від 02.10.2001 Зареєстровано в Міністерстві юстиції України 5 жовтня 2001 р. за № 866/6057 «Про затвердження Порядку збирання, сортування, транспортування, переробки та утилізації використаної тари (упаковки)»).

ПРИЙМАННЯ ТОВАРУ – етап товароруку, на якому товароодержувач приймає від постачальника товари, визначає відповідність партії товару за кількістю, якістю, комплектністю та асортиментом вимогам, установленим умовами договору, нормативною і товаросупровідною документацією (ДСТУ 3993-2000 «Товарознавство. Терміни та визначення»).

ПРИЙНЯТНИЙ СЕРТИФІКАТ – міжнародний санітарний або ветеринарний сертифікат, який не є недійсним або фальсифікованим (Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про якість та безпеку харчових продуктів та продовольчої сировини» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2005, № 50, ст. 533)).

ПРИКОРДОННИЙ ДЕРЖАВНИЙ ІНСПЕКТОР ВЕТЕРИНАРНОЇ МЕДИЦИНИ – ветеринарний інспектор відповідної кваліфікації, який уповноважений Департаментом перевіряти імпорتنі, транзитні та експортні вантажі харчових продуктів, підконтрольних ветеринарній службі, а також дозволяти ввезення або вивезення продуктів залежно від їх придатності для споживання людиною та видавати міжнародні ветеринарні сертифікати (Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про якість та безпеку харчових продуктів та продовольчої сировини» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2005, № 50, ст. 533)).

ПРИКОРДОННИЙ САНІТАРНИЙ ІНСПЕКТОР – посадова особа державної санітарно-епідеміологічної служби відповідної кваліфікації, яка уповноважена Головним державним санітарним лікарем України перевіряти імпорتنі, експортні та транзитні вантажі з об'єктами санітарних заходів, за винятком харчових продуктів, підконтрольних ветеринарній службі, а також дозволяти ввезення або вивезення продуктів залежно від їх придатності для споживання людиною (Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про якість та

безпеку харчових продуктів та продовольчої сировини» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2005, № 50, ст. 533)).

ПРИКОРДОННІ ІНСПЕКЦІЙНІ ПОСТИ – потужності (об’єкти), що розташовані у пункті пропуску через державний кордон України, включаючи пункти на автомобільних шляхах, залізничних станціях, аеропортах, морських і річкових портах, де здійснюється відповідний державний контроль (інспектування) імпортованих та експортованих вантажів з товарами, що переміщуються через державний кордон України (Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про якість та безпеку харчових продуктів та продовольчої сировини» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2005, № 50, ст. 533)).

ПРИНЦИП ВИМІРЮВАНЬ – використання певної фізичної величини (явища) для одержання результату вимірювань. Наприклад, вимірювання температури з використанням термоелектричного ефекту.

ПРИНЦИПИ ЕКОЛОГІЗАЦІЇ – загальновизнані правила, виконання яких сприяє екологічному удосконаленню економіки. Серед них називають принципи: інтегрального підходу, що обумовлює необхідність обліку інтегрального ефекту дій за всіма циклами виробництва і споживання продукції; орієнтації на причини, що передбачає ліквідацію причин, а не боротьбу з наслідками; поділу відповідальності, що передбачає встановлення адресності і ступеня відповідальності суб’єктів та об’єктів екодеструктивної діяльності; адекватності інструментарію, що передбачає формування мотиваційного інструментарію, який відповідає даним обставинам; системного підходу, що передбачає здійснення впливу на всі об’єкти і суб’єкти екологізації, які прямо або побічно можуть сприяти досягненню цілей екологізації; максимальної ефективності, що припускає досягнення конкретних цілей екологізації з мінімальними витратами й одержанням максимальної віддачі коштів, задіяних для вирішення поставлених завдань.

ПРИНЦИПИ ЕКОЛОГІЧНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ – принципи, відповідно до яких формується, функціонує і розвивається система екологічного менеджменту у цілому:

1. Принцип опори на екологічну свідомість, що має формуватися і розвиватися в процесах екологічного менеджменту. Саме у свідомості людини приховані можливості використання найефективніших засобів впливу, тобто механізму управління. Адже важливими характеристиками свідомості є її інтереси, і цінності, і мотиви діяльності. Від їх системи залежить досягнення мети.

2. Принцип екологічного мотивування діяльності. Його суть полягає в переважному використанні засобів мотивування, спрямованих на вирішення екологічних проблем. Адміністративні чи суто організаційні засоби управління, як показує практика, малоефективні.

3. Принцип превентивності у вирішенні проблем. В екології більшість процесів надто швидко стають необоротними. Весь механізм екологічного менеджменту має бути орієнтований на запобіжні заходи виникнення кризових ситуацій. Це значною мірою має виявлятися в будь-якому управлінні, але для екологічного менеджменту такий підхід є найважливішим.

4. У процесуальному відношенні головну роль відіграє принцип цілеспрямованості і стратегічності. Екологічний менеджмент не може бути ефективним, якщо він має «розмиті» і невизначені цілі, не має чіткої стратегії.

5. В екологічному менеджменті особливе значення має послідовність у вирішенні проблем. Звідси принцип послідовності, що відображає зв'язок екологічних проблем, урахування прямих і віддалених наслідків їх вирішення. Будь-яке управління передбачає вибір основних проблем для розробки управлінських рішень. Але в основі цього вибору можуть бути різні критерії. Вони визначають побудову послідовності, що відповідає екологічним законам.

6. Принцип своєчасності. Цикли життя екологічних проблем своєрідні. Визначити момент найбільш ефективного рішення екологічної проблеми – це означає попередити її крайнє загострення, кризу, мінімізувати наслідки.

7. У системі екологічного менеджменту діє принцип функціональної інтеграції. Неможливо управляти успішно, спираючись тільки на функціональне вирішення проблем

екології. Необхідно все управління орієнтувати на екологію, інтегрувати функції управління відповідно до цілей екологічного розвитку.

8. Принцип професіоналізму. Він полягає в необхідності спеціальної підготовки менеджерів, оперування знаннями у сфері екології. Професійна підготовка надає дієві установки управління і виділення пріоритетів (див. принципи формування моделі збалансованого розвитку регіону, принципи екологізації).

ПРИНЦИПИ МЕНЕДЖМЕНТУ ПРИ РОЗРОБЦІ СИСТЕМ УПРАВЛІННЯ (згідно стандартів ДСТУ ISO 9000, ДСТУ ISO 14000), які використовуються при розробці систем менеджменту якості та систем екологічного менеджменту:

1. Орієнтація на споживача. Організація залежить від споживачів, а отже повинна розуміти їхні поточні та майбутні потреби, задовольняти їхні вимоги й намагатися перевищувати очікування споживачів.

2. Лідерство. Особи, які очолюють організацію, встановлюють єдність її мети і напрямку. Вони створюють та підтримують такий внутрішній клімат, за якого можливе повне залучення працівників до виконання завдань організації.

3. Залучення працівників. Працівники будь-якого рівня становлять єдність, а повне залучення їх дає змогу використовувати їхнє вміння на благо організації.

4. Підхід з позицій процесу. Бажаний результат досягається більш ефективно, коли керівництво діяльністю і відповідними ресурсами здійснюється у вигляді процесу.

5. Системний підхід до менеджменту. Встановлення, розуміння і керування взаємопов'язаними процесами як системою сприяє підвищенню ефективності та результативності роботи організації у виконанні її завдань.

6. Постійне вдосконалення. Незмінним завданням організації має бути постійне поліпшення загальних показників її роботи.

7. Підхід до прийняття рішень на підставі фактів. Ефективні рішення ґрунтуються на аналізі даних та інформації.

8. Взаємовигідні стосунки з постачальниками. Організація та її постачальники є взаємозалежними, взаємовигідні стосунки

між ними розширюють можливості обох сторін у створенні цінностей (див. принципи екологічного менеджменту).

ПРИНЦИПИ МЕНЕДЖМЕНТУ ЯКОСТІ – комплекс затверджених у стандартах принципів для розробки, функціонування, сертифікації систем менеджменту якості та систем екологічного менеджменту.

Принципи менеджменту якості викладені в гармонізованому з міжнародним стандартом ДСТУ ISO 9000-2001 «Системи управління якістю. Основні положення та словник». Так, наприклад, згідно державного стандарту України ДСТУ ISO 9000-2001 принципи управління якістю такі:

а) Орієнтація на замовника.

Організації залежать від своїх замовників і тому повинні розуміти поточні та майбутні потреби замовників, виконувати їхні вимоги і прагнути до перевищення їхніх очікувань.

б) Лідерство.

Керівники встановлюють єдність мети та напрямів діяльності організації, їм слід створювати та підтримувати таке внутрішнє середовище, в якому працівники можуть бути повністю залучені до виконання завдань, що стоять перед організацією.

в) Залучення працівників.

Працівники на всіх рівнях становлять основу організації, а їх повне залучення дає змогу використовувати їх здібності на користь організації.

г) Процесний підхід.

Бажаного результату досягають ефективніше, якщо діяльністю та пов'язаними з нею ресурсами управляють як процесом.

д) Системний підхід до управління.

Ідентифікування, розуміння та управління взаємопов'язаними процесами як системою сприяє організації у результативнішому та ефективнішому досягненні її цілей.

е) Постійне поліпшення.

Постійне поліпшення діяльності організації в цілому слід вважати незмінною метою організації.

ж) Прийняття рішень на підставі фактів.

Ефективні рішення приймають на підставі аналізування даних та інформації.

й) Взаємовигідні стосунки з постачальниками.

Організація та її постачальники є взаємозалежними, і взаємовигідні стосунки підвищують спроможність обох сторін створювати цінності.

Ці вісім принципів управління якістю формують основу стандартів на системи управління якістю, які входять до стандартів серії ISO 9000.

Підхід до систем управління якістю згідно ДСТУ ISO 9000-2001 наступний за черговістю:

а) визначення потреб та очікувань замовників та інших зацікавлених сторін;

б) установа політики та цілей організації у сфері якості;

в) визначення процесів та відповідальності, необхідних для досягнення цілей у сфері якості;

г) визначення та постачання ресурсів, необхідних для досягнення цілей у сфері якості;

д) установа методів, які дають змогу вимірювати результативність та ефективність кожного процесу;

е) використання результатів цих вимірювань для визначення результативності та ефективності кожного процесу;

ж) визначення засобів, які дають змогу запобігати невідповідностям і усувати їхні причини;

й) запровадження та застосування процесу постійного поліпшення системи менеджменту якості. Цей підхід також можна застосовувати для підтримування та поліпшення наявної системи менеджменту якості.

Організація, яка приймає описаний вище підхід, забезпечує впевненість у можливостях своїх процесів та в якості своєї продукції, створюючи собі основу для постійного їх поліпшення. Це може сприяти більшій задоволеності замовників та інших зацікавлених сторін, а також до успіху організації.

Принципи менеджменту якості використовуються і для розробки систем екологічного менеджменту так, як якість продукції (послуг) є невід'ємною складовою частиною розробки

сертифікації системи екологічного менеджменту та інтегрованих систем менеджменту.

ПРИНЦИПИ, НА ЯКИХ БАЗУЄТЬСЯ TQM (TOTAL QUALITY MANAGEMENT). До них належать такі.

1. Орієнтація всієї діяльності організації на споживачів, від задоволення вимог і сподівань яких залежить її успіх у ринковій економіці.

2. Погляд на виробничі відносини між працівниками як на відносини споживача з постачальником.

3. Безперервне удосконалення виробництва і діяльності у сфері якості.

4. Комплексне і системне вирішення завдань забезпечення якості на всіх стадіях її життєвого циклу.

5. Перенесення головних зусиль у сфері якості в сторону людських ресурсів (акцент на ставлення працівників до справи, на культуру виробництва, на стиль керівництва).

6. Участь усього без винятку персоналу у вирішенні проблем якості (якість – справа кожного).

7. Безперервне підвищення компетентності працівників організації.

8. Концентрація уваги не на виявленні, а на попередженні невідповідностей.

9. Ставлення до забезпечення якості як до безперервного процесу, коли якість об'єкта на кінцевому етапі є наслідком досягнення якості на всіх попередніх етапах.

10. Оптимізація співвідношення в тріаді «якість – витрати – час».

11. Забезпечення достовірності даних про якість за рахунок використання статистичних методів.

12. Безперервне поліпшення якості (концепції Дж. Джурана, Е. Демінга, Ф. Кросбі, К. Ісікави, Г. Тагута).

Ці принципи визначають ідейний зміст філософії TQM, яка виставляє якість як основний критерій оцінювання роботи організації, трактує якість у її широкому економічному і соціально-психологічному розумінні, руйнує тезу про неминучість протиріччя між виробником і споживачем (див. якість життя, якість).

ПРИРОДНІ РЕСУРСИ – історична категорія, їх застосування пов'язана з розвитком технології виробництва. Були часи, коли людина не знала, як використовувати кам'яне вугілля, виплавляти метали з руд, отримувати і споживати електроенергію. Сучасне виробництво здатне не тільки переробляти природні ресурси в знаряддя праці і товари широкого вжитку, але й створювати матеріали із заданими властивостями штучним шляхом на заміну виснаженим запасам деяких традиційних копалин.

Різними галузями науки зміст поняття природні ресурси тлумачиться неоднаково. Так, географи під природними ресурсами розуміють елементи природи, що використовуються як історичні засоби існування людей. М.Ф. Реймерс вважає, що природні ресурси – це природні об'єкти і явища, що використовуються в теперішньому, минулому і майбутньому для прямого і непрямого споживання, сприяють створенню матеріальних багатств, відтворенню трудових ресурсів, підтримці умов існування людини, підвищенню якості життя тощо. Він говорить про природні ресурси як про тіла і сили природи (природні блага), суспільна корисність яких позитивно або негативно змінюється в результаті трудової діяльності людини.

О.О. Мінц так характеризує природні ресурси: тіла і сили природи, які на певному рівні розвитку продуктивних сил і вивченості можуть бути використані для задоволення потреб людського суспільства у формі безпосередньої участі в матеріальній діяльності.

К.Г. Гофман притримується цього тлумачення і під природними ресурсами в ресурсооцінювальному аспекті розуміє тіла і сили природи, що використовуються (або потенційно придатні до використання) як засоби праці (земля, водні шляхи, вода для зрошення та ін.), джерела енергії (гідроенергія, запаси паливних копалин та ін.), сировина і матеріали (запаси мінеральної сировини, лісу, ресурси технологічної води та ін.) або безпосередньо як предмети споживання (питна вода, дикорослі плоди, ягоди і ін.). Крім того, К.Г. Гофман для ресурсооціночних робіт вводить поняття одиничного

природного ресурсу, під яким розуміє конкретний (якісно однорідний та кількісно визначений) вид природного ресурсу – запаси певного виду корисних копалин, які однорідні за якістю та умовами експлуатації, якісно однорідні сільськогосподарські землі (агровиробничі групи ґрунтів) тощо.

В.М. Кириченко, який вивчав питання складу національного багатства, виділяє категорію природні ресурси виробництва, під якими розуміє не лише всю сукупність предметів і сил природи, весь фізико-географічний комплекс, що оточує людину, а тільки ту його частину, яка на відповідному рівні продуктивних сил безпосередньо може відігравати і відіграє роль джерела природної речовини для матеріального виробництва.

Із розширенням потреб суспільства все частіше роль природних ресурсів відіграють не тільки природні об'єкти, що є джерелом сировини і палива, але й властивості природи, які не мають речового змісту. Зараз, наприклад, цінним ресурсом стає чистота води і повітря; набувають статусу ресурсу естетичні властивості ландшафту.

Можна сказати, що природні ресурси – соціально-економічне поняття. Тобто це означає, що коли ми оперуємо поняттям ресурси, то оцінюємо ті чи інші сторони природних сил і явищ щодо можливостей їх використання людиною. Разом з тим, не можна розцінювати природні ресурси тільки з економічної (господарської) точки зору. Дійсно, економіка є основою ставлення людини до природи. Ця ознака призвела у географії до поширеного визначення природних ресурсів як елементів природи, що є засобами існування людського суспільства, які використовуються в господарстві.

Більш вузьке значення поняття природні ресурси, що виражається в більш чіткій формі, ніж природні умови, а саме включає тільки ті речовини та енергію природи, які можуть бути залучені до використання на певному етапі розвитку суспільства, а в своєму первинному стані вони є елементом ноосфери, тобто галузі природи, що охоплюються розумовою людською діяльністю (див. природні умови).

ПРОБКА – закупорювальний засіб циліндричної форми, який виготовляється із скла, металу, деревини, пластмаси або

кори пробкового дерева (корок). Пробка може багаторазово вставлятися в отвір упаковки, вийматися з нього і, відповідно, надіватися (нагвинчуватись) або зніматися.

Пробка «Sports-Lok» – виготовляється діаметром 28 мм під горловини ПЕТ типу PCO та BPF. Складається з пробки, клапана та прозорого захисного ковпачка, має два ступені захисту: захисну смужку на пляшці і на прозорому ковпачку.

Пробка корончата з кільцем «Maxi-Crown» – виготовляється з тонколистової сталі товщиною 0,17 мм. Кільце може виготовлятися разом з пробкою або окремо і потім приклепуватися до пробки. Застосовується для закупорювання скляних і полімерних пляшок з газованими напоями.

ПРОБЛЕМИ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ – комплекс соціально-економічних проблем, основними причинами виникнення яких є процес глобалізації. Можна виділити п'ять основних груп передумов, що ведуть до виникнення і загострення проблеми глобалізації. Перша обумовлена збільшеними можливостями людини і колосальними масштабами його дії на природне середовище. В даний час помилка людини на будь-якому з рівнів господарювання (навіть локальному) може стати причиною катастрофи глобального масштабу. У цих умовах стан будь-якого суб'єкта залежить не тільки від його власних дій, але в значній мірі від поведінки інших суб'єктів, причому в будь-якій частині планети. Спостерігається небезпечна невідповідність між глобальним масштабом проблем і обмеженими, як правило, національно-державними коштами і методами їх . Друга група передумов обумовлена підвищенням відвертості простору окремих соціально-економічних суб'єктів. Глобалізація відкриває простір не тільки для сил добра (зокрема, прогресивних технологій), але і для сил зла (наприклад, злочинності), які дістають можливість діяти в планетарному масштабі. Збільшена інтенсивність контактів між людьми в планетарному масштабі значно підсилює ризик розповсюдження будь-яких небезпек (епідемій, наркоманії і інших небезпечних захоплень, тероризму). Третя група причин пов'язана з істотною зміною інформаційного простору життя людей. Практично людству доводиться розлучатися «острівним» баченням світу в

масштабах свого локального простору і розвивати навички глобального мислення. Це вимагає освоєння принципового нового інформаційного інструментарію (понять, категорій, мови), що нездійснено без великих інтелектуальних зусиль. Не всім вони виявляються під силу. Четверта група передумов виникає із-за відмінностей в рівні розвитку і способі життя різних територіальних структур. Саме це часто стає дзеркалом і фокусом всіх і конфліктних вузлів. Сьогодні подібні відмінності настільки великі, що можна вважати людство таким, що одночасно живе в одному періоді часу, але в різних історичних епохах. Частково вони співпадають, частково – йдуть паралельно, частково – навіть не стикаються. Нерівність стартових можливостей, що зумовлює розподіл ролей, конфлікти між тими, що виграли і програли від глобалізації. Ситуація загострюється через відсутність наднаціональних регуляторів (зараз вони лише створюються, наприклад, системи менеджменту, сертифікація в тому числі екологічна, аудит). П'ята група причин якраз і обумовлена відсутністю наднаціонального регулювання. Ті інструменти координації, контролю, управління, які склалися століттями на національному рівні, перестають бути ефективними. Необхідне формування принципово нових наднаціональних систем адміністративного регулювання (Екологічна Конституція Землі). Сьогодні вони тільки починають формуватися (а головне, лише починають знаходити свій інструментарій діяльності) у формі різних міжнародних організацій.

ПРОГНОЗУВАННЯ РІВНЯ ЯКОСТІ ПРОДУКЦІЇ.

Прогнозування якості продукції – це науково обґрунтована інформація про рівень якості продукції в майбутньому. Успішна діяльність будь-якої організації можлива лише в умовах чіткого прогнозування рівня якості продукції та планування його поліпшення.

Цінність прогнозування якості продукції має дві сторони:

1) Якісну – пізнання природи еволюції об'єкта, тенденцій його розвитку, швидкості, часових і просторових зон його змінення, можливого виникнення несприятливих ситуацій, підсилювання або послаблення впливів різних факторів. Ця

якісна інформація прогнозу має велике значення для управління об'єктом і обґрунтування прийняття стратегічних рішень організаціями, які будуть виробляти прогнозовану продукцію;

2) Кількісну – імовірнісні дані прогнозу про очікуваний рівень якості в часі надають організації інформацію, за допомогою якої можна заздалегідь провести розрахунки капітальних вкладень, матеріальних засобів та інші заходи щодо забезпечення очікуваного рівня якості продукції. Залежно від тривалості прогнозованого періоду прогнози розрізняються: короткотермінові – до 5 років; середньотермінові – 5-15 років; довготермінові – понад 15 років.

Глибина ретроспективного аналізу інформації про об'єкт залежить від тривалості прогнозованого періоду: чим більша глибина прогнозу, тим більший обирається термін для аналізу витка об'єкта в минулому.

Власне точність прогнозу не може перевищувати точності вихідної інформації – за однакових умов прогноз буде тим точнішим, чим коротший прогнозований період.

Вважається, що ретроспективний період має перевищувати прогнозований приблизно в 2-3 рази. Наприклад, для середньотермінового прогнозу на 10 років за ретроспективний приймається період 30 років, для прогноз на 15 років періодом минулого розвитку приймаються 45 років.

Однак для довготермінових прогнозів із глибиною прогнозування 20-30 років ретроспективний період зменшується у зв'язку з постійним зростанням темпів науково-технічного прогресу.

Прогноз завжди відносний: він має відповідати на питання, чого варто чекати, якщо відомо певну сукупність факторів і умови проходження певних процесів. Прогнозована величина, як правило, розраховується в різних варіантах: при ситуації, яка складається сприятливо – високий рівень, при несприятливій ситуації – низький рівень, і найімовірніший прогноз – середній рівень (середня арифметична величина між високим і низьким рівнем).

Залежно від цільового призначення прогнози класифікуються на:

- дослідні – базуються на вивченні об'єктивної реальності, на дослідженні тенденцій і закономірностей її розвитку, об'єктивно оцінюють можливості та перспективні напрямки змінений об'єкта прогнозування;

- програмні – опираючись на дані дослідного прогнозу, формулюють програму можливих шляхів, заходів і умов для досягнення мети, вибирають такі варіанти еволюції об'єкта, які найкоротшим шляхи приводять до поставленої мети.

ПРОГРАМА ЯКОСТІ – документ, що регламентує конкретні заходи в галузі якості, ресурси і послідовність діяльності, що стосується конкретної продукції, проекту або контракту. Програма якості зазвичай містить посилання на певну частину посібника з якості. Залежно від призначення вона називається «програма забезпечення якості» або «програма адміністративного управління якістю» – документ, що регламентує конкретні заходи щодо поліпшення якості, розподіл ресурсів і послідовність дій стосовно продукції, послуг, проекту (див. якість, оцінка якості, сертифікація, принципи оцінювання).

ПРОДАВЕЦЬ – суб'єкт господарювання, який згідно з договором реалізує споживачеві товари або пропонує їх до реалізації (Закон України «Про захист прав споживачів» Відомості Верховної Ради УРСР (ВВР), 1991, № 30, ст. 379)

ПРОДОВОЛЬЧА ПРОДУКЦІЯ – харчові продукти, продовольча сировина та супутні матеріали; (Статтю 1 доповнено абзацом згідно із Законом № 191-IV (191-15) від 24.10.2002.) (ЗАКОН УКРАЇНИ «Про якість та безпеку харчових продуктів і продовольчої сировини» (Відомості Верховної Ради (ВВР), 1998, № 19, ст. 98) (Із змінами, внесеними згідно із Законами № 2681-III (2681-14) від 13.09.2001, ВВР, 2002, № 1, ст. 2 № 191-IV (191-15) від 24.10.2002, ВВР, 2002, № 48, ст. 359).

ПРОДОВОЛЬЧА СИРОВИНА – продукція рослинного, тваринного, мінерального, синтетичного чи біотехнологічного походження, що використовується для виробництва харчових продуктів; сертифікація – процедура, у ході якої (акредитований) орган документально засвідчує, що харчовий продукт або продовольча сировина відповідає встановленим

вимогам; (Абзац одинадцятий статті 1 із змінами, внесеними згідно із Законом № 191-IV (191-15) від 24.10.2002.) (ЗАКОН УКРАЇНИ «Про якість та безпеку харчових продуктів і продовольчої сировини» (Відомості Верховної Ради (ВВР), 1998, № 19, ст. 98) (Із змінами, внесеними згідно із Законами № 2681-III (2681-14) від 13.09.2001, ВВР, 2002, № 1, ст. 2 № 191-IV (191-15) від 24.10.2002, ВВР, 2002, № 48, ст. 359).

ПРОДУКТИ ЛОВУ – вилучені риба та інші водні живі ресурси (Закон України «Про рибу, інші водні живі ресурси та харчову продукцію з них» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, № 15, ст. 107)).

ПРОДУКЦІЯ – результат діяльності або процесів. Продукція може означати послуги, технічні засоби (навчання), матеріали, що переробляються, програмні засоби (програмне забезпечення) або комбінації з них. Продукція може бути матеріальною (вузли або матеріали, що переробляються), нематеріальною (інформація або поняття) або змішаною. Продукція може бути основною (цілеспрямованою) або побічною (нецілеспрямованою).

ПРОЗОРИСТІТЬ – величина, що характеризує, яку частину світла пропускає середовище без зміни напрямку його розповсюдження. Вимірюється відношенням світлового потоку, що пройшов у середовищі без зміни напрямку шлях, рівний одиниці довжини потоку, що увійшов у це середовище у вигляді паралельного пучка.

ПРОЕКТ СТАНДАРТУ – пропонувані варіанти нормативного документа, призначені для широкого обговорення, голосування або прийняття за стандарт. Розробка стандартів в Україні здійснюється згідно положень Державної системи стандартизації, та має на меті регламентацію виробничих процесів, охорону навколишнього природного середовища, захист інтересів та прав споживачів тощо.

Напрацювання стандартів відбувається в спеціалізованих Технічних комітетах за напрямками діяльності так, наприклад, ТК 93 «Системи управління якістю, довкіллям та безпекою харчових продуктів». В Міжнародній Організації зі Стандартизації проекти стандартів розробляються за схемою

(табл. 10), (див. стандарт, стандартизація, принципи стандартизації).

Таблиця 10

Стадії проекту та документи що додаються

Стадії проекту	Назва документів	Скорочена назва документів
0. Попередня стадія	Первинна робоча одиниця	PWI
1. Стадія пропозиції	Пропозиція нової робочої одиниці	NP
2. Підготовча стадія	Робочий проект	WD
3. Стадія обговорення	Обговорювальний проект	CD
4. Стадія запиту	Проект запиту	DIS, CDV
5. Стадія затвердження	Заключний проект міжнародного стандарту	FDIS
6. Стадія публікації	Міжнародний стандарт	IES, або ISO/IEC

ПРОНИКНІСТЬ – спроможність матеріалу чи виробів пропускати воду, пар, повітря, газу, пил.

ПРОСТИЙ АСОРТИМЕНТ – сукупність невеликої кількості груп, видів, найменувань товарів, які задовольняють потреби обмеженої кількості споживачів.

ПРОСУВАННЯ ТУРИСТИЧНОГО ПРОДУКТУ – комплекс заходів, спрямованих на створення та підготовку до реалізації туристичного продукту чи туристичних послуг (організація рекламно-ознайомлювальних подорожей, участь у спеціалізованих виставках, ярмарках, видання каталогів, буклетів, тощо) (Закон України «Про туризм» від 15 вересня 1995 року № 324/95-ВР).

ПРОТОТИП ВИНА – тип вина, що історично склався в певних географічних регіонах внаслідок використання специфічних прийомів переробки винограду певних сортів та способів обробки мезги, сусле або виноматеріалів, який став прообразом (попередником і зразком) для виробництва відповідного типу вина в тій самій або іншій географічній зоні вирощування винограду { Статтю 1 доповнено пунктом 41

згідно із Законом № 2974-VI від 03.02.2011} (Закон Україна «Про виноград та виноградне вино» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2005, № 31, ст. 419)).

ПРУЖНІСТЬ – властивість тіл відновлювати форму та об’єм або тільки об’єм після дії зовнішньої сили. Кількісна характеристика пружних властивостей матеріалів – модуль пружності. Пружність зумовлена взаємодією між атомами і молекулами та їх тепловим рухом.

Р

РАЙОНОВАНІ СОРТИ ВИНОГРАДУ – визначені для певної зони виноградарства сорти винограду, що забезпечують найбільшу господарську ефективність виноградарства і виноробства в цій місцевості та включені до Державного реєстру сортів рослин, придатних для поширення в Україні (Закон Україна «Про виноград та виноградне вино» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2005, № 31, ст. 419)).

РАХУНОК-ФАКТУРА – фінансовий документ, яким оформляється торговельна угода.

РАЦІОНАЛЬНІСТЬ АСОРТИМЕНТУ – здатність певної сукупності товарів максимально задовольняти реально обґрунтовані потреби різних сегментів споживачів.

РЕАЛІЗАЦІЯ – діяльність суб’єктів господарювання з продажу товарів (робіт, послуг) (Закон України «Про захист прав споживачів» Відомості Верховної Ради УРСР (ВВР), 1991, № 30, ст. 379)

РЕГІОНАЛЬНА ОРГАНІЗАЦІЯ СТАНДАРТИЗАЦІЇ – організація, що займається стандартизацією, членство в якій відкрите для відповідних національних органів держав лише одного географічного, політичного або економічного простору (Закон України «Про стандартизацію» Відомості Верховної Ради (ВВР), 2014, № 31, ст. 1058 {Із змінами, внесеними згідно із Законом № 124-VIII від 15.01.2015}).

РЕГІОНАЛЬНА СТАНДАРТИЗАЦІЯ – стандартизація, участь у якій відкрита для відповідних органів держав лише одного географічного, політичного або економічного простору

(Закон України «Про стандартизацію» Відомості Верховної Ради (ВВР), 2014, № 31, ст. 1058 {Із змінами, внесеними згідно із Законом № 124-VIII від 15.01.2015}).

РЕГІОНАЛЬНИЙ СТАНДАРТ – стандарт, прийнятий регіональною організацією стандартизації і доступний для широкого кола користувачів (Закон України «Про стандартизацію» Відомості Верховної Ради (ВВР), 2014, № 31, ст. 1058 {Із змінами, внесеними згідно із Законом № 124-VIII від 15.01.2015}).

РЕГЛАМЕНТОВАНЕ ЗНАЧЕННЯ ПОКАЗНИКА ЯКОСТІ ПРОДУКЦІЇ – значення показника якості продукції, що встановлене нормативною документацією.

РЕЗУЛЬТАТ ЕКСПЕРТИЗИ – підтвердження відповідності фактичної характеристики товару встановленій вимозі або отримане внаслідок дослідження значення необхідної характеристики товару з метою його ідентифікації.

РЕКВІЗИТИ – обов’язкові дані, необхідні для правильного оформлення офіційних документів.

РЕКЛАМАЦІЯ – претензія покупця до продавця внаслідок порушення ним умов договору. У ній викладено вимоги щодо ліквідації дефектів, зниження ціни або відшкодування збитків за постачання неякісної продукції.

РЕНТА – (дохід, прибуток) (від використання природних факторів) – це виражена у формі кількісних економічних показників величина вигод, що отримується від використання одиниці природних ресурсів. Таким показником можна вважати: ринкову ціну корисних копалин; дохід від курортів, екотуризму, дохід від продажу мисливських ліцензій тощо. Згідно з літературними джерелами, це різниця між платою за послуги ресурсів і мінімальною кількістю засобів, які потрібно витратити, щоб змусити власника ресурсів і послуг представити їх на ринок. Рента – це виграш (надлишок) порівняно з альтернативною вартістю пропозиції ресурсів. За своєю сутністю вона аналогічна поняттю виграш виробника на ринку продукції. Виходячи з цього, рента може інтерпретуватися як будь-який дохід, що відноситься до виробничих витрат ресурсу, який перевищує альтернативну вартість. Цей дохід можливий лише за фіксованої пропозиції ресурсів.

Рента (чи рентний дохід) як економічна категорія характеризує будь-який дохід, що регулярно отримується з капіталу, землі, майна тощо і безпосередньо не залежить від підприємницької діяльності.

Природно-ресурсна рента в методологічному аспекті є ціною, що сплачується за використання ресурсів, кількість яких обмежена. Така ціна є формою реалізації економічних відносин між власником природних ресурсів, у тому числі державою, і суб'єктами господарської діяльності, що здійснюють їх експлуатацію.

Природно-ресурсна рента реалізується у вигляді рентного доходу, що являє собою частину доходу суб'єктів господарської діяльності від використання природних ресурсів. Рентний дохід у природокористуванні та виробничій сфері розглядається як:

а) частина доходу суб'єктів господарської діяльності, що не залежить від безпосередніх результатів такої діяльності і визначається обмеженістю природних ресурсів (абсолютна рента);

б) частина доходу суб'єктів господарської діяльності, що отримується від використання природних ресурсів як фактора виробництва залежно від якості таких ресурсів (диференціальна рента);

в) частина доходу суб'єктів господарської діяльності, що отримується за рахунок використання унікальних чи єдиних (у тій чи іншій сфері) природних ресурсів (монопольна рента).

Рентні відрахування можуть мати вигляд як абсолютних, так і процентних ставок – від вартості сировини, що добувається (заготовлюється), чи одержаної з неї продукції, від ціни реалізації, величини річного валового доходу тощо.

РЕНТА ЕКОНОМІЧНА. Виникає в усіх сферах господарювання, де задіяні обмежені різноякісні виробничі ресурси та існує можливість їх перетворення в об'єкти власності. Йдеться насамперед про такі сфери господарювання, де реалізується природна рента – земельна, гірнича, лісова, водна (прісноводна) тощо.

В сучасних умовах господарювання можна виділити екологічну ренту та антиренту – надприбуток, отримуваний у разі використання більш ефективних екологічних технологій чи,

навпаки, внаслідок хижацького використання природних ресурсів і понаднормативного забруднення довкілля. Правомірною є постановка питання і про економічну квазіренту – надприбуток, отримуваний внаслідок використання відтворюваних господарських ресурсів: технологічного (в разі ефективного освоєння та розповсюдження відповідних інновацій), управлінського (в разі використання новітніх досліджень у галузі менеджменту), фінансово-кредитного характеру тощо. В усіх випадках ринкова ціна перевищує індивідуальну ціну виробництва (нормальні витрати плюс середня норма прибутку), що і спричиняє появу економічної ренти. Остання проявляється у різних формах: абсолютної, в якій реалізується монополія власності на абсолютні виробничі ресурси; диференціальної, де враховується різноякісність ресурсів, задіяних у господарюванні; монопольної, отриманої внаслідок використання унікальних властивостей господарського ресурсу.

Методологія рентного регулювання природних відносин охоплює теоретичні, методичні та організаційно-економічні оцінки ресурсів. Економічна (грошова) оцінка дозволяє виявити фундаментальні залежності у структурі вартості та зіставити їх з правилами поведінки економічних суб'єктів.

Досліджуючи проблему рентних відносин великий інтерес викликає проблема інтерпретації сутності ренти, що в тематичній економічній літературі трактується неоднозначно. Стосовно природних ресурсів і економічної сфери, зокрема, це поняття найбільш часто вживається в наступних значеннях:

- доходу від власності, що, як правило, отримується у вигляді регулярних платежів;
- доходу від використання будь-якого фактора виробництва, що одержується внаслідок його обмеженості;
- прибутку на вкладений капітал, що нерідко інтерпретується як ресурсна рента.

Рента, згідно з літературними джерелами, це різниця між платою за послуги ресурсів і мінімальною кількістю засобів, які потрібно витратити, щоб змусити власника ресурсів і послуг представити їх на ринок. Рента – це вигреш (надлишок)

порівняно з альтернативною вартістю пропозиції ресурсів. За своєю сутністю вона аналогічна поняттю виграш виробника на ринку продукції. Виходячи з цього, рента може інтерпретуватися як будь-який дохід, що відноситься до виробничих витрат ресурсу, який перевищує альтернативну вартість. Цей дохід можливий лише за фіксованої пропозиції ресурсів.

Рента (чи рентний дохід) як економічна категорія характеризує будь-який дохід, що регулярно отримується з капіталу, землі, майна тощо і безпосередньо не залежить від підприємницької діяльності.

Природно-ресурсна рента в методологічному аспекті є ціною, що сплачується за використання ресурсів, кількість яких обмежена. Така ціна є формою реалізації економічних відносин між власником природних ресурсів, у тому числі державою, і суб'єктами господарської діяльності, що здійснюють їх експлуатацію.

Природно-ресурсна рента реалізується у вигляді рентного доходу, що являє собою частину доходу суб'єктів господарської діяльності від використання природних ресурсів. Рентний дохід у природокористуванні та виробничій сфері розглядається як:

- частина доходу суб'єктів господарської діяльності, що не залежить від безпосередніх результатів такої діяльності і визначається обмеженістю природних ресурсів (абсолютна рента);

- частина доходу суб'єктів господарської діяльності, що отримується від використання природних ресурсів як фактора виробництва залежно від якості таких ресурсів (диференціальна рента);

- частина доходу суб'єктів господарської діяльності, що отримується за рахунок використання унікальних чи єдиних (у тій чи іншій сфері) природних ресурсів (монопольна рента).

Рентні відрахування можуть мати вигляд як абсолютних, так і процентних ставок – від вартості сировини, що добувається (заготовляється), чи одержаної з неї продукції, від ціни реалізації, величини річного валового доходу тощо.

На сьогодні існує кілька методологічних підходів інтерпретації ренти. По-перше, рента – це не звичайний дохід, що отримується суб'єктами ринкового господарства у вигляді заробітної плати, прибутку чи відсотка, а надприбуток, додатковий дохід особливого виду, пов'язаний із використанням у господарюванні виключного, обмеженого чи тимчасово рідкісного блага (ресурсу): земельної ділянки, родовища корисних копалин, чи винаходу, інновації, які приносять надприбуток, тощо.

По-друге, саме в економічній ренті прихована економічна таємниця власності: хто б не володів титулом власності, реальним власником господарського ресурсу є лише той, хто привласнює цю економічну ренту.

По-третє, рентні відносини відіграють роль своєрідного зрівнювача в господарюванні, вирівнюючи умови конкуренції його агентів при володінні різноякісними та обмеженими ресурсами. І водночас ці відносини виявляються прихованим спонукальним мотивом для бізнесу у прагненні прихопити хоча б на деякий час частину цього привабливого надприбутку, що, як правило, незаконно переходить до власника.

В сучасному економічному аналізі найбільш поширеними є три версії теорії економічної ренти. Перша з них формувалася у працях Рікардо, Мілля, Маршала і стосувалася природного фактора виробництва, переважно землі. У працях цих учених-економістів економічна рента розглядається як різниця між доходом, що припадає на задіяний у виробництві певний природний ресурс (ідеться, зокрема, про відповідний факторний дохід), і тією так би мовити ціною, яку необхідно сплатити, щоб залучати цей ресурс у певну виробничу комбінацію. Таке уявлення про економічну ренту впливає з погляду Рікардо на земельну ренту, який розглядав усі платежі власнику землі як непотрібний надлишок, оскільки земля, на його думку, не має альтернативного господарського використання.

Друга версія теорії економічної ренти впливає з концепції граничної продуктивності, згідно з якою дохід, що припадає на кожний задіяний у виробництві ресурс (фактор виробництва), визначається його граничною продуктивністю. До речі,

вихідним пунктом для фундатора концепції граничної продуктивності Кларка стало вчення про диференціальну земельну ренту Рікардо. Останній вважав, що, на відміну від інших доходів, рента є диференціальним доходом, який для кожної земельної ділянки дорівнює різниці між її продуктом і продуктом найгіршої з оброблюваних ділянок землі, якщо до обох ділянок застосувати однакові обсяги праці та капіталу. Рікардо вважав, що доходи від землі як засобу виробництва відтворюються згідно із законом спадаючої віддачі. Ідея Кларка полягала в тому, що заробітну плату і відсоток можна розглядати аналогічним чином.

Наступна версія теорії економічної ренти сформувалася на базі ідей, висунутих Парето. Згідно з цією концепцією, економічна рента є доходом власника фактора виробництва, який (дохід) перевищує суму, що необхідна для утримання цього ресурсу в певній виробничій комбінації. Відповідно до теорії Парето, факторні доходи складаються з двох компонентів: перший – це так званий утримуючий дохід, а другий – економічна рента. Остання трактується як дохід на господарський ресурс, пропозиція якого є нееластичною, тобто відносно не змінюється відповідно до зміни конкурентної ціни. Проте існує думка, що економічна рента має місце і тоді, коли пропозиція господарського ресурсу є еластичною, за винятком безмірно еластичної пропозиції.

Критичне переосмислення наведених версій теорії економічної ренти дозволяє визначити останню як форму надприбутку (додаткового доходу), отриманого внаслідок експлуатації обмежених різноякісних виробничих ресурсів. Об'єктивною основою економічної ренти є диференціальна вартість, тобто різниця між суспільною вартістю, грошовою формою вираження якої є ринкова ціна, та індивідуальною вартістю (витрати господарювання плюс прибуток, достатній для відтворення) вироблених продуктів, наданих послуг, виконаних робіт, які реалізуються на відповідних ринках. Саме до цього надприбутку прагнуть суб'єкти економіки.

РЕСУРСОЕФЕКТИВНІСТЬ – кількісна та якісна характеристика використання первинних ресурсів в

технологічних процесів виробництва, експлуатації та утилізації певних товарів або послуг. Головною метою оцінки ресурсоефективності є оптимізація використання ресурсів, мінімізація ресурсоемності економіки та зниження антропологічного тиску від господарської діяльності людини на місцеві та глобальну екосистеми.

РЕСУРСОПРОДУКТИВНІСТЬ (визначення ЮНЕП, ЮНІДО) – показник того, наскільки ефективно використовуються ресурси, тобто скільки продукції виробляється на одиницю спожитої енергії, води або матеріалу.

РЕФЕРЕНТНІ ЗРАЗКИ ГМО – еталонний (референтний) матеріал ГМО, значення властивостей якого є достатньо однорідним та придатним, щоб оцінювати метод вимірювання чи встановлювати певні властивості матеріалу; {Статтю 1 доповнено абзацом згідно із Законом N 4441-VI (4441-17) від 23.02.2012 } Закон України «Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2007, № 35, ст. 484).

РЕЦЕПТУРА (РЦ) – це технологічний документ, що регламентує склад харчового продукту і норми витрат сировини та напівфабрикатів для виробництва встановленої кількості готової продукції із заданими властивостями (ДСТУ 3946-2000 Система розроблення і поставлення продукції на виробництво. Продукція харчова. Основні положення).

РЕЦИКЛЯЦІЯ – це повернення до промислового циклу відпрацьованого ресурсу/матеріалу (наприклад, відпрацьовані споживчі товари, стічні води, теплова або механічна енергія або відходи певних технологічних процесів) після його обробки з метою знешкодження забруднень та/або покращення його якості до задовільного для використання рівня. Розрізняють матеріальну та енергетичну рецикляцію. Матеріальна рецикляція повертає до промислового циклу матеріал після підвищення його якості (екстракції або знешкодження забруднень, домішок, розділення різних матеріалів тощо). Енергетична рецикляція повертає до промислового циклу енергію, акумульовану в матеріалі або ресурсі (наприклад,

обігрів приміщень з використанням тепла від технологічних процесів, використання енергії побутових відходів після спалення тощо).

РИБА ТА ІНШІ ВОДНІ ЖИВІ РЕСУРСИ (ВОДНІ БІОРЕСУРСИ) – сукупність водних організмів (гідробіонтів), життя яких неможливе без перебування (знаходження) у воді. До водних живих ресурсів належать: прісноводні, морські, анадромні та катадромні риби на всіх стадіях розвитку, круглороті, водні безхребетні, у тому числі моллюски, ракоподібні, черви, голкошкірі, губки, у тому числі моллюски, кишковопорожнинні, наземні безхребетні у водній стадії розвитку, головоногі, водорості та інші водні рослини; {Абзац чотирнадцятий статті 1 виключено на підставі Закону N 442-VII від 05.09.2013} (Закон України «Про рибу, інші водні живі ресурси та харчову продукцію з них» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, № 15, ст. 107)).

РИЗИК – ситуативна характеристика діяльності, що поєднує невизначеність її результату і можливі несприятливі наслідки в разі вдачі. Ризик – це міра небезпеки, фактично він визначається як математичне очікування збитку або втрат. Ризик означає можливу небезпеку або дію наугад в надії на вдалий наслідок. В наш час у більшості випадків під ризиком розуміється можлива небезпека втрат, пов'язаних із специфікою тих чи інших явищ природи і видів діяльності. Людина розумна стала, напевно, оцінювати ризик ще на нижчих ступенях цивілізації, із усвідомленням почуття страху перед смертю і природними катастрофічними явищами. З появою товарно-грошових відношень ризик стає економічною категорією. Ризиком стали управляти, тобто прогнозувати розвиток ризикованих подій і приймати міри до зниження його степені.

Аналізуючи різні визначення ризику, необхідно відмітити, що вони включають множину інших понять, ключовими з яких є небезпека і збиток, які, в свою чергу, включають інші поняття. Таким чином, ризик є найбільш повним інтегрованим поняттям, що фактично служить мірою усвідомленої людиною небезпеки в його житті і діяльності. Небезпека техногенного характеру розглядається як стан, що притаманний технічній системі, яке

реалізується у вигляді пошкоджуючих впливів джерела техногенної надзвичайної ситуації на людину і навколишнє середовище при його виникненні або у вигляді прямого чи другорядного збитку для людини і навколишнього середовища в процесі нормальної експлуатації цих об'єктів.

Отже, ризик це ймовірність настання несприятливої події; сполучення ймовірностей того, що небажана подія відбудеться, і можливого розміру її наслідків для виробництва, людей, навколишнього середовища і природних ресурсів.

РИЗИКИ ВИКОРИСТАННЯ ГЕНЕТИЧНО МОДИФІКОВАНОЇ ПРОДУКЦІЇ. Услід за впровадженням технологій виведення нових гібридних форм сільськогосподарських культур з'явилися нові технології у сфері виробництва продуктів харчування, включаючи розроблення методів підвищення генетичної мінливості шляхом використання декількох методів мутагенезу, наприклад, хімічного мутагенезу або опромінювання, а також різних способів штучного вирощування живих тканин. Подальші розроблення призвели до появи самих передових на сьогодні методів сучасної біотехнології – створення організму шляхом генетичної модифікації, що полягає в інтродукції нового або рекомбінантного генетичного матеріалу за допомогою методів трансформації. Одержані організми стали, як правило, називати генетично модифікованими організмами, або GM-організмами. Генетична інженерія – це відносно нова технологія, яка полягає у маніпулюванні генами в процесі перетворення генів одного різновиду в гени іншого різновиду, який не має родинних зв'язків з попереднім. Наприклад, ген може бути перенесений від тварини до рослини. З потомством цього новоствореного генетично модифікованого організму відбудуться генетичні зміни. Генетична інженерія – це технологія, яка розробляється і продається в інтересах корпорацій. Натепер вона використовується в промисловому сільському господарстві, наприклад, зернові культури зазвичай вирощуються стійкими до гербіцидів та шкідників. Продукти харчування, які виробляються цими технологіями звичайно називаються генетично модифікованими або GM продуктами.

Екологічні ризики виробництва харчових продуктів із застосуванням ГМ-технологій включають: принципи оцінки екологічного ризику; потенційну не передбачувану дію ГМ-організмів на нецільові організми, екосистеми і біорізноманітність; ауткроссинг; ризики від використання ГМ-тварин чи ГМ-мікроорганізмів; регіональну специфіку проведення оцінок безпеки, моніторинг здоров'я людини і безпеки НПС.

РІВЕНЬ ВКЛЮЧЕНЬ – максимальна допустима кількість (вміст) речовини, яка може використовуватися в харчовому продукті або додаватися до нього (Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про якість та безпеку харчових продуктів та продовольчої сировини» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2005, № 50, ст. 533)).

РІВЕНЬ КЛАСИФІКАЦІЇ – сукупність угруповань, розташованих на одних і тих самих ступенях класифікації.

РІВЕНЬ НЕГАТИВНОГО ЕКОДЕСТРУКТИВНОГО ВПЛИВУ – ступінь екодеструктивного впливу, який завдає соціального чи економічного збитку теперішнім або майбутнім поколінням людей та викликає негативні соціальні, економічні або екологічні наслідки.

РІВЕНЬ ПРИЙНЯТНОГО РИЗИКУ АБО ДОПУСТИМОГО РИЗИКУ. Питання про рівень прийняттого ризику або допустимого ризику є найбільш важливим у прийнятті рішень, що багато в чому залежить від економічного стану держави. Проводячи порівняння ризиків, пов'язаних з промисловою діяльністю, з повсякденними побутовими ризиками, необхідно пам'ятати, що одні небезпеки приймаються суспільством добровільно (наприклад, тютюнопаління, їзда на автомобілі), а інші – ні. Досить важливо, що питання про сприйняття ризику суттєво залежить від тих реальних вигод, які дає та чи інша діяльність.

РІВЕНЬ ЯКОСТІ ТОВАРУ – відносна характеристика якості товару, яку отримують порівнянням значень показників якості оцінюваного товару з базовими (еталонними) значеннями відповідних показників (ДСТУ 3993-2000 «Товарознавство. Терміни та визначення»).

РІВНОВАЖНА ВОЛОГІСТЬ ХАРЧОВИХ ПРОДУКТІВ –

встановлюється, коли тиск парів води над продуктом дорівнює тиску парів води в навколишньому середовищі; продукт не випаровує і не поглинає воду з навколишнього середовища.

РОБОТА – діяльність виконавця, результатом якої є виготовлення товару або зміна його властивостей за індивідуальним замовленням споживача для задоволення його особистих потреб (Закон України «Про захист прав споживачів» Відомості Верховної Ради УРСР (ВВР), 1991, № 30, ст. 379).

РОЗБРАКОВУВАННЯ ТОВАРІВ – перевіряння відповідності показників якості товарів вимогам нормативних документів, виявлення та вилучення бракованих одиниць (ДСТУ 3993-2000 «Товарознавство. Терміни та визначення»).

РОЗВИТОК СТАЛІЙ – такий шлях невпинного і бажаного розвитку господарства, який не порушує істотно і необоротно оточення людини, не призводить до деградації біосфери і здійснюється відповідно до законів природи, економіки та суспільства. При сталому розвитку задоволення потреб нинішнього покоління людей здійснюється без шкоди для прийдешніх поколінь. Концепція сталого розвитку розглядається як передумова довгочасного прогресу людства, який супроводжуватиметься примноженням капіталу і поліпшенням екологічних умов. В англомовній літературі під словом «sustainable» розуміють дуже м'яке, підтримуюче управління. Відповідно до цього концепція сталого розвитку передбачає розвиток регіону через самоорганізацію при рамочній зовнішній підтримці, яка запобігає його переходу у стан необоротної деградації середовища. Для людства в цілому ця концепція передбачає часткове, цілеспрямоване, підтримуюче переміщення фінансових ресурсів з багатих регіонів у бідні при широкому обміні екологічними знаннями та інформацією. Термін містить у собі протиріччя, яке полягає в тому, що, з одного боку, підкреслює необхідність постійного розвитку (у т.ч. матеріального), а з іншого, передбачає обмеження цього розвитку (див. концепція сталого розвитку).

РОЗГОРНУТИЙ АСОРТИМЕНТ ТОВАРІВ – деталізований груповий асортимент, у якому кожна група

товарів представлена підгрупами, видами та різновидами із зазначенням кількості товарів за кожною ознакою *Примітка*. Розгорнутий асортимент наводиться у специфікації, яка додається до договору поставляння (ДСТУ 3993-2000 «Товарознавство. Терміни та визначення»).

РОЗДРІБНА ТОРГІВЛЯ – діяльність з продажу товарів безпосередньо громадянам та іншим кінцевим споживачам для їх особистого некомерційного використання незалежно від форми розрахунків, у тому числі на розлив у ресторанах, кафе, барах, інших суб'єктах господарювання громадського харчування (Закон України «Про державне регулювання виробництва і обігу спирту етилового, коньячного і плодового, алкогольних напоїв та тютюнових виробів» {Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1995, № 46, ст. 345} {Вводиться в дію Постановою ВР № 482/95-ВР від 19.12.95, ВВР, 1995, № 46, ст. 346}).

РОЗМІРНІ ІНФОРМАЦІЙНІ ЗНАКИ. Розмірні знаки – знаки, призначені для позначення визначених фізичних величин, що означають кількісну характеристику товару. Вони проставляються на упаковці товару чи на самому товарі у вигляді номера, літери або графічних зображень, вказують розмір одягу, взуття, вагу товару в упаковці тощо. Починаючи з 1980 р., розміри стали вказуватися відповідно до Міжнародної системи одиниць фізичних величин (СИ). Проте і сьогодні можуть зустрітися імпорتنі товари, на упаковці яких розмір може бути виражений у національних одиницях. Наприклад, у США і Великобританії масу вказують в унціях (1 унція = 28,35 г). Поява на українському ринку імпорتنих товарів, на маркуванні яких були нанесені незвичні для нас розмірні знаки, змусило вітчизняних виготовлювачів застосовувати деякі з цих знаків, тим більше що вони дуже коротко характеризують фізичну величину, назва якої складається з одного або декількох слів. Наприклад, замість маси нетто – ϵ , замість обсягу – V .

Код розмірних знаків надзвичайно простий. До умовного позначення фізичної величини " ϵ , V " (інших) додається фактичний розмір цього розміру в прийнятих одиницях виміру.

РОЗМІЩЕННЯ ВІДХОДІВ – зберігання та/або захоронення відходів у спеціально відведених для цього місцях чи об'єктах; (Статтю 1 доповнено абзацом згідно із Законом № 3073 від 07.03.2002) (Закон України «Про відходи» (Відомості Верховної Ради (ВВР), 1998, № 36-37, ст. 242))

РОЗПОДІЛ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПРОДУКЦІЇ – забезпечення виробництва, доставки, реалізації товару у встановлені строки з мінімальною шкодою для довкілля, збереженням якості товару з мінімально можливими затратами енергоносіїв і ресурсів.

РОЗПОРЯДЖЕННЯ ПРО УСУНЕННЯ ПОРУШЕНЬ ЗАКОНОДАВСТВА У СФЕРІ ЛІЦЕНЗУВАННЯ – рішення спеціально уповноваженого органу з питань ліцензування про необхідність усунення ліцензіатом або органом ліцензування в установлені строки порушень законодавства у сфері ліцензування (Закон України «Про ліцензування певних видів господарської діяльності» (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2000, № 36, ст. 299)).

РОЗРЯД КОДУ – позиція знака в коді. Кожен знак в коді характеризує спеціально обумовлену ознаку товару.

РОЗЧИННИК ДЛЯ ЕКСТРАГУВАННЯ – будь-яка речовина для розчинення харчового продукту або будь-якого його компонента, в тому числі для будь-якої забруднюючої речовини, що міститься в харчовому продукті або на його поверхні, яка використовується при здійсненні процедури екстрагування під час переробки харчових продуктів або компонентів цих харчових продуктів та яка повинна видалятися, оскільки може призвести до ненавмисної, але з технічної точки зору неминучої появи залишків або похідних речовин у харчових продуктах (Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про якість та безпеку харчових продуктів та продовольчої сировини» Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2005, № 50, ст. 533).

РОСЛИННІ ПРОДУКТИ (ХАРЧОВІ ПРОДУКТИ РОСЛИННОГО ПОХОДЖЕННЯ) – гриби, ягоди, овочі, фрукти та інші харчові продукти рослинного походження, призначені для споживання людиною (Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про якість та безпеку

харчових продуктів та продовольчої сировини) (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2005, № 50, ст. 533)).

С

САМООБСЛУГОВУВАННЯ – це спосіб продажу товарів, у процесі якого покупець має вільний доступ до товарів, самостійно їх оглядає, відбирає, розраховується за відібрані товари у вузлі розрахунку (ДСТУ 4303:2004 «Роздрібна та оптова торгівля. Терміни та визначення понять»).

САНІТАРНИЙ ЗАХІД БЕЗПЕЧНОСТІ ХАРЧОВИХ ПРОДУКТІВ – застосування будь-яких законів, постанов, інших нормативно-правових актів, вимог та процедур для захисту життя та здоров'я людей від ризику, що виникає від харчових домішок, забруднюючих речовин, токсинів або хвороботворних організмів у харчових продуктах, підконтрольних санітарній службі, та харчових продуктах, підконтрольних ветеринарній службі, виконання яких є обов'язковим. Санітарні заходи включають, зокрема, обов'язкові параметри безпеки кінцевого продукту; методи переробки — та виробництва; процедури експертизи, інспектування, сертифікації та ухвалення; положення щодо відповідних статистичних методів; процедури відбору зразків та методи оцінки ризику; вимоги щодо пакування та етикетування, які безпосередньо стосуються безпеки харчових продуктів (Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про якість та безпеку харчових продуктів та продовольчої сировини» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2005, № 50, ст. 533)).

САНІТАРНИЙ ІНСПЕКТОР – посадова особа державної санітарно-епідеміологічної служби, що має спеціальну медичну освіту та уповноважена здійснювати державний санітарно-епідеміологічний нагляд (Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про якість та безпеку харчових продуктів та продовольчої сировини» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2005, № 50, ст. 533)).

САНІТАРНО-ЕПІДЕМІОЛОГІЧНИЙ СЕРТИФІКАТ –

разовий документ, виданий органами та установами державної санітарно-епідеміологічної служби, що підтверджує безпеку для здоров'я та життя людини окремих партій (одиниць) харчових продуктів та продовольчої сировини; (Статтю 1 доповнено абзацом згідно із Законом № 191-IV (191-15) від 24.10.2002) (ЗАКОН УКРАЇНИ «Про якість та безпеку харчових продуктів і продовольчої сировини»)(Відомості Верховної Ради (ВВР), 1998, № 19, ст. 98) (Із змінами, внесеними згідно із Законами № 2681-III (2681-14) від 13.09.2001, ВВР, 2002, № 1, ст. 2 № 191-IV (191-15) від 24.10.2002, ВВР, 2002, № 48, ст. 359).

СЕНСОРНИЙ АНАЛІЗ – визначення якості продукції за допомогою органів чуттів людини. Цим методом визначають такі показники, як зовнішній вигляд, колір, прозорість, форму, консистенцію, ступінь подрібнення, запах та смак товарів.

СЕРЕДНІЙ ЗРАЗОК – зразок, що виділяється із середньої проби, якщо середня проба є значно більшою, ніж треба для визначення якості партії товару. Середня проба відбирається, якщо об'єм або маса вихідного зразка дуже велика.

СЕРТИФІКАТ БЕЗПЕКИ – документ, що видається за правилами системи сертифікації для підтвердження відповідності сертифікованої продукції встановленим вимогам безпеки.

СЕРТИФІКАТ ВІДПОВІДНОСТІ – документ, виданий згідно з правилами системи сертифікації, який вказує, що забезпечується необхідна впевненість у тому, що потрібним чином ідентифікована продукція, процес чи послуга відповідають конкретному стандарту чи іншому нормативному документу (ДСТУ 2462-94 «Сертифікація. Основні поняття. Терміни та визначення») (Абзац дванадцятий статті 1 в редакції Закону № 191-IV (191-15) від 24.10.2002.) (ЗАКОН УКРАЇНИ «Про якість та безпеку харчових продуктів і продовольчої сировини»)(Відомості Верховної Ради (ВВР), 1998, № 19, ст. 98) (Із змінами, внесеними згідно із Законами № 2681-III (2681-14) від 13.09.2001, ВВР, 2002, № 1, ст. 2 № 191-IV (191-15) від 24.10.2002, ВВР, 2002, № 48, ст. 359).

СЕРТИФІКАТ ПРИДАТНОСТІ ДЛЯ СПОЖИВАННЯ ЛЮДИНОЮ – разовий документ суворої звітності, що видається за результатами державного контролю або розширеного контролю відповідно головним державним санітарним лікарем або головним державним ветеринарним інспектором згідно з компетенцією та засвідчує придатність харчового продукту для споживання людиною за призначенням (Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про якість та безпеку харчових продуктів та продовольчої сировини» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2005, № 50, ст. 533)).

СЕРТИФІКАЦІЙНИЙ ОРГАН – орган з оцінки відповідності виробництва органічної продукції (сировини) – підприємство, установа, організація чи їх підрозділ, які призначені у визначеному законодавством порядку та проводять діяльність з оцінювання й підтвердження відповідності виробництва органічної продукції (сировини).

СЕРТИФІКАЦІЙНИЙ ЦЕНТР – юридична особа, уповноважена одночасно виконувати функції органу сертифікації й дослідницької лабораторії, наприклад, Рівнестандартметрологія, УкрСЕПРО.

СЕРТИФІКАЦІЙНІ ДОСЛІДЖЕННЯ – контрольні дослідження продукції, проведені з метою встановлення відповідності характеристик її властивостей національним і (або) міжнародним нормативно-технічним документам.

СЕРТИФІКАЦІЯ – системна перевірка об'єкта сертифікації спеціально уповноваженим органом з метою підтвердження того, що виріб, послуга, процес тощо відповідають певним вимогам чи технічним умовам.

Вперше визначення поняття «сертифікація» було дано ISO у 1982 р. У відповідному Керівництві ISO/IEC 2:1982 «Загальні терміни та визначення в галузі стандартизації, сертифікації і акредитації випробувальних лабораторій» поняття сертифікації сформульоване так: «*Сертифікація відповідності являє собою дію, що засвідчує за допомогою сертифіката відповідності або знака відповідності, що виріб чи послуга відповідає визначеним стандартам чи іншому нормативно-технічному документу*».

Загальний підхід та ідея сертифікації відомі давно. Прикладами можуть бути відмітки на продукції у вигляді певного знака, або бесіда продавця відносно якості товару. Тобто термін сертифікація можливо пояснити як: гарантія споживачеві в тому, що виріб відповідає певним вимогам та володіє заданою якістю.

Основні терміни і визначення у галузі сертифікації наведені в ДСТУ 2462-94 «Сертифікація. Основні поняття. Терміни і визначення».

Мета сертифікації: створення умов для діяльності установ, організацій і підприємств на єдиному товарному ринку, а також для участі в міжнародному економічному, науково-технічному співробітництві і міжнародній торгівлі; сприяння споживачам у компетентному виборі продукції; сприяння експортові і підвищенню конкурентоздатності продукції; захист споживача від недобросовісного виробника (продавця, виконавця); контроль безпеки продукції для навколишнього середовища, життя, здоров'я і майна; підтвердження показників якості продукції заявлених виробниками.

Добровільна сертифікація – сертифікація на відповідність вимогам, не віднесених нормативними документами до обов'язкових, яка проводиться на добровільних засадах за ініціативою виробника, постачальника чи споживача продукції. *Обов'язкова сертифікація* – сертифікація на відповідність вимогам, які віднесені нормативними документами до обов'язкових для виконання. Ліцензія (в галузі сертифікації) – документ, виданий згідно з правилами Системи сертифікації, за допомогою якого орган з сертифікації надає особі або органу право застосовувати сертифікати або знаки відповідності для своєї продукції, процесів чи послуг згідно з правилами відповідної системи сертифікації.

Як результат проведення робіт з оцінки відповідності може бути: *сертифікат відповідності* – документ, виданий згідно з правилами Системи сертифікації, який вказує на забезпечення необхідної впевненості в тому, що потрібним чином ідентифікована продукція, процес чи послуга відповідають конкретному стандартному чи іншому нормативному

документу. На продукцію (на упаковку, тару) в результаті позитивних результатів ставлять знак відповідності. Знак відповідності (в галузі сертифікації) – захищений в установленому порядку знак, використовуваний або виданий згідно з правилами Системи сертифікації, який вказує, що забезпечується необхідна впевненість в тому, що дана продукція, процес чи послуга відповідають конкретному стандарту чи іншому нормативному документу.

Сфера діяльності сертифікації постійно розширюється, традиційно від продуктів харчування минуле сторіччя до сертифікації систем якості та навколишнього природного середовища ХХІ сторіччі. При сертифікації якості продуктів харчування необхідно перевіряти якісні їх характеристики на відповідність технологічним процесам виготовлення, які є стандартизованими.

Об'єктами сертифікації виступають продукція, послуги, системи якості (комплекс процедур із виготовлення продукції), системи управління якістю тощо.

Суб'єктом сертифікації в Україні є Українська державна система сертифікації продукції (скорочена назва – УкрСЕПРО) та її регіональні підрозділи – відділи сертифікації в обласних (міських) центрах метрології, стандартизації, сертифікації.

У світі все більше назріває необхідність і зацікавленість країн у створенні єдиної системи сертифікації, узгодженої політики в даній галузі. У зв'язку з цим особливої важливості набуває співпраця ISO – організація, яка розробляє схеми сертифікації фактично у всіх галузях виробництва. Схеми сертифікації, що використовуються в Україні гармонізовані з вимогами ISO та європейських організацій зі стандартизації і сертифікації. (див. екологічна сертифікація, оцінка відповідності, стандартизація).

СЕРТИФІКАЦІЯ ВИРОБНИЦТВА – діяльність третьої сторони із забезпечення необхідної впевненості у тому, що належним чином ідентифіковане виробництво і його умови забезпечують стабільність (конкретних) характеристик виробленої продукції, послуг або робіт, встановлених нормативними документами (див. сертифікація, екологічна сертифікація).

СЕРТИФІКАЦІЯ ЕКОЛОГІЧНИХ ВИМОГ. Це діяльність з оцінки і підтвердження відповідності об'єкта сертифікації природоохоронним вимогам, установленим чинними законодавчо-нормативними документами (див. екологічна сертифікація).

СЕРТИФІКАЦІЯ СИСТЕМИ ЕКОЛОГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВА – діяльність з підтвердження відповідності об'єкта сертифікації природоохоронним вимогам, встановленим діючим законодавством, державним стандартам та іншим нормативним документам, у тому числі міжнародним і національним, запровадженим згідно із законодавством.

Системи екологічного управління розробляються згідно серій стандартів ДСТУ ISO 14000 «Управління навколишнім середовищем». Основна ідея сертифікації систем екологічного управління полягає у визначенні, з'ясуванні, поясненні працівникам підприємств, що, як, коли і де робити згідно яких конкретних правил, інструкцій, технічних умов, стандартів. Звідси, кожний вид продукції, послуг, керівних дій (робота менеджерів тощо) будуть вірними, а отже продукція відповідатиме вимогам ДСТУ ISO 9000, ДСТУ ISO 14000 та зокрема вимогам національної системи сертифікації УкрСЕПРО. Звідси діяльність підприємства, технологічні операції, функціонування всієї інфраструктури будуть економічно вигідними та екологічно обгрунтованими.

Перспектива розвитку підприємств, транснаціональних компаній є сертифікація систем екологічного управління у відповідності з ISO 14000, тобто отримати свідоцтво «третьої сторони» про те, що їх діяльність відповідає вимогам міжнародних стандартів. Підприємства захочуть отримати таку сертифікацію в першу чергу тому, що така сертифікація є однією з умов маркетингу продукції на міжнародних ринках (наприклад, згідно вимог ЄС на свій ринок допускати тільки ISO сертифіковані фірми.), (див. система екологічного управління, сертифікація, оцінка відповідності, екологічний менеджмент).

СЕРТИФІКАЦІЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ЯКІСТЮ – діяльність третьої сторони, яка доводить необхідну впевненість

у тому, що належним чином ідентифікована система якості відповідає обраній моделі, ISO 9000 або іншим нормативним документам, визначеним заявником.

Проводиться з метою забезпечення впевненості органу з сертифікації продукції в тому, що продукція, яка випускається підприємством, відповідає обов'язковим вимогам нормативних документів, всі технічні, адміністративні та людські чинники, що впливають на якість продукції, знаходяться під контролем, продукція незадовільної якості вчасно виявляється, а підприємство вживає заходів щодо запобігання виготовлення такої продукції постійно.

Порядок проведення сертифікації системи управління якістю регламентується ДСТУ 3419. Згідно з цим нормативним документом сертифікацію систем якості в Системі проводять органи з сертифікації систем якості, акредитовані на право проведення таких робіт. Сертифікація систем якості проводиться за ініціативою виробника продукції, або за рішенням органу з сертифікації продукції, якщо це передбачено схемою сертифікації.

Об'єкти оцінок під час сертифікації систем якості та технічного нагляду за сертифікованими системами є: діяльність з управління і забезпечення якості відповідно до вимог стандартів ДСТУ ISO 9000; стан виробництва з позиції можливості забезпечення стабільної якості продукції, яка підлягає сертифікації; якість продукції тощо.

Процес сертифікації систем якості складається з таких етапів: попереднє оцінювання системи якості (аудит різнопланового спрямування в тому числі і екологічний); остаточна перевірка й оцінювання системи якості; оформлення результатів перевірки; технічний нагляд за сертифікованою системою якості.

В Україні сертифікація систем якості виконується в УкрСЕПРО яка визнається тільки на внутрішньому ринку. Для виходу українських товарів на міжнародні ринки сертифікацію систем якості проводять у міжнародно визнаних фірмах (СЖС, Бюро Верітас та ін.). Такі системи, наприклад, мають НВО «Масандра», фірма «Оболонь», (див. сертифікація, оцінка відповідності, аудит, принципи сертифікації).

СЕРТИФІКОВАНА ОРГАНІЗАЦІЯ – організація, система якості якої оцінена і визнана органом сертифікації такою, що відповідає усім вимогам стандартів в Україні або на міжнародному рівні. Наприклад, фірма «Оболонь».

СИНЕРГЕТИЧНИЙ ЕФЕКТ – це загальний результат функціонування еколого-економічної системи, що включає як прямі (явні), так і непрямі (неявні) результати діяльності суб'єктів господарювання. Основними напрямками отримання синергетичних ефектів можуть бути: відтворення стану природного середовища, збільшення ціннісних характеристик екосистем, впровадження інноваційних елементів (прийомів) природокористування, покращення умов життя населення.

СИНЕРГІЯ – зростання ефективності діяльності внаслідок інтеграції, злиття окремих частин цілого в єдину систему.

СИРОВИНА – предмети праці та природні компоненти, які підлягають подальшій переробці (Закон України «Про державне регулювання виробництва і обігу спирту етилового, коньячного і плодового, алкогольних напоїв та тютюнових виробів» {Вводиться в дію Постановою ВР № 482/95-ВР від 19.12.95, ВВР, 1995, № 46, ст. 346}).

СИСТЕМА АКРЕДИТАЦІЇ – система, що має власні правила процедури і управління для акредитації об'єктів, (див. акредитація).

СИСТЕМА – це сукупність елементів, що перебувають у тісних відносинах і зв'язках між собою, утворюючи певну цілісність, єдність.

СИСТЕМА ВІДКРИТА – система здійснення генетично-інженерної діяльності, що передбачає контакт ГМО з населенням та навколишнім середовищем при запланованому вивільненні їх у навколишнє середовище, застосуванні у сільськогосподарській практиці, промисловості, медицині та в природоохоронних цілях, передачі технологій та інших сферах обігу ГМО Закон України «Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2007, № 35, ст. 484).

СИСТЕМА ЗАМКНЕНА – система здійснення генетично-інженерної діяльності, при якій генетичні модифікації вносяться в організм або ГМО, культивуються, обробляються, зберігаються, використовуються, підлягають транспортуванню, знищенню або похованню в умовах існування систем захисту, що запобігають контакту з населенням та навколишнім середовищем Закон України «Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2007, № 35, ст. 484).

СИСТЕМА КЛАСИФІКАЦІЇ – сукупність правил розподілу об'єктів на підмножини.

СИСТЕМА МЕНЕДЖМЕНТУ ЯКОСТІ НА БАЗІ КОНЦЕПЦІЇ «ШІСТЬ СИГМ». Концепція «шість сигм» сягає своїми коренями в 1981 рік. «Шість сигм» – це підхід до удосконалення бізнесу, що прагне знайти і виключити причини помилок чи дефектів у бізнес-процесах шляхом зосередження на тих вихідних параметрах, які виявляються критично важливими для споживача. «Шість сигм» – це стратегічний підхід, що працює для всіх процесів, продуктів і галузей.

Суть методу «шість сигм» дуже проста. Припустимо, що в результаті переговорів виробника зі споживачем вони домовилися про те, що допуск на деяку важливу характеристику продукції буде дорівнювати, наприклад, 1 мм. Тоді завдання виробника, якщо він поділяє ідею «шести сигм», дуже просте. Йому необхідно всього-на-всього «загнати» природне розсіювання цього показника у процесі виробництва продукції в такі стійкі межі, щоб він укладався в погоджені межі допуску 12 разів, що, саме, і складає $\pm 6\sigma$.

Основою стратегії «шість сигм» є продумане і цілеспрямоване застосування різних методів (здебільшого статистичних), поліпшення якості процесів спеціально сформованими командами талановитих фахівців, які працюють у тісному контакті з вищим керівництвом, ці групи розв'язують ретельно підібрані і перспективні завдання, що приносять значну економічну вигоду. Теоретичною базою методології

«шість сигм» є розроблені положення з оцінювання можливості статистично керованого процесу задовольняти задані вимоги з урахуванням відхилення характеристик продукції від середнього значення.

З 1920 р. історично прийнятним вважався процес, який у статистично регульованому стані мав розсіювання в межах $\pm 3\sigma$ і фіксоване середнє значення, тобто коли під кривою розподілу $\pm 3\sigma$ охоплюється 99,73% всіх можливих характеристик. Спроможність процесу $\pm 3\sigma$ веде до випуску 0,27% дефектів, або 2700 дефектів на мільйон можливостей (ДММ). Процеси, що відповідають «чотирьом сигмам», які нині використовуються багатьма організаціями, забезпечують 6210 ДММ, тоді як процес, що відповідає $\pm 6\sigma$ – всього 3,4 ДММ. А це означає 99,99966% випуску бездефектних виробів будь-яких послуг чи дій.

База концепції «шість сигм» сформульована компанією «Motorola» таким чином:

- визначення кількості дефектів на мільйон можливостей (ДММ) як стандартної міри до різних аспектів діяльності будь-якої організації (комп'ютеризація, програмування, виробничі розробки);

- впровадження інтенсивного навчання бригад, що реалізують проекти поліпшення рентабельності, зниження непередбачених втрат і скорочення

- робочого циклу;

- концентрація уваги керівництва організації для підтримання діяльності бригад: керівництво допомагає бригадам переборювати опір змінам, постачає їм додаткові ресурси та утримує бригади в рамках стратегічних цілей організації;

- підготовка висококваліфікованих експертів з поліпшення бізнес-процесів, що можуть використовувати інструменти кількісних та якісних поліпшень на шляху до реалізації стратегічних цілей організації;

- забезпечення, проведення відповідного оцінювання до і після поліпшення процесів з метою визначення результатів бізнесу та їхньої відповідності стратегічним цілям;

- призначення експертів, що пройшли навчання та сертифікацію, з поліпшення бізнес-процесу на керівництво бригадами з реалізації проектів на період від одного до трьох років.

Застосування методу «шість сигм» передбачає виконання таких етапів.

Етап 1. Вимірювання. Відбирається одна чи декілька критично важливих для якості характеристик, виконуються необхідні вимірювання, записуються результати й оцінюються короткотермінова і довготермінова зміни процесів.

Етап 2. Аналіз. Проводиться аналіз ключових виробничих характеристик, аналіз розривів і з'ясовується, які саме умови сприяють досягненню найкращих характеристик. Інколи стає очевидним, що необхідно докорінно змінювати продукцію або процес її виготовлення.

Етап 3. Поліпшення. Здійснюється поліпшення певних характеристик продукції для досягнення цілей забезпечення якості і фінансових показників. Потім характеристики діагностуються і виявляються основні джерела змін. Після чого за допомогою методів планування експерименту визначають ключові змінні характеристики процесу. І для кожної з них встановлюються вимоги з якості.

Етап 4. Керування. Документується розроблений процес і здійснюється спостереження за ним за допомогою статистичних методів аналізу. Залежно від результатів аналізу інколи необхідно повертатися до попередніх етапів.

В арсеналі інструментальних засобів концепції «шість сигм» використовуються як прості засоби поліпшення якості, так і більш складні: статистичний контроль процесів, планування видів і наслідків потенційних відмов, аналіз вимірювальних систем, планування експериментів.

Крім того, використовуються і «м'якші» технології для вирішення проблем: формування бригади, проектний менеджмент, розв'язання конфліктів, вирішення між функціональних проблем. В Україні концепція «шість сигм» знаходиться лише на стадії вивчення і освоєння.

СИСТЕМА МЕНЕДЖМЕНТУ ЯКОСТІ НА БАЗІ СТАНДАРТИВ МІЖНАРОДНОЇ СИСТЕМИ РЕЙТИНГУ ЯКОСТІ. До систем менеджменту якості входить підхід, регламентований стандартами Міжнародної системи рейтингу якості. У цій системі нараховується 18 елементів, вказаних в табл. 11, зблокованих в 3 модулі (менеджмент, виробничий процес, динаміка використання досвіду).

Таблиця 11

Елементи системи менеджменту якості на базі стандартів Міжнародної системи рейтингу якості (приклад)

№	Елементи	Модуль	
1	2	3	
1. 2. 3.	Керівництво і адміністрація. Комунікації. Документація системи менеджменту якості.	Менеджмент	
4. 5.	Людські ресурси. Внутрішні фактори підтримки.		
6. 7. 8.	Маркетинг і продаж. Проектування і розроблення. Покупки і постачальники.		Виробничий процес
9. 10. 11.	Контроль продукції і процесів. Розподіл і складування. Обслуговування після продажу.		
12. 13. 14.	Контроль і перевірка якості. Показники якості. Документування з контролю і звіти з якості.		
15. 16. 17. 18.	Коригувальні і попереджувальні дії. Постійне поліпшення. Аудит якості. Задоволення замовника.		

Кожний елемент містить складові (всього їх 148). У цілому зміст IQRS містить 810 запитань. Для ранжування ступеня відповідності системи встановленим вимогам використовують 10-рівневу шкалу.

СИСТЕМА УПРАВЛІННЯ БЕЗПЕКОЮ ПРАЦІ НА БАЗІ СТАНДАРТИВ OHSAS 18000. Стандарти OHSAS 18000

розроблені на базі стандартів Великої Британії і тісно пов'язані зі стандартами ISO 9000 та ISO 14000, що спрощує розроблення інтегрованих систем управління якістю, навколишнім середовищем та безпекою праці.

Згідно зі стандартом OHSAS 18001, елементами системи управління професійною безпекою і здоров'ям (ПБЗ) є: політика у сфері ПБЗ; планування ПБЗ; впровадження і управління; перевірки і коригувальні дії; аналіз вищим керівництвом.

Політика у сфері ПБЗ. В організації має бути чітко сформульована політика у сфері ПБЗ, яка санкціонована вищим керівництвом, яка формулює загальні цілі безпеки і здоров'я та зобов'язання щодо поліпшення ПБЗ. Політика має:

- відповідати характеру і масштабам ризиків у сфері ПБЗ в організації;
- включати зобов'язання про постійне вдосконалення;
- відповідати, чинному законодавству, а також іншим вимогам, погодженим зі споживачами;
- бути задокументована, впроваджена і постійно підтримувана в робочому стані;
- бути доведена до відома всього персоналу;
- бути доступною для заінтересованих осіб;
- періодично підлягати аналізу з метою актуалізації.

Планування ПБЗ передбачає планування для ідентифікації небезпеки, оцінювання ризику і управління ним. Організацією мають бути встановлені і підтримувані в робочому стані процедури для ідентифікації існуючих небезпек, оцінювання ризиків та впровадження необхідних заходів управління, які охоплюють:

- традиційні та нетрадиційні види діяльності;
- діяльність всього персоналу, який має доступ до робочого місця;
- обладнання на робочому місці, яке використовується як для роботи організації, а також іншими способами.

Система управління безпекою праці на базі стандартів OHSAS 18000 розробляється та сертифікується на добровільній основі та засвідчує в ринкових умовах високі показники якості продукції і безпеки виробництва.

СИСТЕМА ЯКОСТІ ЖИТТЯ – комплекс факторів, з яких

складаються умови забезпечення життя в різних територіях (з різними умовами життя). Наприклад, система якості життя включає фактори: внутрішні (біологічні), зовнішні (соціально – культурна сфера), екологічні, економічні. Кожний з факторів розділений на складені показники, велика частина яких є складовими індексу розвитку людини, розробленого ООН, як показника визначення рівня розвитку країни. Індекс розвитку людини охоплює більше економічні і соціально – культурні показники, а саме: доходи на одного жителя, терміни життя в чоловіків і жінок, та ін.

Якість життя додатково включає важливі фактори зі стану здоров'я людини і стану навколишнього природного середовища: динаміка захворюваності за кількісними і якісними показниками (при цьому потрібно враховувати виникнення нових невідомих вірусних захворювань, захворювань від наслідків техногенних катастроф); якість продуктів харчування (екологічно безпечна і генетично модифікована продукція, продукти харчування які відповідають найвищим стандартам якості – вимоги державних органів зі стандартизації і сертифікації, у тому числі ISO); рівні забруднення атмосферного повітря в містах; водопостачання населення з урахуванням технічних можливостей водоочищення (наприклад, що існують системи водоочищення не здатні забезпечити повне очищення, особливо токсичні речовини, залишки мінеральних добрив, деякі вірусні забруднення); наявність зон рекреації та ін.

Розвиток досліджень у сфері якості життя (життєзабезпечення) здійснюється на рівні законодавчого і нормативного забезпечення: постанови урядів про якість і безпеку продуктів харчування (постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Концепції державної політики в сфері керування якістю продукції (товарів, робіт, послуг)»); захисту прав споживачів; прийняття стандартів ISO 9000 і 14000; розвитку положень екологічного менеджменту; упровадження систем менеджменту якості, систем екологічного менеджменту, системи НАССР (Системи аналізу небезпечних

критеріїв і критичних точок контролю), (див. якість, якість життя).

СИСТЕМАТИЧНА ПОХИБКА ВИРОБНИЦТВА ПРОДУКЦІЇ – складова похибки виробництва продукції, що при незмінних умовах зберігає або приймає закономірно змінюваний модуль і (або) знак.

СИСТЕМАТИЧНИЙ ВІДБІР ПРОБ – відбір, при якому одиниці продукції або її частини відбирають через певні проміжки часу і (або) простору або встановлену кількість одиниць продукції.

СИСТЕМАТИЧНИЙ ТОВАРНИЙ СЛОВНИК – словник, який включає назви всіх груп ТНС, що реалізуються населенню і враховуються в роздрібному товарообороті підприємств торгівлі і громадського харчування всіх форм власності і підпорядкування.

СИСТЕМНИЙ ПІДХІД – підхід до процесу підготовки, прийняття і здійснення рішень, вирішення проблем та досягнення цілей, який ґрунтується на нормативній методології системного аналізу й здібностей системного мислення управлінського персоналу з використанням системної моделі об'єкта управління.

СИСТЕМА СЕРТИФІКАЦІЇ ОДНОРІДНОЇ ПРОДУКЦІЇ – система сертифікації стосовно певної групи продукції, для якої застосовуються однакові конкретні стандарти і правила і однакова процедура.

СИСТЕМНО-ЕКОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД – врахування всієї сукупності екологічних аспектів, їх системних властивостей, екологічних характеристик досліджуваних систем, методів і методик, що використовуються для їх дослідження.

СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКА ПРОДУКЦІЯ – сільськогосподарські харчові продукти тваринного і рослинного походження, що призначені для споживання людиною у сирому або переробленому стані як інгредієнти для їжі (Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про якість та безпеку харчових продуктів та продовольчої сировини» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2005, № 50, ст. 533)).

СКЛАД ТОВАРНИЙ – це виокремлене та спеціально обладнане приміщення (будівля), призначене для здійснення складських операцій — приймання, зберігання, сортування, готування до продажу, комплектування партій товару і відпускання споживачам (ДСТУ 4303:2004 «Роздрібна та оптова торгівля. Терміни та визначення понять»).

СКЛАДНИЙ АСОРТИМЕНТ – сукупність товарів, представлена значною кількістю груп, видів, різновидів і найменувань товарів, які здатні задовольнити потреби різних споживачів.

СКЛАДНІ ЖИТТЄВІ ОБСТАВИНИ – обставини, спричинені інвалідністю, віком, станом здоров'я, соціальним становищем, життєвими звичками і способом життя, внаслідок яких особа частково або повністю не має (не набула або втратила) здатності чи можливості самостійно піклуватися про особисте (сімейне) життя та брати участь у суспільному житті; {Абзац третій статті 1 із змінами, внесеними згідно із Законом N 3739-VI (3739-17) від 20.09.2011; в редакції Закону № 4523-VI (4523-17) від 15.03.2012} (Закон України «Про соціальні послуги» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, № 45, ст. 358)).

СЛАБОАЛКОГОЛЬНІ НАПОЇ – алкогольні напої з вмістом етилового спирту від 1,2 до 8,5 відсотка об'ємних одиниць та екстрактивних речовин не більш як 14,0 г на 100 куб. см, виготовлені на основі водно-спиртової суміші з використанням інгредієнтів, напівфабрикатів та консервантів, насичені чи ненасичені діоксидом вуглецю; {Статтю 1 доповнено абзацом згідно із Законом N 1824-VI від 21.01.2010} (Закон України «Про державне регулювання виробництва і обігу спирту етилового, коньячного і плодового, алкогольних напоїв та тютюнових виробів» {Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1995, № 46, ст. 345} {Вводиться в дію Постановою ВР № 482/95-ВР від 19.12.95, ВВР, 1995, № 46, ст. 346}).

СОРТ ПРОДУКЦІЇ – градація продукції певного виду за одним або декількома показниками якості, встановлена нормативною документацією.

СОРТ ТОВАРУ – градація товару певного виду за одним або декількома показниками якості, встановлена нормативними документами (ДСТУ 3993-2000 «Товарознавство. Терміни та визначення»).

СОРТУВАННЯ ВИКОРИСТАНОЇ ТАРИ (УПАКОВКИ) – розділення тари за видами з метою її подальшого використання або утилізації (Наказ № 224 від 02.10.2001 Зареєстровано в Міністерстві юстиції України 5 жовтня 2001 р. за № 866/6057 «Про затвердження Порядку збирання, сортування, транспортування, переробки та утилізації використаної тари (упаковки)»).

СОРТУВАННЯ ТОВАРУ – розподіл товару за асортиментними ознаками, а також за сортами (ДСТУ 3993-2000 «Товарознавство. Терміни та визначення»).

СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ – відповідальність суб'єктів господарювання за вплив результатів їх діяльності на суспільство і навколишнє природне середовище, що здійснюється шляхом прозорості та етичної поведінки.

СОЦІАЛЬНА ГРУПА – група осіб, об'єднаних за спільною соціальною, демографічною або іншою ознакою, які перебувають у складних життєвих обставинах і потребують надання їм однотипних соціальних послуг; {Статтю 1 доповнено абзацом тринадцятим згідно із Законом № 4523-VI (4523-17) від 15.03.2012} (Закон України «Про соціальні послуги» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, № 45, ст. 358)).

СОЦІАЛЬНЕ ЗАМОВЛЕННЯ – засіб регулювання діяльності у сфері надання соціальних послуг шляхом залучення на договірній основі суб'єктів господарювання для задоволення потреб у соціальних послугах, визначених місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування. {Статтю 1 доповнено абзацом шістнадцятим згідно із Законом № 4523-VI (4523-17) від 15.03.2012} (Закон України «Про соціальні послуги» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, № 45, ст. 358)).

СОЦІАЛЬНЕ ОБСЛУГОВУВАННЯ – система соціальних заходів, яка передбачає сприяння, підтримку і послуги, що надають соціальні служби окремим особам чи групам населення

для подолання або пом'якшення життєвих труднощів, підтримки їх соціального статусу та повноцінної життєдіяльності; (Закон України «Про соціальні послуги» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, № 45, ст. 358)).

СОЦІАЛЬНЕ ПРИЗНАЧЕННЯ ТОВАРУ – споживна властивість товару, яка обумовлює його відповідність суспільно необхідним потребам населення, доцільність збуту і споживання (ДСТУ 3993-2000 «Товарознавство. Терміни та визначення»).

СОЦІАЛЬНИЙ ПРАЦІВНИК – професійно підготовлений фахівець, що має необхідну кваліфікацію у сфері соціальної роботи і надає соціальні послуги; (Закон України «Про соціальні послуги» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, № 45, ст. 358)).

СОЦІАЛЬНИЙ РОБІТНИК – особа, яка надає соціальні послуги та має підготовку, що відповідає вимогам та характеру роботи, що виконується; {Статтю 1 доповнено абзацом дванадцятим згідно із Законом № 4523-VI (4523-17) від 15.03.2012} (Закон України «Про соціальні послуги» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, № 45, ст. 358)).

СОЦІАЛЬНІ ПОСЛУГИ – комплекс заходів з надання допомоги особам, окремим соціальним групам, які перебувають у складних життєвих обставинах і не можуть самостійно їх подолати, з метою розв'язання їхніх життєвих проблем; {Абзац другий статті 1 в редакції Закону № 4523-VI (4523-17) від 15.03.2012} (Закон України «Про соціальні послуги» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, № 45, ст. 358)).

СОЦІАЛЬНІ СЛУЖБИ – підприємства, установи та організації незалежно від форм власності і господарювання, а також громадяни, що надають соціальні послуги особам, які перебувають у складних життєвих обставинах та потребують сторонньої допомоги (Закон України «Про соціальні послуги» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, № 45, ст. 358)).

СОЦІОЛОГІЧНИЙ МЕТОД – метод, при якому якість товарів встановлюється на основі збирання й аналізу думок фактичних і потенціальних споживачів даної продукції. Таке збирання думок відбувається шляхом усних опитувань,

розповсюдження спеціальних анкет, проведення конференцій покупців, виставок-продаж, виставок-дегустацій тощо.

СПЕКТРОМЕТРИЧНИЙ МЕТОД – метод, який ґрунтується на тому, що аналізовані речовини вибірково вбирають світло. Цей метод досить широко застосовуються для встановлення концентрації забарвлених розчинів. Спектрофотометрія ґрунтується на тих же законах світлопоглинання, що й фотокolorиметрія, але у спектрофотометрії використовується поглинання світла певної довжини хвилі.

СПЕЦІАЛІЗОВАНІ ПІДПРИЄМСТВА – підприємства та організації, що здійснюють заходи (комплекс чи окремі заходи) зі збирання, сортування, транспортування, переробки та утилізації використаної тари (упаковки), у статутах яких передбачена така діяльність (Наказ № 224 від 02.10.2001 Зареєстровано в Міністерстві юстиції України 5 жовтня 2001 р. за № 866/6057 «Про затвердження Порядку збирання, сортування, транспортування, переробки та утилізації використаної тари (упаковки)»).

СПЕЦІАЛЬНЕ ВИКОРИСТАННЯ РИБ ТА ІНШИХ ВОДНИХ ЖИВИХ РЕСУРСІВ – усі види використання риб, інших водних живих ресурсів (за винятком любительського та спортивного рибальства у водних об'єктах загального користування), що здійснюється шляхом їх вилучення (лов, добування, збирання тощо) з середовища перебування; (Закон України «Про рибу, інші водні живі ресурси та харчову продукцію з них» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, № 15, ст. 107)).

СПЕЦІАЛЬНІ ХАРЧОВІ ПРОДУКТИ – дієтичні, оздоровчі, профілактичні харчові продукти та біологічно активні харчові добавки, продукти дитячого харчування, харчування для спортсменів тощо; (Абзац тринадцятий статті 1 в редакції Закону № 191-IV (191-15) від 24.10.2002) (ЗАКОН УКРАЇНИ «Про якість та безпеку харчових продуктів і продовольчої сировини» (Відомості Верховної Ради (ВВР), 1998, № 19, ст. 98) (Із змінами, внесеними згідно із Законами № 2681-

III (2681-14) від 13.09.2001, ВВР, 2002, № 1, ст. 2 № 191-IV (191-15) від 24.10.2002, ВВР, 2002, № 48, ст. 359).

СПЕЦІАЛЬНО ВІДВЕДЕНІ МІСЦЯ ЧИ ОБ'ЄКТИ – місця чи об'єкти (місця розміщення відходів, сховища, полігони, комплекси, споруди, ділянки надр тощо), на використання яких отримано дозвіл спеціально уповноважених органів на видалення відходів чи здійснення інших операцій з відходами; (Абзац шістнадцятий статті 1 із змінами, внесеними згідно із Законом № 3073 від 07.03.2002) (Закон України «Про відходи» (Відомості Верховної Ради (ВВР), 1998, № 36-37, ст. 242)).

СПЕЦІАЛЬНО УПОВНОВАЖЕНІ ОРГАНИ – органи державної влади, які здійснюють координацію діяльності та контроль у сфері поводження з використаною тарою (упаковкою) (Наказ № 224 від 02.10.2001 Зареєстровано в Міністерстві юстиції України 5 жовтня 2001 р. за № 866/6057 «Про затвердження Порядку збирання, сортування, транспортування, переробки та утилізації використаної тари (упаковки)»).

СПИРТ ЕТИЛОВИЙ – спирт етиловий ректифікований, виготовлений з крохмале-цукромісткої сировини або продуктів переробки винограду шляхом їх збродження, відокремлення та очищення до визначеного стандартом вмісту інших речовин {Статтю 1 доповнено пунктом 40 згідно із Законом № 3427-IV від 09.02.2006} (Закон України «Про виноград та виноградне вино» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2005, № 31, ст. 419)). Це спирт етиловий-сирець, спирт етиловий ректифікований технічний, спирт етиловий денатурований (спирт технічний), спирт етиловий технічний, спирт етиловий ректифікований, що відповідають кодам 2207 і 2208 згідно з УКТЗЕД та виготовлені з крохмале- і цукровмісної сировини або з нехарчових видів сировини за спеціальними технологіями {Абзац другий статті 1 в редакції Законів № 1685-III від 20.04.2000, № 1389-VI від 21.05.2009} (Закон України «Про державне регулювання виробництва і обігу спирту етилового, коньячного і плодового, алкогольних напоїв та тютюнових виробів» {Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1995, № 46,

ст. 345} {Вводиться в дію Постановою ВР № 482/95-ВР від 19.12.95, ВВР, 1995, № 46, ст. 346}).

– *спирт етиловий питний* – спирт етиловий ректифікований, розбавлений водою за спеціальною технологією до визначеного стандартом вмісту алкоголю (Закон України «Про державне регулювання виробництва і обігу спирту етилового, коньячного і плодового, алкогольних напоїв та тютюнових виробів» {Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1995, № 46, ст. 345} {Вводиться в дію Постановою ВР № 482/95-ВР від 19.12.95, ВВР, 1995, № 46, ст. 346});

– *Спирт етиловий ректифікований виноградний* – спирт, отриманий шляхом фракційної перегонки та очищення спирту-сирцю виноградного до визначеного стандартом вмісту інших продуктів та речовин і призначений для виробництва виноградних вин і алкогольних напоїв; {Статтю 1 доповнено абзацом згідно із Законом № 3032-III від 07.02.2002};

– *спирт етиловий ректифікований денатурований* – спирт етиловий будь-якої міцності, змішаний з іншими речовинами, які роблять його непридатним для пиття, але не перешкоджають його використанню для промислових цілей {Статтю 1 доповнено абзацом згідно із Законом № 3032-III від 07.02.2002};

– *спирт етиловий ректифікований неденатурований* – спирт етиловий з вмістом спирту більше ніж 80 об.%, отриманий шляхом фракційної перегонки етилового спирту-сирцю або брагоректифікацією дозрілої бражки {Статтю 1 доповнено абзацом згідно із Законом № 3032-III від 07.02.2002};

– *спирт етиловий ректифікований плодовий* – спирт, отриманий шляхом фракційної перегонки та очищення спирту-сирцю плодового до визначеного стандартом вмісту інших продуктів та речовин і призначений для виробництва плодово-ягідних вин і алкогольних напоїв {Статтю 1 доповнено абзацом згідно із Законом № 3032-III від 07.02.2002} (Закон України «Про державне регулювання виробництва і обігу спирту етилового, коньячного і плодового, алкогольних напоїв та тютюнових виробів».

СПИРТ КОНЬЯЧНИЙ – спирт, отриманий шляхом переробки коньячних виноматеріалів за спеціальною

технологією для подальшої багаторічної витримки в дубовій тарі або нержавіючих чи емальованих ємностях з дубовою клепою {Абзац четвертий статті 1 із змінами, внесеними згідно із Законами № 3032-III від 07.02.2002, № 3232-VI від 19.04.2011} (Закон України «Про державне регулювання виробництва і обігу спирту етилового, коньячного і плодового, алкогольних напоїв та тютюнових виробів» {Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1995, № 46, ст. 345} {Вводиться в дію Постановою ВР № 482/95-ВР від 19.12.95, ВВР, 1995, № 46, ст. 346}).

СПИРТ ПЛОДОВИЙ – спирт, отриманий шляхом переробки плодів та ягід, соків плодово-ягідних зброджених за спеціальною технологією для виробництва алкогольних напоїв, у тому числі за коньячною технологією {Абзац п'ятий статті 1 із змінами, внесеними згідно із Законом № 3032-III від 07.02.2002; в редакції Закону № 5503-VI від 20.11.2012} (Закон України «Про державне регулювання виробництва і обігу спирту етилового, коньячного і плодового, алкогольних напоїв та тютюнових виробів» {Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1995, № 46, ст. 345} {Вводиться в дію Постановою ВР № 482/95-ВР від 19.12.95, ВВР, 1995, № 46, ст. 346}).

СПИРТ-СИРЕЦЬ ВИНОГРАДНИЙ – дистилат, отриманий шляхом перегонки вторинних сировинних ресурсів виноградного виноробства, який є сировиною для виробництва спирту етилового ректифікованого виноградного {Статтю 1 доповнено абзацом згідно із Законом N 3032-III від 07.02.2002} (Закон України «Про державне регулювання виробництва і обігу спирту етилового, коньячного і плодового, алкогольних напоїв та тютюнових виробів» {Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1995, 346, ст. 345} {Вводиться в дію Постановою ВР № 482/95-ВР від 19.12.95, ВВР, 1995, № 46, ст. 346}).

СПИРТ-СИРЕЦЬ ПЛОДОВИЙ – дистилат, отриманий шляхом перегонки вторинних сировинних ресурсів плодово-ягідного виноробства, який є сировиною для виробництва спирту етилового ректифікованого плодового; {Статтю 1 доповнено абзацом згідно із Законом № 3032-III від 07.02.2002} (Закон України «Про державне регулювання виробництва і обігу

спирту етилового, коньячного і плодового, алкогольних напоїв та тютюнових виробів» {Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1995, № 46, ст. 345} {Вводиться в дію Постановою ВР № 482/95-ВР від 19.12.95, ВВР, 1995, № 46, ст. 346}.

СПОЖИВАННЯ – використання матеріальних і духовних благ для задоволення потреб з метою підтримання, відновлення, відтворення, продукування, розвитку і вдосконалення життєвих сил людини (ДСТУ 3993-2000 «Товарознавство. Терміни та визначення»).

СПОЖИВАЦЬКА ТОВАРНА ІНФОРМАЦІЯ – відомості, призначені для створення товару споживацьких переваг.

СПОЖИВАЧ – одержувач продукції, наданої постачальником. Споживач – громадянин, який використовує, купує, замовляє або який має намір придбати чи замовити товари (роботи, послуги) для особистих потреб: у конкретній ситуації споживач може бути названий покупцем; споживачем може бути, наприклад, кінцевий споживач, користувач або пільговий споживач, що обслуговується; споживач може бути зовнішнім або внутрішнім.

В структурі Міжнародної Організації зі Стандартизації функціонує Комітет із захисту прав споживачів (COPOLCO), який вирішує питання допомоги та отримання найбільшого ефекту від стандартизації продукції, участі споживачів в національній і міжнародній стандартизації, забезпечення інформацією споживачів, навчання та захист їх інтересів.

Прикладами захисту прав споживачів є: міжнародний документ «Основні тексти з гігієни харчових продуктів Кодексу Alimentarius», Організація з продовольства та сільського господарства Організації Об'єднаних Націй, Всесвітня організація охорони здоров'я.

В Україні права споживачів захищають у організаціях із захисту прав споживачів які функціонують у структурі Державної служби технічного регулювання та споживчої політики України.

Згідно чинного законодавства права споживачів щодо інформації про продукт, послугу повинні надаватися, наприклад, на етикетці товару. Це інформація, щодо складу

продукту, термінів зберігання, реквізитів виробника, дані про наявність добавок, систем менеджменту якості тощо.

Права споживачів захищають такі, наприклад, Закони України: «Про якість та безпечність харчових продуктів та продовольчої сировини», «Про державне регулювання імпорту сільськогосподарських товарів», «Про захист прав споживачів».

Одним з прикладів захисту прав споживачів є маркування електротоварів «енергетичними етикетками» на яких зазначається споживання струму або ефективність для пральних машин. Усі електротовари поділені на класи: від найкращого «А» до найгіршого «Г».

СПОЖИВНА ВАРТІСТЬ (ЦІННІСТЬ) ТОВАРУ – корисність товару, яка визначається сукупністю його споживних властивостей і проявляється через задоволення потреб відповідно до призначення товару, його кількості і встановлених умов споживання або експлуатації (ДСТУ 3993-2000 «Товарознавство. Терміни та визначення»).

СПОЖИВНИЙ КОМПЛЕКС ТОВАРІВ – сукупність товарів, які складають єдине ціле і придатні задовольнити потреби, об'єднані певною метою суспільного споживання (ДСТУ 3993-2000 «Товарознавство. Терміни та визначення»).

СПОЖИВНІ ВЛАСТИВОСТІ – група властивостей виробу (продукції), які виявляються в процесі споживання та пов'язані з можливістю задоволення виробом (продукцією) деяких суспільних чи особистих потреб відповідно до його призначення (ДСТУ 2429-94).

СПОЖИВЧА СПРОМОЖНІСТЬ – характеристика що визначає кількість певного товару, яку може придбати споживач (ДСТУ 3993-2000 «Товарознавство. Терміни та визначення»).

СПОЖИВНИЙ КОМПЛЕКС ТОВАРІВ – сукупність товарів, які складають єдине ціле і придатні задовольнити потреби, об'єднані певною метою суспільного споживання (ДСТУ 3993-2000).

СПОЖИВЧИЙ КРЕДИТ – кошти, що надаються кредитором (банком або іншою фінансовою установою) споживачеві на придбання продукції {Офіційне тлумачення положень пункту 23 статті 1 див. в Рішенні Конституційного

Суду № 15-рп/2011 від 10.11.2011} (Закон України «Про захист прав споживачів» Відомості Верховної Ради УРСР (ВВР), 1991, № 30, ст. 379)

СПОЖИВЧИЙ ПОКАЗНИК ЯКОСТІ ТОВАРУ – кількісна характеристика однієї або декількох споживних властивостей товару, яку розглядають відповідно до умов його споживання (ДСТУ 3993-2000 «Товарознавство. Терміни та визначення»).

СПОЖИВЧІ ВЛАСТИВОСТІ ТОВАРУ – властивості товару, які задовольняють споживачів безпосередньо під час його експлуатації чи споживання.

СПОСІБ СПОЖИВАННЯ ТОВАРУ – сукупність прийомів та методів, які забезпечують процес споживання товару за його призначенням у системі «споживач – товар – умови споживання» (ДСТУ 3993-2000 «Товарознавство. Терміни та визначення»).

СПОСІБ УПАКУВАННЯ – технологічний процес забезпечення зберігання продукції за допомогою визначених засобів механізації або ручних пристосувань, різних видів тари чи пакувальних матеріалів. Сукупність певних послідовних операцій пакування.

СТАБІЛІЗАЦІЯ АСОРТИМЕНТУ – стан сукупності товарів, який характеризується високою стійкістю і низьким ступенем оновлення. Це досить рідкісний стан асортименту, який може мати місце в асортименті продовольчих товарів повсякденного попиту. *Сталість торгового асортименту товарів* постійна протягом певного періоду часу наявність у продажу товарів одних і тих самих видів та різновидів (ДСТУ 3993-2000 «Товарознавство. Терміни та визначення»).

СТАЛЕ СПОЖИВАННЯ ТА ВИРОБНИЦТВО (визначення ЮНЕП) – виробництво та споживання послуг і продуктів, які відповідають основним потребам та підвищують якість життя при мінімізації використання природних ресурсів та токсичних матеріалів, виробництва відходів та забруднюючих речовин впродовж усього життєвого циклу продукту або послуги так, щоб не поставити під загрозу задоволення потреб майбутніх поколінь.

СТАНДАРТ

– документ, затверджений центральним органом виконавчої влади з питань технічного регулювання та споживчої політики, яким встановлено для загального та систематичного використання правила, інструкції або характеристики продуктів, пов'язаних з ними процесів або послуг, додержання яких є обов'язковим. Стандарт не містить вимог щодо безпечності харчових продуктів, встановлених санітарними заходами, та може включати або бути цілком присвячений вимогам щодо позначення, упаковки, маркування та етикетування продукту чи процесу, а також вимогам до термінології, яка вживається щодо процесу, продукту чи послуги; (Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про якість та безпеку харчових продуктів та продовольчої сировини» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2005, № 50, ст. 533)). Це документ, розроблений на основі консенсусу і затверджений відповідним органом, у якому встановлюють для загального і багаторазового використання правила, загальні принципи або характеристики, що стосуються різних видів діяльності або їх результатів, і який направлений на досягнення оптимального ступеня впорядкування у певній сфері (ДСТУ 3993-2000 «Товарознавство. Терміни та визначення»).

СТАНДАРТИ НАУКОВО-ТЕХНІЧНИХ ТА ІНЖЕНЕРНИХ ТОВАРИСТВ І СПЛЮК. Розробляють у разі необхідності поширення результатів фундаментальних і прикладних досліджень, одержаних в окремих галузях знань чи сферах професійних інтересів, (див. стандарт, стандартизація).

СТАНДАРТИ ПІДПРИЄМСТВА. Розробляють на продукцію (процеси, послуги), які виробляють і застосовують лише на конкретному підприємстві.

СТАНДАРТИЗАЦІЯ – це діяльність, що полягає у встановленні положень для загального і багаторазового застосування щодо наявних чи можливих завдань з метою досягнення оптимального ступеня впорядкування у певній сфері, результатом якої є підвищення ступеня відповідності продукції, процесів та послуг їх функціональному призначенню, усунення бар'єрів у торгівлі і сприяння науково-технічному співробітництву. В результаті впровадження стандартизації

створюється стандарт. Тобто документ, що встановлює для загального і багаторазового застосування правила, загальні принципи або характеристики, які стосуються діяльності чи її результатів, з метою досягнення оптимального ступеня впорядкованості у певній галузі, розроблений у встановленому порядку на основі консенсусу (мається на увазі згода всіх зацікавлених сторін з урахуванням більшості їх вимог). В якості об'єкта стандартизації можуть виступати продукція, процеси та послуги. Зокрема: матеріали, складники, обладнання, системи, їх сумісність, правила, процедури, функції, методи чи діяльність.

СТЕРИЛІЗАЦІЯ – теплова обробка продуктів при температурі понад 100 °С. При цьому досягається повне знищення мікроорганізмів.

СТОЛОВІ СОРТИ ВІНОГРАДУ – сорти винограду, що вирощуються для споживання у свіжому вигляді {Пункт 6 статті 1 в редакції Закону № 3427-IV від 09.02.2006 } (Закон Україна «Про виноград та виноградне вино» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2005, № 31, ст. 419)).

СТРАТЕГІЇ ЕКОЛОГІЗАЦІЇ – можливі перспективні цільові настанови екологічного вдосконалення економіки. Розглядають три базові стратегії і три змішані стратегії екологізації: стратегія I – зниження потреби в продукті; стратегія II – зміни в продукті для підвищення рівня його екологічності; стратегія III – зміни у використанні продукту для підвищення екологічності процесів споживання й утилізації відходів споживання; стратегія I + II – зміна в продукті: обумовлює подовження життєвого терміну продукту (збільшення терміну служби, поліпшення придатності до ремонту, підвищення якості, характеристик міцності, розширення функціонального ряду виробів, ін.); стратегія II + III – удосконалення конструкції продуктів у напрямку поліпшення їхніх екологічних характеристик при споживанні; цей же напрямок включає рішення, які полегшують утилізацію відходів (підвищення рівня рециркуляції) даної продукції після завершення життєвого циклу виробу; стратегія I+III – підвищення ефективності використанню продукції:

застосування режимів ощадливості і раціональної експлуатації виробів, рециркуляція продукції (див. сталий розвиток).

СТРАТЕГІЇ УПРАВЛІННЯ ЕКОЛОГІЗАЦІЄЮ – можливі перспективи управлінські настанови (цілі, завдання об'єктів і суб'єктів екологізації). Розглядаються три основні стратегії: вплив на пропонування, впливу на попит і вплив на проміжну (інтерфейсну) сферу. Стратегія вплив на пропонування пов'язана з формуванням системи мотиваційного інструментарію, яка б підштовхувала виробників до екологічного удосконалення продукції. Зміст стратегії вплив на попит полягає в тому, щоб економічно змусити або психологічно переконати споживача перейти на екологічно більш досконалу продукцію. «Інтерфейсна стратегія» полягає у впливі на взаємозв'язки між споживачами і виробниками продукції (транспорт, торгівля, процеси збереження та ін.), (див. стратегії екологізації, екологічне маркування).

СТРАТЕГІЯ ВПЛИВУ НА ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКИ МІЖ ВИРОБНИКАМИ І СПОЖИВАЧАМИ («ІНТЕРФЕЙСНА СТРАТЕГІЯ») – стратегія, орієнтована на екологізацію проміжних ланок, що з'єднують конкретних виробників і споживачів. До форм реалізації даної стратегії відносяться: вплив на комунікаційні шляхи, екологізація торговельних механізмів, екологізація процесів збереження продукції, маркетингові дослідження, розвиток інформаційних систем тощо (див. стратегії екологізації, екологічне маркування).

СТРАТЕГІЯ ВПЛИВУ НА ПОПИТ – стратегія, мета якої полягає в тому, щоб економічно змусити або психологічно переконати споживача переходити на екологічно більш досконалу продукцію (див. екологічне маркування, екологічні вимоги до продукції).

СТРАТЕГІЯ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ КОМПАНІЇ – офіційно затверджена модель діяльності суб'єкта господарювання, спрямована на виконання його місії через соціально-відповідальну поведінку, досягнення поставлених цілей, в тому числі забезпечення внеску в суспільний розвиток.

СТРОК ПРИДАТНОСТІ – проміжок часу, визначений виробником харчового продукту, протягом якого, у разі

додержання відповідних умов зберігання, транспортування, харчовий продукт зберігає відповідність обов'язковим параметрам безпечності та мінімальним специфікаціям якості (Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про якість та безпеку харчових продуктів та продовольчої сировини» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2005, № 50, ст. 533)).

СТРОК СЛУЖБИ – календарний строк використання продукції за призначенням, починаючи від введення в обіг чи після ремонту, протягом якого виробник (виконавець) гарантує її безпеку та несе відповідальність за істотні недоліки, що виникли з його вини (Закон України «Про захист прав споживачів» Відомості Верховної Ради УРСР (ВВР), 1991, № 30, ст. 379).

СТРУКТУРА АСОРТИМЕНТУ ТОВАРІВ – кількісне співвідношення груп, підгруп, видів і різновидів товарів у номенклатурі конкретного суб'єкта ринку (ДСТУ 3993-2000 «Товарознавство. Терміни та визначення»). Вона характеризується часткою товарних груп, підгруп, видів і різновидів товарів у загальному обсязі товарів або товарообороту.

СТРУКТУРА МАРКУВАННЯ. Маркування може включати три складові елементи: короткий текст, малюнок і умовні позначення товару або інформаційні знаки. Ці складові елементи відрізняються співвідношенням і ступенем доступності товарної інформації, широтою розповсюдження і виконанням різних функцій.

Текст, як форма письмової інформації, є найбільш поширеним та найбільш ємним за кількістю надаваної покупцю інформації складовим елементом виробничого і торговельного маркування. Для нього характерний високий ступінь доступності інформації про товар для всіх суб'єктів ринкових відносин. Текст може виконувати всі основні функції маркування, але йому найбільш властиві інформаційна й ідентифікуюча функції.

У текстовому елементі маркування можуть бути використані всі форми письмової інформації: літерна, цифрова, словесна.

Словесна інформація є найбільш доступною за умови застосування загальнодоступних мови і термінів.

Малюнок не завжди присутній на маркіруванні. Найбільш властивий він виробничому маркуванню, найменш – торговельному. Малюнок, як структурний елемент маркування, як правило, відрізняється високим ступенем доступності і виконує – в основному – емоційну і мотиваційну функції, рідше – інформаційну та ідентифікуючу. Але в окремих випадках бувають і винятки, наприклад, коли на маркуванні упаковки і вкладишів у вигляді малюнків дана інформація з експлуатації або використання товару. Особливо це важливо, коли текст дано іноземною мовою, що характерно для імпортованих товарів.

Питома вага і ступінь доступності інформації малюнка коливається у межах від 0 до 50% усієї товарної інформації на маркуванні.

Умовні позначення, або інформаційні знаки, характерні в основному для виробничого маркування. У товарному маркуванні вони зустрічаються значно рідше, а їх мета – ідентифікувати товар конкретної фірми, виділити його з маси аналогічних товарів. У зв'язку з цим їм притаманні: наочність, швидкість розпізнавання, привабливість, виразність, стислість зображення, невелика площа розміщення на носії маркування при високій інформаційній ємкості, але менша доступність інформації. Іноді інформація буває доступна тільки професіоналам і потребує спеціального розшифрування (див. маркування, екологічне маркування).

СТУПІНЬ КЛАСИФІКАЦІЇ – результат подальшого розподілу об'єктів того самого угруповання за наступною підставою.

СУБ'ЄКТ ГОСПОДАРЮВАННЯ – зареєстрована в установленому законодавством порядку юридична особа незалежно від її організаційно-правової форми та форми власності, яка провадить господарську діяльність, крім органів державної влади та органів місцевого самоврядування, а також фізична особа – суб'єкт підприємницької діяльності (Закон України «Про ліцензування певних видів господарської діяльності» (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2000, № 36,

ст. 299)).

СУБ'ЄКТИ, ЩО НАДАЮТЬ СОЦІАЛЬНІ ПОСЛУГИ – підприємства, установи, організації та заклади незалежно від форми власності та господарювання, фізичні особи – підприємці, які відповідають критеріям діяльності суб'єктів, що надають соціальні послуги, а також фізичні особи, які надають соціальні послуги; {Абзац одинадцятий статті 1 в редакції Закону № 4523-VI (4523-17) від 15.03.2012} (Закон України «Про соціальні послуги» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, № 45, ст. 358)).

СУДОВА ТОВАРОЗНАВЧА ЕКСПЕРТИЗА – товарознавча експертиза, що здійснюється за постановою судово-слідчих органів.

СУПУТНІ ТУРИСТИЧНІ ПОСЛУГИ ТА ТОВАРИ – послуги та товари, призначені для задоволення потреб споживачів, надання та виробництво яких несуттєво скоротиться без їх реалізації туристам (Закон України «Про туризм» від 15 вересня 1995 року № 324/95-ВР).

СУПУТНІ МАТЕРІАЛИ – матеріали, які використовуються в процесі виробництва, зберігання, транспортування, реалізації, пакування та маркування харчових продуктів і безпосередньо контактують з цими продуктами, але самі не придатні для споживання; термін придатності харчового продукту – проміжок календарного часу, визначений виробником цього продукту, протягом якого, у разі додержання відповідних умов зберігання, якісні показники та показники безпеки цього продукту повинні відповідати вимогам нормативних документів та нормативно-правових актів; (Абзац п'ятнадцятий статті 1 в редакції Закону № 191-IV (191-15) від 24.10.2002.) (ЗАКОН УКРАЇНИ «Про якість та безпеку харчових продуктів і продовольчої сировини» (Відомості Верховної Ради (ВВР), 1998, № 19, ст. 98) (Із змінами, внесеними згідно із Законами № 2681-III (2681-14) від 13.09.2001, ВВР, 2002, № 1, ст. 2 № 191-IV (191-15) від 24.10.2002, ВВР, 2002, № 48, ст. 359).

СУСЛО – свіжо віджатий сік, що одержують при подрібненні та пресуванні винограду чи мезги, призначений для виробництва виноматеріалів, бродіння якого здійснюється у

місці переробки винограду {Пункт 11 статті 1 в редакції Закону № 3427-IV від 09.02.2006} (Закон Україна «Про виноград та виноградне вино» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2005, № 31, ст. 419)).

СУШІННЯ ПРОДУКТІВ (КСЕРОАНАБІОЗ) – видалення вільної вологи з продуктів до залишкової вологості 10-12% (для овочів) або 18-24% (цукристі плоди і ягоди).

СХЕМА АУДИТУ – склад і послідовність процедур за оцінкою і підтвердженням відповідності об'єкта сертифікації вимогам нормативних документів, що регламентують цей об'єкт. Схема аудиту визначається видом об'єкта перевірки і встановлюється програмою аудиту. (див. екологічний аудит, методика екологічного аудиту).

СХЕМА СЕРТИФІКАЦІЇ. Склад і послідовність процедур аудиту об'єкта сертифікації, доповнених процедурою інспекційного контролю за діяльністю власника екологічного сертифіката.

Сертифікація продукції, як інструмент технічного регулювання та обов'язковість її проведення для певних груп продукції передбачена більше як 30 законами України. Правила і процедури такої сертифікації відповідають вимогам ГАТТ/ВТО (Генеральна Угода про тарифи і торгівлю Світової організації торгівлі).

Сертифікація дає суспільству цінні економічні і соціальні переваги. Вони включають ефективний та економічний контроль аспектів санітарії, безпеки місцевих та імпортованих продуктів і товарів, забезпечення якості державних закупівель, загальної економії завдяки випробуванню продуктів.

Сертифікація відповідності продуктів до певних технічних умов може бути пов'язана з однією або кількома такими операціями: типовими випробуваннями (визначений набір робіт); нагляд шляхом контрольних випробувань зразків, придбаних на відкритому ринку (незалежний контроль); нагляд шляхом контрольних випробувань зразків на підприємстві; оцінка системи якості постачальника (системи якості виробника); випробування партії (методи статистичної вибірки); стовідсоткові випробування. Найбільш поширена схема

сертифікації (схема № 5 ISO у виданні «Принципи і практика сертифікації» включає типові випробування, оцінювання системи якості постачальника з наступним аудитом системи якості та випробування зразків з підприємств і відкритого ринку. Ця схема здобула найширше визнання в застосовується більшістю органів з сертифікації в розвинутих країнах.

На схеми сертифікації розробляються національні стандарти України так, наприклад, ДСТУ 3413-96 «Система сертифікації УкрСЕПРО. Порядок проведення сертифікації продукції» (див. система сертифікації, сертифікація, оцінка відповідності).

Т

ТАРА – основний елемент пакування, що є виробом для розміщення продукції (ДСТУ 2890-94 «Тара і транспортування. Терміни та визначення»; Наказ № 224 від 02.10.2001 Зареєстровано в Міністерстві юстиції України 5 жовтня 2001 р. за № 866/6057 «Про затвердження Порядку збирання, сортування, транспортування, переробки та утилізації використаної тари (упаковки)»).

Класифікаційна одиниця, що визначає тару за матеріалом та конструкцією є не чим іншим, як *типом тари* – (ДСТУ 2890-94 «Тара і транспортування. Терміни та визначення»).

Розглянемо більш детально основні типи тари:

– *Багатооборотна* – транспортна тара, показники міцності якої розраховані на її багаторазове застосування. Призначена для багаторазового використання в процесі доставки продукції, може бути інвентарною, коли вона належить конкретному підприємству і підлягає поверненню йому (ДСТУ 2890-94 «Тара і транспортування. Терміни та визначення»).

– *Разова (необертна тара)* – тара, призначена для одноразового використання (ДСТУ 2890-94 «Тара і транспортування. Терміни та визначення»).

– *Одноразова (необоротна тара)* – призначена для одноразового використання.

– *Багатоцільового призначення* – тара, яка може бути використана для транспортування і зберігання різних вантажів;

– *Використана* – тара (упаковка), яка була застосована для пакування, транспортування продукції, що повністю або частково втратила свої первісні якості і не підлягає подальшому використанню за своїм прямим призначенням (Наказ № 224 від 02.10.2001 Зареєстровано в Міністерстві юстиції України 5 жовтня 2001 р. за № 866/6057 «Про затвердження Порядку збирання, сортування, транспортування, переробки та утилізації використаної тари (упаковки)»).

За умовами використання тара поділяється на виробничу, інвентарну і складську. *Виробнича тара* – для внутрішньозаводських і (або) міжзаводських технологічних і (або) логістичних операцій. Це тара, що використовується під час організації виробничого процесу на одному або декількох підприємствах і не призначена для реалізації продукції в роздрібній торговельній мережі. *Інвентарна тара* – це оборотна тара. Вона є власністю підприємства і підлягає поверненню власникові. *Складська тара* призначена для приймання, розміщення, зберігання і комплектації продукції на складі. Вона застосовується на складах підприємств для транспортування товарів до робочих місць, доставки і зберігання сировини, напівфабрикатів і готової продукції. Як складську тару, використовують дерев'яні суцільні і ґратчасті, пластмасові, металеві ящики, піддони, а також коробки з гофрованого картону.

Маса власне тари і (або) транспортного засобу – це різниця маси брутто (сумарна маса вантажу і тари) і маси нетто (чиста маса вантажу).

- *Відкрита* – тара, конструкція якої не передбачає кришки.
- *Закрита* – тара, конструкція якої передбачає наявність кришки або іншого засобу закривання.
- *Герметична* – тара, конструкція якої забезпечує непроникність газів, парів;
- *Експортна* – тара для транспортування вантажів у зарубіжжя.
- *Жорстка* – тара, що не змінює форму і розміри під час її наповнення.

– *М'яка* – тара, форма і розміри якої змінюються під час її наповнення. Наприклад, пакет – вантажна одиниця, сформована на піддоні або без нього з декількох пакувальних одиниць (мішки, ящики тощо), разова споживча м'яка тара у формі рукава з дном і відкритою горловиною, місткістю до 20,0 дм³. Зокрема, *пакет транспортний* – укрупнена вантажна одиниця, сформована з декількох вантажних одиниць унаслідок застосування засобів пакування. Пакет є разовою споживчою м'якою тара з корпусом у формі рукава, з дном і відкритою горловиною, місткістю до 20,0 дм³ (ДСТУ 2890-94 «Тара і транспортування. Терміни та визначення»).

– *Зворотна* – тара багаторазового використання, що належить до вторинних матеріальних ресурсів і підлягає повторному використанню (Наказ № 224 від 02.10.2001 Зареєстровано в Міністерстві юстиції України 5 жовтня 2001 р. за № 866/6057 «Про затвердження Порядку збирання, сортування, транспортування, переробки та утилізації використаної тари (упаковки)»). Тара, яка була у вжитку і використовується повторно (ДСТУ 2890-94 «Тара і транспортування. Терміни та визначення»).

– *Індивідуальна* – тара, призначена для одиниці продукції (ДСТУ 2890-94 «Тара і транспортування. Терміни та визначення»).

– *Групова* – споживча тара, призначена для певної кількості одиниць продукції.

– *Крупногабаритна* – транспортна тара, розміри якої перевищують 1200x1000x1200 мм.

– *Малогабаритна* – транспортна тара, розміри якої не перевищують 1200x1000x1200 мм.

– *Нерозбірна* – тара, конструкція якої не передбачає розбирання її на складові елементи без порушення їх цілісності.

– *Розбірна* – багатооборотна тара, конструкція якої дає змогу розбирати її на окремі частини і знову збирати, з'єднавши сполучні елементи.

– *Розбірно-складана* – тара багаторазового використання, конструкція і властивості якої дають змогу частково розбирати і

складати її без порушення складових елементів і знову надавати їй попередньої форми.

- *Сітчаста* – у вигляді мішка або рукава, пакувальної сітки.
- *Складана* – тара багаторазового використання, конструкція і властивості якої дають змогу складати її без порушення з'єднувальних елементів і знову надавати їй попередньої форми.

За функціональним призначенням тара поділяється на транспортну і споживчу.

- *Споживча* – тара, що надходить до споживача з продукцією і не виконує функції транспортної тари.

– *Блістер* – споживча тара у вигляді жорсткого чи напівжорсткого прозорого полімерного футляра, закріпленого на картонному або іншому жорсткому бланку.

– *Транспортна* – тара, яка утворює самостійну транспортну одиницю (*зовнішня тара*; *зовнішня транспортна тара*, *зовнішнє пакування*; *відправне зовнішнє пакування*; *транспортне пакування*; *транспортувальне пакування*) (ДСТУ 2890-94 «Тара і транспортування. Терміни та визначення»).

– *Барабан* – транспортна тара з гладким або гофрованим корпусом циліндричної форми, без обручів чи зигів кочення, з плоским дном. Розрізняють барабан з гофрованого картону – картонний барабан з корпусом із гофрованого картону, із суцільно-крійними дном та кришкою; складається за допомогою фігурних виробів та барабан картонний – упаковка у вигляді барабана, виготовлена з тарного картону, паперу.

– *Бег-ін-бокс* – транспортна тара, що складається з картонного ящика, в який вкладається пакет із плівки або комбінованого матеріалу, місткість – від 3 до 200 м³.

– *Бочка* – транспортна тара циліндричної форми з обручами або зигами кочення, виготовлена з металу, дерева чи полімерних матеріалів. В залежності від виду матеріалу, з якого виготовляються бочки, розрізняють: а) *бочка алюмінієва* – циліндричної форми, звареної конструкції із листового алюмінію з каркасом із сталевих полос або параболітичної форми штамполитої конструкції, місткістю від 50 до 150 л; б) *бочка дерев'яна* – параболітичної форми із стяжними

обручами на корпусі, з глухими (незйомними) днищами. Виготовляється двох типів: сухотарні (негерметичні) – для сипучої або пастоподібної продукції та для рідин за наявності полімерних вкладишів; заливні (герметичні) – для будь-якої продукції. Місткість від 5 (сувенірні) до 250 л.; в) *бочка полімерна* – параболічної форми з широкою горловиною і закінчується кришкою, виготовляється із поліетилену низького тиску з добавками, місткістю 30, 40, 50 і 60 л. Застосовується для транспортування та зберігання рідких, пастоподібних і сипучих продуктів; г) *бочка стальна* – циліндричної форми із зигами або обручами кочення на корпусі, виготовляється із листової сталі. Корпус зварний, днище приварюється або привальцьовується до конуса і може бути зйомним. Застосовується для транспортування та зберігання; д) *бочка фанерно-штампована* – параболічної форми, складається із окремих взаємозамінних клепок, склеєних із 5-ти або 6-ти шарів шпону. Застосовується для транспортування та зберігання згущеного молока, вершкового масла, маргарину, сухого молока і яєчного порошку. Місткість – 50 л.

– *Видувна полімерна* – транспортна (бочки, барабани, каністри) і споживча (банки, пляшки, туби) тара, що виготовляється методом роздування розігрітої полімерної трубчастої заготовки (преформи) повітрям у відповідній формі.

– *Дисплей-тара (вітринна тара)* – транспортна тара (найчастіше – ящики з гофрокартону) особливої конструкції, яка використовується для доставки продуктів або товарів широкого вжитку в крамниці-супермаркети. В торгових залах «крамниць без продавця» вона може бути легко перетворена в своєрідну вітрину (подвійне використання транспортної тари з метою подовження її «робочого життя») (ДСТУ 2890-94 «Тара і транспортування. Терміни та визначення»).

– *Подвійна* – транспортна тара з гнучкого матеріалу (поліетилен), що поміщена в ящик із гофрокартону, бочку, картонний навивний барабан тощо з метою надання їм механічної жорсткості. Внутрішні пакети – одноразові, а зовнішня жорстка тара – багаторазова. Широко застосовується під час транспортування продукції в межах підприємства, від

одного підприємства до іншого, в мережі громадського харчування.

– *Універсальна* – призначена для розміщення і транспортування різних видів продукції.

– *Уніфікована (стандартна)* – тара різних видів і типорозмірів приведена до єдиного стандартного модуля.

Окрему групу становить тара-обладнання, тобто виріб для розміщення, транспортування, зберігання і продажу з нього товарів методом самообслуговування. *Тара-обладнання* – сітчасті контейнери, призначені для транспортування, зберігання і реалізації продукції, пакованої у споживчу тару, безпосередньо в залах крамниць (без продавця), супермаркетах. Можуть бути на коліщатках і без них.

ТВЕРДІСТЬ – спроможність матеріалу чинити опір проникненню у нього другого, більш твердого тіла.

ТЕПЛОЄМНІСТЬ – властивість, що характеризує інтенсивність зміни температури тіла при нагріванні або охолодженні; це кількість тепла, необхідного для підвищення температури тіла на 1°C у визначеному інтервалі температур від $^{\circ}\text{C}_1$ до $^{\circ}\text{C}_2$.

ТЕПЛОЄМНІСТЬ ПИТОМА – кількість теплової енергії, яка необхідна для підвищення температури 1 кг продукту на 1°C .

ТЕПЛОПРОВІДНІСТЬ – властивість, що характеризує спроможність матеріалу проводити тепло при різниці температур між окремими ділянками тіла.

ТЕРМІН ДІЇ СТАНДАРТУ – період часу від дати введення в дію нормативного документа до моменту його скасування. Рішення про введення і скасування приймає орган, відповідальний за стандартизацію, що затвердив цей документ. Рішення про введення і скасування приймає орган, відповідальний за стандартизацію, що затвердив цей документ (див. теорія стандартизації, стандарт). В Україні термін дії стандартів встановлює Державна служба технічного регулювання та споживчої політики України як розробник нормативних документів.

В Міжнародній організації зі стандартизації термін дії стандарту завершується коли прийнята третя пропозиція щодо зміни змісту стандарту, що є початком розробки проекту нового стандарту.

Необхідність заміни стандартів обумовлюється розвитком науки і техніки та методик вимірювань параметрів об'єктів довкілля, врахуванням екологічних вимог у продукції. Актуальним, наприклад, є врахування якості сировини для виробництва продуктів харчування, а саме маркування генетично модифікованої рослинницької продукції, (див. стандарт, стандартизація, міжнародна стандартизація).

ТЕРМІН ПРИДАТНОСТІ ТОВАРУ – період, протягом якого товар за органолептичними, фізико-хімічними, медико-біологічними та іншими показниками, у разі дотримання належних умов зберігання, визнається виробником придатним для використання за призначенням (ДСТУ 3993-2000 «Товарознавство. Терміни та визначення»).

ТЕРМІН СЛУЖБИ – календарна довготривалість експлуатації об'єкта від її початку чи відновлення після термінового або капітального ремонту до настання критичного стану. Ознаки критичного стану встановлюються нормативно-технічною документацією на даний об'єкт. Це період, протягом якого виробник зобов'язується забезпечити споживачу можливість використання товару за призначенням і бере на себе відповідальність за істотні недоліки, які виникли з його вини (ДСТУ 3993-2000 «Товарознавство. Терміни та визначення»).

ТЕРМІЧНА СТІЙКІСТЬ – спроможність матеріалу чи виробу зберігати властивості при різких коливаннях температури.

ТЕРМІЧНЕ РОЗШИРЕННЯ – властивість, що характеризує спроможність матеріалу змінювати розміри при змінні температурі.

ТЕХНІЧНИЙ РЕГЛАМЕНТ – нормативно-правовий акт, затверджений центральним органом виконавчої влади з питань технічного регулювання та споживчої політики, в якому зазначаються характеристики продукту чи пов'язані з ним процеси і методи виробництва, включаючи відповідні

адміністративні положення, виконання яких є обов'язковим. Технічний регламент не містить вимог щодо безпечності харчових продуктів, встановлених санітарними заходами, та може включати або бути цілком присвяченим вимогам щодо термінології, позначення, пакування, маркування та етикетування стосовно продукту, процесу чи методу виробництва (Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про якість та безпеку харчових продуктів та продовольчої сировини» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2005, № 50, ст. 533)). Це технічна специфікація, що містить важливі адміністративні положення, в яких зазначаються обов'язкові (де-юре або де-факто) вимоги до продукції при торгівлі нею або її використанні в державі-члені або основній частині держав-членів, а також закони, регламенти або адміністративні процедури з відповідними положеннями. (Art. 1(11) Directive 98/34/EC of 22 June 1998 laying down a procedure for the provision of information in the field of technical standards and regulations and of rules on Information Society services).

ТЕХНІЧНІ СОРТИ ВИНОГРАДУ – сорти винограду, призначені для виробництва виноробної продукції {Пункт 7 статті 1 в редакції Закону № 3427-IV (3427-15) від 09.02.2006} (Закон Україна «Про виноград та виноградне вино» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2005, № 31, ст. 419)).

ТЕХНІЧНІ УМОВИ (ТУ) – документ, що установлює вимоги, яким повинні відповідати продукція або послуга. Технічні умови повинні посилатися на креслення, схеми й іншу відповідну документацію або містити їх, а також указувати методи і критерії перевірки на відповідність установленим вимогам. Технічні умови – нормативний документ, який розробляють для встановлення вимог, що регулюють стосунки між постачальником (розробником, виробником) продукції, для якої відсутні державні чи галузеві стандарти, або в разі необхідності конкретизації вимог зазначених документів.

ТЕХНОЛОГІЧНА ІНСТРУКЦІЯ (ТІ) – це технологічний документ, який визначає вимоги до кожного етапу технологічного процесу виробництва хлібобулочних,

макаронних та кондитерських виробів чи їх напівфабрикатів з метою отримання готової продукції із заданими властивостями (ДСТУ 3946-2000 Система розроблення і поставлення продукції на виробництво. Продукція харчова. Основні положення).

ТЕХНОЛОГІЧНИЙ АРОМАТИЗАТОР – продукт, одержаний з дотриманням належної практики виробництва, шляхом нагрівання (до температури, що не перевищує 180 °С, не довше 15 хвилин) суміші інгредієнтів, які не обов'язково повинні мати ароматизуючі властивості і принаймні один з яких повинен містити азот, а інший – бути відновлюючим цукром (Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про якість та безпеку харчових продуктів та продовольчої сировини» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2005, № 50, ст. 533)).

ТЕХНОЛОГІЧНИЙ ДОКУМЕНТ (ТД) – це затверджена в установленому порядку нормативна документація, яка окремо або у сукупності з іншими документами визначає технологічний процес виготовлення окремої продукції і є обов'язковою для підприємства – виробника. До технологічного документу відносяться рецептури, норми витрати сировини, технологічні інструкції щодо процесу виробництва, контролю технологічного процесу, метрологічного забезпечення тощо (ДСТУ 3946-2000 Система розроблення і поставлення продукції на виробництво. Продукція харчова. Основні положення).

ТИМЧАСОВИЙ ПРИТУЛОК ДЛЯ ДОРΟΣЛИХ – організація нічного або тимчасового проживання бездомних людей, осіб, що постраждали від фізичного або психічного насильства та торгівлі людьми, стихійного лиха, катастрофи тощо, з наданням їм правової, психологічної, соціальної, медичної та побутової допомоги в подоланні тимчасових труднощів, сприянні у встановленні особи, відновленні документів, паспортизації та працевлаштуванні; {Абзац восьмий статті 1 із змінами, внесеними згідно із Законами № 1276-VI (1276-17) від 16.04.2009, № 3739-VI (3739-17) від 20.09.2011} (Закон України «Про соціальні послуги» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, № 45, ст. 358)).

ТИМЧАСОВИЙ ПРИТУЛОК ДЛЯ НЕПОВНОЛІТНІХ –

організація тимчасового проживання, виховання, утримання безпритульних дітей, дітей, позбавлених батьківського піклування, які зазнали жорстокості, насильства та постраждали від торгівлі дітьми або з інших причин потребують соціального захисту; {Абзац дев'ятий статті 1 із змінами, внесеними згідно із Законом № 3739-VI (3739-17) від 20.09.2011} { Абзац десятий статті 1 виключено на підставі Закону № 4523-VI (4523-17) від 15.03.2012} (Закон України «Про соціальні послуги» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, № 45, ст. 358)).

ТИП ТАРИ – класифікаційна одиниця, що визначає тару за матеріалом та конструкцією (ДСТУ 2890-94 «Тара і транспортування. Терміни та визначення»).

ТОВАР – будь-яка річ, що на момент надходження в обіг, повинна бути виокремлена з-поміж інших за визначальними ознаками для конкретного договору купівлі-продажу (ДСТУ 3993-2000 «Товарознавство. Терміни та визначення»).

ТОВАРНА ГРУПА – сукупність товарів, що їх об'єднують за ознакою однорідності сировини і матеріалу, призначення, способу виробництва тощо (ДСТУ 3993-2000 «Товарознавство. Терміни та визначення»)

ТОВАРНА ЕКСПЕРТИЗА – незалежне перевіряння якості та кількості товару компетентними спеціалістами на замовлення зацікавленої юридичної або фізичної особи (ДСТУ 3993-2000 «Товарознавство. Терміни та визначення»).

ТОВАРНА МАСА – сукупність одиниць товару в межах певного сектора сфери обігу (ДСТУ 3993-2000 «Товарознавство. Терміни та визначення»)

ТОВАРНА НОМЕНКЛАТУРА – перелік однорідних і різнорідних товарів загального або аналогічного призначення.

ТОВАРНА ПІДГРУПА – складова частина товарної групи, яка об'єднує однорідні товари за ознакою виробничого походження (ДСТУ 3993-2000 «Товарознавство. Терміни та визначення»).

ТОВАРНИЙ ЗНАК – зареєстроване в установленому порядку позначення, що поміщається на товарі (на його упаковці) промисловими і підприємствами для індивідуалізації

товару і його виробника; дозволяє відрізнити товар даної фірми від товарів інших фірм.

В умовах ринкової економіки істотно зростає значення знаків для розрізнення одних і тих же товарів, що виробляються різними виробниками. Коли виробництво товарів переважає попит, постає гостро питання певної їх індивідуалізації.

Товарний знак – це знак, який допомагає відрізнити товар одного підприємства від подібного товару іншого виробника. У світі немає таких країн, де б не застосовувалися товарні знаки і де б вони не були захищені. Виключне право на використання товарних знаків, як правило, одержують шляхом їх реєстрації, але в деяких країнах це виключне право закріплюється фактом використання знака першим. Товарні знаки виконують в основному чотири функції: вирізнення товару або послуг серед інших подібних, що знаходяться у цивільному обороті; дані про походження товару або послуг; дані про певну якість товарів і послуг; рекламування певного товару і послуг.

В Україні правова охорона товарних знаків здійснюється Законом України "Про охорону прав на знаки для товарів і послуг". Закон про товарні знаки ставить за головну мету забезпечення індивідуалізації товарів і послуг певними позначеннями. Саме цим він відрізняється від законодавства про фірмове найменування (фірму), метою якого є забезпечення індивідуалізації виробників, а не товарів чи послуг. Закон про товарні знаки за своїм змістом відповідає основним вимогам Всесвітньої організації інтелектуальної власності.

ТОВАРНИЙ ВИГЛЯД ПРОДУКЦІЇ – зовнішній стан продукції, який відповідає вимогам нормативних документів щодо реалізації у сфері обігу (ДСТУ 3993-2000 «Товарознавство. Терміни та визначення»).

ТОВАРНИЙ ВИД – складова частина товарної підгрупи, яка об'єднує однакові товари різного призначення (ДСТУ 3993-2000 «Товарознавство. Терміни та визначення»).

ТОВАРНИЙ ЗНАК – зареєстрована за встановленим порядком із наданням правової охорони позначка, за якою товари і послуги одних осіб відрізняються від однорідних товарів та

послуг інших осіб (ДСТУ 3993-2000 «Товарознавство. Терміни та визначення»).

ТОВАРНИЙ РІЗНОВИД – складова частина товарного виду, яка об'єднує товари одного призначення за асортиментною позицією (ДСТУ 3993-2000 «Товарознавство. Терміни та визначення»).

ТОВАРНИЙ РІЗНОВИД – складова частина товарного виду, яка об'єднує товари одного призначення за асортиментною позицією.

ТОВАРНІ ЗНАКИ – спеціальні позначки, що дають змогу відрізнити товари одних юридичних осіб від однорідних товарів інших юридичних або фізичних осіб.

ТОВАРНІ РЕСУРСИ – продукція промислового чи сільськогосподарського виробництва, яка надходить у сферу обігу з метою продажу споживачам, а також для створення товарних запасів (ДСТУ 3993-2000 «Товарознавство. Терміни та визначення»).

ТОВАРНІ ШТАМПИ – це носії інформації, що призначені для нанесення ідентифікаційних умовних позначень на товари, упаковку, етикетки за допомогою спеціальних пристосувань установленної форми.

ТОВАРОЗНАВСТВО – наукова дисципліна, яка системно вивчає товари на всіх етапах життєвого циклу, методи пізнання їхньої споживної вартості (цінності), закономірності формування асортименту та вимог до якості для забезпечення ефективності їх виробництва, обігу та споживання (ДСТУ 3993-2000 «Товарознавство. Терміни та визначення»).

ТОВАРОРУХ – це ініційований суб'єктами товарного ринку процес фізичного переміщення товарів від виробників через канали розподілу до кінцевих споживачів для задоволення попиту на них та одержання відповідного прибутку.

ТОРГІВЛЯ – будь-які операції, що здійснюються за договорами купівлі-продажу, міни, поставки та іншими цивільно-правовими договорами, які передбачають передачу прав власності на товари (Закон України «Про ліцензування певних видів господарської діяльності» (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2000, № 36, ст. 299)).

ТОРГОВЕ НАЙМЕНУВАННЯ – марочне найменування, під яким компанія здійснює свою торгову діяльність і яке може збігається з торговою маркою продукції і/або послуг, які вона здійснює.

ТОРГОВЕЛЬНЕ ПРИМІЩЕННЯ – майновий комплекс, який займає окрему споруду (офісне приміщення) або який розміщено у спеціально призначеній та обладнаній для торгівлі споруді, де суб'єкт господарювання здійснює діяльність з реалізації товару (Закон України «Про захист прав споживачів» Відомості Верховної Ради УРСР (ВВР), 1991, № 30, ст. 379).

ТОРГОВЕЛЬНИЙ СИМВОЛ – графічний образ (малюнок, клеймо, наліпка, етикетка, оригінальна назва, певна сполука цифр, літер або слів), призначений для виокремлення товару серед численних інших товарів (ДСТУ 3993-2000 «Товарознавство. Терміни та визначення»).

ТОРГОВЕЛЬНО-ТОВАРОЗНАВЧА ДОКУМЕНТАЦІЯ – сукупність використовуваних у торгівлі видів документів, які характеризують товар, правила догляду за ним, зберігання і транспортування (ДСТУ 3993-2000 «Товарознавство. Терміни та визначення»).

ТОРГОВИЙ АСОРТИМЕНТ ТОВАРІВ – набір товарів різних груп, підгруп, видів і різновидів, які об'єднують за певною споживчою або товарною ознакою, і які перебувають у сфері обігу (ДСТУ 3993-2000 «Товарознавство. Терміни та визначення»).

ТОРГОВИЙ ЗНАК – фірмове ім'я, фірмовий знак, товарний образ, що офіційно зареєстрований в Міжнародному реєстрі і юридичне захищений, на що вказує знак ®. Його розміщують поряд з товарним знаком. Якщо товарний знак є власністю фірми, то він може мати знак ©.

ТОЧКА РОЗПОДІЛУ – місце передачі послуги від однієї особи до іншої, облаштоване засобами обліку та регулювання (Закон України «Про житлово-комунальні послуги» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2004, № 47, ст. 514)).

ТРАДИЦІЙНІ МОЛОЧНІ ПРОДУКТИ – масло, сири; а також кисломолочні продукти, вироблені із застосуванням заквасок на чистих культурах молочнокислих бактерій –

ацидофілін, простокваша, ряжанка, сметана, сир кисломолочний; кефір – із застосуванням заквасок на кефірних грибках; {Абзац десятий статті 1 в редакції Закону № 2132-VI (2132-17) від 15.04.2010} (Закон України «Про молоко та молочні продукти» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2004, № 47, ст. 513)).

ТРАНСКОРДОННЕ ПЕРЕВЕЗЕННЯ ВІДХОДІВ – транспортування відходів з території, на/або через територію України, на територію або через територію іншої держави (Закон України «Про відходи» (Відомості Верховної Ради (ВВР), 1998, № 36-37, ст. 242)).

ТРАНСПОРТНЕ МАРКУВАННЯ – маркування, що містить інформацію щодо адресата, відправника та способів поводження з упакованою продукцією під час її транспортування та зберігання.

ТРАНСПОРТУВАННЯ ВИКОРИСТАНОЇ ТАРИ (УПАКОВКИ) – перевезення використаної тари (упаковки) від місць її накопичення або зберігання до місць чи об'єктів оброблення, утилізації чи видалення (Наказ № 224 від 02.10.2001 Зареєстровано в Міністерстві юстиції України 5 жовтня 2001 р. за № 866/6057 «Про затвердження Порядку збирання, сортування, транспортування, переробки та утилізації використаної тари (упаковки)»).

ТРАНСФЕРТНЕ ЦІНОУТВОРЕННЯ. Трансфертні ціни є важливою складовою внутрішнього економічного механізму управління підприємством, заснованого на децентралізації управління й розширенні відповідальності структурних підрозділів за результати господарювання.

Трансфертна ціна – внутрішня ціна, за якою один структурний підрозділ підприємства (цех, дільниця чи відділ) передає іншому підрозділу продукцію або послуги.

Трансфертне ціноутворення – це процес формування та зміни структури трансфертних цін підприємства.

Основні функції трансфертних цін на підприємстві: матеріальне стимулювання персоналу залежно від результатів діяльності підрозділів і підприємства в цілому; розподіл затрат за місцями виникнення.

Трансфертне ціноутворення є невід'ємною складовою системи управлінського обліку на підприємствах із децентралізованою організаційною структурою.

Перш ніж приступити до формування трансфертних цін, слід визначити загальний дохід підприємства, величина якого залежить від попиту на продукцію. Існує п'ять основних методів визначення трансфертних цін: на базі ринкової ціни; на базі фактичних витрат; на базі кошторисних витрат; на договірних умовах; з використанням змішаних цін. На трансфертне ціноутворення впливають різноманітні чинники, найбільш значущими з яких є: забезпечення відповідності цілям; ступінь задоволення персоналу за рівень досягнутих цілей; рівень автономності управління в структурних підрозділах.

У системі сучасного маркетингу існують кілька стратегій ціноутворення. Згідно з класичним методом ціна встановлюється на основі калькуляції фактичної собівартості. Трансфертні ціни на основі затрат застосовуються для підприємств із більш централізованою організаційною структурою або за відсутності зовнішніх аналогів напівфабрикатам. Цей метод відображає традиційну орієнтацію головним чином на виробництво і менше – на ринковий попит. За ним трансфертна ціна визначається як сума витрат певного підрозділу та нормативного прибутку, розмір якого встановлюється на основі відсотка від витрат.

В умовах ринку підхід до ціноутворення базується на чинниках, що стосуються більше попиту, ніж пропозиції, тобто враховується, скільки покупець може і хоче заплатити за пропонований йому товар. Більше того, деякі спеціалісти із цін на Заході взагалі вважають, що рівень попиту має бути єдиним чинником, який слід брати до уваги під час встановлення цін. Величина виробничих затрат розглядається лише як чинник обмеження. Такий підхід відображає тенденцію орієнтації ціни не на виробництво, а на попит.

Метод трансфертної ціни, розрахованої на основі ринкової. За цим методом ціна напівфабрикатів у внутрішньому обігу підприємства встановлюється рівною вартості аналогічної продукції на зовнішньому ринку. Прибуток від реалізації

напівфабрикату визначають як різницю між трансфертною ціною та витратами підрозділу (фактичними або кошторисними).

Основною умовою використання методу трансфертного ціноутворення на базі ринкової ціни є мінімальна внутрівиробнича залежність підрозділів. Трансфертне ціноутворення на основі ринкових цін властиве передусім підприємствам із децентралізованою організаційною структурою з високим ступенем внутрішньої автономії підрозділів, які можуть здійснювати навіть самостійну фінансову діяльність (холдинги, концерни).

Трансфертне ціноутворення на базі фактичних витрат. В основі розрахунку трансфертної ціни лежать фактичні затрати. Основним недоліком цього методу є відсутність мотивації до скорочення затрат.

Використання кошторисних або нормативних затрат. Для методу трансфертного ціноутворення на базі кошторисних витрат відсутні різкі коливання цін. Трансфертне ціноутворення на базі затрат доповнює система нормативів, яка пов'язує результати господарської діяльності з величиною оплати праці управлінського персоналу.

Для усунення недоліків, характерних для попередніх методів, використовують трансфертне ціноутворення на базі договірних і змішаних цін. Воно дає змогу погодити локальні ціни й досягти балансу інтересів на основі двосторонніх домовленостей структурних підрозділів. Договірні ціни формуються з урахуванням реальних умов господарювання відповідно до ринкових цін або на основі затрат.

Трансфертне ціноутворення на базі змішаних цін передбачає поєднання різних методів. Це найбільш досконалий метод трансфертного ціноутворення. Основою його є диференційований підхід до структурних підрозділів з метою підвищення їх самостійності під час прийняття господарських рішень. Трансфертне ціноутворення на базі змішаних цін передбачає чітке визначення фінансової структури підприємства та центрів відповідальності, а також формування його

нормативної бази. Трансфертне ціноутворення – один із дієвих інструментів забезпечення гнучкого господарювання.

ТРАНСФОРМАЦІЙНА ПОДІЯ – зміна генетичного матеріалу організму за допомогою штучних прийомів переносу генів, які не відбуваються у природних умовах. {Статтю 1 доповнено абзацом згідно із Законом № 4441-VI (4441-17) від 23.02.2012} Закон України «Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2007, № 35, ст. 484).

ТУРИЗМ – тимчасовий виїзд особи з місця постійного проживання в оздоровчих, пізнавальних, професійно ділових чи інших цілях без здійснення оплачуваної діяльності в місці перебування (Закон України «Про туризм» від 15 вересня 1995 року № 324/95-ВР).

ТУРИСТИЧНИЙ ПРОДУКТ – попередньо розроблений комплекс туристичних послуг, який поєднує не менше ніж дві такі послуги, що реалізується або пропонується для реалізації за визначеною ціною, до складу якого входять послуги перевезення, послуги розміщення та інші туристичні послуги, не пов'язані з перевезенням і розміщенням (послуги з організації відвідувань об'єктів культури, відпочинку та розваг, реалізації сувенірної продукції тощо) (Закон України «Про туризм» від 15 вересня 1995 року № 324/95-ВР).

ТЮТЮНОВІ ВИРОБИ – сигарети з фільтром або без фільтру, цигарки, сигари, сигарили, а також люльковий, нюхальний, смоктальний, жувальний тютюн, махорка та інші вироби з тютюну чи його замінників для куріння, нюхання, смоктання чи жування {Абзац статті 1 в редакції Закону № 2899-IV (2899-15) від 22.09.2005} (Закон України «Про державне регулювання виробництва і обігу спирту етилового, коньячного і плодового, алкогольних напоїв та тютюнових виробів» {Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1995, № 46, ст. 345} {Вводиться в дію Постановою ВР N 482/95-ВР від 19.12.95, ВВР, 1995, № 46, ст. 346}).

УЗГОДЖУВАЛЬНА КОМІСІЯ З ВИРОБНИЦТВА І ПЕРЕРОБКИ МОЛОКА – комісія, яка створюється з представників підприємств та організацій по виробництву молока, його переробці та реалізації молочної продукції. {Абзац шістнадцятий статті 1 виключено на підставі Закону N 402-V від 30.11.2006} (Закон України «Про молоко та молочні продукти» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2004, № 47, ст. 513)).

УМОВИ СПОЖИВАННЯ ТОВАРУ – соціальні і природні умови, за яких здійснюється процес споживання товару (ДСТУ 3993-2000 «Товарознавство. Терміни та визначення»).

УНІФІКАЦІЯ – оптимізація кількості розмірів або видів продукції, процесів або послуг, необхідних для задоволення основних потреб. Термін «уніфікація» звичайно розуміють як приведення до однаковості технічних характеристик виробів, документації, термінів та позначень.

УПАКОВКА – технічний засіб чи комплекс засобів з розміщеним у ньому товаром, який забезпечує захист товару від пошкоджень та втрат у процесі транспортування, зберігання та продажу, а довілля – від забруднень (Наказ № 224 від 02.10.2001 Зареєстровано в Міністерстві юстиції України 5 жовтня 2001 р. за № 866/6057 «Про затвердження Порядку збирання, сортування, транспортування, переробки та утилізації використаної тари (упаковки)»).

Носіями інформації на упаковці є назва товару і його виробника, штриховий код, інструкція з експлуатації, маніпуляційні знаки, екомаркування, реклама інших товарів того самого виробника або реклама продукції іншого постачальника. Витрати на упаковку – частина логістичних витрат. Вони можуть становити від частки процента до кількох десятків процентів собівартості продукції. 1968 року створено Всесвітню організацію з упаковки (World Packaging Organization, WPO) – Міжнародну професійну некомерційну організацію, яка сприяє обміну науково-технічною інформацією з упаковки і розвитку пакувальної промисловості. Організація об'єднує більше ніж 50 країн. У 1996 р. в Україні з тією самою метою

створено Клуб пакувальників (громадська організація), який у 1998 р. став членом WPO.

Пакування – процес підготовки продукції із застосуванням упаковки до транспортування, зберігання, реалізації та споживання. Під процесом обігу розуміють транспортування, зберігання та реалізацію продукції. (ДСТУ 2391-94 Система технологічної документації. Терміни та визначення).

Розрізняють наступні види упаковки:

1) *«кокон»* – упаковка для виробів з великими габаритами і складною конфігурацією, це герметичний чохол, утворений павутинним напиленням найчастіше перхлорвінілових емалей на каркас, виготовлений з марлі і тасьми, що охоплює виріб;

2) *асептична* – герметична, біостійка, волого-, паро-, газонепроникна упаковка, головним чином, для харчових продуктів з довготривалим терміном зберігання;

3) *блістерна* – упаковка з полімерної, термоформованої (жорсткої) плівки. Як правило, прозора термоформована плівка, що повторює форму пакованого предмета, приклеюється до картонної або іншої жорсткої підкладки;

4) *вакуумна* – упаковка, в якій внутрішній тиск нижчий за атмосферний. Він створюється за рахунок відкачування (відсмоктування) повітря. Це пакування продуктів в умовах вакууму в багат шарову (комбіновану) плівку з високим ступенем газонепроникності дає змогу зберігати харчові продукти, наприклад м'ясні нарізки, довготривалий час у свіжому вигляді;

5) *з газовим наповненням* – упаковка, в якій повітря витіснено (замінено) інертним газом;

6) *з пінопласту* – упаковка для виробів складної конфігурації, які є чутливими до ударів, складається з двох половин, відформованих зі спінених матеріалів, найчастіше з пінополістиролу, має гнізда, що відповідають конфігурації виробу;

7) *комбінована* – упаковка, що складається з транспортної тари, в яку вкладено одну або декілька одиниць споживчої та (за необхідністю) проміжної тари і допоміжних пакувальних засобів;

8) *консервувальна* – упаковка, що захищає і забезпечує довгострокове збереження сировини, матеріалів, виробів, обладнання а також небезпечних відходів;

9) *споживча* – упаковка, призначена для реалізації продуктів харчування і товарів народного вжитку в роздрібній торгівлі. Може бути одно- і багаторазовою;

10) *стандартна* – упаковка, що відповідає вимогам відповідних стандартів і (або) технічних умов.

УПОВНОВАЖЕНА ЛАБОРАТОРІЯ – акредитована лабораторія, якій відповідним державним органом надано право випробовувати (вимірювати параметри, аналізувати) відповідно до спеціальних методів та процедур харчові продукти, харчові добавки, дієтичні добавки, допоміжні матеріали для переробки, допоміжні засоби і матеріали для виробництва та обігу з метою проведення розширеного контролю (перевірки) (Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про якість та безпеку харчових продуктів та продовольчої сировини» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2005, № 50, ст. 533)).

УПРАВИТЕЛЬ – особа, яка за договором з власником чи балансоутримувачем здійснює управління будинком, спорудою, житловим комплексом або комплексом будинків і споруд і забезпечує його належну експлуатацію відповідно до закону та умов договору (Закон України «Про житлово-комунальні послуги» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2004, № 47, ст. 514)).

УПРАВЛІННЯ АСОРТИМЕНТОМ ТОВАРІВ – оптимізація асортименту для досягнення ефективної комерційної діяльності підприємства і певного рівня задоволення потреб споживачів.

УПРАВЛІННЯ РИЗИКОМ – процес вибору альтернативних рішень на підставі результатів оцінки ризику та в разі необхідності вибору і впровадження відповідних засобів управління (контролю), включаючи регуляторні заходи (Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про якість та безпеку харчових продуктів та продовольчої сировини» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2005, № 50, ст. 533)).

УПРАВЛІННЯ ЯКІСТЮ – скоординована діяльність, яка

полягає у спрямуванні та контролюванні організації щодо якості. При цьому організацією вважають сукупність людей та засобів виробництва з розподілом відповідальності, повноважень та взаємовідносин. Прикладами організації є: компанія, корпорація, фірма, підприємство, установа, індивідуальний торговець, асоціація або їхні підрозділи чи комбінації. Спрямування та контролювання щодо якості звичайно охоплюють розроблення політики і цілей у сфері якості, планування якості, контроль якості, забезпечення якості та поліпшення якості.

Управління якістю (менеджмент) – методи і діяльність оперативного характеру, що використовуються для задоволення вимог щодо якості. На практиці також вживають термін «менеджмент якості».

Управління якістю – це методи і види діяльності оперативного характеру, спрямовані на управління процесом усунення причин незадовільного функціонування на відповідних стадіях петлі якості (спіралі якості) для досягнення оптимальної економічної ефективності якістю на рівні компанії (комплексне – управління якістю), (див. якість, системи управління якістю, системи екологічного управління).

УПУЩЕНА ВИГОДА – можливі, але нереалізовані вигоди (дохід, прибуток) від можливого альтернативного використання природного об'єкта, що консервується. Прикладами подібних показників можна вважати: зниження темпів економічного зростання (ВВП) внаслідок екологічних обмежень наприклад, стримування індустріального розвитку в Латинській Америці заради збереження тропічних лісів, або в північних областях України заради збереження боліт, що живлять ріки.

Упущена вигода від втрати якості факторів природного середовища – різниця між обсягом можливих вигод (доходу, прибутку від використання природних благ в умовах (відповідно) не порушених і порушених якісних характеристик факторів природного середовища. Як приклади даного показника можуть розглядатися: зменшення непрямих доходів (наприклад податкових надходжень) від припливу туристів у

країну або зниження експортного потенціалу регіону (країни) внаслідок зменшення екологічної привабливості продукції (зокрема продуктів харчування, лікарських рослин).

УТИЛІЗАЦІЯ ВИЛУЧЕНОЇ З ОБІГУ ПРОДУКЦІЇ – використання продукції як вторинних матеріальних чи енергетичних ресурсів (Закон України «Про вилучення з обігу, переробку, утилізацію, знищення або подальше використання неякісної та небезпечної продукції» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2000, № 12, ст. 95)).

УТИЛІЗАЦІЯ ВІДХОДІВ – використання відходів як вторинних матеріальних чи енергетичних ресурсів (Закон України «Про відходи» (Відомості Верховної Ради (ВВР), 1998, № 36-37, ст. 242)).

УТИЛІЗАЦІЯ ПАКУВАЛЬНИХ МАТЕРІАЛІВ АБО ВИРОБІВ – збирання пакувальних виробів і матеріалів, що були у вжитку, або їх відходів для подальшого знищення або використання як вторинної сировини, палива тощо. Розрізняють промислову і побутову утилізацію.

Утилізація пакувальних матеріалів або виробів передбачає збирання пакувальних виробів і матеріалів, що були у вжитку, або їх відходів для подальшого знищення або використання як вторинної сировини, палива тощо. Розрізняють промислову і побутову утилізацію. Вона передбачає використання цієї тари (упаковки) як вторинних матеріальних чи енергетичних ресурсів (Наказ № 224 від 02.10.2001 Зареєстровано в Міністерстві юстиції України 5 жовтня 2001 р. за № 866/6057 «Про затвердження Порядку збирання, сортування, транспортування, переробки та утилізації використаної тари (упаковки)»).

УТРИМАННЯ БУДИНКІВ І ПРИБУДИНКОВИХ ТЕРИТОРІЙ – господарська діяльність, спрямована на задоволення потреби фізичної чи юридичної особи щодо забезпечення експлуатації та/або ремонту жилих та нежилых приміщень, будинків і споруд, комплексів будинків і споруд, а також утримання прилеглої до них (прибудинкової) території відповідно до вимог нормативів, норм, стандартів, порядків і правил згідно із законодавством (Закон України «Про житлово-

комунальні послуги» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2004, № 47, ст. 514)).

Ф

ФАЛЬСИФІКАЦІЯ АЛКОГОЛЬНИХ НАПОЇВ ТА ТЮТЮНОВИХ ВИРОБІВ – умисне, з корисливою метою виготовлення алкогольних напоїв та тютюнових виробів з порушенням технології чи з неправомірним використанням знака для товарів і послуг, чи копіюванням форми, упаковки, зовнішнього оформлення, а так само прямим відтворенням товару іншого підприємця з самовільним використанням його імені. {Статтю 1 доповнено абзацом згідно із Законом № 1685-III (1685-14) від 20.04.2000}. Не вважається фальсифікацією добросовісне тривале використання двома і більше суб'єктами господарювання-резидентами або суб'єктами господарювання, що є їх правонаступниками, знаків для позначення однорідних товарів, права на які засвідчуються свідоцтвами на знаки для товарів і послуг, одержаними до введення в дію пункту 4 статті 6 Закону України «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг» (3689-12), якщо таке використання розпочалося до державної реєстрації таких знаків; {Статтю 1 доповнено абзацом згідно із Законом N 1685-III (1685-14) від 20.04.2000} (Закон України «Про державне регулювання виробництва і обігу спирту етилового, коньячного і плодового, алкогольних напоїв та тютюнових виробів» {Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1995, № 46, ст. 345} {Вводиться в дію Постановою ВР N 482/95-ВР від 19.12.95, ВВР, 1995, № 46, ст. 346}).

ФАЛЬСИФІКАЦІЯ ВИН, ВЕРМУТІВ, КОНЬЯКІВ УКРАЇНИ І БРЕНДІ – умисна з корисливою метою підробка вин, вермутів, коньяків України, бренді за походженням (місцем виробництва) або їх складом шляхом додавання нешкідливих чи шкідливих для здоров'я людини речовин, а також виготовлення винних і коньячних сурогатів у процесі виробництва, транспортування, зберігання та продажу {Пункт 32 статті 1 в редакції Закону № 3427-IV (3427-15) від 09.02.2006} (Закон

Україна «Про виноград та виноградне вино» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2005, № 31, ст. 419)).

ФАЛЬСИФІКОВАНА ПРОДОВОЛЬЧА ПРОДУКЦІЯ – харчові продукти чи продовольча сировина, яким з корисливою метою надано зовнішнього вигляду та/або окремих властивостей певного виду продукції і які не можуть бути ідентифіковані як ті, за які вони видаються; (Статтю 1 доповнено абзацом згідно із Законом № 191-IV (191-15) від 24.10.2002.) (ЗАКОН УКРАЇНИ «Про якість та безпеку харчових продуктів і продовольчої сировини»(Відомості Верховної Ради (ВВР), 1998, № 19, ст. 98) (Із змінами, внесеними згідно із Законами № 2681-III (2681-14) від 13.09.2001, ВВР, 2002, № 1, ст. 2 № 191-IV (191-15) від 24.10.2002, ВВР, 2002, № 48, ст. 359).

ФАЛЬСИФІКОВАНИЙ (МІЖНАРОДНИЙ САНІТАРНИЙ АБО ВЕТЕРИНАРНИЙ) СЕРТИФІКАТ – сертифікат, який не затверджений до використання або виданий з порушенням форми, встановленої офіційним органом сертифікації країни експортера, або виданий не уповноваженими на це особами, організаціями, іншими суб'єктами, — або містить неправдиву чи недостовірну інформацію (Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про якість та безпеку харчових продуктів та продовольчої сировини» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2005, № 50, ст. 533)).

ФАСЕТНИЙ МЕТОД КЛАСИФІКАЦІЇ – паралельний розподіл великої кількості об'єктів на незалежні класифікаційні угруповання.

ФАСУВАННЯ – розміщення продукції в тару або в пакувальний матеріал з попереднім чи з одночасним дозуванням продукції.

ФЕРМЕНТИ – біокаталізатори білкової природи, що прискорюють біохімічні реакції в рослинних і тваринних організмах.

ФІЗИКО-ХІМІЧНІ МЕТОДИ ВИЗНАЧЕННЯ ЯКОСТІ – методи, які дають можливість визначати хімічний склад продукту за допомогою фізичних приладів.

ФІЗИЧНА ВЕЛИЧИНА. Властивість спільна в якісному відношенні багатьом фізичним об'єктам (фізичним системам, їх стану і процесам, що в них проходять), але в кількісному відношенні індивідуальне для кожного об'єкта. Індивідуальність в кількісному відношенні слід розуміти в тому розумінні, що властивість може бути для одного об'єкта в певне число раз більше чи менше ніж для іншого.

Термін використовують для властивостей, що вивчаються не тільки у фізиці, хімії але і в інших науках, якщо для порівняння їх кількісного вмісту в різних об'єктах потрібно використовувати фізичні методи.

Не слід використовувати термін «величина» для вираження тільки кількісної сторони властивостей, що розглядається, наприклад писати «величина маси», «величина тиску», так, як ці властивості (маса, тиск) самі є величинами. В таких випадках слід використовувати термін «розмір величини». Наприклад, довжина, маса, тиск газу в трубопроводі.

Розмір фізичної величини (*magnitude of a physical quantity*) – кількісний вміст в даному об'єкті і властивості, що відповідає терміну «фізична величина». Значення фізичної величини (*value of a physical quantity*) – оцінка фізичної величини у вигляді деякого числа прийнятого для її одиниць. Наприклад, 75 кг – значення маси тіла.

ФІЗІОЛОГІЧНА ЦІННІСТЬ – спроможність продуктів харчування діяти на травна, нервову, серцево-судинну системи людини і на протидію його організму захворюванням.

ФІРМОВІ ТОВАРНІ ЗНАКИ – знаки, які використовуються для ідентифікації виробника товарів. Існують три основних типи цих знаків: *фірмове ім'я* – слово, буква, група слів чи букв, що можуть вимовлятися; *фірмовий знак* – символ, малюнок, колір.

ФІТОСАНІТАРНИЙ СЕРТИФІКАТ – сертифікат, що засвідчує фітосанітарний стан об'єктів регулювання.

ФОЛЬГА-ПАПІР-ПОЛІЕТИЛЕН – папір, з одного боку каширований алюмінієвою фольгою, з іншого – ламінований поліетиленом, який призначено для автоматичного упакування

харчових продуктів сублімаційного сушіння з подальшою їхньою стерилізацією.

ФОРМУВАННЯ АСОРТИМЕНТУ – підбір різних груп, видів, різновидів товарної продукції відповідно до попиту суб'єктів ринку, спрямований на максимальне його задоволення.

ФОРМУВАННЯ ТОРГОВОГО АСОРТИМЕНТУ ТОВАРІВ – цілеспрямоване добирання товарів за групами, підгрупами, видами та різновидами з урахуванням попиту споживачів та забезпечення рентабельності торговельної діяльності (ДСТУ 3993-2000 «Товарознавство. Терміни та визначення»).

ФОРМУВАННЯ ЯКОСТІ ТОВАРУ – встановлення, забезпечення і підтримування суспільно необхідного рівня якості товару на всіх етапах його виробництва і надходження до споживача (ДСТУ 3993-2000 «Товарознавство. Терміни та визначення»).

ФОТОЕЛЕКТРОКОЛОРИМЕТРИЧНІ МЕТОДИ ВИЗНАЧЕННЯ КОНЦЕНТРАЦІЇ РЕЧОВИН – методи, що базуються на порівнянні ступенів поглинання чи пропускання світла стандартним і досліджуваним забарвленими розчинами.

ФОТОКОЛОРИМЕТРИЧНИЙ МЕТОД – метод, який ґрунтується на тому, що аналізовані речовини вибірково вбирають світло. Цей метод досить широко застосовується для встановлення концентрації забарвлених розчинів.

ФОТОМЕТРИЧНИЙ АНАЛІЗ – сукупність кількісного і якісного аналізів, що базуються на взаємодії променевої енергії з аналізованою речовиною.

ФУНКЦІЙНІСТЬ ТОВАРУ – споживна властивість товару, яка обумовлює його використання за призначенням як предмета споживання (ДСТУ 3993-2000 «Товарознавство. Терміни та визначення»).

ФУНКЦІЇ МАРКУВАННЯ – емоційна, пропагандистська і мотиваційна. Яскраво оформлене маркування, що пояснює тексти, застосування узвичаєних символів викликають у споживача позитивні емоції і служать важливою мотивацією для прийняття рішення про придбання товару. Це дуже добре знають виробники імпортованих товарів, барвисте маркування яких

приваблює покупців, особливо, якщо ці товари купуються вперше.

Варто зазначити, що вітчизняні виробники, намагаючись підвищити конкурентоспроможність своєї продукції, останнім часом стали приділяти серйозну увагу дизайну її упакування й маркування. Це дозволяє сподіватися, що завдяки комплексу заходів щодо підвищення якості продукція українських виробників витіснить яскраво марковану, але часом низькоякісну імпортовану продукцію.

Існують загальні правила маркування товарів, але в деяких випадках доводиться відступати від них по окремих позиціях в інтересах покупців. Звичайно маркування товарів та пакування містить основні, додаткові та інформаційні надписи, маніпуляційні знаки по вантаженню, перевезенню, а також додаткові вказівки, які характеризують країну-виробника. Залежно від місця нанесення розрізняють маркування виробниче й торговельне (див. екологічне маркування), (див. маркування, екологічне маркування).

ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ ХАРЧОВИЙ ПРОДУКТ – харчовий продукт, який містить як компонент лікарські засоби та/або пропонується для профілактики або пом'якшення перебігу хвороби людини (Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про якість та безпеку харчових продуктів та продовольчої сировини» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2005, № 50, ст. 533)).

ФУНКЦІОНАЛЬНІ ВЛАСТИВОСТІ – це споживна властивість, що обумовлює використання товару за його призначенням. ФВ є найважливішими при оцінюванні якості товарів. ФВ визначають відповідність товару цільовому призначенню і його здатність задовольняти потреби чи бути засобом для їх задоволення

Х

ХАРАКТЕРНІ ТУРИСТИЧНІ ПОСЛУГИ ТА ТОВАРИ – послуги та товари, призначені для задоволення потреб споживачів, надання та виробництво яких суттєво скоротиться

без їх реалізації туристам (Закон України «Про туризм» від 15 вересня 1995 року № 324/95-ВР).

ХАРЧОВА ДОБАВКА – будь-яка речовина, яка, зазвичай, не вважається харчовим продуктом або його складником, але додається до харчового продукту з технологічною метою в процесі виробництва, та яка у результаті стає невід’ємною частиною продукту (термін не включає забруднюючі речовини, пестициди або речовини, додані до харчових продуктів для поліпшення їх поживних властивостей) (Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про якість та безпеку харчових продуктів та продовольчої сировини» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2005, № 50, ст. 533)). Це природна чи синтетична речовина, яка спеціально вводиться у харчовий продукт для надання йому бажаних властивостей; харчовий продукт – будь-який продукт, що в натуральному вигляді чи після відповідної обробки вживається людиною у їжу або для пиття; якість харчового продукту – сукупність властивостей харчового продукту, що визначає його здатність забезпечувати потреби організму людини в енергії, поживних та смакоароматичних речовинах, стабільність складу і споживчих властивостей – протягом терміну придатності (Абзац вісімнадцятий статті 1 в редакції Закону № 191-IV (191-15) від 24.10.2002 «Про якість та безпеку харчових продуктів і продовольчої сировини» (Відомості Верховної Ради (ВВР), 1998, № 19, ст. 98 із змінами, внесеними згідно із Законами № 2681-III (2681-14) від 13.09.2001, ВВР, 2002, № 1, ст. 2 № 191-IV (191-15) від 24.10.2002, ВВР, 2002, № 48, ст. 359).

ХАРЧОВА ЦІННІСТЬ – споживна властивість, що характеризує всю повноту цінних властивостей продукту і його смакові переваги, що обумовлюється наявністю в ньому різних харчових речовин. Це провідний показник якості харчового продукту, який визначає ступінь його відповідності оптимальним потребам людини в основних харчових речовинах та енергії (білки, жири, вуглеводи, мікро- та макроелементи тощо) (Абзац дев’ятнадцятий статті 1 в редакції Закону № 191-IV (191-15) від 24.10.2002. Закон України «Про якість та безпеку харчових продуктів і продовольчої сировини» Відомості

Верховної Ради (ВВР), 1998, № 19, ст. 98) Із змінами, внесеними згідно із Законами № 2681-III (2681-14) від 13.09.2001, ВВР, 2002, № 1, ст. 2 № 191-IV (191-15) від 24.10.2002, ВВР, 2002, № 48, ст. 359).

ХАРЧОВИЙ ПРОДУКТ – будь-яка речовина або продукт (сирий, включаючи сільськогосподарську продукцію, необроблений, напівоброблений або оброблений), призначений для споживання людиною. Харчовий продукт включає напій, жувальну гумку та будь-яку іншу речовину, включаючи воду, які навмисно включені до харчового продукту під час виробництва, підготовки або обробки (Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про якість та безпеку харчових продуктів та продовольчої сировини» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2005, N50, ст.533)). Це об'єкти тваринного чи рослинного походження, які використовують в їжі в натуральному чи переробленому вигляді як джерело енергії, харчових та смакоароматичних речовин.

Харчовий продукт, який містить генетично модифіковані організми – це такий харчовий продукт, який повністю або окремі його складники містять генетично модифіковані організми, вміст яких становить понад 0,9 відсотка {Абзац другого пункту 2 із змінами, внесеними згідно з Постановою КМ № 661 (661-2009-п) від 01.07.2009} *харчовий продукт, вироблений з використанням генетично модифікованих організмів*, – це такий харчовий продукт, який не містить генетично модифікованих організмів, але повністю або частково вироблений з використанням сільськогосподарської продукції, вміст генетично модифікованих організмів в якій становив понад 0,9 відсотка {Абзац третього пункту 2 із змінами, внесеними згідно з Постановою КМ № 661 (661-2009-п) від 01.07.2009} (Постанова від 13 травня 2009 р. N 468 Київ Про затвердження Порядку етикетування харчових продуктів, які містять генетично модифіковані організми або вироблені з їх використанням та вводяться в обіг {Із змінами, внесеними згідно з Постановою КМ № 661 (661-2009-п) від 01.07.2009}). Розрізняють *харчові продукти для спеціального дієтичного споживання (використання)* – харчові продукти, які спеціально

перероблені або розроблені для задоволення конкретних дієтичних потреб, що існують через конкретний фізичний чи фізіологічний стан людини та/або специфічну хворобу або розлад, і які реалізуються як такі, у тому числі продукти дитячого харчування, харчування для спортсменів та осіб похилого віку. Склад таких харчових продуктів повинен значною мірою відрізнятись від складу звичайних продуктів подібного роду, якщо такі звичайні харчові продукти існують, але не можуть бути заміниками лікарських засобів (Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про якість та безпеку харчових продуктів та продовольчої сировини» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2005, № 50, ст. 533)).

ХАРЧОВА ДОБАВКА – будь-яка речовина, яка зазвичай не вважається харчовим продуктом або його складником, але додається до харчового продукту з технологічною метою в процесі виробництва, та яка у результаті стає невід’ємною частиною продукту (термін не включає забруднюючі речовини, пестициди або речовини, додані до харчових продуктів для поліпшення їх поживних властивостей), (Закон України "Про безпечність та якість харчових продуктів"). Харчова добавка – природна чи синтетична речовина, яка спеціально вводиться в харчовий продукт для надання йому бажаних властивостей (Наказ від 02.07.2004р. № 329 "Про затвердження Методичних рекомендацій "Періодичність контролю продовольчої сировини та харчових продуктів за показниками безпеки").

Під харчовою добавкою розуміють будь-яку речовину, яка не вважається харчовим продуктом або його складником, але додається до харчового продукту з технологічною метою в процесі виробництва та яка у результаті стає невід’ємною частиною продукту (термін не включає забруднюючі речовини, пестициди або речовини, додані до харчових продуктів для поліпшення їх поживних властивостей).

Дозвіл на використання нових харчових добавок дає Головний державний санітарний лікар України на підставі позитивного висновку державної санітарно-гігієнічної експертизи. Впровадження у виробництво харчових добавок на відповідних підприємствах здійснюється під контролем установ

державної санітарно-епідеміологічної служби на місцях. Ці установи проводять державний санітарно-епідеміологічний нагляд та вибірковий контроль за використанням харчових добавок і вмістом їх у харчових продуктах. Відомчий контроль за належним застосуванням харчових добавок на підприємстві. їх якістю, вмістом у харчових продуктах покладено на технологічну службу підприємства і виробничу лабораторію.

ХВОРОБИ ЦИВІЛІЗАЦІЇ – нові, невідомі раніше хвороби, що виникають в результаті використання харчових добавок у різних пропорціях та без належного аналітичного контролю їх дії у часі, забруднення навколишнього природного середовища, не достатнього очищення питної води, використання пластикової тари та інших причин яких буває дуже важко встановити. Наприклад, хвороба що, викликана фенолами (чернівецька алопеція) – імовірно, спричинена дією талію; миколаївська токсикодермія невідомої етіології тощо. Існує думка вчених, що дія мобільних телефонів є найбільшим експериментом над людством так, як вони негативно впливають на організм людини (джерело електромагнітного випромінювання), дія якого і натепер не вивчена. Варто зауважити, що натепер негативний вплив на людину здійснюється – комплексно: деякі забруднення питної води яке не очищається відомими способами; через атмосферне повітря, найбільше в містах; практично всі харчові продукти так, як вони використовують добавки, барвники, емульгатори тощо (за окремими виключенням екологічно безпечних та органічних продуктів); електромагнітні поля; стреси у сучасному суспільстві; доступність до платних послуг на відпочинок, зон рекреації тощо. Дію таких та інших факторів світова спільнота натепер не вивчає, (див. генетично модифікована продукція, екологічно безпечна та органічна продукція).

Приклад. До початку грибного сезону Федеральне відомство радіаційного захисту (BfS) в Зальцгіттері, Німеччина, в черговий раз попереджає: лісові гриби в Німеччині дотепер значно більш радіоактивні, ніж овочі, зернові і культивовані гриби. Аварія на Чорнобильській АЕС у 1986 році спричинила забруднення окремих районів Німеччини радіоактивними

речовинами. І навіть через двадцять років після катастрофи багато лісових грибів містять значні кількості радіоактивного цезію-137. В той час як в картоплі зміст цезію-137 звичайно не перевищує 1 бекереля на кілограм (1 Бк/кг), в окремих зразках «польських грибів» (Maronenpilze або Maro-nenroehrlinge) з Південної Баварії він досягає 1000 Бк/кг. Рівень радіоактивного забруднення залежить від виду грибів і місцевості, в якій вони були зібрані. За даними BfS, для білих грибів або боровиків (Stempilze) і лисичок Pfifferlinge він може досягати декілька сот Бк/кг, тоді як зонтичні гриби (Parasolpilze) звичайно забруднені значно менше. З іншого боку, Південна Баварія і Баварський ліс значно сильніше постраждали від радіоактивних осадів, ніж, наприклад, північні райони Німеччини, що відповідно відображається і на рівні забруднення грибів.

Лісові гриби дозволяється продавати тільки тоді, коли вміст в них радіоцезію не перевищує гранично допустимого значення, що становить 600 Бк/кг. Втім, гриби, зібрані в Німеччині грибниками не являють собою небезпеки для здоров'я, якщо їх нормально готувати і вживати в їжу в невеликих кількостях. А Німецьке товариство харчування радить обмежувати споживання лісових грибів до 250 г на тиждень, оскільки вони інтенсивно накопичують не тільки радіоактивний цезій, але і важкі метали типу ртуті і кадмію.

ХЕМОСОРБЦІЯ – хімічна взаємодія між речовинами, які внаслідок сорбції потрапили в продукт, і між речовинами самого продукту.

ХІМІЧНИЙ ДЕФЕКТ – дефект, який виражається у невідповідності хімічного складу товару вимогам щодо показників хімічних властивостей, встановлених нормативною документацією чи договором про постачання.

ХІМІЧНІ ВЛАСТИВОСТІ – характеризують відношення матеріалів і готових виробів до дії різних хімічних речовин і середовищ. Хімічні методи визначення якості ґрунтуються на здатності досліджуваної речовини вступати у хімічні реакції з реагентами. Такими методами встановлюються хімічний склад і хімічні властивості компонентів харчових продуктів.

ХОЛОДНЕ КОПЧЕННЯ – спосіб консервування, який використовують при виробництві сирокопчених м'ясних та підсолених рибних виробів, температура диму в копильній камері становить 18-22 °С, продукт витримується від однієї до кількох діб.

ХРОМАТОГРАФІЯ – це динамічний поділ суміші речовин за допомогою сорбційних методів. Існує багато методів поділу, але всі вони ґрунтуються на розподілі окремих сполук між двома фазами, які не змішуються. При цьому одна з цих фаз нерухома і обмивається іншою – рухомою.

Ц

ЦЕНОАНАБІОЗ – створення сприятливих умов для життєдіяльності певної групи мікроорганізмів, необхідних для формування відповідних споживних властивостей продукту, а також здатних попередити розмноження інших мікроорганізмів, які можуть викликати псування продуктів.

ЦЕНТР ТОРГОВЕЛЬНИЙ – це група торговельних об'єктів, зосереджених в одному місці і керованих як єдине ціле, які за своїми типами, розмірами та місцем розташування функціонально відповідають потребам торговельної зони, яку вони обслуговують (ДСТУ 4303:2004 «Роздрібна та оптова торгівля. Терміни та визначення понять»).

ЦІЛІ В СФЕРІ ЯКОСТІ – те, чого прагнуть, або до чого прямують у сфері якості. Цілі, як правило, ґрунтуються на політиці організації у сфері якості і визначаються для відповідних функцій та рівнів в організації.

ЦІЛЬОВИЙ ТАКСОН – відособлена група організмів, до якої належать ГМО, які споріднені між собою спільністю ознак і властивостей, у результаті чого таким організмам може бути присвоєна таксономічна категорія (Закон України «Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2007, № 35, ст. 484)).

ЦІНА ЗА РЕСУРС – кількість благ (зокрема грошей, товарів, послуг), яку повинен заплатити економічний суб'єкт за право використовувати певний товар (природний ресурс (благо, предмет, послугу) або володіти ним.

ЦІНА ІНФОРМАЦІЙНИХ ТОВАРІВ – та кількість благ (грошей), за які продавець згоден продати, а покупець готовий купити одиницю товару. Мінімальний рівень ціни продавця при цьому визначається витратами виробництва і доставки на ринок товару. Наприклад, у разі продажу комп'ютерної програми у витрати виробника входять витрати на розробку програми, створення засобів її захисту, рекламу, демонстрацію тощо. Максимальний рівень ціни покупця визначається, по-перше, рівнем тих вигод, які збирається він одержати від володіння (використання) інформаційним продуктом; по-друге, його купівельною спроможністю. Для засобів виробництва критерієм очікуваних вигод звичайно виступає об'єм можливого прибутку. Зокрема, при реалізації комп'ютерних програм можливі вигоди можуть бути обумовлені величиною економії на матеріальних і трудових ресурсах, яку може принести використання програми, (див. інформація, інформація як товар).

ЦІНА ПОКУПЦЯ – ціна, за яку покупець готовий купити товар. Максимальний рівень ціни покупця для природних благ обумовлений вигодою, яку можна отримати від їхнього використання.

ЦІНА ПРИРОДНОГО РЕСУРСУ (БЛАГА) – та кількість коштів, за яку продавець згодний продати, а покупець готовий купити одиницю даного природного ресурсу (або можливість використовувати дане природне благо).

ЦІНА ПРОДАВЦЯ – ціна, за якою продавець прагне реалізувати товар на ринку. Мінімальний рівень ціни продавця для природних благ визначається витратами виробництва і доставки на ринок товару.

ЦІНА ТОВАРУ. Ціна товару, як правило, залежить від його класу й орієнтована на певний рівень платоспроможності. В рамках цього рівня за інших однакових умов конкурентоспроможність тим вища, чим більше можливо-гей в організації знижувати ціну товару. Ці можливості залежать від

реальних витрат на створення продукту і доставки його на ринок.

ЦІННИК; ПОКАЖЧИК ЦІН – це носій інформації визначеного формату з нанесенням назв ряду товарів, ціни на кожен одиницю цих товарів, інших передбачених реквізитів (ДСТУ 4303:2004 «Роздрібна та оптова торгівля. Терміни та визначення понять»).

Ч

ЧИ ПОТРІБНА ТЕХНОЛОГІЯ ГМ? Продукти, одержані на першому етапі масового впровадження генетично модифікованих культур, були сприйняті як нововведення, що дає вигоду головним чином для агропромислових компаній. Багато людей ставлять під сумнів необхідність використання технології ГМ у виробництві харчових продуктів, причому дуже часто дебати виявляються нерозривно пов'язаними з політичними аспектами глобалізації виробництва і торгівлі продуктами харчування. У промислово розвинених країнах, де частка населення, безпосередньо пов'язаного з виробництвом харчових продуктів, відносно невелика, зв'язок між здоровою економікою і вигодами індивідуального споживача не є очевидним: у сільському господарстві, як і в будь-якому іншому секторі, рушійною силою розвитку ринкової економіки є безперервний процес нововведень і зниження собівартості продукції. Крім того, хоча в більшості промислово розвинених країн є надлишки харчових продуктів і використання ГМ для збільшення їх виробництва іноді вважається за непотрібне, запаси продовольства мають обмежений термін існування і є динамічним ресурсом, який здійснює значні коливання від року до року залежно від урожаю або неврожаю.

Зростання населення Землі з його зростаючими надіями і очікуваннями веде до збільшення потреби у виробництві харчових продуктів, до того ж за право використання продуктивних земель з сільським господарством змагаються урбанізація та індустріалізація. Очікується, що до 2020 року Китаю потрібно буде імпортувати зерно в кількості

еквівалентній загальному об'єму його виробництва в США в 1999 році. Африка на цей час імпортує 25 % споживаного нею зерна; середня врожайність кукурудзи в Африці складає одну третину, а середня врожайність солодкої картоплі – менше половини середньої світової врожайності цих культур. Іншою величезною проблемою є не передбачуваний і неконтрольований характер хвороб сільськогосподарських культур, особливо в країнах, що розвиваються.

«Зелена революція», що відбулася в 60-і і 70-і роки у виробництві хлібних злаків, дозволила потроїти світові запаси продовольства завдяки поліпшенню сортів сільськогосподарських культур і застосуванню агрохімікатів (добрив і пестицидів) в цілях максимального підвищення врожайності. Проте, в усьому світі приблизно половина вирощеного урожаю щороку як і раніше втрачається із-за бур'янів, хвороб і шкідників – ця цифра, порівнюється з об'ємом сільськогосподарського виробництва в Європі 500 років тому. У світовому масштабі продуктивність зернових культур фактично падає після того, як в 80-і роки був досягнутий пік продуктивності, і це пояснюється дією цілого ряду чинників, зокрема – виснаженням родючості ґрунтів унаслідок багатопільної сівозміни і втратою дієвості хімічних засобів захисту рослин. Подальше підвищення врожайності багатьох нині існуючих сортів сільськогосподарських культур за рахунок звичайної селекції вважається маловірогідним. Тому застосування технології генетичної модифікації має надзвичайно велике значення для вироблення нових підходів до підвищення об'ємів виробництва продуктів харчування з одночасним зниженням навантаження на навколишнє середовище, яке створюють сільське господарство і виробництво харчових продуктів. Збільшувати сільськогосподарське виробництво можна шляхом розширення посівних площ, а можна і шляхом інтенсифікації виробництва на землях, що вже знаходяться в сільськогосподарському обороті. Перший шлях небажаний, беручи до уваги необхідність охорони і раціонального використання земельних і природних ресурсів, так що єдиним практичним шляхом вирішення

проблеми збільшення виробництва харчових продуктів залишається збільшення продуктивності на одиницю площі.

Ш, Щ

ШАПТАЛІЗАЦІЯ – технологічний прийом підсолоджування суслу при виробництві столових сухих і шампанських виноматеріалів {Статтю 1 доповнено пунктом 34 згідно із Законом N 3427-IV (3427-15) від 09.02.2006; із змінами, внесеними згідно із Законом N 1103-VI (1103-17) від 05.03.2009} { Пункт 35 статті виключено на підставі Закону N 1103-VI (1103-17) від 05.03.2009 } (Закон Україна «Про виноград та виноградне вино» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2005, N 31, ст.419)).

ШЕЛФ-ОРГАНАЙЗЕР (ГЛОРІФАЕР) – система рекламних матеріалів, призначена для групування і демонстрації продукту на полицях у місці викладки.

ШЕЛФ-СИСТЕМА – комплексне оформлення полиць рекламними матеріалами в одному стилі. Шелфтокер – панелі, що прикріплюються до прилавків, полкам для візуального виділення групи товарів.

ШИРОТА АСОРТИМЕНТУ – показник, який характеризується кількістю видів, різновидів і найменувань товарів однорідних і різнорідних груп. Широка торгового асортименту товарів характеристика асортименту товарів торгового підприємства за кількістю груп та підгруп, що входять до нього (ДСТУ 3993-2000 «Товарознавство. Терміни та визначення»).

ШОУ-БОКСИ – ящики з кришкою, що трансформується в дисплей, для групової упаковки та реклами дрібної продукції. Вони можуть бути виготовлені з осередками всередині.

ШПАРУВАТИСТЬ – властивість, що характеризує наявність у масі продукту пустот, які заповнені повітрям.

ШТЕНДЕР – візуальний засіб просування, розташовуване, як правило, в білямагазинній зоні для створення у потенційних споживачів роздрібній торговельній послуги стимулу зайти в магазин.

ШТРИХОВЕ КОДУВАННЯ. Під штриховим кодуванням розуміють подання даних за допомогою штрихового коду. Штриховий код – комбінація послідовно розташованих паралельних штрихів та проміжків між ними, розміри та розташування яких встановлено певними правилами. Україна стала членом EAN (European Article Number) у 1994 році. У цьому ж році було створено Національну нумерувальну організацію «EAN – Україна». Держспоживстандарт України розробив Державні стандарти України і керівні нормативні документи, наприклад: ДСТУ 3144 – 95. «Штрихове кодування. Терміни та визначення»; ДСТУ 3145 – 95. «Штрихове кодування. Загальні вимоги»; ДСТУ 3147 – 95. «Штрихове кодування. Маркування об'єктів ідентифікації. Штрихові позначення EAN».

Структурою штрихового коду є сукупність елементів у знаках та знаків у штриховому коді, взаємозв'язків між ними, що визначаються встановленими правилами. Найпоширенішими в країнах світу є такі штрихові коди: EAN; UPC (Uniform Produkt Code); Coodoag; «2 з 5 з чергуванням» або «ITF (Interieayed Two of Five)»; «2 з 5 Industrial»; 39; 93; 128 та ін. В Україні найпоширенішими штриховими кодами є : EAN – 13, EAN – 8, ITF, 128, 39.

Міжнародний товарний код EAN присвоюється одиниці обліку відповідно до рекомендацій Міжнародної асоціації товарної нумерації і державних стандартів України для нанесення у вигляді штрихової позначки.

Наша країна володіє своїм знаком (префіксом) у міжнародній системі EAN -13. Це цифри 482, якими починається штриховий код України. У міжнародній асоціації EAN Internacional Україну представляє Національна нумерувальна організація «EAN – Україна». Цифровий код EAN – 13 зображується у вигляді штрихкової позначки EAN – 13, яка розміщується на поверхні товарної продукції.

За міжнародними стандартами штрихова позначка, що ідентифікує одиницю споживання, може розміщуватися на поверхні самого товару, упаковки чи тари, в яку він складений. При цьому існує правило: якщо марковано товар, то тара чи

упаковка також маркується або тією ж штрихковою позначкою EAN – 13, або штрихковою позначкою ITF.

Штрихкова позначка ITF застосовується у випадку, коли цифровий код EAN – 13 використовується для ідентифікації одиниці постачання. При цьому до цифрового коду EAN – 13 додається так званий 14-й розряд, який кодує вид одиниці поставки (ящики, піддони, контейнери і т.д.). Цей 14-ти розрядний код і зображується у вигляді штрихкової позначки ITF. Вона відрізняється від штрихкової позначки EAN – 13 не лише кількістю цифрових розрядів, але й тим, що додатково обрамляється безперервною рамкою. У випадку, коли тара також є товаром, вона повинна мати свій окремий товарний код EAN – 13. В цілому у світі затвердилась Європейська система кодування EAN згідно з якою товари мають індивідуальний код. Найчастіше вживаним можливо побачити EAN – 13.

Часто на споживчому ринку можливо спостерігати невідповідність штрихкоду товару до країни (фірми) виробника. Для перевірки відповідності використовують контрольну цифру коду (останню цифру коду), рис. 18.

Для цього слід виконати такі операції:

1. Скласти цифри, які стоять на парних місцях:
 $6+0+5+0+8+4=23$;
2. Отриману суму помножити на 3, тобто ($23 \times 3=69$);
3. Скласти числа, які стоять на непарних місцях, без контрольної цифри: $4+0+4+6+1+3=18$;
4. Скласти числа, вказані у пунктах 2 і 3: $69+18=87$;
5. Відкинути десятки: отримаємо 7;
6. Від 10 відняти отримане число у пункті 5: ($10-7=3$);

Рис. 18. Штрихкод (приклад)

Результат співпав з контрольним числом. Отже товар відповідає країні (фірмі), яка випускає таку продукцію.

Ю, Я

ЯВНИЙ ДЕФЕКТ – дефект, для виявлення якого в нормативній документації, обов'язковій для даного виду контролю, передбачено відповідні правила, методи та засоби.

ЯКІСНА (КВАЛІМЕТРИЧНА) ІДЕНТИФІКАЦІЯ – встановлення відповідності вимогам якості, які передбачені нормативною документацією. Цей вид ідентифікації дозволяє виявити відповідність товарному сорту чи іншим градаціям якості, що вказані на маркуванні та (або) в супровідних документах.

При виявленні невідповідності сорту негативний результат ідентифікації визначається як особливий вид фальсифікації – пересортиця.

До засобів ідентифікації товарів відносяться нормативні документи, які регламентують показники якості, які можуть бути використані з метою ідентифікації, а також товаросупровідні документи. Як вже вказувалося раніше, до засобів ідентифікації відноситься також маркування товарів.

Призначення вказаних засобів є регламентація критеріїв ідентифікації.

Критерії ідентифікації – це характеристики товару, які дозволяють ототожнювати найменування представленого товару з найменуванням, що вказане на маркуванні та (або) в товаросупровідних документах (асортиментна ідентифікація), а також з вимогами, встановленими нормативними документами (якісна ідентифікація).

У нормативних документах та правилах Сертифікації продовольчих товарів передбачені три групи показників: органолептичні, фізико-хімічні та безпеки.

До загальних органолептичних показників відносяться: зовнішній вигляд, смак, запах та консистенція. Зовнішній вигляд – не тільки найбільш доступний і поширений, але й один з найбільш значущих показників. Він, у свою чергу, є

комплексною характеристикою, яку можна розглядати як сукупність, що об'єднує низку одиничних показників: форму, колір, забарвлення, структуру поверхні тощо.

Для деяких товарів ці складові доцільно виділити як самостійну характеристику (колір для лаків, пігментів, фарб), (див. ідентифікація товарів, експертиза, маркування).

ЯКІСНА ФАЛЬСИФІКАЦІЯ – заміна товару вищої градації якости товаром нижчої градації, застосування сировини чи матеріалів неналежних виду або якости, в продовольчих товарах – харчових чи нехарчових добавок для покращення органолептичних властивостей продуктів харчування при збереженні чи втраті більш важливих споживчих властивостей.

ЯКІСТЬ – ступінь, до якого сукупність власних характеристик задовольняє вимогам нормативних документів. Вимогою називають сформульовану потребу або очікування, вимога стандарту або директиви.

Якість продуктів харчування – це сукупність ознак одиниці стосовно її придатності виконувати визначені й передбачувані Вимоги (стандарти ISO).

Термін «якість» не застосовується ні для висловлення найвищого ступеня в порівняльному значенні, ні в кількісному значенні при проведенні технічних оцінок. У подібних випадках використовується якісний прикметник. Наприклад, можуть бути використані такі терміни:

а) «відносна якість», коли продукція або послуги класифікуються залежно від їх «ступеня переваги» або способу порівняння;

б) «рівень якости» і «міра якости», коли точна технічна оцінка здійснюється кількісно.

Поняття «якість» включає систему показників щодо продукції, послуги, довкілля, економіки та соціальної сфери країни. Щодо харчових продуктів, то якість – це сукупність властивостей харчового продукту, що визначає його здатність забезпечувати потреби організму людини в енергії, поживних та смакових речовинах, стабільність складу і споживчих властивостей протягом терміну придатності (Закон України

«Про якість та безпеку харчових продуктів і продовольчої сировини»).

Джозеф Джуран, провідний американський спеціаліст систем якості, вважає, що якість – це придатність до використання. Дане поняття містить у собі чотири елементи: сприйняття споживачами проекту (дизайну) товару; ступінь, з якої товар відповідає проекту (специфікаціям); доступність товару для придбання, його надійність і ремонтпридатність; доступний сервіс.

Арманд Фейгенбаум визначає якість як «рішення споживача», а не інженера або маркетолога. Якість заснована на взаємодії споживача з товаром, і виміряється відповідно до задоволення його вимог. Вимоги можуть бути виражені явно або неявно, можуть бути свідомими або неусвідомлюваними, об'єктивними або суб'єктивними.

Якість починається з дослідження потреб. Це найважливіший етап життєвого циклу будь-якого товару, тому що саме на ньому вирішується загальний задум товару, формується образ, визначаються самі загальні характеристики.

Помилки на даному етапі найбільш критичні, тому що, якщо неввірно визначені потреби, наприкінці виробничого ланцюжка можна одержати товар, що просто не будуть купувати.

Якісний товар не можна зробити на підставі поганого проекту, у якому не враховані всі особливості виробу, не перелічені всі можливі відмови, не проаналізована кожна складова товару та її вплив на функціонування виробу в цілому.

Поліпшення якості товарів – основа процвітання не тільки фірми, але й держави в цілому. Ніякій державі не може бути вигідно низька якість продукції, що виробляється в ньому. Споживачі, маючи можливість вибору, поступово, зі зростанням доходів і розуміння того, що вони гідні кращої якості, згодом обов'язково перемкнуться на продукцію конкурентів, що забезпечують кращу якість.

«Ланцюгова реакція» Демінга – це ілюстрація ідеї про те, що вимога поліпшення якості – не примха споживача. Зусилля із підвищення якості не проходять даром. Вигоду одержують усі –

і споживач, що одержав засіб задоволення своїх потреб, і фірма-виробник, що збільшила прибуток, який можна направити на розвиток (рис. 19).

Рис. 19. Ілюстрація «ланцюгової реакції» Демінга

ЯКІСТЬ ВИНА – ступінь відповідності вина органолептичному сприйняттю і фізико-хімічним показникам, які характеризують конкретний тип (марку) вина. Оцінюється в балах за прийнятою у виноробстві системою (Закон Україна «Про виноград та виноградне вино» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2005, N 31, ст.419)).

ЯКІСТЬ ЖИТЛОВО-КОМУНАЛЬНОЇ ПОСЛУГИ – сукупність нормованих характеристик житлово-комунальної послуги, що визначає її здатність задовольняти встановлені або передбачувані потреби споживача відповідно до законодавства (Закон України «Про житлово-комунальні послуги» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2004, № 47, ст. 514)).

ЯКІСТЬ ЖИТТЯ – це система показників розвитку людського суспільства та збереження при цьому якості навколишнього природного середовища. Під системою якості життя слід розуміти комплекс факторів, з яких складається забезпечення життя: економічні і соціальні умови;

характеристики території і країни; компоненти НПС; стан здоров'я людей.

Так, наприклад, до економічних факторів входить: доходи населення, економічна стабільність, вартість природних ресурсів і об'єктів, вартість життєвих благ, кількість відрахувань на охорону НПС, науку і соціальну сферу, законодавство що стимулює розвиток економічної сфери держави у контексті еколого-врівноваженого розвитку.

До соціально-культурної сфери належать: умови життя, соціально-побутова сфера, заняття, традиції, географічні фактори.

Навколишнє природне середовище характеризується: якістю природних ресурсів, природними і кліматичними умовами, ареалами, екосистемами, екоциклами, впливами від забруднень. Здоров'я людини в рамках системи якості життя характеризується: віком, станом харчування, тенденціями захворюваності, імунологічним і репродуктивним станом населення, демографічними показниками, захворюваністю від техногенних катастроф та епідемій, невизначеністю впливу електромагнітних полів, генетично модифікованих продуктів харчування та різного роду харчових добавок.

Якість життя – це характеристика розвитку людського суспільства та збереження при цьому об'єктів навколишнього природного середовища у контексті еколого-врівноваженого розвитку для потреб життєзабезпечення (П.М. Скрипчук).

Теоретико-методологічні і практичні дослідження, прогнозування якості життя необхідно проводити з врахуванням еколого-економічних механізмів оцінювання, стану довкілля, демографічної характеристики, соціально-культурних чинників тощо.

Щорічний моніторинг соціально-економічного розвитку майже 50 країн проводиться на базі Міжнародного інституту управління розвитком (IMD International, Лозанна, Швейцарія). Перелік потреб й інтересів споживачів наведений в табл. 12.

Перелік потреб й інтересів споживача

Потреби людини	Потреби організації (суспільства)
Технічні потреби:	
в організації; у життєдіяльності; у порядку; у безпеці; у стабільності; в інформації.	у праці; у прибавочному продукті; в організації; у безпеці; у стабільності; в інформації.
Біологічні потреби:	
фізіологічні; у їжі; у житлі й одязі; у відпочинку; у здоров'ї.	у стійкому розвитку; у досягненні гармонії між людьми і між суспільством і природою.
Соціальні потреби:	
у керуванні й організації; у творчій праці;	у керуванні; у вірі;
любові, родині; в інформації й знаннях; у вірі й патріотизмі; у самовираженні; вільному часі; у спілкуванні; у владі.	у саморозвитку.
Інтереси:	
технічні; біологічні; соціальні; естетичні та ін.	у милосерді; у розвитку культури; у сучасному виробництві.

В Україні якість життя розглядають у контексті теорії сталого розвитку та розуміють через такі складові елементи: життєзабезпечення суспільства основними благами (житло, тепло-, водо-, газопостачання); отримання доходу; якісні характеристики середовища для проживання; соціально-економічні показники життя населення.

ЯКІСТЬ ПРОДУКЦІЇ – сукупність властивостей, які відображають безпеку, новизну, довговічність, надійність, економічність, ергономічність, естетичність, екологічність продукції тощо, які надають їй здатності задовольняти споживача відповідно до її призначення. Схема причинно-наслідкових зв'язків, що забезпечують якість продукції наведена на рис. 20.

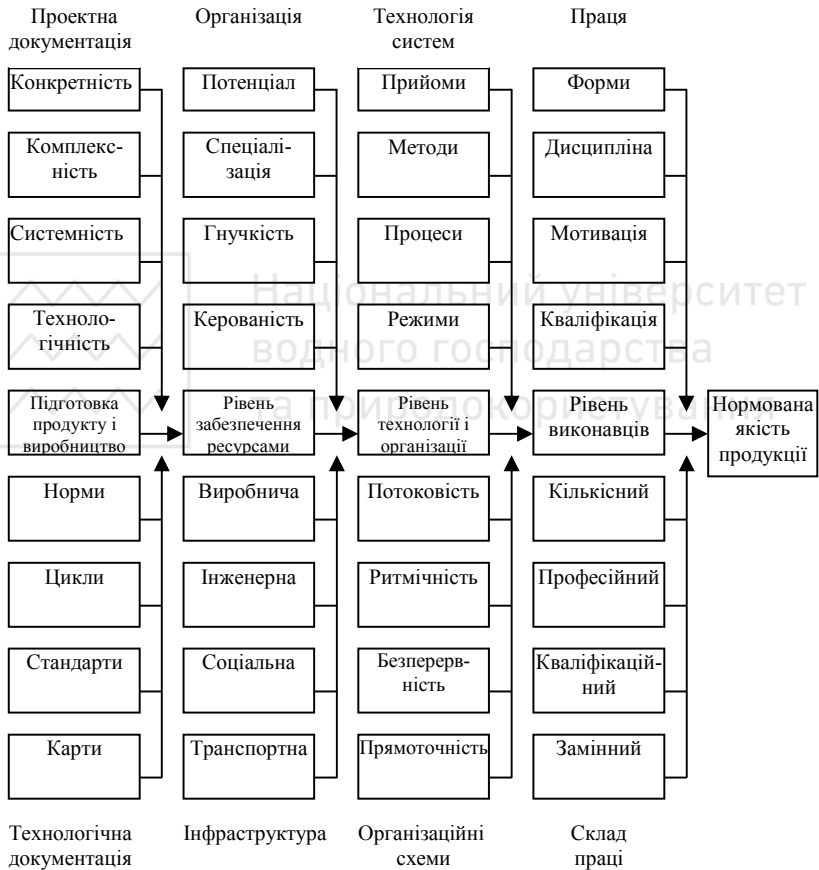

Рис. 20. Причинно-наслідкові зв'язки, що забезпечують якість продукції

Схема аналізу якості продукції наведена на рис. 21 (див. екологічно безпечна продукція).

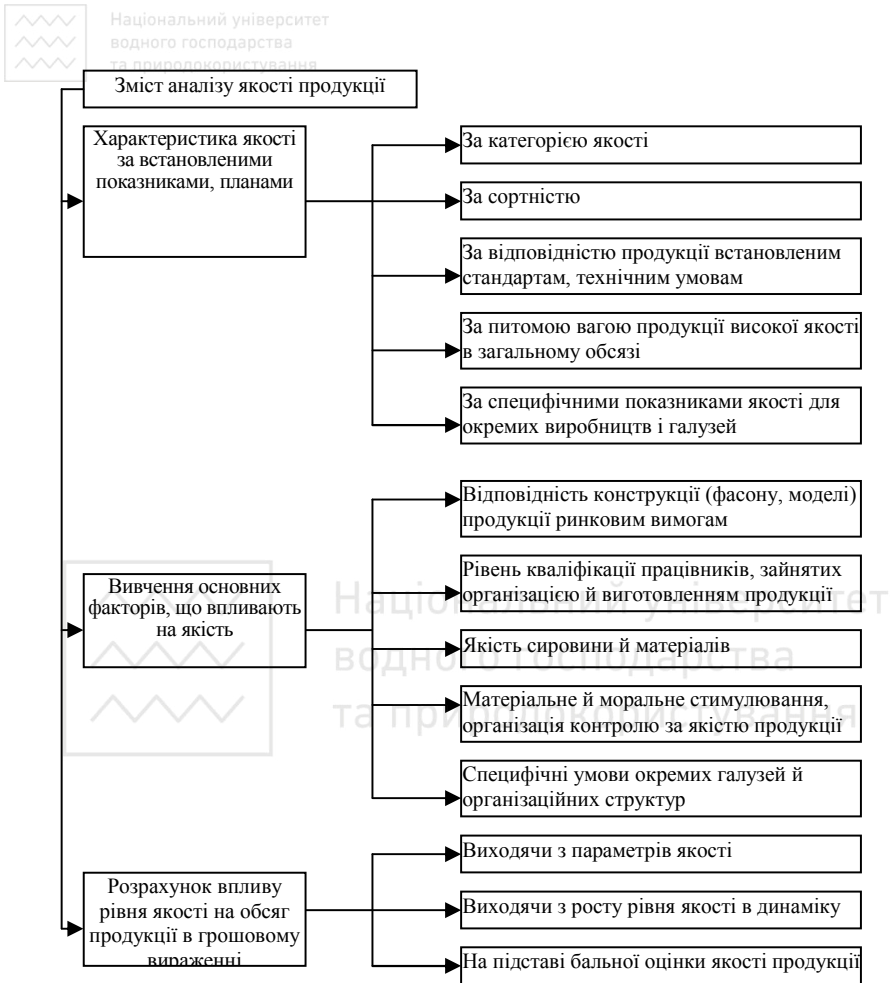

Рис. 21. Аналіз якості продукції

ЯРЛИК – 1) виготовлена з картону, фанери або іншого матеріалу бірка уніфікованої форми, яка заповнюється на кожний шифр товарно-матеріальних цінностей на складі і прикріплюється до комірки стелажа; 2) виготовлений з паперу або іншого матеріалу бланк певної форми і розміру, який прикріплюється до продукції чи її упаковки або є елементом продукції (упаковки), може містити товарний знак, назву

продукції, штриховий код, маркування, гарантійний термін зберігання тощо.

ЯРМАРОК – це ринковий захід, що організують в установленому місці на визначений термін для реклами зразків товарів, пропорованих до оптового продажу, проведення ділових переговорів, ефективного обміну інформацією, формування господарських зв'язків та укладання між суб'єктами підприємницької діяльності договорів поставки товарів (ДСТУ 4303:2004 «Роздрібна та оптова торгівля. Терміни та визначення понять»).

ЯЩИК – транспортна тара з корпусом, що має в розрізі, паралельному дну, переважно форму прямокутника, з дном, двома торцевими та двома боковими стінками, з кришкою або без неї. Розрізняють: *ящик телескопічний* – складаний ящик, що складається з двох або більше частин, які вставляються одна в одну; *ящик гніздовий* – багатооборотний ящик з пластмаси або деревних матеріалів, який має внутрішні перегородки, що створюють гнізда для розміщення пляшок чи банок; *ящик ґратчастий* – ящик з просвітами між деталями більше 5 мм; *ящик дерев'яний* – ящик, виготовлений з деревних матеріалів, пиломатеріалів заданих розмірів, тарної дощечки, фанери, деревоволокнистих плит, крафт-шпону тощо. Розрізняють також ящики дротоармовані, дротозшивні, каркасно-щитові, каркасні, щитові; *ящик дощатий* – ящик, виготовлений з пиломатеріалу, скріпленого дротом, гвіздками та іншими з'єднувальними елементами; *ящик дротоармований* – ящик, частини якого з'єднані за допомогою декількох рядів дроту, прикріпленого до деталей ящика скобами; *ящик дротозшивний* – ящик, деталі якого з'єднуються за допомогою дротяних скоб; *ящик складаний* – картонний ящик із суцільнокрійними дном і кришкою та нанесеними лініями рілвіки; *ящик тонкостінний* – дерев'яний ящик, виготовлений з тонких тарних дощечок; *ящик, що штабельюється* – ящик, конструкція і показники міцності якого дають змогу вкладати його в стійкий штабель; *ящик-лоток для плодів і овочів* – ящик спеціальної конструкції, призначений для збирання, транспортування, зберігання фруктів і овочів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Азарова Т. В. Стратегії розвитку транснаціональних корпорацій в контексті підвищення міжнародної конкурентоспроможності країн [Електронний ресурс] / Т. В. Азарова, В. І. Охота. – Режим доступу: http://archive.nbuu.gov.ua/portal/soc_gum/pips/2011_1/.pdf
2. Азарян О. М. Організація і технологія торгівлі: підручник / О. М. Азарян, Е. М. Локтєв, В. П. Оліфіров. – Вид. 2-ге, розшир. та допов. – Донецьк, 2010. – 608 с.
3. Апопій В. В. Комерційна діяльність на ринку товарів та послуг : Підруч. для студ. вузів / В. В. Апопій, С. Г. Бабенко, Я. А. Гончарук, Я. М. Антонюк, П. Ю. Балабан, А. А. Дудла, С. І. Рудницький, Ю. М. Хом'як. – К. : Навч.-метод. центр «Укоопосвіта», 2002. – 457 с.
4. Безпечність питної води в європейському і українському водному законодавстві / В. М. Шестопапов, М. В. Набока, С. А. Омельчук, Л. П. Почекайлова // Довкілля та здоров'я. – 2008. – № 4. – С. 18–23.
5. Берзіна С. В. Екологічна сертифікація продукції: Екологічне маркування в запитаннях та відповідях. Методичний посібник. – К. : Вид-во ТОВ «Джерела знань», 2006. – 56 с.
6. Внутрішня торгівля в Україні: економічні умови ефективного розвитку : монографія / А. А. Мазаракі, І. О. Бланк, Л. О. Лігоненко та ін. – К. : Київ. нац. торг.-екон. у-т, 2006. – 195 с.
7. Герасимчук З. В., Ковальська Л. Л., Вахович І. М. Організація та технологія торгівлі : Навчальний посібник. – Луцьк : Надстир'я, 2005. – 324 с.
8. Голошубова Н. О. Організація торгівлі: Підручник / Н. О. Голошубова. – К. : КНИГА, 2004. – 560 с.
9. Голошубова Н. О. Організація і технологія торгівлі спожитковими товарами : навч. посіб. / Н. О. Голошубова. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2007. – 272 с.
10. Голошубова Н. О. Оптова торгівля: організація та технологія : навч. посіб. / Н. О. Голошубова, В. М. Торопков. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2005. – 265 с.

11. ДСТУ ISO 19011 «Настанови щодо здійснення аудитів системи управління якістю і (або) екологічного управління». – К. : Держспоживстандарт України, 2005. – 41 с.
12. ДСТУ ISO 3816-98 «Керівні вказівки щодо розроблення настанов з якості». – К. : Держспоживстандарт України, 2006. – 18 с.
13. ДСТУ 3294-95 «Маркетинг. Терміни та визначення основних понять». – К. : Держспоживстандарт, 1996. – 19 с.
14. ДСТУ 2462. «Сертифікація. Основні поняття: Терміни та визначення». – К. : Держспоживстандарт, 1994. – 24 с.
15. ДСТУ 3993-2000 «Товарознавство. Терміни та визначення». – К. : Держспоживстандарт, 2000. – 29 с.
16. ДСТУ ISO/TR 14025:2002. Екологічні маркування та декларації. Екологічні декларації типу III. – К. : Держспоживстандарт, 2004. – 24 с.
17. ДСТУ 4161-2003. Системи управління безпеністю харчових продуктів. Вимоги. – К. : Держспоживстандарт, 2003. – 14 с.
18. ДСТУ 4303:2004 «Роздрібна та оптова торгівля. Терміни та визначення понять». – К. : Держспоживстандарт, 2005. – 30 с.
19. Директива 98/6/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 16.02.1998 про захист споживачів при зазначенні цін на товари, що пропонуються споживачам // Офіційний вісник Європейських Співтовариств. – № 80. – С. 27–30.
20. Директива № 2005/29/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 11.05.2005 про недобросовісні торгівельні методи підприємств до споживачів на внутрішньому ринку. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_b43
21. Дудла І. О. Захист прав споживачів. Навчальний посібник – К. : Центр учбової літератури, 2007. – 448 с.
22. Електронна комерція. Аналіз впливу Угоди про асоціацію [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eb.dep145.org.ua/node/5>
23. Зайчук Т. О. Стратегія формування ринку екологічно чистих продуктів харчування як інструмент сталого розвитку [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

- http://www.kdu.edu.ua/conf/Konf_Vernadskii/2010/TEZY/5_section/126.PDF
24. Закон України «Про безпечність та якість харчових продуктів» від 06.09.2005 р. № 2809-IV // Відомості Верховної Ради України, 1998. – № 19. – С. 98. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/771/97-вр>
  25. Закон України «Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини» від 03 вересня 2013 року № 425-VII // Відомості Верховної Ради України, 2014. – № 20-21. – С. 721. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/425-18>
  26. Закон України «Про захист прав споживачів» від 12.05.1991 р. № 1023-XII. Редакція від 03.01.2015 // Відомості Верховної Ради України УРСР, 1991. – № 30. – 379 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1023-12>
  27. Закон України «Про питну воду й питне водопостачання» (редакція від 20.06.2007) // Відомості Верховної Ради, 2002. – № 16. – 112 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2918-14>
  28. Зрезарцев М. П. Товарознавство непродовольчих товарів: навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / М. П. Зрезарцев, В. М. Зрезарцев, В. П. Параніч — К. : Центр учбової літератури, 2009. – 328 с.
  29. Іржі Урбан та ін. Можливості державної підтримки для розвитку органічного сільського господарства / Іржі Урбан, Б. Хубер, К. Дитртова, Н. Прокопчук, Тобіас Айзенрінг, Хельга Віллер. – К., 2013. – 124 с.
  30. Кожушко Л. Ф., Скрипчук П. М. Екологічний менеджмент : Підручник. – К. : ВЦ «Академія», 2007. – 432 с.
  31. Койфман Ю. І. та ін. Міжнародні та європейські системи сертифікації і акредитації: Організація діяльності, норми та правила. Довідник. – Львів-Київ, 1995 – 266 с.
  32. Коломієць Т. М. та ін. Експертиза товарів: Підручник: У 2 ч. / Т. М. Коломієць, Н. В. Притульська, О. Л. Романенко. – 2-ге вид., допов. та перероб. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-

- т, 2007. – Ч. 1. – 370 с.
33. Концепція державної програми розвитку органічного виробництва в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.organic.com.ua/uk/homepage/2010-01-26-13-45-25?start=7>
  34. Мазаракі А. А. та ін. Економіка торговельного підприємства. Підручник для вузів / Під ред. проф. Н. М. Ушакової. – К. : Хрещатик, 1999. – 800 с.
  35. Мазаракі А. А. Захист прав споживачів: соціально-правовий аспект / Київський національний торговельно-економічний університет / А. А. Мазаракі, О. М. Язвінська, Л. В. Ніколаєва, Н. В. Притульська, Л. М. Іваненко. – К. : КНТЕУ, 2002. – 312 с.
  36. Мельник Л. Г. Информационная экономика. – Сумы : ИТД «Университетская книга», 2003. – 288 с.
  37. Організація торгівлі : підруч. для студ. вищ. навч. закл. / В. В. Апопій [та ін.], за ред. В. В. Апопія. – К. : «Центр учбової літератури», 2008. – 632 с.
  38. Оснач О. Ф. Товарознавство. Промислове обладнання, прилади, інструменти. Навчальний посібник. – К. : Центр учбової літератури, 2007. – 304 с.
  39. Скрипчук П. М. Організаційно-економічні засади екологічної сертифікації в системі управління природокористуванням. [монографія] / П. М. Скрипчук. – Рівне : НУВГП, 2012. – 336 с.
  40. Скрипчук П. М., Гуменюк Г. Д., Шпак Г. М. Науково-практичні засади виробництва органічної продукції: Монографія за ред. П. М. Скрипчука – Рівне : НУВГП, 2015. – 242 с.
  41. Скрипчук П. М., Строченко Н. І., Рибак В. В. та ін. Соціо-еколого-економічні засади природокористування: інновації, інвестиції та механізм реалізації. Монографія під ред. П. М. Скрипчука – Рівне : НУВГП, 2014. – 454 с.
  42. Соколова Ж. Е. Теория и практика развития мирового рынка продукции органического сельского хозяйства // Монография. – М. : Издательство ИП Насирддинова В.В., 2012. – 340 с.

43. Сучасне матеріалознавство та товарознавство: теорія, практика, освіта : матеріали II Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (м. Полтава, 25–26 березня 2015 року). – Полтава : ПУЕТ, 2015. – 335 с.
44. Теоретичні основи товарознавства: Конспект лекцій з елементами розв’язання практичних ситуацій / О. В. Кузьменко, О. Р. Сергеева – Дніпропетровськ : Видавництво ДУЕП, 2008. – 107 с.
45. Угода про асоціацію між Україною, з однієї. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.advocat-cons.info/index.php?newsid=22069>
46. Шаповал М. І. Менеджмент якості : Підручник. – К. : Т-во «Знання», КОО, 2003. – 475 с.
47. Directive 2000/60/EC establishing a framework for Community action in the field of water policy as amended by Decision No 2455/2001/EC
48. Directive 91/271/EEC on urban waste water treatment as amended by Directive 98/15/EC and Regulation (EC) 1882/2003
49. ISO/IEC 27001:2005. Інформаційні технології. Методи безпеки. Системи управління інформаційною безпекою. Вимоги. – Київ, «ЗАТ «Технонорматив» – 48 с.
50. Estimates of the Genuine Progress Indicator (GPI) for Vermont, Chittenden County, and Burlington, from 1950 to 2000 // Areport to the Burlington Legacy Project and the Champlain Initiative. October, 2003: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.uvm.Edu/jdericks/GPIpaper.Doc>
51. National Organic Standard Board Recommendations (National Organic Program USDA) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ams/usda/gov/nop/nosbinfo/htm>
52. World Development Indicators. – Washington, D.C., 1998. – 390 p.

Національний університет
водного господарства
та природокористування

Навчальне видання

*Скрипчук Петро Михайлович
Дудла Іраїда Олександрівна
Судук Олена Юрійівна
Щербакова Анастасія Сергіївна
Кропивко Дарина Сергіївна
Шпак Галина Миколаївна
Скрипчук Михайло Петрович*

СЛОВНИК-ДОВІДНИК З ЕКОЛОГІЗАЦІЇ ПІДПРИЄМСТВА І ТОВАРОЗНАВСТВА

Навчальний посібник

*Технічний редактор
Дизайн обкладинки*

*Г.Ф. Сімчук
Т.В. Жаранова*

Підписано до друку 24.06.2015 р. Формат 60×84 ¹/₁₆.
Папір друкарський № 1. Гарнітура Times. Друк різнографічний.
Ум.-друк. арк. 20,5. Обл.-вид. арк. 21,6.
Тираж 100 прим. Зам. № 5222.

*Видавець і виготовлювач
Редакційно-видавничий відділ
Національного університету
водного господарства та природокористування
33028, Рівне, вул. Соборна, 11.*

*Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до
державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів
видавничої продукції РВ № 31 від 26.04.2005 р.*